

75
134

34

BEITRÄGE ZUR UKRAINISCHEN ETHNOLOGIE

herausgegeben von der Ethnographischen Kommission der ukrainischen Seydenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.

Bd. XIX—XX.

МАТЕРІЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАЄ ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

ТОМ ХІХ—ХХ.

ЛЬВІВ, 1919.

НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

в ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

12

5473 КРАТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ +

№ Т5; М34 Инв. № 2481305

Автор _____

Название Матеріали до української етнології

Место, год издания Львів, 1919.

Кол-во стр. IV, 389, 1с.

— " — отд. листов _____

— " — иллюстраций _____

— " — карт _____

— " — схем 12 л. табл.

Том 19-20 часть _____ вын. _____

Конвюлет _____

Группа Примечание:

27.04.90₂

Молда —

східної Європ
— Східні питання
Доманицький В. Під
Етнографічний Збір
переважно заов
Галицькі народ
новелі (т. 8): 1
23—24, 27—28)
хоронні звичай
(т. 6); Галицьк
їнської демоно
і щедрівки (т. 3
Ст. Людкевич,
породні матерія
як ось: І. Коле
В. Лесевич. Опе
матеріали з Уго

2004
Душні-Басемя

Доленга-Ходаковський).
пійти пізніше) містить
лів, як: О. Роздольський,
ський, Галицькі народні
і приповідки (т. 10, 16,
охоронні голосія і По
слицько-руські анекдоти
—13); Знадобн до укра
н (т. 17—19); Колядки
—38); О. Роздольський-
ї; містить також ріж-
міщевостий або країн,
і з мельодіями (т. 11);
Гнатюк. Етнографічні

Бп12860-19-20

75
МЗ4

BEITRÄGE ZUR UKRAINISCHEN ETHNOLOGIE

herausgegeben von der Ethnographischen Kommission der ukrainischen Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.

Bd. XIX—XX.

МАТЕРІЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАЄ ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

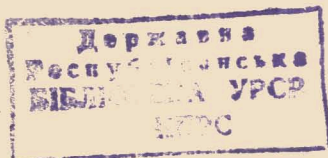
ТОМ XIX—XX.

2180157

2181305

u

Рк

ЛЬВІВ, 1919.

НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

Державна ордену Трудового
Червоного Прапора
Республіканська бібліотека
УРСР імені КПРС

Від редакції.

Отея книжка мала вийти при кінці минулого року з трохи відмінним пляном та воєнні події, що розлягли ся на ново гураганом по всій нашій землі, не тільки здержали сей вихід, але й приневозили змінити трохи плян, бо деякі автори, відрізани від Львова, не змогли передати обіцяних праць.

Зробивши відповідні зміни, випускаємо сю книжку як подвійний том і завершуємо ним дотеперішню серію. Дальші томи, відповідно до ухвали Етногр. Комісії з минулого року, будуть виходити під трохи зміненою назвою і, маймо надію, серед прихильнійших обставин, як в останніх п'ятьох літах, не тільки для нашої науки, але й для всього нашого народа, що стільки витерпів за час війни.

Закінчуючи сю серію, вважаємо своїм обовязком згадати хоч коротенько про сих робітників, що працювали на полі нашої етнографії та відійшли від нас у часі воєнної закрутки туди, звідки воротя не буває.

Розпочав сей ряд:

1. Михайло Павлик (1853—1915), письменник, що номер 26 січня, 1915 р. у Львові. В перших роках існування Етно. Комісії належав до неї та брав участь у її працях. Він був ініціатором зібрання й видання фольклорних праць М. Драгоманова, які вийшли в чотирох томах у йогож перекладі та під його редакцією в „Збірнику фільольогічної секції« і через те стали доступні ширшим кругам. Жаль тільки, що деякі праці полишили ся такі поза сям виданем. Він оголосив також працю про інтермедії Я. Гаватовича та перевелв коректу деяких видань комісії (пр. «Гуцульщина» В. Шухевича).

2. Володимир Шухевич (1850—1915), професор реальної школи, помер 10 півтня, 1915 р. у Львові. Був членом комісії від самого її заснованя та надрукував у «Матеріялах» свою «Гуцульщину» в чотирох томах, в якій перший раз зібрано дуже багатий матеріал про незвичайно симпатичне та романтичне племя гуцульське. В окремім томі видав іще своїм накладом гуцульські оповідання.

3. Іван Франко (1856—1916), письменник, номер 28 мая, 1916 р. у Львові. Був членом основником комісії, заступником голови і головою. Полишив цілий ряд праць із поля фольклору й етнології,

як: Наливайко в мідянім биці; Пісня про Правду і Неправду; Притча про сліпця і хромця; Козак Плахта: До історії україн. вертеле. й інші, та велику працю: Студії над народніми піснями. Видав найбільший досі в нас збірник постолиць у шістьох томах, який на довгі часи буде джерелом для всіх, що схотять у с'єм обсягу працювати.

4. Федір Вовк (1847—1918), доцент університету й кустов. музею у Петербурзі, помер 29 червня, 1918 у Гомелі в дорозі до Києва. Ф. Вовк був основником «Матеріалів до укр. етнології» і першим їх редактором та містив у них свої археологічні (Передісторичні знахідки на Кирилів. уд. в Києві, т. I: Знахідки у могилах між Веремем і Стретівкою, т. III: Вироби передмікенського типу у неоліт. становищах на Україні, т. VI), етнологічні (Українське рибальство у Добруджі, т. I) та антропологічні (Антропометричні досліді укр. населени Галичини, Буковини й Угорщини, т. X) праці. Крім того надрукував багато праць у французьких та російських виданнях. Був членом основником комісії, заступником голови і головою.

5. Михайло Зубрицький (1856—1919), парох і декан у Берегах Долішних (пов. Ліско), помер там на початку цвітня с. р. Хоч усе життя прожив на селі, переважно в горах, далеко від усяких культурних центрів і бібліотек, усе інтересував ся науковим рухом і працював, кільки міг, у своїм маленькім світі. Був членом комісії і помістив у «Матеріялах» цілий ряд праць: Народній календар (бойківський), т. III: Годівля, кунно і продаж овець у Мшаниці, т. VI: Верхня вовняна ноша укр. народа в Галичині, т. X: Селянські будинки в Мшаниці: Ходаки, обув селян Старосамб. і Турч. пов., т. XI. Крім того оголосив праці: Про рекручину (Записки); Пачкарство бакуну в горах, і інші. Для сеї книжки ладив статю про ткацтво, але через воєнні події не встиг прислати.

6. Микола Сумцов (1854—1919), професор харків. університету, згинув у січні с. р. при занятю Харкова більшовиками. Хоч у виданнях комісії не брав участі, але має визначні заслуги для укр. етнографії, з поля якої оголосив коло сотні ріжних праць, переважно по російськи. Найважнійші з них: Культурня переживання: Розысканія въ области анекдот. литературы; Современная малорус. этнография: Хлѣбъ въ обрядахъ и пѣсняхъ; Очерки исторіи малор. апокриф. сказаній, і інші.

Честь їм пам'яті!

Львів, 6. V. 1919.

Болодимир Гнатюк.

Українські весільні обряди й звичаї.

Весільним описам пощастило ся в нашій етнографічній літературі доволі добре. На них звернено увагу ще в XVIII ст., а на протязі XIX ст. записано їх і оголошено друком значне число. І хоч записувачі не всі визначали ся відповідним підготованем тай руководили ся при записуваню не однаковими цілями, хоч одні звертали більше уваги на обрядність, другі на пісні, а зовсім мало було таких, що бажали представити весільний обряд у найповнішій цілості, то всеж на основі оголошених матеріалів можна сконструувати собі вже вповні ту весільну драму, якої пробу мали ми доси тільки в одних »Трудах« П. Чубинського. Отсе бажала осягнути й етнографічна комісія, коли близько десять літ тому ухвалила приступити до видання такого реконструованого повного опису весільного, опертого на матеріялах з усеї нашої етнографічної території та поручила керманіцтво у праці дослідникови весільних звичаїв дру Вол. Охримовичови. І хоч зібрано для сього багато нового рукописного матеріялу, то справа на жаль не посунула ся до нині ні трохи на перед. Можна одначе надїяти ся, що чи швидше, чи пізнійше дійде до такого видання та що воно буде представляти велику наукову вартість, бо буде що до весільного обряду творити такий самий корпус, як творять його видані комісією приповідки, гаївки, колядки, байки, міти, легенди і т. д. Поки одначе се станеть ся, не можна здержувати ся цілковито з оголошенем дальших весільних описів, бо: 1) Всі описи служать для порівнування з собою і лише на підставі порівняня можна доходити до тріvkих наукових висновків. 2) Кождий опис, хочби як незначний, приносить нові подробиці, тому і заслугує на оголошене.

До подаваних понизше описів належить у першій мірі порівнати:

1) Опис із Городеницини: О. Kolberg, Pokucie, т. I, ст. 224—285 (пять описів, а саме з Жукова, Чортівця, Городниці, Городенки - села і Ясенова Пільного. Є й мелодії).

2) Описи з Київщини: В. Верховинець (Костів), Українське весіле (зі Шпичинець, Сквирського пов.), з мелодіями (Україн. Етногр. Збірник, т. I, Київ, 1914, ст. 71—121 + 44 ст. мелодій).

3) Опис з Полтавщини з описами з Борисполя (з мелодіями М. Лисенка) та зі Жданівки у П. Чубинського: Труды, т. IV, ст. 553—592. Хоч опис Ів. Брюховця, друкований тут, зладжений з пам'яті, тому й дуже неповний (так само як і інші записи від полонених вояків) то все ж і в ньому подібують ся подробиці, що представляють цікаві культурні пережитки, як прим. кріпость, якої опис доволі докладний, або варене кандибі.

5) Опис П. Коломийченка з Чернігівщини з дуже докладним описом П. Литвинової-Бартош із Землянки, Глухів. пов. (Матер. до укр. етн. т. III, ст. 70—173), та з описом весіля в с. Британах (Б. Гринченко, Етногр. матеріали, т. III, ст. 423—457).

4) Описи з Вороніжчини з описом Т. К. Луценка (М. Дикаревъ, Воронежскій етногр. сборникъ, Воронежъ, 1891, ст. 287—301).

Поза сим належить прийняти до порівняння в першій мірі ті описи, що містили ся в виданнях етногр. комісії (Матеріали, т. I — з Полтавщини; т. V — з Гуцульщини (з мелодіями); т. X — з Бачки та з Бойківщини), далі величезне видане П. Чубинського (Труды, т. IV) а по них описи, міщені також по інших збірниках.

В. Г.

1. Весіле

в Далешеві, Городенського пов.

Записав Ів. Волошинський.

Звичайно парубок ходит до дівки перед заручинами, але буває часто, що зачинає ходити аж по заручинах. Як ходит до дівки перед заручинами, і дає ї дарунки: перстень (варт найб. 30 с.) або ковтки (за 40 с.) або фустину до носа (б. н. — 20 с.), то вона не може сі нікому тими дарунками фалити, хіба що скаже нени або дедеви. Лиш парубок може сказати за них якомус парупкови, якби го перебігав, — що він уже коштенний...

Дівка не дає парупкови дарунків перед заручинами. Парубок борше озме богацку дівку погану, хотьби і каліку, ніж бідну файну, хотьби вона і не знати яка файна була. Звичайно парубок бере тоту, котру хоче его деді й нені. Заки парубок засватає, іде віддана сестра его або вуйна до деді дівки і відає, чи дадут вони свою дівчину за него. При тім госте сі. В два або три дні по тім йде нене дівчини до хати парупка і умавляє сі з его дедем та ненев, кілька дадут донці посагу, та коли мают

іти старости. При тїм также госте сї. В назначений вечір іде вуйко і стрий, а як нема, то 2 инчі найблищі с фамілії парупка, і він сам з ними — сьветочно убрані сватати дївку. Оба старости ухоче до хати, а парубок лишее сї на дворі, — тай кажут: „Слава Йсусу Христу“. — Їм вітповідают: „На віки слава“. — Тепер як старости молотші, то цілюют дедю й неню у руки, як рїмні віком, то подают собі руки або цілюют сї у руки, а як старші, то їх цілює у руки дедї і нене. Дївчина цілює старостїв у руки. Звитали сї тай дедї каже: „Сїдайте, проше“. — „Дзїнькуєм, най усьо добре сїдає.“ — Посїдают старости на лаву тай зачинают балакати про инчі справи, звичайно за погоду, роботу, а вітак кажут: „Ви сї нас не питаєте, чо ми прийшли, то ми мусим казати сами. Нас прислав (імярек), абисти дали свою дївчину за его сина“. — Дедї тай нене кажут: „Будемо ще видїти, а може вам хто наговорив, що ми даєм свої дївчинї велике віно, а ми лиш то дамо, щосмо вже казали.“ — А старости кажут: „Ви собі будете за посаг ще говорити з дедем та с нене, а ми вас питаєм за дївку.“ — Або кажут старости: „Ми прийшли питати у вас прехи для нас, ци би сти нам не дали.“ — „А ми знаємо, ци ми маємо преху для вас, ци не?“

Газдиня застелює білов скатертев стїв, кладе флешку з горївков, сметану, гишки, а газда бере хлїб тай кроїт кільканацїть кусників; тимчасом уходить до хати парубок, цілює дедю і неню в руки, а дївцї подає руку.

Тепер дедї каже: „А проше за скїв, звольте“. — Старости сїдают за стїв від вікна, за ними по праві руцї парубок, а коло него дївка, а дедї і нене на лавцї на хатї. Дедї наливає горївки в порцїю тай каже до першого старости: „Дай Боже здоровє“. — Тай пе. Староста каже: „Пийти здорови, дай Боже, абим в добрий чес зачели, а в лїпший скінчили.“ — Дедї каже: „Дай Боже.“ — Наливає горївки, дає старостї порцїю тай цілює его в руку, у ту, що староста бере нев порцїю, або не цілює, лиш каже: „Проше“, і дає. Перший староста пе до другого і наливає, другий пе до ненї і наливає, а нене пе до парубка, парубок до дївки. Дївка пе лиш трошки, або цілком не пе. Тепер дедї каже: „А проше, звольте закусити.“ — Усї зачинают їсти, а дедї й ненї усе припрошуют і наливають горївки. Як їде, балакают, а оден староста каже до дївчини: „Ци підеш ти за него?“ — А другий каже: „Вони вже собі сами будут балакати“. — Дедї чествує горївков, але парубок і дївка уже не пют, вони трохи попоїли, устают, хресте сї, цілюют дедю, неню і старостїв у руки

та ідуть собі у кут тай тихо балакають; а ті за столом їде, пють, куре, говорє, забавеють сі до пізної ночі. Як відходе, цілюють сі так, як перше, гості кажут: „Бувайте здорови“, а газди вітповідають: „Ідїт здорови“. — Старости ідуть вітак до дому, а парубок стоїт ще з дївков на дворі або у сїнях тай балакає.

Тепер вже каже сі; що парубок засватав дївку. Віт тепер парубок що вечера приходит до дївки, сидит у неї в хаті, а як вітходит, вона виходит за ним і ще довго балакають с собов у сїнях або на дворі. Парубок приносить дївці дарунки, перстїнь, ковтки, фустину, тай вона уже сі може фалити тими дарунками. Парубок купує собі торбину (дзьобеньку) тай дївка єму ї пітшиє полотном та зробит китиці до неї тай до капилюха. На танци танцують найбільше обоє с собов. По засватаню ідуть звичайно у суботу до ксьондза до протоколу у вечер: обоє молодї, оба дедї, а як нема, то ненї тай оба старости. Несут попови по двоє хлїба і по курці від обоїх, а молодий платит 2 кор. за заповіди. При протоколі віпитує ся ксьондз, ци не є вони собі крєвнї, ци їх не силуєют, чесом питає молитви, катехїс, а як не уміють, то чесом каже сі навчити. Від протоколу ідуть усі до молодой тай забавеють сі там чесом і цалу ніч.

Тепер лагоде сі до весїле: старають грошій, шиють кожухи та сирдаки, шмате, меле муку, біле хату і мастє будинки. День весїле залежит від молодой, бо вона мусит сама ушити і вишити сорочку молодому.

Перед 25 літами було ще „слово“. То значит, тиждень або 2 недїлі перед весїлем запрошували дедї тай ненї молодой дедю тай неню молодого з фамілійов, 10—20 осіб, і свою фамілію до себе і умовлєли сі о дари, кїлько має бути боярїв від молодого (усе мало бути не до пари, найменше петнацїть); дедї молодого мав дїстати сорочку, ненє, сестра віддана, зєть і син жонатий по перемїтці, брат нежонатий фустку, старости і всї бояре по рушникови, дружба 2 рушники, молодий фустку, а родина молодой мала дїстати ножики (по 10 с.) — тїлько ножиків, кїлько гостей у весїлю прийде з молодим. Сорочка була варта 4 срібні (8 к.), перемїтки по 2 срібні (4 к.), фустки для молодого і брата по 1—2 срібних; рушники 1 м. довгі, а 17 цм. широкі білі, в червонї паски, робили ткачі умисно на весїле в однім кавалку кїлканацїть метрїв, а жінки дома роскряювали і пришивали по обох кінцєх тороки, віткитї віт полотна; вартїсть рушника була 30 с. На сїм „словї“ гостили сі цілу добу — чесом і з музиками. Як уже день весїле

назначений, годе музики, звичайно скрипки і цимбали за 6 корон, або троїсті т. є. скрипку, цимбали і бас за 10 кор., 2 колачі, курку і четверо хліба. Намість цимбалів грає чесом решето. Музики годе звичайно на 2 добі, чесом на довше, чесом на коротше. Музикам тра давати добре їсти і пити, аби добре грали. Як уже весіле ни далеко, купують горівки, найменче 2 ведрі по 20 літрів, літра по 1 кор., для великих гостей гараку, а для тих, шо ни пють ні горівки, ні гараку — пива. Нарешті ріжут барана, або пацюка, або теле, чесом обі сторони на співку. На весіле мусит также бути наймлена кухарка, звичайно за 3 короні. Вона приходит уже 2 дни перед весілем, пече, варит та лагодит страви.

День перед слюбом називає сі коровай. Молода устає рано, миє сі борзо, нене ї чеше і заплітає поплітки (червону волочку) уплітає сі в коси так, що волосє майже не витко, лиш волочку) тай іде до тої дівчини, шо ї вже запросила за дружку. Дружков може бути тіточна або стриєчна сестра, або инча кривна, але не може бути рідна сестра. Так само дружбов не може бути рідний брат. Разом з дружков іде молода рвати бервінку, принесе до молодої у фустиці і шиют собі з него затички; вікроюют маленьке колісце з грубого паперу і нашивають барвінок, а зі споду пришивають зо 2—3 пера і за ті пера привезуют затички герданом коло обох ух по одні і з заду голови по обох боках по одні¹⁾ у кіски. Бервінок мастє білком і наліплюют позлітков. Широкість затички 5 см.

Тимчесом натходит молодий з дружбов тай молода з дружков шиют їм обом до капелюхів затички з бирвінку такі, як їх, лиш о 1 см. ширші, позолочуют позлітков і пришивають. Чесом пришивають затички молодому і дружбі у молодого і він не йде рано до молодої. Тепер іде молодий з дружбов у село просити на весіле. Оба маюот палиці, прикрашені так, шо на педь від горішного кінце вірізаний 3 рази докола крутий рівчик, широкий на $\frac{1}{3}$ честь сантиметра і в той рівчик запущено олово; палиці є кантасті, маюот 4 канти округлаві і є в долині заковані.

Такі палиці є умисно зроблені лиш для молодого і дружби; вони переховуют сі у когос в селі і можна їх позичити за колач. Молодий ходит з дружбов хата від хати, цілює молотших в лице, а старших цілює у руку, кланєє сі в пояс і каже: „Про-

¹⁾ або одну, лиш більшу.

сили вас деді і нені і я вас прошу, аби сти були ласкави на вісїле“. --- На по вітповідают: Декуєм, най Бог даст щісливо, веселїт сї здорови“. — До попа, до двора і до школи іде просити о благословенство. Приходит молодий тай каже: „Прошу божої волї і отце духовного о благословенство“. — Єму вітповідают: „Най Бог благословит.“ — Звичайно так просит всу родину ксьондза, професоре і пана. Жидів просе так само на весїле, як хлопів, але мало хто йде до Жида до хати, лиш просе, як здибают на дорозї. Так само просе кожного чужого, навіть дїда, як здибают на дорозї. Молодий йде все вперед, а дружба за ним; дружба просит і цілное в руку старших. Жидів не цілюют. Як входе до хати, кажут вперед: „Слава Йєсусу Христу“, — а як відходе: „Бувайте здорови“; — їм вітповідают: „Слава на віки“, а при вітходї: „Ідїт здорови та веселїт сї здорови“. — Так обходе вони цале село. Як женит сї вдовец з дївков, то посилає просити в село дружбу, парубка, а як з удовицев, то посилає якогос газду крєвного просити, або свою дитину, а як нима, то дитину с фамілії; та дитина просит так: „Просили вас дедї, абисти були ласкаві завтра до церкви на слюб“. — Молода і дружка сшили собі тимчасом затички, позакладали у волосе, нене їм наліпила позлїтков коси тай вони йдуть у село так само просити, як молодий і дружба. Жінки з фамілії обдаровуют молоду повісом і дружка носит ті повісма піт пахов, а як уже богато назбирає, лишеє у які хатї, а вітак з дому посилає когос за ними. Як сї віддає вдовице за парупка, то посилає за себе просити у село дружку — дївку, а як за вдівце, то посилає молодицу або дитину просити до церкви — лиш фамілію. Друшка дївка має затички, а дружка молодице 3 листки бирвінку над чолом, позолоченї.

Покритка завиває сї в перемїтку, пришпилює собі 3 листки бирвінку над чолом, а дружка ї такі у перемїтцї і з трома листками бирвінку позолоченими, і так просит, як дївка. Фамілію „на сторонї“ (на другім селї) просе звичайно тиждень перед весїлем і прибирают сї так само у затички, як у себе у селї.

Молода іде просити до молодого, а молодий до молодої — на весїле і їх приймают сніданком.

Тимчасом пречут у хатах, скїни прикрашуют кольоровими паперами, образи тай стрїху замаїли, як літо, зїлем, а в зимі лиш образи прибирают папером; обору позамїтали тай усуда попретали, скїв, лави, вікна тай двері вішурували і землю змастили вже день перед короваєм. Кухарка уже спекла колачі тай

хліб тай варит гишки, душенину (мнесо краєне з запрашков), капусту, борщ з месом бураковий, тай робит голупці с капустіного листе тай с кукурудзіних крупів. Староста відносит ксьондзови по четверо хліба від обоїх молодих, а чесом і гроші за слюб: від молодого 10 кор., від молодої 4 кор., за то мав ще піп відправити одну службу Божу за молодого, а одну за молоду. Обоє молодї мусе відробити ксьондзови по 6 день, або віорати кавалок поле, або заплатити по 2 к. 40 сот. кожде. Вдовец і вдовице не відробеют і ни платє, бо вони вже раз відробили.

Дек дістає 1 к. 20 с. і пару хліба. Несут также хліб тай гроші — прихід, — але перед самим слюбом. Молодї мусе сі перед вісілем вісповідати. Вісіле робит сі окреме у молодого, а укроме у молодої, хіба як він або вона сирота, то робе разом.

Як молода пішла в село просити, посилає ї нене за 3 жінками с фамілії у первинї (такі, що за першим чоловіком), аби прийшли росчинети коровай, а 7 жінок має прийти вітак пізніше, як уже коровай кисне.

Жінки приходе тай кажут: „Слава Йсусу Христу“. — „Слава на віки.“ — „Дай Боже щісливо, здорово, весело у добрий чес зачети, а у ліпший ще скінчити“. — Декуєм, дай Боже“. — Як нене старша, то цілюют ї в руку, а вона їх у лице, а як нене молотша, то вона цілює їх у руку, а як рїмні собі віком, то подают собі руки, а старші цілюют сі у руки. Тї жінки називають сі коровайчїнки. Нене засаджує їх за сків, дає горівки тай закуску: гишки або що. Як поснідали, розчїнеют коровай з білої муки. Розчїнили коровай, поклали, аби кис, а сами знов засїли за стїв тай госте сі; тимчесом попрїходило і тих 7 жінок, погостили сі, коровай підкис, тогди 3 жінки місе тай усї співають:

Чи чули ви з раю,
Що в нашїм короваю?
Водиці с кїрниці.
А масло с кїрамниці,
А яйці с Підгайців,
То нашї коровайці.
Череватї коровай мїсїли,
Їм ангели води доносили,
Їм ангели води доносили,
А жоночки теренки робїли.

Як тї 3 місе коровай, другї берут 2 галуски черешневі або вишневі по 3 парости (довгість галузок 25 см.), обвивають стрї-

пато кістом, то значить, берут кавалок кіста такий, як палец, распліскують, з одного боку вірізують зубки так, гий у гребени, і тим обвивають галузки, присушують до вогню і вітак кладут на коровай у піч пичи. Се називає сі теренка і пичут їх дві.

Як коровай вімісили тай піткис, віробеє усі 9 жінок: Наперед кладут у круглу блеху паланицу с того кіста на 2 пальці грубу, а на ту паланицу хрест, на палец довгий і грубий, на саму середину, а вітак кладе кожда жінка одну качку тай гусок і теремочок тільки, кільки сі влізе. Качка так сі робит: робит сі 9 пилюсток з кіста, кожда груба, як малий палец, а довга на педь, кладе сі на купу вздовж, вітак бере сі їх пальцями одної руки на половині, а другов руков скручує сі трохи до сиридини, наперед одну половину, а вітак другу, складає сі обі половини до купи рівно, кладе сі на коровай, а докола обкладає сі дисетов пилюстков с кіста — таков самов. Гуска то маленька булочка, завбільши як пів великого пальце, с петьма грубими, коротенькими ріжками, з неї вікигненими. Теремочка та такі така кругла, маленька булочка, як гуска, лиш що горов є вірізувана, стріпата. Робит сі і так: розтачує сі кавалок кіста на палец довгий, а на 2 см. широкий тонко, повірізує сі з одного боку ножем зубки і звиває сі кісто кругло. Теремочка і гуска є 2—3 см. висока і широка. Теремочки кладе сі на кінці хреста. Коровай є коло 9 см. високий, а коло 30 см. широкий.

Як віробеють коровай, співають:

1. Кухарочко любко.	2 Короваєва пара
А звихай же сі прутко!	У піч зазірала.
Коровай настигає.	Аби найти місце.
А в печи не вігарає.	Де короваєви сісти.

Як віробили коровай, садженот 3 жінки, а як усаде, віддают кухарці его в опіку, а сами ідут на обору і перекидают лопату ту, що нев саджели коровай, через хату 3 рази на другий бік хати, а як не можут, то кличут якогос чоловіка, аби перекинув.

Коровай виймає с печи кухарка, запихає у него обі теренки і кладе го на жертку або на поскіль. Тепер чествує деді коровайченки горівков, а нене дає закуску. Як поснідали, бере нене, а як нема, то тета колачи у решето перед коровайчінки тай каже: „Прошу вас, жіночки, на роботу“. — Вітак бере 3 листки бирвінку, шовкову нитку тай глу тай зачинає шити вінок на обручи, сплетенім с пшинишної соломи (плетене в зубці так, як на капелюх).

Нене стоїт, а коровайченки посїдали докола стола; як ненї 3 листки сшила, дає найблисшї с фамілії жінці в первинї (за першим чоловіком, як за другим, не буде шити), а сама вітходит, і вона цілий вінок шиє, а другї складають листки тай ї подають тай усі співають:

1. А жели бервін,
Бервінковий він...
Благослови, Боже,
І отец і мати,
Віночок зачинати.
Ой дай, ненько, голку
Тай нпточку шовку
Тай будем жіночок просити,
Щоби тобі віночок красно вшити.
Ший сї, віночку, глатко,
Та як винненьке япко:
Ти підеш межи люде,
А нам слава с ті буде.

Варіант:

... Благослови, Боже,

І Пречиста Мати!
Входить нам до хати,
І отец і мати
Своєму і т. д.

2. Ой ізза гори, зза високої
Сїйшло три зорї яєні,
А ізза гори, зза ще вищої
Йде три сестрі (братї) красні.
Ой одна їде, бирвінок несе,
Бирвіночок на відочок,
А друга їде, чисничок несе,
Чисничок до китичок,
А трета їде, шовчечок несе,
Шовчечок до китичок.

Крім сих співанок співають, які хто хоче. Вінок є широкий на три пальці, а розложений, довгий коло 40 см. і має 4 китиці с червоного шовку, завбільши волоского горіха або малого яйце. Як сї пришиває китиці, бере сї зубок чиснику, розкरोє сї на четверо і пришиває сї під кожду китицу оден кавалочок чиснику до вінка так, що китице закриває чеснок. Вінок наліплюють позлітков, а китиці не. Позлітка то така гийби зотота блешка, але може 10 раз тонша від найтоншого папірка до дзигарів.

Вінок дружки такий, як молододї, лиш без китиц. Вінок молодого робит сї так: Бере сї таке саме плетене, як на вінок молододї, сшиває сї обручик, 9 см. широкий, в серединї обручика пришиває сї ще плетене навхрест і на то нашиває сї бирвінок, а на бирвінок 5 китиц с червоного шовку, трохи менчих, як при вінку молододї; барвінок позолочує сї, а китиці не.

Вінок є цілком заднений, і пришивають до шєпки. Вінок дружки такий, як молодого, лиш биз китиц. Наперед шіють вінок молододї, а як віддадут молодї, шіють вінок дружки і дають сховати або нени або молодї. По вісілю кладе друшка свій вінок коло образів роспростертий, бо кидати грїх.

Як уже сшили вінок, кличут молододу, дєдю і нєню тай співають:

Гой де сі дів. (= ла),
 Гой де сі подів (= ла)
 Молоденької дедик?
 (Або: Ненька, гой наші молоденька)
 Чому не ввійде (2)

До нової світлоньки?
 Чом не приступит (2)
 До тисового стола?
 Чом не вікупит (2)
 Віночок від жоночок?

Так співають по три рази дєдиви, нєни і молодї, а вітак співають:

Ані сріберцем.
 Ані золотенцем
 Віночок вікупяти.
 Повнов повничков,
 Медом, горівков,
 Жіночки чєстувати.

Співають тай кладут в решето фустину, на фустину барвінок, на барвінок колачик, а на колачик вінок, а решето на новий кожух, зложеній вовнов на верх, той сам, що у нїм має брати слюб, тай дають молодї тай співають три рази:

Вінчуєм тебе
 Щіским, здоровєм
 Іє сим вінком,
 І довгим віком,
 Абіє так красна.

Як весна,
 А здорова.
 Як вода.
 А богата.
 Як осїнь.

Молода цілює коровайчінки у руки, бере кожух з решето, цілює усі штири китиці у вінку і дає дєдеви і нєни; вони берут то від неї разом тай вінчуют ї обоє, вперед дєдї, вітак нєнї три рази так само, як коровайчінки, але не співають. Молода цілює їх у руки, в колїна і в ноги, нєнє кладе решето з вінком на поскїль на подушку, а кожух на жертку, тай дєдї йде до комори по чєстунок. Доси співали коровайчєнки сумно, тепер плєщут у долонї, смїют сі, кіше сі тай кажут до молодї: „Буди космата як вївцє, а до року баранцє...“ Нєни співають:

„Я гадала, що на старїєть.
 Захопилам трошки радїєть.

Як сшили вінок, співають:

Ой до Львова дорожєчка, до Львова.
 Обсажена виноградом довкола:
 Ой стєрегла молодєнька, заснула.
 Тай як прийшов її дєдик, не вчула.
 Зрубав би я винограду, не вмію.
 Збудив би я свою довьку, не сьмію.
 Ой до Львова дорожєчка, до Львова.
 Обсажена виноградом довкола:
 Тай стєрегла молодєнька, заснула.
 А як прийшла її нєнька, не вчула.

Урвала бим винограду, не вмю,
Збудилабим свою доньку, не сьмію.

Ой до Львова дорожечка, до Львова,
Обсаджена виноградом докола.
Тай стерегла молоденька, заснула,
А як прийшов її братчик, не вчула.
Зрубав би я винограду, не вмю,
Збудив би я свою сестру, не сьмію.

Ой до Львова дорожечка, до Львова,
Обсаджена виноградом докола.
Тай стерегла молоденька, заснула,
А як прийшла її сестра, не вчула.
Урвалабим винограду, не вмю,
Збудилабим свою сестру, не сьмію.

Ой до Львова дорожечка, до Львова,
Обсаджена виноградом довкола.
Тай стерегла молоденька, заснула,
А як прийшов її милий, тай учула.
Зрубаю я винограду, бо вмю
Ой збуджу я свою милу, бо сьмію.

Як деді пішов до комори, співають :

Дедику наш, дедку,
Не ма с ті поретку.
Ми віночки пошили.
Тай горівки не пили.
Куколю, пшенице.

Горівка на полиці,
Вітрищела очиці
Та на тоти жінчиці.
Та як би ньєка знали,
Вони би знєли тай дали.

Як одні коровайченки шиють вінки, другі берут вже злагоджений вершок с сосни, або с черешні с кілька паростками, великий на локоть (принесли браті або инчі хлопці — с цвинтаре не мож брати, бо то мертве місце — і за то дістали від молодої почесне), кладут на разовий хліб колач, що умисно спекла кухарка (той хліб і колач забирают собі музики по вісілю) тай застромлюют ту гилю у колач тай у хліб, привезуют до гільців овес, калину, піре с курки тай бервінок.

Се називає сі деревце. Вітак, як уже деревце готове, кличут коровайчинки молоду і музику; як вже є, берут деревце у руки тай співають:

Ой Марійко серце,
Вікуни деревце,
Ци за гріш, ци за два.
Ци за флешку вина,
Ні за гріш, ні за два.
Лини за флешку вина,

Так співають три рази, музика грає, дають деревце молоді, вона дає кухарці, а кухарка кладе на поскіль. Тимчасом деді вносив з комори флешку горівки і порцію і дає молоді, а вона нале порцію, як пє, то надіпє, діллєє тай дає найстаршій коровайченці, цілює ї у руку, кладе флешку на сків, а сама йде собі. Коровайченки пют, нєнє насипає, а кухарька дає вечерю. По вечери співають:

А жєли бєрвін,	І солоткий мід
Бєрвінковий він...	І зелєнєнькє вино.
Встаньтє, коровайчінки, підведітє сї.	Зелєнєнькє вино.
Наперед Богу поклонітє сї.	В гору сї вїло.
Господарєви і господарвици	А ми їжмо тай пїймо
І кухарєви і кухарвици	Тай весєлївькє жїймо.
За хлїба поставлітє.	Найстарша коровайчінкє.
За пива уношітє.	Подивї сї в віконцє.
За студєну ю воду.	Цї шє вїсоко сонцє.
За добру ю злагоду.	Як будє з ранє.
Нєма того й у Львові.	То будєм шє в забаві.
Що у молодї на столї:	Вїведї коровайчінки с хати.
І пшєнишний хлїб	Най сї йдут погулятї.

Музики зачинають грати, поприходили вжє чоловіки коровайчєнок, тай декотрі з жінок віфачуют сї зза стола і зачинають гуляти бо вжє пітпили собі, а другі віходє зза стола, цілюють сї з газдами або подають руки тай кажут: „Декуєм, дай вам Божє здоровє, дай Божє, аби стї дочикали від першого до послїдного“. — Тепєр гуляють коровайчєнки, а за сків засїдають їх чоловіки тай вечеріють. Як смєркнє сї, сходє сї хлопці і дівчєта і гуляють у сїнєх, а по вечери вводє музики до хати тай гуляють чоловіки і жінки.

Молодий приходит до молодї у вечір з дружбов тай чєсом з музиками тай дорогов співають усєкої. Як лиш молодий прийдє, звитає сї тай зайдє за сків, нєнї молодї кладє на стїв на тарєли велику фустку, чирвону у квїти, нову, куплєну за 3—10 кор., а молодий кладє на фустку 2—5 кор. Тогди молода берє ті корони і ховає, фустку засилює молодому попід ремінє с правого боку і він ходит с тов фустков, аж доки молоду по слюбі нє завють. Як молода засилит фустку молодому, поцюлюють сї обєє тай сїдають за сків з музиками і гостями молодого, пют горівку і їдє закуску, а коровайчєнки співають:

Коло млина яворина, коло млина явір.
Тїпєр ужє людє видє, котрє мїй кавалїр.
Коло млина яворина, коло млина сєна.
Тїпєр ужє людє видє, кому я віросла.

Коло млина яворина, коло млина ліска,
Тшпер уже люди виде, кому я нивістка.

Ой я хату замітала, тай сі засміяла.
Моя ненька здогадлива, тай сі здогадала.
Ой я знаю, моя довько, усї твої гатки,
Та що ти сі не забавши до чужої хатки:
Ой віддам сі, моя ненько, піду за нивістку,
Бо вже буду замикати мильного ліску.
Буду ліску запрати, буду їму прати.
Як ні буде, ненько, бити, буду я тікати.
Буду їму, ненько, прати, буду їму шити.
Як ми не даст дров цалити, буду сі сварити.

Бо в милого на оборі віросла тополе,
У милого привикати, бо то моя доле.
Лиху долю ні продати, ані замінити.
Лшпєнь собі з лихов долев свій вік коротати.

Давно ішли з молодими у коровай до молодої свашки тай несли когута, а когутови клали на шию позолочений вінок з бирвінку, а як ішли назад, то їм давали курку за когута. Як попоїли, музики грают тай молодї обоє гуляют тай хто хоче, вітак він іде з тими, що прийшов, до дому. З молодов цілює сі, як приходит і як вітходит. По дорозі музики грают, а вони співають. Давно приходили з молодим до молодої і два старости, тай як молода засилила молодому фустку за ремінь, клала перед одним, а вітак перед другим старостов по рушникови на тарели тай казала: „Просили вас дедї тай ненї тай я вас прошу на цес дар“. — А старости казали: „Дзінкую дедеви і нени за дар і тобі за послугу“. — Вітак брали старости рушники і привезували собі їх на праве плече під лївов пахов, а як ішли до дому, то ховали в торбину, тай на другий день перед корогодом у молодого знов сі перевезували і ішли з боярами до молодої. Як молодий відійшов, посилає єму молода через двох хлопців (як є, то братів) сорочку, що сама вшила і він у ті сорочці бере слюб. Нене молодої спекла маленький колачик і пришила до вуцінків тої сорочки тої колачик і три листки барвінку, три листки васильку і три колоски жита — васильок, аби му все пахла, як васильок, бервінок, аби му була мила, як квітка, колоски, аби їм було жите, а колачик, аби не ждали хліба. Як молодий убере сорочку до слюбуй тай всьо сховає під курточку (кіптар) під шийов, а як вийдут по слюбї с церкви, він тої колачик розломит на двоє тай одну половину

даст молоді, вона іззієт, а другу сам ззієт. Як молода вісилає сорочку, співають:

Ой за гори високої
Там сонечко сходить,
Там наші молода ходит,
Фусточку в руках носит,

Свою ненечку просит:
Ой ци много братів брати? (2)
Бери, синку, як найбільше,
Щоби було як найліпше.

Оден хлопец несе під пахов сорочку, а другий колач; приходе, дають нени молодого сорочку і колач і кажут: „Просили вас сват тай сваха і молода на цес дар“. — А вона каже: „Декую сватови і свасі і молоді за сес дар, а вам за послугу“, — бере від них, засаджує їх за стів тай приймає. Хлопці попоїде тай ідут до дому.

Так само, як у молодой, відбуває сі коровай і у молодого. Просити ходит молодий і дружба у капілюхах, а до слюбу ідут у шепках баранкових і у кожухах, чи зима, чи літо.

Як женит сі вдовец з дівков, або парубок з вдовицев, то є кóровай у него і в неї; як женит сі вдовец з вдовицев, то нема короваю ні у него, ні в неї. Як женит сі удовец з дівков, то має такий вінок, як парубок, а як з вдовицев, то нема вінка. Вдовици закладают намість вінка квіточку с кількох листків барвінку, позолочену — за циби в перемітці. Від кількох літ коровай уже занехуют; спечут лиш два колачі і молода їх забирає до себи; у вечір зійдут сі, сшиют вінки, зробє деревце, або й не, тай по всему. Музики приходе аж у вечір і гуляє молодіж. Тепер зачинают сі уже рахувати, аби вісіле як найтанше коштувало, але ще однако пют багато. Як гості в коровай в ночи розійдут сі, кухарка варит страви на весіле, засуває в піч, затикає, замашує піч глинов — і отвирає аж по слюбі. У коровай пішли пізно спати, тож у весіле не встают дужи рано, ідут до слюбу аж „у обіда“, то є коло деветої години, або пізніше.

До слюбу йдут наше. Рано приходе до молодой коровайченки і друшка, тай молоду причісує і убирає її ненє, а друшку коровайчинки. Вінки привезуют з заду червонов стончков. Молоду і друшку не росплітают і не росчісуют, лиш причісуют. Затички закладают ти самі, що у коровай.

Як молоду і друшку убирают, співають:

А станьжи ти, молоденька, на сталец,
Та досєгни я с полиці гребенец,
Ти росчєши росу - косу під вінеп.
Ой кудаж ти, молоденька, ходила,
Та що твоя головочка зацвила?

Нікуда я ни ходила, лише в сад,
 Тай на мою головочку ввес цвіт спав.
 Ой деш ти сі, молоденька, збираєш? (2)
 Збираю сі, моя ненько, до суду,
 Поведут мні добрі люди до слюбу.
 Збирают ні добрі люди до слюбу,
 Вже я більше дівчиночков не буду.
 Подиви сі, молоденька, за собов,
 Та як плаче твоя ненька за тобов.
 Зайшло сонце за гай, за гай тай за калиновий,
 Закладают на дівчину вінок бирвінковий.
 Зайшло сонце за гай, за гай тай за калиночку,
 Якаж ненька веселенька, що донька в віночку.
 Не жель мні, моя ненько, на теби,
 Не сходила я віночка у теби;
 Купив мні молоденький у Львові,
 Дав за него три червоні готові.

Ци вогонь горит (2), ци сонечко палає,
 Ци на наші молоденькі ясний вінок сніяє?
 Нима цвітку на всім сьвітку понад калиночку,
 Та як ненци виселенько, що донька в віночку!

Сироті співають:

Надлекіли білі гуся я з броду,
 Я встань (2), рідний дедю, я з гробу,
 Та віпровадь свою доньку до слюбу.
 Як у поли зазуличка ни кує,
 Так рідного мого деді ніхто не вчує.
 Комуж ти сі, Ганусичко, кланєєш,
 Що ти свого тай дедика ни маєш?
 Поклони сі, Ганусичко, чужому,
 То так буде приємненько, як свому.
 Я встань (2), рідний дедю, я с суду,
 Тай віпровадь свою доньку до слюбу.
 Прилетіли лебідоньки до мене,
 Ой віправе чужі люди без мене.

Як уже молода зібрана до слюбу, їдає деді тай нене, а як нема, то опікун, вуйко, віддана сестра або тета, — на лаву, а на колінах кладут новий кожух, зложений вовнов на верх, пару колачів і топку соли тай перед ними стає староста з молодов, уса фамілія тай староста говорить: „Слава Йсусу Христу!“ — „Слава на віки.“ — „Се дитина вступає в стан малженский тай просит вперед Господа, а вітак мене яко слугу, аби я вас просив, бо вона не може до вас промовити слова, — жеби сти ї прощели і благословили. Ви дедю, ви ненько, і ви стрії (почи-

тує гет усy родину).“ — А вони всі кажуть: „Най Бог благословит.“ — Тепер староста зачинає співати, а з ним усі:

Та жель бервін,
Бервінковий він
Тай ружевії квіти,
Кланяют сі вам діти,
Вітцєви і матіновці.
Всі свої родинонці.

Так просє прощі три рази, а деді і нені беруть обоє разом колачі у руки тай кажуть: „Дарую ті щієтєм та здоровєм та сим даром божим, абис така була красна, як сей дар божий, а здорова, як вода, а весела, як весна, а богата, як осінь“. — Тепер молода цілює дєдєу і нєнєу в руку, в коліно і в ногу, бере колачі і іде до воріт, а нєнє борзо встає з лави, бере квартиру води, перебігає молоду, віливає воду перед молодов на воротах від слупа до слупа, відбирає від молодої колачі і сіль тай іде назад до хати, а молода іде до сльобу. Перед нев ідут музики і грають, з нев друшка, фамілія і деді — нені лишєє сі дома. Як молода не хоче мати дітїй, бере за пазуху замкнену колотку, як іде до сльобу і носит, аж верне до дому, але то — кажуть — гріх. Так само збирає сі і йде до церкви молодий. Оба з дружбаів ідут з палицєми тай кладуть палиці і шєпки у церкві в кут. Дорогов звичайно не співають, лиш грають музики. До сльобу іде окремє молодий, а окремє молода, перед церков сходе сі, молоді сі цілюють тай гості витають сі. Попови несуть перед сльобом курку і пару колачів. У церкві дає палямар дружбі, друшці, свашкам і старостам засвічені воскові, великі сьвічки тримати, як ксьондз дає сльоб; як тоти сьвічки горє всі однако, то обоє будут довго жити, а як котрого темніще, то то борше умре. По сльобі молода кєгне трохи за ногу до дверий той столик, що перед ним сльоб брала, аби сі і другі дівчєта віддавали — і просє дівчєта, аби тєгла. Як котре з молодих має яку слабість або болєчку, то аби си погадало за то при сльобі, тай го лишит. По сльобі виходє на дорогу перед церков, молоді цілюють сі, молодий дає молоді половину колачика зїсти, другу сам їст, а вона дає єму цукру тай сама їст. Староста чєстєє молодих і усіх горівков, дає закусити колачєм, музики зачинають гра-ти, молоді цілюють сі тай ідут с своїми гостєми до дому. По дорозі співають:

Дєкуймо попонькови
Та як рідному татонькови.

Що не довго нас тримали.
А на віки слюб нам дали.

Перед воротами співають :

Гоя, моя ненько, гоя,
Тепер я уже не твоя,
Але тогом пана,
Щом му присягала.

Як ідуть с церкви, мало співають, бо ще не їли і не пили. На воратах чекає нене с колачеми і с топков соли; молода бере від нені колачі і сіль, іде до хати і кладе на столі. Ще у коро-
508187

ровай вібирає деді молодого 2 жінки з найблищої фамілії (таки в первині) на свашки. Свашки, як ідуть до слюбу, закладають собі по три листки барвінку за перемітку с переду. Свашки і старости пилнують, аби сі весіле відбувало у поретку.

Старостів двох вібирає деді молодого з фамілії, як іде сватати, а деді молодой, як ідуть до протоколу.
2480157

Як прийшли від слюбу, засідає молода, старости, свашки і хто ще є, до обіду, а деді чествує усіх горівков і зачинає від молодой. Від постелі коло молодой сидит друшка. Як молода не хоче мати дітий, то тра, аби присіла пальці правої руки, як засідає до обіду; кілька пальців приседе, тільки літ не буде мати дітий але то — каут — гріх. До обіду дають хліб, деді або староста кроїт малі кусники і кладе оден коло другого на краю стола; ріткі страви їде лишками, а голупці пальцями. Пють однов порційов — по черзі. Газда, газдиня або старости припрошують: „А проше, а звольте, озьміт, живіт сі“, тай наливають горівки по кожді страві. Тітюну не дають. Музики як попоїли, зачинають грати, а гості відходє зза стола і гуляють; як тепло на дворі або у сінех — молодіж не іде на весіле. До тепер була сама найблисша фамілія і сусіди, тепер натходє гості с села. Іти може, хто хоче на весіле, лиш молодіж не. Хто йде, несе: миску муки, пару хліба або колачів тай курку; чоловік іде вперед і несе у фустці колачі, а жінка з заду несе курку тай муку з мисков у фустці, у другі руці. Приходе тай чоловік каже: „Дай Боже здорово, щісливо, весело, в добрий чес зачети, а в ліпший скінчити.“ — Дає газді колачі і згинає сі перед ним, а газда бере колачі, підносить до єго голови тай каже: „Декуем, дай Боже, аби сти були такі чесні та величні, як сей дар божий.“ — Вітак цілюють сі; від жінки бере газда курку, пускає під поскіль, і муку, і такі цілюють сі у руки, як старші, молотші у писки, або подають собі руки.

МАТЕРІАЛИ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

2

Як вже ті, що приходе, звитали сі з газдами, витают сі з другими тай їх засаджуют за сків до обіду. Хто з родини або с сусідів спішив сі рано на весіле і не приніс „прихід“, т. зн. колачі, муку і курку, приносить тепер. Як встают від обіду, хресте сі, кажут газдам: „Декуем вам за обід“ і поцілюют сі, або подают собі руки — як ще тверезі.

По обіді співають :

1.

Кухарка сі замастила, а староста впив сі,
Шкода того газди хліба, що на них спустив сі.

2.

Ой кухарька молоденька та кухарька біла,
А капуста нимащена, вона шкваркі ззіла.

Вітак гості гуляют, а вітак є корогід: Оден староста бере деревце, а другий коровай с теренками тай віходе на обору; брат молодой бере за оден кінець фустини (фустина біла, купив її молодий за 10—20 с. і дав молоді ще перед вісілем), а молода за другий тай ідут за старостами, він вперед, вона за ним; за ними іде друшка, браті молодой і найблисші кривні — самі чоловіки. Музики стают на серед обори тай грают, а ти йдут у тім поретку, що війшли с хати — гусаком в колесо по обор докола музиків тай співають:

1.

Ой під чим, під одним,
Під горіхом зеленим;
Ой на чім, на однім.
На горісі зеленім.

2.

Ой чигор, лобода,
В кого жінка молода?
Чи в попа, чи в дека,
Чи в простого мужика?
Ні в попа, ні в дека,
Лиш в простого мужика!

3.

Ой їхала баба в ліс
Биз сокири, биз коліс;
Зачіпила в сухий пенъ
Тай сиділа цалий день.

4.

Ой їхали ковалі,
То великі, то малі,

А старого ковалє
Вісадили на конє;
А молоду молодицу
Вісадили на лошицу.

5.

Ішла баба с торгу,
Найшла х...в торбу;
Мала дівок вісімнаціть,
Дала кожді по петнаціть.

6.

Ой гук, вісіле,
Зарізали рака,
Кому хвіст, голова,
Молодому с...ка.

7.

Хто на бабу не полізе,
Тому баба п...ку вріже;
П...ку вріже, я...ї вкусит,
А на бабу лізти мусит.

9.

Корогід — мушка
 Мотузова п...ка.
 Гарбузові я...ї.
 Віддає сі Гандзъл.

Шла баба з ринку,
 Найшла чипиринку.

.

Так опходе обору три рази, а все як ідут попри двері від хати, нене кропит корогід сьвіченев водов, кухарка кидає овес, а свашка¹⁾ сушиницї. Як три рази обїшли, стают перед порогом тай старости співають:

Тай жели бервін.
 Бервінковий він
 Тай ружевої квіти.
 Кланеют сі вам діти.
 Вітцєви й матївонці.
 Усі свої родивонці.

Тепер уходе всі до хати, дедї і нене сїдают на лаві тай молода просит проші три рази так, як перед сльубом. Вітак молода стає за столом, коло неї с правого боку друшка, перед молоду кладут флешку горівки, порцію тай мищинку з вівсом; вона завиває праву руку червонов фустинов, бере порцію у ту руку, друшка наливає горівки і молода „витає“. Наперед приступає дедї, вітак ненї, вітак фамілія і чужі гет, де хто є. Кождий кидає ї в мищину гроші, дедї і нене по 1—2 кор., фамілія 20—80 с., а чужі 3—10 с. — кїлько хто хоче, а вона дає єму порцію горівки; як же хто не пє, то пива — кожде бере порцію не голов руков, але через свою фустину, або такі с фустинов молодої. Кождий, шо приступив до молодої, як кинув гроші у мищину, каже: „Дарую кі щіским, здоровем і сим червоним; від мене мало, від Пана Бога бїльше“. - А молода каже: „Декую, дай вам Боже здорове“. — Як молоде приступило до молодої, то сі з молодов цілює у писки, а як старше, то молода єго цілює в руку, а він ї в голову. Так цілюют сі, як приступит до стола раз, а як вітходит другий раз. Так само є обід і корогід у молодого і так само „витає“ молодий, лиш шо до корогоду вибирає собі молодий боярів — чоловіків с фамілії — все не до пари, звичайно 15; вони ідут у корогоді по оборі, а вітак, як молодий „повитає“, ідут з ним до молодої. Перед корогодом у молодого прибирают „сьвітивку“; сьвітивков може бути мала дївчина і вісімлітна, рідна сестра молодого; як нема, то може бути і старша і с фамілії. Ї кладут на голову такий вінок

¹⁾ У молодого, а у молодої жінка з фамілії.

як друшки, лише менчий, ушитий тогди, як молодому; затичок сьвітівка не має. Сьвітівка іде у корогоді за дружбов, а як молодий „витає“, то стоїт коло него за столом від постелі, або сидит на постели коло свашок. Як ідуть по „витаню“ за молодом, сьвітівка несе лойову свічку за 6 сот. незасьвічену, а як у молоді сьдуть вечеріти, привезує староста молодого ту свічку до полиці або до жертки над столом, або таки тримає сьвітівка в руці, і засьвічує, а сьвітівка сидит за столом коло друшки. По вечери свічку гасє, як ще не вігоріла, а свашка здоймає у сьвітівки вінок і вона бере собі его до дому і кладе розпростертий коло образів, бо кидати гріх. Вітак колис палит у печи. Перше діставала сьвітилка перемітку або рушник. Як женит сї удовец з дівков, має сьвітівку, а як з удовицев, то не. Разом з молодим і з боярами ідуть до молоді оба его старости, один несе у решеті коровай с теренками, а другий деревце. Также два браті молодого, парубки, ідуть і несуть для молоді оден колач, а другий рантух. Колач є перевезаний на 4 чести червонов заповочев і у всїх 4 честех запхано в колач по грейцарови. Кріз дерку у тїм колачи дивит сї молода на молодого зза стола, як уходить по ню до хати. Рантух, то є крамске, біле, тонке полотно, широке на локоть, а довге на три метри, куплене за 2 кор. Рантух є зложений у трикутник і перевезаний навхрест червонов волочков тай брат кладе на рантух штири грайцари один коло другого, як дає молодї.

Также ідуть до молоді з боярами свашки і несуть два колачі в торбі, а на оборі у молоді дають молодому і він дає дєдеви або нени молоді. Дорогов музики грають, а молодий співає :

Ой не я сї, брате, женю, але біда моя,
 Як ві с хоче жінка бити, головочко моя.
 Як ні с хоче жінка бити, сарачі, сарачі.
 Та як озму бучок в руки, буде повне гачі.

Бояре співають :

Краєм Дунаєм староста конем грає,
 Їму калинка дорогу залєгає.
 Взєв він топор, став калинку рубати.
 Взєла калинка до него промовляти:
 „Ой не для тебе, пане старосто, калинка посаджена,
 Но для молодого, пане старосто, молода наріджена“.

Крім цих співанок співають бояре і молодий через щїлу дорогу, які хто хоче.

Як прийшли до молодої тай парупки спирають, стали на воротах тай ни пускають і молодий мусит дати окуп — гарнец горівки тай колачі. Як молодий прийшов на обору, бояре співають :

Ой бпрвін, бпрвін,
Бпрвінковий він,
Бпрвінковіє!
Не дайте зетеви стояти,

Пуетіт зете до хати.
Бо на зете митіль віє.
Тай на коні воронії,
Тай на свашки молодії.

С хати виходит деді і нене молодої і оден староста с короваєм, а другий з деревцем тай музики, а молода сидит за столом і коло неї на постелі друшка. Молодий витає сі, дає колачі, а тимчасом его два браті входе до хати і кажут до молодої : „Просили деді і нені і пан молодий і ми тебе просим на сей дар.“ — Тай кладут колач і рантух перед молоду на сків. А вона каже : „Декую дедеві і нені і пану молодому за цес дар, а вам за послугу“. — Грейцарі молода ховає. На оборі перед хатов старости уклонили сі собі короваєми і деревцями тай заводе молодого до молодої. Тимчасом коло молодої від вікна сів ї брат і обіймив ї руков за шию. Наперед ідут бояре гусаком і лізут від сторони друшки поза плечі друшки і молодої і брата лавов поза сків і сідают коло брата так, що остатний сидит коло брата; за боярами ідут старости; кладут коровай і деревце молодого на сків, а молодої на поскіль, або дес на бік і стают на хаті; за старостами йде молодий з дружбов; дружба лізе поза молоду вперед, а за ним молодий.

Як болото, то відсувають сків, молода і друшка при туле сі до стола тай бояре перейдут поза них, але вітак сідают, сків пересувають, тай молодий мусит лісти по лаві поза молоду. Вони сиде лиш на половині лави. Молодий вілазит на лаву за молодов, але брат ї держит за шию і не пускає; жедає окупу; перед братом стоїт таріль і молодий кидає в него братови гроші; як кине від разу 1 кор. або 3 кор., то брат пускає молоду тай віскакує через сків, а як молодий дає по трохи, брат каже : „Як не даш більше, то сі не уступлю“. — Молодий знов докине шустку — дві, браті знов кажут : „Давай ще, бо не дамо молоду; ти шо за молодий, що так мало гроший маєш? Наші молода дорога“. — Молодий знов докине, браті молодої кажут : „Давай ще.“ — Бояре кажут : „Доста.“ — І так торгуют сі тай молодий иноді докине, і до ринского, а як бідний, то лиш кілька шусток, — але той торг іде жертвом. Нарешті брат пустив молоду, бере гроші з мищини і перескакує через сків на хату. Як брат торгував сі, бояре співали :

На дворі хмарно,
 Перед порогом харно;
 Як би нам приступити,
 Братчика я скушти.

Ой будь, брате, ласкав,
 Лишеєм тобі застав,
 С під пана молодого
 Конпка вороного.

Як уже пустив брат сестру, співають:

Татарин братчик, татар,
 Продав сестричку за таляр.

Як брат уже перескочив, молода схилює голову на руки на сків, а молодий стає коло неї з лівого боку, піднімає її у гору від стола, поцілюють її і сідають обоє. Тоди брат розкладає рантух, бере два вишневі однолітки - прутики — він вже собі їх наперед злагодив, оден одноліток бере в одну руку, а другий у другу, на ти однолітки бере рантух, а молоді схилюють її до себе головами тай він їх рантухом накриває і каже: „Дарую вас щіским, здоровем, сим завивалом, вічним покривалом“. Вітак кладе однолітки на сків, стисне молодих рантухом за шию і голови до купи, ударит молодих однолітками три рази позауш, і вітак здоймає рантух, кладе молоді на шию, завезує її на грудех навхрест попід пахи у гудз на плечех, і вона в нїм ходит аж до віводу. Бояре не дають братови бити молодих однолітками, віривають, ломе і кидають на землю. Молодий як уходит до хати, не скидає шепку з голови, аж доки молоді брат ни завеже рантух; тогди кладе шепку на клинок коло образа, так само дружба.

Сьвітівка сідає зараз коло друшки, а коло неї свашки. Дружба сідає коло молодого, а коло дружби бояри.

Тепер дає староста молодого на тарели одну теренку дедви молоді, а другу нени тай каже: „Просив вас сват і сваха і пан молодий і я вас прошу на сес дар.“ — Вони кажут: „Дзїнькуєм сватови і свасї і панови молодому за сес дар, а вам за послугу.“ — Берут теренки і ховают на полицу. Вітак по вісілю дают кісто с теренок дітем, а прутики ховают тай берут коло себи, як ідут на ярмарок, аби їм її добри ярмаркувало. Як нема дедї або ненї, то дают теренки вуйкови або вуйні, тим, що сидїли на „посагу“, що від них просили „прощі“ перед слюбом. Тепер бере дружба коровай молодого, кроїт на малі кусні, кладе на таріль, а староста вікликає по одному фамілію тай гостий молоді тай дає тай каже так, як до сватів с теренками. Прикликаний декує так, як свати, бере коровай с тареле тай або їст, або ховає для дітий. Блишї фамілії дают гуски і качки і теремочки. Так покроїт і розділит цілий коровай.

Давно, як ще давали рушники, нені молодій клала купов на сків зложені рушники, а староста роздавав боярам, казав: „Проше панове бояре і старости, прикрасіт сі нашими рушниками“. І давав кожному рушник на тарели. Вони перевезували сі тими рушниками через праве плече під лівов пахов, а по вечери або ховали у торбину, або ішли перевезані аж до молодого. Як котрий перевезав через ліве плече, казали, аби заплатив літру горівки, сьміяли сі з него і мусів перевезати. Як вже по усім, бояре посідали за сків тай співають:

Та лижели бирвін бирвінковії...
 Та заходе нас вісти. (2)
 Хотє дати нам їсти.
 С перцемп, с шафранамп,
 З дорогими заправами.

Сю співанку співають 2—3 рази, аж доків не дадут вечеріти. Зараз дают вечеріти, а молоді їде окреме обоє з одної мищини і однов лишков; вперед молодий озме лишков страви раз, два рази тай дає лишку молоді, вітак вона озме раз - два тай дає єму лишку і так цілу вечеру.

При вечери бояре співають:

Ой в лози, брата, в лози,	Фалила сі квітгнє,
Вірубаймо занози.	Що дарів повна скринє:
Будем бояри запрегати	Підіте, принесіте
Тай на гречку піткидати.	Тай боярів прикрасіте.

Отом собі, наші браті, файно посідали.
 Кобим собі наші гарні пісні заспівали.
 Співалибим співаночки, коби її вдати.
 Ой бо чужа стороночка, буде сі сьміяти.
 Тай чужа стороночка тай чужії люди,
 Як не удам співаночки, сором мині буди.
 Сором дівці при горівці межі парубкамп.
 Сором мині молодому межі старухами.
 Ой засвіти мила сьвічку, най перейду річку.
 Ай засьвіти, мила, обі, най перейду д тобі.

Ой чо сидиш, чо думаєш?	Ой чо сидиш, чо сумуєш?
Сидит люнка коло тебе,	Сидит любка коло тебе,
Чо не обіймаєш?	Чому не цілюєш?

По вечери бояри співають:

Встаньте, бояре, встаньте.	За хліба поставліне.
Честь Богу й хвалу дайте.	За пива уношіне.
Господареви й господици	За студену воду.
І кухареви і кухарниці	За добрую злагоду.

По вечери давно були друщини: Друшка стояла за столом, засилила червону фустку в колач тай махала колачем понад голову, а бояр держев у пальцях два нові або більши, махав ними собі над головов, ішов від порога до друшки, підскакував то на одні нозі, то на другі, а як прийшов до стола, пускав тими грейцарами у сків, прочив сі з друшков, показував ї ти грейцари тай ніби давав і не давав ї їх тай хотів ї відобрати колач, а вона ховала поза себе, али чесом ї вірвав тай розломив на двоє, тай собі узев половину, а половину давав ї тай ти два нові кидав у таріль перед нею, а вона мусіла брати другий колач. Але як була швидка друшка, то си не дала вірвати колач тай бояр поплесав, поскакав тай ї кинув ти грейцарі в таріль і йшов гет, а за ним зачинав плесати другий бояр і так переходили усі бояре. Як котрий бояр не хотів плесати, давав другому гроші, аби за него плесав. При тім музики грают, а жінки співають:

Ой плішп, плішп,
 Ти каліцуне,
 Дай сороківце,
 Най сі посуне.
 Кинь сороківце,
 Кинь червоного,
 Най сі посуне
 Від молодого.

Ой плешу, плешу,
 Знаю до кого,
 Даст мині дружба
 Пів червоного.
 Дружичка файна.
 Дружка хороша,
 Даст мині бояр
 Богато гроша.

На самім кінци плесав дружба; він кидав дружці у мищину кілька шусток (1 кор.), а вона єму давала печену курку або ї неї принесла з дому душенини і голупців і горівки і приймала бояр та дружбу. Гроші ті брала друшка собі; плесали лиш бояре. По друщинах гуляют молоді тай гості. Вітак кладут другий стів під вікном тай плешут молоді. Вона стоїт за столом с колачем в руці, а він перед столом с шепков в руці тай вона потрісає колачем до него коло свого чола, а він до неї шепков так саме і пітскакують раз на одні, а другий раз на другі нозі по кілька разів так одну або дві мінути; вітак він бере від неї колач ¹⁾, а ї дає шепку на голову і знов пітскакують; вітак він кидає ї на сків корону або дві (жінки кажут, аби більше), бере з неї шепку, уклоне сі собі тай він ї відводит за руку на хату тай гуляют або не. Як плешут, музики грают, а жінки співають:

¹⁾ Молода плеше тим колачем, що ї привіє брат молодого: крізь колач є пересплина чирвона фустка; молодий як поплесав с колачем, кладе колач на сків, а як даст молоді корону, бере в неї шепку і кладе на голову, а по гуляню на клинок.

Ой пливе качур долі водою.
 Ёму затчка за головою:
 Затчко моя, затчиная.
 Дівчино моя заручпная.

По плесаню стає молода за другим столом тай ї „даруют“; наперед нені кладе ї на шию перемітку тай каже: „Дарую ті щіскем, здоровем і сим завивалом, вічним покривалом“. — А молода каже: „Декую“. — І цілює неню у руку, а нені ї у голову. Вітак нені здоймає с шиї перемітку і складає на сків тай приступають жінки с фамілії і так само кладут перемітки, як нене і так само кажуг, а нене все перемітку здойме с шиї і кладе на сків. Молода декує, старша цілює у руку, з молотшими цілює сї в лице і кожду чістує порційов горівки. Як уже усі жінки с фамілії молоду перемітками обдарували, бере молода таріль тай кладе на таріль порцію, а свашка бере засвічену свічку і флешку з горівков і ходе по хатї, свашка наливає, а молода чістує кожного, хто є в хатї і в сїнях, а ї кидают у таріль, по кілько хто хоче. Наперед честує дедю і він дає найбільше тай вона єго і старших цілює в руку, а з молотшими цілює сї в писки. Чесом „даруют“ молоду аж у молодого. Як даруют, музики грают, а жінки співають:

1. Ой родеж мій, роде,
 Даруй же мні добре.
 Абим єї добре мала.
 Абим ті згадувала.

2. Ой у поли овес рісний.
 Молодої ввєс рід красний.
 Молода го прикрасила.
 Усі цноти доносила.

Як уже молоду дарували, гуляють ще, а вігак кладуг третій сків у сїнях, при нїм молодї, бояре і дедї й нені пют тай закушуют. Гостї співають:

„Сїдай, сїдай, коханє моє,
 Вже ти не поможе плаканє твоє.
 Штири конї стоя в возї,
 Нічо ти плач не поможе.
 Бо ти вже моя.“ —
 „Як я буду с тобов сїдала,
 Я ще свому таткови не дзїнькувала.
 Дзїнькую вам, мої татку,
 Що пітирала хлонїї хатку,
 Тепер не будут.
 Сїдай, сїдай, коханє моє,
 Вже ти не поможе плаканє твоє!
 Штири конї стоя в возї,
 Нічо ти плач не поможе,
 Бо ти вже моя.

Як я буду с тобов сїдала,
 Я ще свої ненци ни дзїнькувала.
 Дзїнькую вам, моя ненько.
 Шо сте млил мні з раненька.
 Тепер не будете.
 Сїдай і т. д.
 Як я буду с тобов сїдала.
 Я ще своїм братем не дзїнькувала.
 Дзїнькую вам, мої братї,
 Щом вам була на заваді.
 Тепер не буду.
 Сїдай і т. д.
 Як я буду с тобов сїдала,
 Я ще своїм сестрам не дзїнькувала.
 Дзїнькую вам, мої сестри,

Щом в вас була усе перша,
 Тепер вже не буду.
 Сідай і т. д.
 Як я буду с тобов сідала,
 Я ще своїм скінам не дзінькувала.
 Дзінькую, вам мої скіни,
 Мої руки вас мастили,
 Тепер не будут.
 Сідай і т. д.
 Як я буду с тобов сідала,
 Я ще своїм порогам не дзінкувала.
 Дзінькую вам, мої пороги,
 Що втирали хлопці ноги,

Тепер не будут.
 Сідай і т. д.
 Як я буду с тобов сідала,
 Я ще своїм приспам не дзінькувала.
 Дзінькую вам, мої приспи,
 Що сідало хлопців триста,
 Тепер не будут.
 Сідай і т. д.
 Як я буду с тобов сідала,
 Я ще своїм подружкам не дзінькувала.
 Дзінькую вам, ви подружки,
 Що носили хлопці грушки.
 Тепер не будут. ¹⁾

Ти казала, ньенько моя, що мні сі не збудеш,
 Ти ще мене, моя ньенько, візирати будеш.
 Згадаеш ні, моя ньенько, і в першу суботу,
 Як не зможеш поробити всу свою роботу.
 Згадаеш мні, моя ньенько, я в першу неділю,
 Як не зможеш постелити біленьку поскілю.
 Згадаеш мні, моя ньенько, в нігільницьку зранку,
 Та як будеш убирати нетачіну drankу.

. Донюж моя, доню,
 Ще сорочка ни тачіна, вже до церкви дзвоне.

А я хатку замітала, тай сі засміяла,
 Моя ньенька здогадлива тай сі здогадала:
 А знаю я, мій спночку, я всі твої гадкі,
 А ти сі вже ни забавиш до чужої хаткі.

Не жель мні, моя ньенько, на тебе,
 Лишеє сі мое зілечко я в тебе.

В мої ньеньки гори, гори, гуляти до волі,
 А в милого всюда рівно, гуляти не вільно.

Чомуж ти, молоденька, не плачеш,
 Бо ти вже своє заплітанечко утратил.
 Суботвішне заплітанечко,
 А негільне гулянечко.

Заплети мні, моя ньенько, ще в дрібні дрібниці,
 Не будеш мні заплітати лишень до петниці.

¹⁾ Варіант: Дзінькую вам, мої отчи,
 Щом ходила доси в злоті,
 Тепер не буду.

Дзінькую ти, пані матко,
 Щос чесала косу глатко,
 Тепер не будеш.

До п'ятниці я в дрібниці, а в суботу як так,
А в неділю на подвір'ю дрібні слози як мак.

(Сю пісню співають також при завиванню молодої в пере-
мітку по виводі. Ув. зап.)

Сидит сова кінець стола, бервінком сі ввила,
Деж ти мене впріджеєш, ненько моя мила?
Ой ти мене гудувала з малої дитини,
Тепер мене віріджеєш нічної години,
Нагадай си, ненько моя, чи не жаль ти буде,
Що ти мене віріджеєш межі чужі люде?
Ой якби я, мій синочку, тебе желувала,
Я бим тебе межі чужі люди ні давала,
Згадаєш мні, ненько моя, рано у суботу,
Ци ти зможеш поробити всю мою роботу?
Згадаєш ні, ненько моя, у неділю зранку,
Як ти будеш убирати нетачену дражку.

Як уже в сінях віпили і закусили, деді молодої нале ше мо-
лодому порцію горівки, він віпе і порцію ховає собі у торбину
тай бере до дому. Тепер сідає деді і нене на лаву у сінях, мо-
лоді стають перед ними і староста молодої — просит „про-
щі“ так, як перед слюбом три рази; деді і нене підносе у го-
ру колачі тай кажут: „Най вас Бог, діточки, благословит
тай аби сте не ждали ні хліба, ні соли; тай їдїт в божий чес
на свій кавалок хліба“. — Молоді цілюють їх у руки, старших
з фамілії также, молотших у писки, тай староста каже: „Ну, за-
бирайте сі в божий чес“ тай молодий бере за оден кінець білої
фустини, а молода за другий, тай так він ї веде до дому і не
вільно їм фустину пустити з рук. Свашка бере ти колачі і пе-
чену курку у нову скатерть, у торбу, і їде за молодим; староста
молодого бере деревце, каже: „Бувайте здорови“, так таки їде,
а перед ними їдуг музики. Як молоді мають уже вітходити, спі-
вають гості:

Рости, споришу, рости, споришу.
Стели сі при дорозі,
Ой гидуку мої, бувайте здорови,
Бо я вже на порозі.
Рости, споришу (2).
Стели сі при дорозі,
Ненечко мої, будьте здорови,
Бо я вже на порозі.

Рости, споришу (2).
Стели сі при дорозі,
Братя мої, сестри мої, бувайте здорови,
Бо я вже на порозі.
Рости, споришу (2).
Стели сі при дорозі,
Роди мої бліскі, далекі, будьте здо-
рови.

Ци я би ти була, ненько, сорочку не прала.
Абиє була мене, ненько, від себе не дала.
Ци я би ти була, ненько, хліба переїла.

Аби була см старостам сей раз віповіла.
 Годувала мене, ненько, з малої дитини,
 Тепер мене віправляєш вічної години.

Давно бояре забирали від молодої до молодого, що могли: лишки, миски і що будь з надвору — от жорна, але так, аби домашні не виділи; вітак староста уже пильнував, аби не брали. Як молодий пристає до молодої (іде в прийми на ї грунт, до ї хати), то также бере вперед ї до себе, а вітак вертає уночі назад до неї. Дорогов музики грають, молодий і бояре співають, якої хто хоче. Друшка і світивка пішли собі уже до дому. Як молодї приходе вже до воріт молодого, бояре співають:

Утвори, нене, ліску,
 Ведемо ти невістку:
 Корови ти не здоїт,
 Бо єї фоста боїт.

А хліба ти не спече,
 Бо єи руки попече:
 А миски ти не помие,
 Бо єи руки повалее.

Нені молодого вже заздалегідь вістелює полотном стежку від стола до надвірного порога тай виходит з дедем тай гостями на против молодої на поріг. Перед самов хатов дає свашка молодї колачі у фустці тай вона з ними йде до деді і нені тай каже: „Слава Йсусу Христу.“ — Ї відповідають: „Слава на віки, приходи, синку, здорова.“ — Вона цілює їх у руки, входить у хату по полотні, витає сі з усіма тай засідають за сків; свашка віймає з торби курку і флешку горівки від нені молодой, тай молода честує дедю тай неню, тай фамілію. Давно гості валели полотно, робили збитки; накрише сирого гарбуза, або принесут снігу або січки тай кладут перед молоду, тай припрошують, аби їла; вона висипле під сків, а вони кажуть: „Ади, яка голодна, ззіла“. Або прибіжуть жінки перед молодими до дому молодого, озмут куделю, віпредут ниток тай почіпеють від одного ківка до другого у хаті, а на нитку зачіпють люльку, пускають люльку по нитці тай кажуть: „Це йде телеграф до Коломиї, а це до Чирновец“.

Трохи згоді, так може з годину по тім, як молодий узев з боярами молоду, іде до молодого „пропій“, або ідут „с пропойом“. Кладут на фіру скриню молодой, нову, мальовану на вишнево, куплену за 4–10 кор. або куфер. Тай віно: два кожухи, два сардаки, три сорочки, три перемітці, три фустки, чоботи, дві подушки, дві скатерти, дві фоти, дві вереті, полотно, предево, пару колачів, міх жита і дари для фамілії молодого. То всьо склали на віз, зверху сідає фамілія і везут кіньми або волами. Вартість кожухів 80 к., сардаків 40 к., сорочок по 8 к.,

переміток по 6—10 к., фусток по 4 к., скатертий по 5 к., фот по 6—12 к., веретів по 6—12 к., запаски 4 к., пояса 4 к., жита 15 к. Бідний дає менче.

Музики ідуть наперед і грають, за ними ідуть оба старости с короваєм і деревцем, деді і нене молодой і решта гостей, а віз іде з заду. По дорозі співає, хто якої хоче. Дома лишив сі хто с фамілії, чесом гості, або лиш діти. Як прийшов „пропій“ на обору молодого, співають:

1. Роспихай, свату, хату.
Бо йде великий пропій в хату.
А роспихай, свату, сїни.
Аби пропійчпнки сїли.

2. Гей у нашого свата
Під гонтами хата.
Сверликами полачена.
Ялинов поверчена.

3. Гей учера я з вечера
Перепилонька наша сфачена:

Коби ми ї на слїд упали.
Ми би її відшували.

4. Гой ви, свашечки, Подолиночки,
Бог в вас.

Ой полетіло наше гусятко
Тут межі вас:

Ой виш его не бійте, ви дайте,
Лиш ему їсти дайте.

5. Та ви дайте нам стояти.
Пускайте нас до хати.

Деді молодого виходит с хати, з ним нені і молоді і старости з деревцем; свати витають сі тай деді молодого каже: „Прошу до хати“. Старости уклоне сі собі деревцями три рази тай тогди всі розривають оба деревця на кусники і вікидають на хату. Чесом деді чїстує вже на порозі горівков. Пропій уходить в хату, а молодий і дружба або браті молодой заносе віно молодой до комори, або до другої хати. Дари бере с собов сваха. Як лиш прийдуть „с пропойом“, бере молодий і дружба дві довгі жертки, привезуют на конец одной жертки оден конец червоної фустки, а на конец другої жертки другий конец фустки, на фустку засилуют колач, вітак оден бере одну жертку в руки, а другий другу, стають оден з одного боку воза с скринев, а другий з другого боку тай ідуть вздовж воза і коний там й назад три рази і махають колами над возом; за третим разом бракі молодой або музики лове той колач тай діле сі ним.

Чесом як прийде пропій, тай зносе віно молодой, свашки зроби борзо с сорочки таке гий дитину, завють у запаску, несуть у хату тай кажуть: „Адїт, молода вже має дитину“. — Приговоруют, сьміють сі...

Тепер засїдають до вечера: молоді, свати, фамілія, тай співають:

Свату, горівки (2).

Було не брати у нас дівки:

У нас гівка прошена.
Ведром горівка ношена.

Ой я люблю (свого) свата тай сватові дїти,
А я люблю в свого свата за столом спїгїти.
Сватку, кажи, сватку, продайже ми хатку,
І садочок, городочок тай цибулі грядку.
А я люблю, що ни роблю, лиш напиваю сї,
На милої роботичку лиш позпраю сї.

Ой були ми на пропою,
Там їли ми бараболю;
Тай гречїну паланїцу,
А вівсену кіселицу.

Ми казали, що свати в жупа-
А свати в кожухах; [нах:
А кожухи є китицєм,
А в них вуши копицєм.

Та ни скїй під вікном,
Та ни махай рукавом.

Та ни моргай бровами,
Та шукай сп з волами.
Шукай собі богачок,
Що по сорок сорочок:
А у мене лиш одна.
Що негїлі білая:
У вечір ї намочу,
В опівночи полочу,
Скоро девь убіру сї.
Тай до хлопцїв засьмію сї.

Оженю сї, мїй гедїку, оженю й оженю.
Приведу ти нивїстїцу, є хати тї віжену.
Приведу ти нивїстїцу є кїньми ой з волами.
А сам седу конец стола, вмю сї слозами.
Приведу ти нивїстїцу є кїньми тай вівцєм,
А сам седу конец стола, вмю сї сїзцєм.

По вечери гуляють тай нене молодой каже: „Проше, сьдьте за скїв, бо будем давати дари“. — Свати і фамїлія сїдають, гостї співають:

Та не скїйте поза грубї.
Не вівалюйте зубї,
Бо ми чим будем матї,
Тим будем свати дарувати.

Тепер кладе нене молодой на тарїль сорочку для свата (дєдї молодого), а староста молодой кладе тарїль перед него тай каже: „Просив вас сват тай сваха тай я вас прошу на сєс дар.“ — Сват бере тай каже: „Декую сватови і свасї за дар, а вам за послугу.“ — Вітак сваха знов кладе на тарїль дарунок тай каже, кому дати, а староста дає тай так само говорить, а той так само відповїдає. Нарештї дає ненї молодой сватови і свасї теренки, так само і брат молодой кроїт коровай, а староста роздає так, як у молодой. Бувало, як сї не сподобав дарунок, то приходило і до сварки. По розданю дарів питає староста молодой: „Цисте контентї з дарів?“ — Тай як уже скажут, що контентї, тай сваха вїймає є торби флешку горівки і колач, тай чїстує їх

горівков, а сват кроїт колач і дає закусити. Тепер дарів дають вже менше, а бідні таки цілком не дають. Ножики, що давно діставали брати молодії від молодого, тепер ніхто не дає.

Вітак пропійчинки співають:

Ходит свекруха по нових сїнях
Тай все собі воркоче:
„Ой спит невістка, спит ледащице,
Бо робити не хоче.
Ой спи, невістице, спи ледащице,
Та бодайжес не встала,
Подій корови, віжени в поле.
Шос від дедї пригнала.“ —
Я подоїла, в поле вігнала,
Щом від дедї пригнала.

Погій корови, в поли віжени.
Щом у тебе застала.“
Миленький ходит по нових сїнях
Та в сопівочку грає:
„Ой спи, миленька, чорнобривенька,
Ще на день ни свитає“. —
Дайже ти, Боже, милий здоровє
Тай минї попри тебе,
Я ще ни знала таких гараздів.
Як типер знаю в тебе.

Та ви, дедю тай ви нене, не сварїт на мене.
Де хочете, вісватайте дївчнну за мене.
Вісватавім, мій синочку, в Городенці в віта.
Хорошая тай убрана, лишень ни робїтна.
Ой шож минї, мій гедьку, із її красою.
Та як вона ни завеже разом сїп з мною?

Вітак забавеють сї, пють, гуляють, співають аж до ранє, а віт-ходе звичайно пенї тай так, аби не видїли газди тай аби не за-тримували — често биз капїлюха. Рано вертає сват і сваха з му-зиками і ті гостї, що ще сї ни розїйшли — до дому, а лишєє сї лиш молода. Рано бере молода коновку тай іде перший раз по-воду, а з нев іде дружба. Вітак молода замїтає хату, а гостї розкидають смїте тай кажуть: „Ади, заспала, хату не замела, не годна хату замїтати.“ — Сміють сї тай співають молодї:

Ходит молода по ганку,
Вїзпрає свої ньєнки сїданку:
А то ньєнка заснула,
Тай за доньку забула.

На другий день по вісілю в обїда або під полудне веде свашка молоду до церкви „до вїводу“; перше йшов ще й староста с приносом попови і дружба. Ксьондзови несе свашка курку, двоє хлїба або колачі, корону тай перемїтку, або 12 шусток (2 к. 40 с.) за перемїтку. У церкві розвезує свашка рантух, а ксьодз читає молитву і накігає рантух с шиї на голову. По виводї свашка здоймає вінок, завезує попід пахи на плечах у гудз тай з верха кладе на голову вінок. І так ідуть до дому. Дома знов зачинають забавети сї, музики грають, пють, співають. Вітак над вечір посилають до дедї молодї, аби хто ішов завити молоду. Тай приходе двї жїнки від дедї в первинї, беруть моло-

дих до другої хати, кладут на серед хаги столец, на столец кожух, зложений вовнов на верх, на кожух їдає молодий, а ему на колінах молода (розгорнені). Здоймают вінок тай рантух, розплітают вітак і дівочкі коси з волочки, сплітают волосе у дві коси у три пилюстки, а в кінці вплітают білу нитку — червону не мож — тай ті листки і колоски, що молода прислала молодому с сорочков тай глу. Вітак ти листки тай колоски зашивають у подушку зараз з вінками. Коси складають в обруч докола голови, на коси кладут кичку, а на кичку чипец. Кичка то є такий обруч, сшитий с полотна, а у середині віпханий леном; купує го свашка у Жидівки за 40 сот. Ширший бік приходит над чоло, а кінці завезуют сі над карком.

Чипец з білих ниток таки гий сак, купує свашка у Жидівки за 40 с. На чипец кладут бавницю. Бавнице то платок 40 см. довгий, а 7 см. широкий, одним краєм обшитий червонов стончков на $1\frac{1}{2}$ см, широко, на кінцех є шнурки до завезаня.

Бавницю завезуют над чолом так, що с під перемітки витко лиш край червоної стончки.

На бавницю завивають перемітку. Польки не завивають сі у перемітки, лиш у фустки, а під фустку не кладут ані кичку, ані бавницю, лиш чипец.

Перемітка то кавалок тонкого полотна (робит сі дома у ткаче, або купує сі у склепі, грубші дома, тончі в склепі), довгости 2 м., а широкости 40 см., і по обох кінцех вішитий на 10—12 см. широко; то вішите називає сі забір. Забори віробляє ткач с перемітков за 3—10 к., або окремо забір за 1—2 к., або сі вишиває дома і пришиває до полотна. Забір є в ріжні взори і віроблений шовком, звичайно на заповлочи (бавовна до вишиваня; ув. зап.).

При завиваню є і свашки і другі жінки, а чоловіків нима. Як завивають молоду, співають:

1. Ой чирвоный бурачок, а зелена гичка,
Вчерам була дівчиночка, нинькам молодичка,
Вчерам була дівчиночка меж дівочками,
А нинькам вже стара баба, бо меж бабамп.
2. Ой спало котє в плоті,
Будеш, молода, в роботі:
Будеш ти памєтати,
Як то сі віддавати.
3. Ой плакала дівчиночка, тай казала гоп - гец,
Та продала попліточки, купила си чипец.

4. Ненько моя старенькая, та якже вас прощу,
Купит мині попліточки, най ще одні знощу.
Гадалам ти, мій синочку, купити, купити,
Коло краму густо було, не мож доступити.
Коло краму густо було, ни мож доступити.
Най ті завють и перемітку тай будеш ходити.

5. А вже ми сі бинди згидли,
А вже ми сі бинди згидли:
Коби ми сі той гід народив,
Щоби мене в чіпчик нарідив.

6. Ой зродили піпвнички коло колодочки,
Ліпші були запліточки, як переміточки.
Запліточки закрашені добре заплітаги,
Перемітки замащені встидно завивати.

Як молоду завили, вона встає, цілное сі з молодим тай з молодичеми, вікігає молодому зза ременю фустку, а від шепки відрізує вінок тай ховає з рантухом і з затичками і с своїм вінком у скриню. Вітак бере флешку горівки (від свої нені) тай чістує всіх. У вечір по віводі посилає деді молодой сина або когос с фамілії до деді молодого просити на „сьмініни“. Той перевезав сі жоночим поясом через плече, приходит тай каже: „Просили вас деді тай нене тай я вас прощу, абисти були ласкаві на „сьмініни“. — Звичайно почитує тих усіх, котрі мают іти. Тай молоді берут по пару колачів, а свашка когута с позолочуваним вінком на шиї, тай деді тай нені тай гості запрошені тай музики, як ще є, тай ідут до деді молодой на „сьмініни“. На сьмінінах госте сі тай забавеют сі аж до днини. На сьмінінах співають:

Ой дедю мій, кажи, дедю, дедю мій богачу,
Не дай мене за огівце, бо я ті проплачу.
Ой бо вдовец, не молодец, буде мене бити.
Буде мене до гідика за віном гонити.
Ой прийшла я до гедика: Дайте, гідю, волн.
Я ни можу догодити свої ліхі доли.
Ой прийшла я до гедика: Дайте мині вівці.
Я не можу догодити свекрушині гівці.
Ой прийшла я до гедика, гіді йдут орати.
Покладают волн вірні, сами йдут до хати.
Ой прийшла я до гідика, на припічок сіла:
Бери, синку, обідати, може ти не їла.

Ой прийшла я тай до брата, брат тік умітає,
А нивістка йде по воду, хату замикає.
Ой нивістко, нивістице, нивістко-нибого.

Ни замикай тоту хату, бо то гіді мого.
 Ни замикай тоту хату, ни запрай ліски,
 Я ходила за гідика, піду й до нивістки.

Як уже над раном маюг сї розходити, гуляе і кухарка, тай тогди співають :

Звертіли сї за старостов, де староста дів сї,
 А староста на кухарці аж зачирвонів сї.

У бідного, як не стане уже горівки, складаюг сї гості на горівку, а газда дае лиш хліб, огірки, капусту, — що має. Як гості сї росходе, вінчуюг молодим: „Дай вам, Боже, щісливе мешкане, схід щісливий тай доробок, а деді і нене аби дочикали внуків вінувати.

На другий день по „сьмінінах“ приходиг нені молодої і зашивае в подушку у піре вінки і затички і на ті подушці молоді спе.

Зап. в 1910—1913 р. від Миколи Мокрицького, Микити Панькова, Гафії Паньків, Параски Тимрик, Савки Круца, Леся Шеремета і Михайлихи Курчак.

2. Весіле

в с. Гордашівці, Уман. пов. в Київщині.

Оповів полон. Захар Ганюченко.

Коли хлопиць і дівчина полюблять ся, то вони думають побратись і дають згоду одно другому. Тоді хлопиць посила до дівчини свого батька з хлібом і горівкою.

Батько хлопця приходиг до батьків дівчини, роблять поміж собою згоду, пють могорич і роблять договір, — коли зробити сватаня. Коли роблять договір, тоді росходять ся і на умовлений день готують ся та ззивають свою родину; тоді молодий іде до молодої і просиг всю їхню родину до себе; всі вони збирають ся і їдуть до сватів.

Коли приїдуть, то їх садять за стіл і починають гуляти; коли погуляють, то родина молодої у свою очередь забирае до себе всю родину молодого і там кінчають свою гулянку, дарують подарками одні других і роблять договір, коли має бути весіля, потім розходять ся до дому. На другий день сходять ся батьки і обидва разом їдуть до попа годити шлюб, після того починають готовитись на весіля. Коли приходиг пят-

ниця перед весіллям, то молодий із боярином їде до молодої (так говорить ся) „торочити рушники“. Молода закликає дружок і вони ріжуть рушники; чіпляють торочки і вечерають, потім розходять ся до дому. В суботу рано молода ходить і просить на коровай свою родину, а молодий сам не йде, але посилає кого инчого, сестру, або кого другого. Коли зйдуть ся родичі, то молоді жінки починають робити коровай; пють горівку і приспівують до короваю:

1. А ми коровай місили,
З Дунаю воду носили;
Ни так з Дунаю, з криниці,
Зробили коровай сестриці.

Після цієї співають другу:

2. Рости, короваю,
Ширше від Дунаю,
А вище від плота,
Краще срібла, злата.

3. Коровайниців пара,
По припічку грала,
Та в піч заглядала.
Колиб мнї сісти
На щасливім місті.

4. А в нашій печі
Золотії плечі,
А срібнії крила,
Щоб нам коровай гвітила.

5. Сходьтесь, молодиці, коровай
Замість тугенько, [місисти!
Спичемо гарненько,
З холодної водиці,
Для нашій сестриці.

Молодиці роблять коровай в суботу і вбирають молоду у квітки; молода їде просити дружок. Набирає шишок у платок і їде до своєї старшої дружки, а тоді з нею їде до всіх. Коли вона входе в хату до дружки, то вона кланяється всім, хто є в хаті, три рази. Коли попросить всіх дружок, вони приходять до неї з хлібом. Входять в хату і цілують батька і матір у руку, а хліб кладуть на стіл. Коли зйдуть ся всі, дружка їде рубати гильце, вносить його в хату і ставить на стіл, а дружки бируть квітки і починають убирати гильце в квітки. Тоді батько дає їм по чарці горівки і вони починають співати:

1. Не ідїть, молодиці, до нас
Гильце вити,
Звємо ми самі
Краще як із вами.

2. Чорняві гильце вили,
Біляві дивили ся;
Біляві дивили ся,
Тай собі навчили ся.

Коли уквітчають гильце, то починають плести вінок і співають до вінка:

Ой вінку мій, вінку,
Хрещатий барвінку,
Купувала тебе в Криму,

Замикала тебе в скриню,
А тепер носю,
На висіля просю.

Коли кінчать плести вінок, то ждуть молодого, поки прийде розплітати молоду і сидять за столом, а батько і мати прибирають ся, готують закуску і горівку для молодого і боярів та світилок і свашок. Дружки тоді співають молодій такі пісні:

1. Ой де ж бо ти, Наталю, походила,
Що ти свою головоньку убілила?
Ой ходила, подружбоньки, у вишневий сад,
А на мою головоньку білий цвіт упав.
Треба міні свого братіка попросити,
Щоб він поміг цей білий цвіт обтрушити.
2. Ой як тобі ж, Наталко, ни жаль буде,
Як зелений барвіночок цвісти буде?
Будуть з нього всі дівчата вінки плести,
Через твоє подвірячко будуть нести.
А ти будеш у віконце дивити ся,
Будеш свого чоловіка просити ся:
Пусти, цусти, мій мленський, погуляти,
Хочу свої подружбоньки побачити.

Молодий так само прохає боярів як молода дружок і збираєть ся з боярами і з музиками у себе дома. Тоді іде розплітати молоду; музики дорогою грають. Коли дружки почують музик, починають співати пісні:

1. Горіхове зернятко в стіну бе,
Молодий Василько на дворі їде:
Ни так на дворі, як за двором,
Ось скоро буде за столом.
2. Скрипки гудуть, боярі ідуть:
Прибрай ся, прибрай ся, дівко Наталко,
Бо возьмуть тебе.
Прибру ся, не бою ся, не возьмуть мене,
Єсть у мене рідний батько, то ни дасть мене.
Цимбали гудуть, а свашки ідуть:
Прибрай ся, прибрай ся, дівко Наталко,
Бо возьмуть тебе.
Приберу ся, ни бою ся, не візьмуть мене,
Єсть у мене рідна мати, то ни дасть мене.
Бубон гуде, молодий іде.
Прибрай ся, прибрай ся, дівко Наталю,
Бо возьме тебе.
Я убралась, заквітчалась, він візьме мене,
Єсть у мене рідний братік, одвезе мене.

3. Ой у лузі, в лузі,
 Ходило два друзі,
 Носили топорці,
 У правій руці.
 Тисали, рубали, дерево - ожину.
 Чи вирне, чи пірне, дерево добірне?
 Чи любить, чи візьме, той Василь Наталю?
 І вирне і пірне дерево добірне
 І любить і візьме той Василь Наталю.

Приходить молодий до молодої з боярами і з музиками розплітати косу так у три, або в чотири години вечера; тоді дружки виходять ізза стола, а за стіл сідають бояри; брат молодой ставить по середині хати стільця і на стілець кладуть кожухи або подушки; на стілець сідає сестра молодой, а старший боярин викупляє тоді того стільця і коли викупить стілець, бере молоду і садить на него, а вона ни хоче, опираєть ся; дружки співають бояринові, а молодий сидить, або стоїть у хаті.

Співають такої пісні:

Як тобі, боярине, не стидно,
 Що ти такий високий, як явір,
 Посадити молоду не годен?

Коли молода бачить, що її посадить, то вона пирикидає стільця ногою, а дружки ховають його у себе в гурті і співають:

1. Ой дай, мати, стільця, До стільця гребінця, До стільця кожуха. Щоб сіла молодуха. Ни зробили стільця, Ни купили гребінця, Не пошили кожуха, Ни сяде молодуха.	А у Наталі, аж два братіки, Обидва ріднесенькі. А один братік стільчичка [носить, А другий сестру просить: Ой іди, сестро, з саду до хати, Час косу розплітати! Ой ни час, ни час, ни час, не]пора,
2. Ой у городі два васплички, Обидва ріднесенькі,	Ще рожа ни розцвіла.

Коли боярин посадить молоду на стілець, тоді молодий і брат молодой підходять до молодой і починають розплітати коси, а дружки співають:

1. А брат сестрицю розплітав, Де ж він вишлітки подівав? Поніє ю місто, ни продав, Менчій сестриці подарував. На тобі, сестрице, цей вишліт, Щоб ти діждалась таких літ.	2. Що ти думала, дівко Наталю, Як рушнички давала? А я думала, моя матінко, Що то в карточки грати; Вони садять ся, благословлять ся Косеньку розплітати.

3. Ой дай, мати, щітки,
До щітки грибінки,
Роцесати русу косу,
По червоному поясу.

4. Ой дай, мати, масла,
Яж тобі корови пасла,
Гонила на росу...
Дай масла на косу.

5. Як тобі, матінко, ни жалко.
Що розплили твоє рідне дитятко?
Пустили виплїтки на ріки,
Розплили дитятко на віки.

Як розплетуть молоду, тоді дружки і бояри і молодий і молода сідають за стіл. Батько дає всім по чарці горівки і закуски. Коли закусять, виходять зза стола і збирають ся йти на вечерню до церкви. Дають молодій у руки маленький рушничок, з котрим вона має ходити ціле весіля. Тоді батько і мати беруть образи, обстиляють їх вишитими рушниками, мати і батько нисуть образи за ворота, а молодий і молода ідуть поруч з ними. Коли стануть, то молодий і молода кланяють ся і цілують образи та батьків у руки, забирають образи і ідуть до церкви, а дружки співають такі пісні:

1. А любила мати дочкою поєнлатпє:
Тепер люби, мати, на село виражати.

2. Вираждай мене, мати, на село.
Готуй мині вечерати весело:
Ни задля мене самої,
Задля меї челядоньки молодої.

Коли дружки кінчать ці пісні, тоді ідуть тихо до церкви. Батько і мати виртають ся до дому і починають із родиною готувати вечеру для молодого, молодої і всенької їхньої челяді. Коли приходять у церкву, то ставлять образи, а самі слухають богослуженя. По скінченю богослуженя виходять з церкви молодий і молода, старший боярин і старша дружка і ідуть до попа і дяка просити на весіля, а всі дружки збирають ся на дорозі і співають:

1. Ой місяцю ріжку,
Світи нам доріжку,
Щоб ми не зблудили,
Молодої не згубили.

2. Місяцю ріжкатви,
Дороги не знати:

Бідна наша головонька,
Де ми будем ночувати?
Чи в руті, чи в мяті,
Чи в дружчинній хаті?
Підемо до дружечки
На білії подушечки.

Коли попросять молодий і молода попа на весіля, тоді молодий іде до молодої, а молода до молодого просити на весіля всіх родичів. Молодий іде тільки з одним боярином,

а молода іде з усіма дружками. Коли вони приходять, кланяють ся і цілують ся з усіма, кого тіко застануть у хаті. Їх садять за стіл, дають по чарці горівки, але поки ще молода іде дорогою і наближаєть ся до молодого хати, то дружки співають :

1. Зелена рута, кучерява мнята,
Покажіте, бояре, де Василькова хата.

2. Ще ми в Василя ни були,
З медом горівки не пили:
Як ми до нього добем ся,
З медом горівки напем ся.
Напем ся, ни напем ся,
А до нього добем ся.

3. Чорнява Наталя, чорнява,
Чорнявих дружечок набрала,
До Василя дороги питала.
Хіба ти, Наталко, ни знаєш.
Що ти до нього дороги питаєш?
Ни знаю дружечки, ни знаю.
Хіба піду, Василя питаю.

Приходить молода до молодого, сміливо заходить до хати і починає просити на весіля, дружки співають :

Добрий вечир тому,
Хто є в цьому дому:
Старому, малому,
Вбогому, багатому.

Коли молода попросила всіх, тоді садять її і дружок за стіл, дають по чарці горівки й закусити. Вони теж довго не сидять, а зараз ідуть до молодой (молодий теж вертає до своєї хати); дорогою співають :

1. А стоїть братічок на терні,
Виглядає систриці з вечерні;
Місяць зірочку минає,
Систриці з вичерні ни має.
Місяць, зіронька заходить,
Систриця з вечерні приходить.

2. Котило ся яблочко з Китай-города,
Підкотило ся під ворота;
Вітер мої ворітечка хитає,
Деь мого батечка ни має;
Деь моя матінка заснула,
Що за мене молодую забула.

Коли молода прийде до дому, сідає за стіл з дружками і тоді дружки співають, а батько й мати і всі родичі частують молоду. Кожен із родини підходе до столу, не по чарці горілки до молодой і кидає на таріль гроші; те саме роблять і у молодого. Коли скінчать частувати, то молодий з музиками і боярами іде до молодой і там вмісті вечеряють. По вечері лягають спати.

Другий день.

В неділю рано встають і вбирають молоду в цвіті. Молода з молодим разом ідуть до вінця. Коли пан отець має їх вінчати, то вперед запитує, чи вони мають поручителів. Поручителі виходять до пан отця і він дає їм книжку, де вони роз-

писують ся за шлюб молодих. Потім стелять рушник і молода з молодим стають по задї держати вінець. В те время співає хор. Коли повинчають ся і скінчить ся богослуженя, тоді молодий з молодою бируть із церкви образи і їдуть до молодого обідати; дружки збирають ся коло церкви і дорогою їдучи, співають такі пісні:

1. Ой були ми в церкві, Молили ся Богу, Святому Миколі, Що стоїть на престолі.	А у Квіві торгував. На тарілці Наталі дівці Подарував
2. Січана, калинонька, січана, А вже наша Наталя звінчана; Червоний чобіт на нозі, Золотий перетів на руці, Що купив Василь в дорозі. А у дорозі купував,	1. Свикрушичко та голубочко. Подиви ся у віконце, Чи митіль мите, Чи нивістка їде? Митіль мите стежечками, Їде нивістка з дружечками.

Коли їдуть дорогою, то парубки перепиняють молодого з молодою столом із хлібом - сіллю і водою; молодий і молода цілують хліб, дякують хлопцям, молодий дає їм гроші на могорич, а хліб забирає із собою. Тоді хлопці приймають стола з дороги і молодий їде знову до дому, а дружки співають:

Ой батьку, батьку, рідний наш,
Одчиняй ворітечка проти нас:
Звінчав під дітки однолітки
В добрий час.

Коли приходять до хати, стають перед порогом і ждуть, поки вийде мати із хлібом просити їх до хати, а дружки співають:

1. Прилітіла пава, серед двору виата,
Вийди, мати, з хати, павоньку витати.
Це твоя нивістка!
Розчесана кіска,
В рутьванім віночку,
Склонила головочку.
2. Схилила ся вишня,
Як свикруха вийшла:
А ще луче схилить ся,
Як нивістка вклонить ся.

Виходить мати з хлібом, син і нивістка кланяють ся і цілують хліб і матір в руку, мати каже: Просю до хати. Входять у хату. В них забирають образи, а молода починає з усіма цілувати ся; коли вона цілуєть ся, то дружки співають одну пісню тричі:

Помагайбі тому,
Хто є в сьому дому;
Старому й малому,
Вбогому й багатому.

Коли молода з усіма цілуєть ся, тоді молоду і молодого просять сідати обідати, а також і боярів і дружок. Те місце, де має сідати молодий і молода, застеляють рядном або кожухом. Дружки співають:

Благослови, Боже, і отець і мати.
Своєму дитяті обідать сідати.

Коли посідають, батько і мати підходять до столу і пють по чарці до молодого і молодої та бажають їм довгого і щасливого віку. Коли випють по чарці, тоді дають всім горівки, хто обідає. Дружки співають:

1. Голубчик сивесенький,
Батинько ріднесенький,
Шаночку в руках носить.
Нає обідати просить:

Голубка сивесенька,
Матінка ріднесенька,
Хусточку в руках носить.
Нає обідати просить.

2. А пливали лебеді
По воді,
Жовтії карасі
По росі:
Зеленая питрушка у грядці,
Дайти боярам по чарці:
Ми самі не хочемо,
Для бояр просимо.

3. Спасибі кухарочці,
Добрій борщ ізваріла:
Буряки покштіли,
По зубах ни рпшліли.

4. А в лебедя ножки біленькі,
А в Васпля ложки новенькі.
Ви бояри молоденькі,
Обідайти здорovenькі!

5. Бери, Васплю, ложку,
Покажи нам дорожку:
Нихай ми будем знати,
С ким сіли обідати.

Дружки їдять і співають. На обід варить ся борщ, мясо, затірка, капуста з мясом, вареники і смитана. Коли поїдять борщ, то дружки співають таку пісню:

1. Ми ни вмієм по тину лізти,
Ми ни вмієм борщу їсти:
Прийміть від мене борщик,
Поставте затірки горщик.

2. Не гнівай ся, свикрушко, ти на мене,
Що привела чплядоньку я до тебе:
Ни прийшла я, свикрушко, обідати,
Тіко прийшла родиноньку одвідати:
Дай же мої чплядонці обідати.

Коли обідають, то до кожної страви, як вона міняєть ся,

дають по чарці. Коли кінчають обідати і хочуть уставати зза столу, то до цього співають дружки пісень :

1. Горох молотили, шага заробили,
Тра старості дати, щоб вивів нас з хати:
Щоб вивів нас з хати,
На двір погуляти.
2. Зробили ми славу,
Поломили лаву,
Будуть лаву справляти,
Вивидуть нас з хати.

Тоді встають зза стола і виходять на двір, а молодого і молоду дружка виводить на двір за рушник і викрутує їх перед музиками. Музики на дворі грають, дружки і бояри танцюють. Тоді багато сходиться у двір з села дівчат, хлопців, молодниць і дітей. А в хаті в той час батько і мати садять обідать своїх родичів і самі з родичами обідають.

Дружки з молодою гуляють до двох, або до трох годин у молодого, а потім збираються до молодої. Молода з старшою дружкою ідуть до свикрухи і кажуть, що вони хочуть іти до дому. Свикруха бире хліб, а батько пляшку з горівкою, хто з рідні пирогів і іншої закуски. Свикруха бире молоду за рушник і виражає її до дому з музиками, проводить за ворота. Музики грають дуже весело, а дружки співають :

1. Дружечки голубочки. Сходьте ся до купочки, Сходьти ся до одної, До своєї молодої.	2. Спасбі вам, мамо, За ваше вповало, Що ви мині догожаєте, З музиками виражаєте.

Коли за ворітьми стануть, мати не по чарці до молодої, за нею не молода, а потім дають дружкам по чарці, вони пють, закусяють і разом співають :

1. В дорожку, Наталю, в дорожку. Пий горілочку потрошку: Пий горілочку, не впий ся, Низенько свикрусі вклони ся; Юклони ся їй низенько. Подякуй їй гарненько: Спасбі тобі, матінко. Що ти мене проводиш гарненько.	В мене ненька старенька, А сестриця маленька; Нима кому затопити, Вечеряти наварити.
2. Свикрушичко та ни гай мене. Свикрушичко, виражай мене;	3. Панове сватове, просимо вас, Ни баріте молодого, шліте до нас; Та кажіте боярам, Щоб був молодий зараз; Та наказуйте двічі, Щоб були бояри в вічі.

Коли молоду мати випровадить до дому, то зараз виртається і садить молодого за стіл з боярами, сідають свашки

Соловейку маленький.
 В тебе голос тоненький:
 Дай мої матінці знати.
 Що я є коло хати.

Коли приходе молода перед поріг, то стає на порозі і жде матері, поки вийде просити її до хати. Коли виходить мати з хлібом, то дружки співають таку пісню:

Ни пізнала мати
 Своего дитяти.
 За русьми кісоньками.
 За дрібними слізоньками.

Коли попросить мати до хати молоду, вона ни сідає за стіл, але з дружками гуляє на дворі, а тим часом у хаті готують вечеру для молодого і молодої, дружок і бояр і для всієї родини, яка тіко є на весіллі. Як дружки почують, що грають музики і знають, що вже їде близько молодий, то ідуть до хати і сідають за стіл коло молодої; з правої сторони сідають дружки, а з лівої брати. Брати засідають місце молодого і коли він увійде у хату, ни пускають його сідати коло їхньої сестри, а хотять, щоби заплатив їм за сестру подарками. Молодого, коли він приходе до воріт, перепиняють парубки з хлібом і сіллю, він дає парубкам горівки і гроші, а коли парубки хотять з нього більше могоричу, а він ни хоче дати, то буває так, що і сварять ся, а то і до кулаків доходить. А коли обидві сторони не здають ся, то парубки бируть з стола хліб, ріжуть його на двоє і шматки віддають собаці; це велика обида молодому, тому він стараєть ся до цього не допустити. Коли уворотях помирять ся, то перед порогом його перепиняють другим столом; на столі стоїть хліб, сіль і вода, а молодий зі свашками і з боярами стає перед тим столом. Свашки співають:

Ой свату наш, свату,
 Пусти нас у хату.
 Ни багато нас наїхало:
 Сім боярів кіньми,
 Два братіки рідних,
 І свашки, світилки,
 Вся наша роднонька.

Коли співають другу пісню, то починають сміяти ся зі свата і співають таку:

А в нашого свата
 Соломяна хата.
 Та боїть ся цуєвти.
 Щоб ни розвалити.

Коли проспівують цю пісню, то теща виходить з хати і міняє у молодого хліб, дає молодому свій, а у його бере його, а молодий дає їй подарок, чоботи, і каже, що він кланяється молодій братам; цим він хоче придобрити ся до братів, щоби пустили його до молоді і посилає своїх старостів до хати. Коли старости входять у хату, то їх перевязують рушниками. Вони ни дають ся і кажуть до братів, що їм кланяється молодий, а брати кажуть, що молодому кланяється кицька. Потім вони пошутять і починають дарувати боярів, свашок і світилок платками або рушниками. Коли подарують, то молоді родичі — молоді жінки — виходять у сіни, бируть решето і співають таку пісню :

Решето тороточе.
Чого воно хоче?
Півтора золотого.
Від князя молодого.

Бояри кидають у решето гроші. Коли все скінчить ся, то приймають стола і молодий входе в хату; сідає на лавці, а його старости підходять до стола і починають торгуватись з братами; дружки співають :

А біжи, братіку, у лавку.
Та купи, братіку, нагайку.
Заживи зятинька під лавку:
Нпхай буде знати.
Як жінку купувати.

Коли дружки проспівують пісню, тоді свашки співають їм на відворот:

Та біжи, зятиньку, у вишневий сад.
Та впріжи, зятиньку, вишневий прут.
Та заживи братіка в тісний кут.
Нпхай буде знати.
Як сестру продавати.

Тоді зять дає гроші і подарки свому шурину. За тим пють по чарці горівки і цілують ся, а дружки піснею лають брата:

Татарин братік, Татарин,
Продав сестрицю за талір.
А русу косу за пятак,
Біле личенько віддав так.

Тоді брат виходить зза стола, а на його місце сідає молодий коло молоді. Коли молодий сяде, тоді батько і мати підходять до столу і частують. Коли кінчать частувати, тоді дають полуднувати, але буває, що полудень готує старша

дружка і то називаєть ся „дружчини“; коли старша дружка справляє, то вона забирає молоду і молодого, боярів і дружок з музиками до себе полуднувати; тоді дружку перевязують рушником і боярин веде її за рушник до її хати, а музики дорогою грають і дружки співають:

1. До дружки ми йдемо.
Подарки несемо
З зеленої м'яти
До дружки до хати.
2. А дружчина ненька
Весь день веселенька;
Цілий день увиваєть ся.
Гостий сподіваєть ся.

Пополуднують у дружки, поспівають, погуляють, пограють музики і вертають ся до молодої. Приходять до молодої і гуляють на дворі, а в хаті в те время варять вечеру; перед вечером молода з старшою дружкою ховаєть ся де нібудь і ни хоче, щоби з неї знімали вінки і квітки. Старший боярин шукає її. Коли найде, то бере її за рушник, котрий молода носить з собою цілу сватьбу. Приводить молоду до порога і дає її руки молодому. Тоді сходять всі дружки, бояри, свашки, світилки і музики. Дружки починають співати в самий перед таку пісню:

Ще ж бо ми не грали,
Ще ж бо ми не гуляли;
Позвольте заграти,
Підемо гуляти.

Свашки і бояри, світилки з музиками їм відспівують:

Ой грали ми, грали попід небесами,
Скрипками з цимбалами, з молодими боярами.

Це все співають перед порогом. А в хаті готують лавки. Горівку ставлять на стіл і коли все готово, мати бере хліб і світить свічку та іде просити молоду і молодого до хати. Вони входять і зараз сідають за стіл. Тоді свашки беруть ся покривати молоду. Вони приносять на стіл хустку на тарілці і залазять за стіл до молодої. Коли вони залізли за стіл і вже хотять знімати стрічки з молодої, то просять благословеня у старости. Вони говорять такі слова:

Пані старости, пані підстарости. Благословіть з молодої квітки зняти та надіти платок!

Староста каже:

Бог благословить!

І так три рази. Свашки співають:

Благослови, Боже,
І отець і мати.
Твоєму дитяти
Віночки скидати.

Дружки — коли побачать, що свашки хотять знімати квітки з молодої, співають такі пісні (молода ніби плаче):

1. Корінь ся сухий дубе, корінь ся,
Молодая Наталю, борони ся,
Ни дай свої кісоньки ломати,
Луче було дівкою гуляти.

2. Десь у тебе, Наталю, батіка нема,
Десь у тебе, Наталю, і мати не
[рідна,
Десь твої братіки на війні,
Десь твої сестриці в чужі сторони,
Нима кому боржити кіски тобі.

3. Зайся, свашечко, зайся (зась).
До коси не совай ся,
Ни ти її кохала,
Щоб ти її ломала;
Кохала її мати,
Нихай іде ломати.

4. Стидай ся, Наталю, стидай ся,
Покривати ся не дай ся,
Бо в хаті є люди,
Стидно тобі буде.

Коли свашки знімають вінки з молодої, вона не даєть ся, закрутує коси і стрічки в руки і їм приходить ся довго з нею боротись, а коли молода кріпка і хоче посміятись зі свашок, то буває, що їх перекидає через стіл. Коли знімуть квітки, тоді бируть платок і покривають молоду з молодим і співають:

Покривайниця плаче,
Чого вона хоче?
Кінчика кибалочку,
На свою головочку.

Коли кінчать покривати, тоді молодий дає свашкам по чарці горівки; вони цілують ся самі і приспівують:

Цілуванячко, милуванячко,
Від молодости до старости,
Дай, Боже, дай.

Випють по чарці, дають чарку горілки молодій і молодому і надівають платок молодій на голову. Коли покінчили це, тоді подають вечеряти. Підходе до столу батько і мати і поздоровляють дочку й зятя з новим житем і дають молодому і молодій горівки та пють самі, а молода розділя ті стрічки і квітки дружкам, що зняли з неї свашки; дружки співають:

1. Ой ти, мати, на що ти мене вариш?
Ой ти, мати, на що мене вариш?
Чом ти мині вечері не вариш?
Я в свикрухи вечеряти буду,
Я в свикрухи вечеряти буду,
Я в свикрухи обсудяна буду.

2. А брат сестри все питаєть ся,
Куди сестра вибираєть ся:
Чи до Турків, чи до Татарів,
Чи да панів, чи до геніралів?
Я з панами буду панувати,
А з Турками буду воювати.

До свикрухи дорогу топтати,
Через гори крiмiнстїї,
До свикрухи хмиврестой.

3. Прощай, прощай, товаришко наша,
Ми не твої, теєр ти не наша.

Коли покриють молоду, тоді починають дарувати коровай і подарки родичам і ламають гильце; тоді дружка бере ця різати коровай, а дружки йому співають таку пісню:

1. Наш друшко прибрав ся,
Сім год не вмивав.
Перевеслом підперезав ся,
До коровая взяв ся.

2. Як прийшли бояри,
Взяли дружка, вмили.
Сердом підголили,
Поясом підперезали,
До короваю вбрани.

Тоді молодушина маги дає старшому боярину дві тарілки, а сама з батьком бере подарки; дружка тоді починає різати коровай; дружки знову співають:

Дружко коровай крає,
Золотого ножа має:
А з того золотого,
Нп має ніякого:
Бігає повід хати
Ножа позичати.

Коли дружка наріже шматків з короваю і по куску кладе боярину на тарілку, а на другу мати кладе подарок, хустку, або що инче. Тоді боярин піднімає тарілку в гору і говорить:

„Десь тут є князя молодого і молодой брат, або сестра, або дядько, або тїтка, а просить молодий і молода на цей дар божий.“ Це він говорить, — доки не роздарує подарків всій родині.

Коли кінчать дарувати, тоді з дружком танцюють і тарілки в них в руках і хотять, щоби тарілки в них викупили, а коли не викуплять, вони коли потанцюють, нарочно побють їх і на цїм кінчаєть ся даровизна та починають вечеряти. Коли кінчать вечеряти, тоді дружки прощають ся з молодою і молодим і їдуть до дому, а молода і молодий сидять за столом; тоді коло них сїдають родичі молодой і вечеряють з ними, а також вечеряє батько і мати.

Коли кінчать вечеряти, тоді мати дає подушки боярам і бояри визуть подушки до молодого. Привозять подушки, стелять з них постелю, лягають на нїй і ждуть молодого. Коли з подушками випроводять боярів, тоді збирають ся виряжати мо-

лоду і молодого до дому. Батько і мати знімають образок і благословлять їх; того образка віддають молодій. Тоді свашкам дають рушники і одяг для молодої і вони їдуть до молодого. В те время музики цілу дорогу грають, їдучи до молодого. Коли приходять до молодого хати, стають перед порогом і свашки співають таку пісню :

А встань, матінко, засвіти.
А що ми тобі привели?
Чи вівцю, чи ярку.
Чи нивістку панянку.

Мати вдягає кожух на верх вовною і виходе до молодого і молодої, накрива полою голову молодої і веде до хати. Входять в хату молода і молодий і свашки, котрі звуться приданками; тоді приданок садять за стіл, а молода з молодим виходить з хати і їдуть туди, де їм постилили бояри, в коморі, чи де инде. Тоді молодий викупляє постелю в боярів і бояре виходять звідти; остаєть ся молодий сам з молодою і роблять те, що їм належить.

Свашки ждуть у хаті. Коли молодий кінчить свою роботу, тоді молода переодіваєть ся в другу сорочку і оддає її молодого матері; коли молода чесна, вона входить в хату і цілуєть ся з ріднею, а родина співає таку пісню :

1. Калина, мати, калина, Доброго роду дитина. Калина буде родити, Нивістка свикрусї годити.	Тобі, мати, висилити ся. Твоя дочка добра, Та піймала вона бобра В зеленому житї, Дай її Господь жити.
2. А в калиночки дві квіточки: Тобі, мати, ни журити ся,	

Тоді входить в хату молодий і вгощає родину горівкою, закускою, чим тіко зможе і виряжає приданок до дому з музиками. Приданки їдуть до молодої і коло воріт починають співати:

Калина, мати, калина,
Доброго роду дитина;
Калина буде родити,
Нивістка свикрусї годити.

Батько і мати і всі родичі, що були в дома, почують пісню, виходять проти приданок з горівкою і дають їм пити по чарці, потім лягають спати.

Понеділок.

В понеділок рано встають і збирають ся до весільного батька, як до молодого, так і до молодої. У ранці бояри беруть матеріали до української етнології.

у молодого рядно і хто не встиг прийти з ранку на весілля, вони ідуть до нього і той мусить їм поставити могорича. У годині десятій збирають ся всі до молодого і молодий бере хліб, забирає музики, бояр і їде просити до себе тещу і тестя і всю родину. Коли він приходить до них, його садять за стіл і всіх його родичів, що прийшли з ним. Дають їм по чарці горівки і закутити; тоді молодий встає зза столу і просить батька і матір до себе і всіх їх родичів. Мати взуває ті чоботи, що він їй купив і збираєть ся іти до него, а їх родина — молодиці, бо дівчат уже не бува, співають таку пісню:

1. Дочка воду носить,
Зять тещеньку просить:
Ой теще, теще, мати моя,
Ой є у мене бочка вина.
Та ходімо, тещенько, зо мною,
Випемо мед-вино є тобою.

2. Ой хоч ми підемо,
Заберемо коновочки,
Посідаємо коло бочки:
Доти не підемо,
Доки вина не випемо.

Тоді збирають ся всі і йдуть до молодого. Молодий бере попід руки батька і матір і виде до себе, а музики дорогою грають. Коли приводе перед поріг, стають і ждуть, поки вийде їхня дочка просити їх до хати. Виходе молода, кланяєть ся батькові і матері і просить у хату. Входять в хату, здоровлять ся свати і тоді садять їх за стіл та починають гуляти, а молоду садять за столом у сиридині коло батька і матері. Коли вони сидять за столом, тоді староста ріже коровай і дарують його молодого родичам, там бувають і подарки-платочки або що инче.

Роздарують коровай, тоді молода виходе зза столу, бере тарілку, ставе на тарілку чарку, молодий бере пляшку з горівкою і починають частувати всіх родичів, в самий перід батьків і матерів, а вони кидають на тарілку гроші, дарують скотину: корови, або воли, або коні, а другі родичі дарують гроші і инчі подарки.

Коли кінчать частувати, тоді встають зза столу і виходять танцювати. Молода стелить рядно для батьків, щоби вони танцювали на рядні. Коли вони танцюють, кидають на рядно гроші. Коли потанцюють, тоді сїдають другий раз за стіл і гуляють до вечера, потім розходять ся.

Вівторок.

У вівторок рано молодушин батько знову спросює свою родину, а молодиків также. Тоді молодушин батько посилає

кого небудь з родини до молодого і просить їх до себе. Коли вони приходять до молодої, ідуть разом всі родичі, а молодій з молодою приходять послі. Коли прийдуть, їх садять за стіл і вони гуляють там цілий день, але тоді нічого ніхто не дарує.

І таке весілля буває цілий тиждень, одні ходять до других.

3. Весіле

в містечку Дубовій, Уман. пов., в Київщині.

Зай. Маркил Брижко.

І. Весілля у нас справляють ся в більшій часті в осені, коли покінчені хліборобські роботи, і в зимні мясниці, після водохреща аж до мясниці, в другіж часи року рідко коли бувають, або й зовсім не бувають.

Давних весільних звичаїв тепер у нас мало зістало ся і тільки у старих віком і то заможних селян, коли вони женять сина, чи віддадуть дочку, можна бачити дещо із давних старих звичаїв тай то дуже мало. Таке занехане давних весільних звичаїв стало ся через теперішні недостатки, як кажуть старі люди, а також і через те, що як і тепер хто справляє весілля зо всіма старими обрядами й звичаями, які ще зістали ся в памяти людей старих, то молодь сільська дуже кепкує з сього. Однак не дивлячись на все це, ще багато дечого давнього увидиш на наших весіллях. Весілля у нас є одно, або як кажуть, є одна стать, а вінчанє є друга стать, і навіть чимало є таких, що придають більше значіння весіллю, як вінчаню. Як хто звінчавшись не справляє хоть якого будь весілля, то про його кажуть: „Звінчатись звінчав ся, а весілля чорт ма!“ Або: „То вже не хазяїн, що вінчатись вінчає ця, а весілля в него не справляє ця!“ і т. и. Весілля раніше у нас зачиналось від суботи і знов аж до суботи, але тепер найбільше починають з ранку в неділю й кончають в середу і тільки заможні селяни справляють аж до суботи. Бувають випадки, хоць і рідкі, що живуть без вінчаня.

То буває, як батьки парубка або дівки не хотять їх подружити, або як дівка парубкові доводить ся двоюродною сестрою, чи він їй двоюродним братом і піп не хоче їх вінчати. Такі випадки бувають часті у вдівців і вдів, а найбільше у старих дідів, які тій дівці, чи молодиці, чи покритці завіщають кілька

сотинь грошей, чи кілька десятин поля, або і ціле майно, як що він бездітний, і ті дуже радо йдуть жити до таких дідів. Буває частенько і так, що діди опісля і самі не раді таким жінкам, бо вони чуть не кожін вечір справляють вечирниці, а ще й так буває, що дід спить на печі, а його приймачка в подушках зі своїм коханим. Однак хоч такі люди і не вінчають ся, але весіля хоч і без музик справляють. Скликають своїх родичів, сусідів, товаришів, а іноді, як вони ще в молодім віці, то й музик наймають, але це трапляє ся дуже рідко.

II. Допити.

Коли парубок покохає дівку і хоче на ній женитись і коли сього бажають і його батьки, але коли ні він, ні вони не певні, що батьки дівки погодя ця одружити свою дочку з їх сином, то засилають до рідних дівки свата або сваху, яка вивідує у них, чи віддалиб ті свою дочку за такого то парубка й що вони за нею далиб в придане. Коли батьки дівки не против такого подружа, то кажуть прямо, що віддалиб, або: „Нехай пришле старостів, то побачимо тоді“. Після сього батьки парубка й дівки старають ся, щоб як небудь зійти ся вмісті. Найчастійше буває так, що їх зводить до купи той самий сват чи свашка в пивні або в шинку. Тут за чаркою вони й доводять це діло до кінця, назначають день, коли приходити старостам за рушниками, договорую ця за придане і т. и. Іноді при сьому бувають й матері парубка та дівки, але не завше і це для них не обовязково. Буває й так, що парубок наперед сам визнає від батьків дівки, чи віддадуть за його дівку свою і коли ни годя ця, то тоді ані сват, ані сваха не потребую ця, а сходять ця батьки самі з одної і з другої сторони і ведуть договор. Після договору вони звать себе уже сватами.

III. Сватаня.

Коли парубок йде сватати дівку, то кажуть: Пішов такий то свататись, або пішов такий то рушники брати. Сватаня буває звичайно в мясоїд і тільки в скоромні дні. В призначений для сватаня день батьки парубка запрошують двох старостів; раніше запрошувалось чотири і навіть шість. В старости запрошую ця люди поважні, розумні, найбільше із близьких родичів, дядьків з батькового, чи й материного боку, але бувають випадки, що за старостів просять й сусід, чи й так знайомих лю-

дий, аби тільки вони були розумними людьми. Старости ці приходять в хату парубка, здоровлю ця з його ріднею; їх запрошують до столу, частують і дають чого небудь перекусити. При сьому инша мама каже: „Їжте й пийте, бо як там вам не дадуть ні їсти, ні пити, то будете голодними!“ — Посидівши трохи за столом і побалакавши за се, та за те, старший староста каже: „Ну що-ж, пора, або час, благословити в дорогу“ — встають всі ізза стола. Мати тоді бере хліб, застромляє в його з верху грудочку соли, а батько здимає з стіни образа і стають коло столу, чи посеред хати, або сїдають так, щоб батько був з правого боку, а мати з лівого. Парубок стає перед ними на коліна і з початку звертаєть ся до батька з такими словами: „Благословіть, тату! — благословіть в другий раз! — благословіть в третій раз!“ — Батько на всі три рази відповідає: „Нехай тебе, сину, Бог благословить“ — і хрестить його всі три рази образом. За кожним разом парубок стає, цілує образ й батька в руку, а батько й мати цілують його в голову. Потім вони міняю ця: Батько бере хліб, а мати образ і также само, як і батько, з такими ж словами благословить парубка і хрестить його тричі образом. Парубок так же само за кожним разом встає з колін, цілує образ й матір в руку, потім хліб й батька в руку, а вони знов цілують його в голову. Иноді парубок батьків в руку не цілує, а цілує тільки образ та хліб. Буває, що парубок цілує ця ще й із старостами, але не завше. Иншим разом благословляють ще й так: Образ ложать на стіл, а в руки бере ця тільки хліб. З початку бере хліб батько, а потім мати. Парубок стає перед ними на коліна, його так само і з такими же самими словами благословляють по черзі, батько першим благословить, а потім мати.

Він хрести ця, бє поклона, цілує образ, потім хліб, потім батьків в руку. В цей час, коли благословляєть ся парубка, старости стоять або коло столу, або з боку серед хати, амож коло порога. Після благословенства мати обгортає хліб гарною білою хусткою й передає його старшому старості. Старости приймають хліб цілують його, стають серед хати, хрестя ця до образів і одібравши привітанє батьків парубка: „Йдїть здорові! Щасти вам, Боже!“ — дякують і зі словами: „Господи, або: Боже поможи!“ — виходять з хати.

Сватаня буває по більшій части у вечері і рідко коли у день. На сватаня старости старають ся так прийти з молодиком, щоб ні з ким не стрічатись. Це робить ся для того, щоб

як slučajом дівка піднесе гарбуза, менше людей бачило та менше було сорому. Але завше буває так, що старости ще сидять у хаті молодого, як хлопці уже знають про сватаня і збираються недалеко від хати дівки. В хату до дівки входять або всі вмісті — старости й молодик, або тільки старости, а молодик остає ця з хлопцями на дворі і його вже кличуть до хати аж тоді, коли має дівка чіпляти старостам рушники, або коли його хочуть бачити батьки дівки, як що він їм мало знайомий. Коли молодик входе в хату, то цілує перш усього батьків дівки в руки і стає коло порога. На запрохане сідати він дякує, але не сідає, а остає ця стояти до тої пори, поки батьки дівки не скажуть, що віддадуть за нього дівку і не поблагословлять їх обох. Але тепер частіше всього буває так, що парубок на дворі не остає ця, а входить в хату вмісті з старостами. Дівка в сей час завше буває в хаті, але коли вона не знає, що до неї прийдуть старости, то иноді трапляє ця, що її в хаті не має.

Війшовши в хату старости кажуть: „Добри вечір, будьте здорові з неділею — чи з понеділком!“ — Називають взагалі той день, який тоді є. Далі кажуть: „Пришли ми до вас в гості, як раді, то приймайте нас!“ — „Дякуємо, дуже раді, просимо сідати!“ — відповідають батьки дівчини. Старости не сідають, а проводять далі: „А чи ж ви знаєте, чого ми до вас прийшли?“ — „Як скажете, то будемо знати!“ — кажуть ті. Як би дітей своїх прислали, то ми б питали, чого вони прийшли, але коли ви прийшли сами, то вже мабуть скажете, що за діло маєте до нас!“ — Але старости зразу не висказують, по що вони прийшли, а з початку ріжними околочними стежками натякають, що вони прийшли сватати дівку. Такі натякування і балачки загадками инколи тягну ця з пів години, аж нарешті старости отверто кажуть: „Чули ми, що у вас є красна дівця, а у нас є красний молодець, так от чи не поміг би Бог поєднати їх до купи, та чи не бути б нам сватами з вами!“ — Кладуть хліб на стіл, здіймають з него хустку й сідають на лавці, а парубок стоїть коло порога, або тож сідає на лавку коло старостів.

Инший же раз старости як тільки зайдуть у хату, поздоровлять ся, то зразу ж й кажуть: „Ми чули, що у вас є дівка, а у нас є парубок, то чи не сполучити б їх до купи, тай бути нам з вами сватами! Прийміте ж від нас сей хліб і сіль святий!“ Кладуть хліб на стіл, а самі або стоять, або коли їх припрошують сідати, сідають. Батьки дівки на це відповідають: „Дівка то у нас є, але треба її поспитати,

що вона на це скаже сама!“ — Коли дівку хочать віддати, то мати приймає хліб і кладе його на полицю, або в кутку на столі і як старости ще стоять, їх ще раз запрошують сідати. Як в сей час нема дівки в хаті, то за нею посилають, а як є, то вона або стоїть коло комина, або сидить де небудь у куточку й щось шиє, чи друге що робить. Буває й таке, що вона з парубком зазналась ще ранше й любить ся з ним і коли знають про це її батьки, то поки там приймає ця хліб та балакають необхідні при сьому речі, парубок сідає близенько коло дівчини і вони про щось собі шепчуть ся. Коли мати питає дівку, чи хоче йти за такого то парубка, дівка потихенько на вухо матері заявляє свою згоду. Як же про це запитають старости, вона, коли хоче йти за того парубка, відповідає: „Як тато й мама скажуть, так і буде!“ — Як же вона не хоче того парубка, то каже: „Не хочу йти за нього!“ — або ж мовчить. Коли ж батьки не хочать віддати свою дочку за того парубка, то кажуть старостам: „Ми дуже булиб раді бути з вами сватами, але ж дівка наша ще молода, нехай ще трохи погуляє!“ — Або кажуть: „Віддавати ні з чим, ще не придбали приданого, нехай зачикає ще!“ — Коли старостам відказують батьки чи й дівка, то мати чи дівка віддає їм хліб і вони йдуть із хати, инший раз навіть не попрощавшись. Як же діло полагоджене, то батьки дівки благословляють їх обоїх, і парубка і дівку образом і хлібом. Батько бере образ, мати хліб, парубок і дівка стають перед ними на коліна і просять їх благословити: „Благословіть нас, тату й мамо!“ — „Хай Бог благословить, дітки! Дай Боже вам щастя!“ і т. и. — Парубок і дівка встають з колін, цілують образ, хліб і батька й матір в руку. Після благословенства дівка перев'язує парубкові руку хусткою, але це не завше буває, а старостам чіпляє через плечі рушники. Хлопці в сей час дивлять ся через вікно в хату і як тільки рушники повяжуть на старостів, зараз же заходять в хату й требують рушникового. Молодик чи староста дає їм пляшку горілки або два карбованці гроший. Перев'язавши старостів рушниками, їх запрошують за стіл, ставлять прижарене сало, яєшню, чи друге, що є ліпшого. Старости виймають горілку, яку приносять із собою і починають всі вмісті запивати сватаня. З сього часу парубок і дівка считаять ся молодиком і молодою і він ходить до неї спати аж до самого весіля. Через деякий час старости йдуть до хати молодого, а він остаєть ся у молодой ночувати. Як сватаня буває на

чужому селі, то старости, виходячи з хати, запрошують батьків молодії на розглядини.

IV. Розглядини.

На розглядини йдуть, а як є конї, то їдуть батьки молодії і кілька жінок із її рідні, замужня сестра, тітка, чи двоюродні замужні сестри. Як розглядницям відомі достатки молодого, то вони й не роздивляють ся пильно, а так тільки для блізиру; як же ні, то розглядниці до всього придивлять ся дуже уважно. Коли рідня молодії приїздить у двір до молодого, батьки його зараз запрошують їх до хати на перекуску з дороги, але ті не заходять у хату, поки не роздивлять ся на все майно й обістя своїх сватів. Частенько буває й так, що як достатки молодого за малі, то він позичає на сей день у своїх родичів, чи й сусідів чимало ріжних річей: кінську зброю, борони, плуга, воза, сані, зерно в мішках, а навіть худобу, коний, корову, вівці, зо дві, зо три штуки свиней; в мішки насипають каміня, грудок, позичають битих коноплів і т. и. Як що родичі молодії задовольня ця розглядинами, тоді заходять в хату (до дому) і бенкетують там часом до пізної ночі.

Колиж вони розглядинами не задоволені, то їдуть зараз же, не заходячи в хату, до дому і вертають прийнятий хліб. Інколи трапляєть ся так, що вже після розглядин сама молода приносить прийнятий хліб, але це буває тільки тоді, коли вона не любить молодого, а має надію, що її посватає той парубок, якого вона любить і якого хоче.

V. Запоїни або договір.

Через ниділю або й через кілька день після сватаня батьки молодії з близькою своєю ріднею, на запрохане батьків молодого, приходять на запоїни або договір. За ними обовязково мусить йти сам молодий. На договорі свати змовляють ся, на коли назначити весіля, визначають придане молодому й молодій і взагалі рішають справи, що до будучого хозяйства молодих. Коли рідня молодії йде на договір, то батько бере з собою хліб. Увійшовши в хату вони здоровлять ся, хліб батько кладе на стіл, цілує його, потім цілуєть ся зі сватами. Так само робить мати й вся рідня молодії. Батьки молодого також цілують хліб. Цілюють ся також і зо всіма присутними в хаті. Після сього їх запрошують сідати за стіл, молодик частує їх горіл-

кою, цілує тестя й тещу в руку і цілується зо всею ріднею молодію. На стіл подається ся приготовлена страва: смажена на салі капуста, борщ, печеня, пиріжки чи вареники, або млинці. Почастувавши всіх гостей, молодик сам, чи зі своїм не жонатим братом, чи з товаришом, який має бути старшим боярином, йде до молодію. Там збираються товаришки молодію, а часом і товариші молодого і забавляються до пізна, иноді аж поки не вернуть ся батьки молодію з договору. На другий чи третій день батьки молодію уже запрошують до себе рідню молодика. Батько молодого так же само бере хліб, так же само, коли входить в хату, кладе його на стіл, так же само цілують хліб усі і самі цілують ся. Молода також частує їх горілкою, цілує свекра і свекруху в руку і цілується зо всіма. Молодик часом тож буває тут, але найбільше є так, що він з молодію виходє на двір, чи в другу хату, або в комору, і тільки як тоді буває зима, то молодик з молодію сидять в хаті. Після договору молода запрошує до себе кількох товаришок приходити до неї помагати шити придане й вишивати молодому сорочку.

Сорочку молодому вишиває й шиє молода сама без нічиєї помочи. Для шитя приданого вона кождий вечір справляє вечерниці, на які приходять і молодик зі старшим боярином, чи й сам. За деякий час до весіля молодик їде чи йде з молодію на базар і купує їй там вінок, бинди й квітки; для тещі купує чоботи, для тестя рукавиці, шапку або пояс.

Як молодик заможний, купує подарки всій близькій рідні молодію. Тоді ж купують і образ, але не молодик, а батьки молодію.

Куплений образ несуть до попа, щоб освятити.

VI. Згода з попом і оглас.

Годити попа йде батько молодого або обидва батьки, і молодого і молодію. Коли йдуть, то бируть з собою пляшку горілки й паляницю. Як батько молодого селянин заможний і поважний, то піп запрошує його до покоїв, а як що ні, то виходить до нього в присінки або запрошує на кухню. Далі піп розпитує, за чим він прийшов й поздоровляє його. Той же розкубує пляшку, наливає горілку, дає попові, як тут є матушка, то й матушці, а потім уже не сам. Як піп людина гарна й гостинна, то велить подати закуску і тут уже за чаркою і закускою договориються ся, кілько піп візьме за вінець. Платить ся попові

за вінець різно, від двох до пяти і від пяти до двадцяти пяти карбованців; це залежить від того, який достаток у батьків молододих. Буває так, що гроші дають ся попові від разу, а іноді тільки половина, задаток. Задаток даєть ся, щоб піп зробив оглас у церкві, що такі то вступають в законний брак. Оглас робить ся не більше трьох раз, — кожної неділі по разу. Від попа батько йде до дяка, з яким тож не могорич. Дякові платять від 50 коп. до двох й пяти карбованців. Як батьки молодих хотять, щоб при вінчаню гарно співали, то ще годять півчих, а також годять старосту, щоб засвітив панікадило, за що платять на церкву кілька карбованців.

VII. Дівич вечір.

Весь час аж до п'ятниці перед весілем, молода справляє з своїми товаришками, яких має просити за дружок до себе, своє придане і ніякої другої роботи майже не робить. В п'ятницю вечером вона справляє свій дівич вечір, або як кажуть, „торочить рушники“.

На дівич вечір молода збирає всіх своїх товаришок - дружок, приходять молодик з кількома боярами, приносять з собою горілку, кладуть на стіл, а молода готує закуску, але за стіл ще ніхто не сідає. Далі молода виймає з скрині кілька рушників, при помочи молодого розрізує їх на кусники і дає кожній дружці й бояринові по куснику, щоб вони торочили. Молодик також бере кусок і кожде з них виторочує по кільканадцять ниток. При сьому дружки співають:

1. „Рушники торочимо,
Боярів морочимо.
Бояри, бояри.
Ви нам не до пари:
Треба нам вас бити,
Що ви ні навчились
Рушників торочити.“

2. Наші бояри стараю ця,
На горілку задивляю ця:

Рушники торочуть,
Бо горілочка хочуть.

3. „Ти (імя молодої) їсти неси,
Бо бояри посцускали носи: [неси,
Під носами втирають,
Та слинку ковтають,
На стіл поглядають!
На стіл поглядають,
На горілку чекають!“

Крім таких пісень, ще багато співають таких, в яких просять ся з своєю товаришкою молодою і наказують молодому, щоб він шанував молоду. Співають ще пісні, в яких оспівуєть ся доля дівчини, що вийшла заміж, де свикруха злая. Після тороченя рушників сідають за стіл, молода подає закуску: сало, яєшницю, пиріжки, млинці чи пампушки з колотухою

або сметаною, а молодик, чи й сама молода, частує всіх горілкою. Забава тягнеться аж до пізнього вечера. Коли скінчить ся дівич вечір, то де які дружки й бояри розходять ся до дому, а деякі розділившись на пари, йдуть в другу хату, чи в клуню спати. Молодик також лягає з молодою або в хаті, або вмісті зо всіма в клуні.

Коли справляють дівич вечір, то всі, хто старший віком, не приймає в ньому ніякої участи.

VIII. Коровай.

Коровай у нас печуть тільки в дома молодого чи молодої і деколи буває так, що молодому, чи молодій пече коровай тітка, замужна сестра, дячина, чи хто инший із родичів. Купувати ж ніхто ніколи не купує. Печуть ся коровай найбільше в четвер, тоді-ж печуть ся і инший весільний хліб: шишка, подарки, колачі і т. и. Пекти зачинають з ранку і печуть з піснями й особливим обрядом — і у молодої і у молодого.

До „весільної“ хати збирають ся в ранці „коровайниці“ і кожда приносить з собою по десятку або й більше яець. Раніше „коровайниці“ приносили й муку з собою, але тепер сього не має. Увійшовши в хату, коровайниці поздоровившись, питають: „Чи є у вас борошно?“ — „Є“ — відповідає мати молодого чи молодої! — „То давайте ж та будемо зачинати!“ — Мати молодої чи молодого показує, де стоїть борошно, коровайниці вносять його в хату, сіють і учиняють тісто. Борошно на коровай береть ся або з пшениці, змеленої на вальці, або ж купуєть ся на базарі в лавці. За коровайниць кличуть родичок і молодих сусідок. За свою працю кожда з них пече собі качку, а инший молодик чи молодуха дарують їх якими небудь подарунками. Коли замісують тісто і вбивають в нього яйця, то співають:

„Коровай міспти йшла,
Копу яечок несла,
Передбали хлопці
Та побили яйця в коробці.“ і т. д.

Колиж домісують коровай, співають:

„Ніхто не вгадає,
Шо в нашому короваї:
Три хунти мучиці,
Три ложки водиці,
Та хунтів три масла,
Та яечок півтораєта.“ і т. д.

Тісто на коровай місять чотири коровайниці. В діжу застромлюють зверху, чи поза верхній обруч чотири свічки на вхрест; в кожному промижуткові стає коровайниця і так місять; як ці потомлять ся, то стають других чотири. Коли тісто замісить ся, діжу ставить ся на теплому місті, щоб воно сходило, а як зійде, чи як кажуть, підросте, тоді вироблюють коровай. Для короваю роблють великий, круглий хліб, не дуже високий, але й не низький. Дно, або як кажуть, підешву в короваї, іноді роблять з житнього тіста, але найбільше є так, що й підстава робить ся з такого самого ж тіста, як і увесь коровай. В підешву коровай, часто буває так, що заліплюють по кілька сребряних монет. Вироблений коровай кладуть або на застелену скатиркою подушку, щоб він сходив, або кладуть на посипане мукою віко від діжі, або ж на широку й здорову сковороду, на якій він сходить і на якій вже й печеть ся. Навкруги коровай обмотуєть ся великим обручем з тіста для того, щоб не распливав ся. Зверху на коровай наліплюють шишки, голубки, убирають цукерками ріжними і т. и. Коли коровай спечеть ся, але не дуже вдасть ся, то його, як виймуть з печи, підкрасюють ще червоною фарбою, мастьєть міцним чаєм, змішаним з розбитим яйцем, обліплюють кругом гарними цукерками, убирають в квітки, очіпляють прапорцями і т. и. Коли наліплюють голубки парами, то кажуть: Дай Боже, щоб наші діти жили як голубки в парі й ніколи не розлучались! — Коли коровай підросте, його беруть дві коровайниці і сажають з піснями в піч:

„Піч наша регоче,
Короваю хоче;
Пріпічки осміхають ся,
Короваєм потішають ся.“

Посадивши коровай до печи і вимивши діжу, всі коровайниці сідають до столу перекусити, або як кажуть вечеряти. Скінчивши вечеряти, молять ся Богу, виймають з печи коровай, іноді вбирають його в квітки й прапорці, обгортують рушником і ставлять на стіл. Коли коровай й увесь весільний хліб запечений і прибраний, коровайниці забирають кожда свою качку і йдуть до дому.

ІХ. Запроханє на весіля.

Просити на весіля і молодик і молода зачинають в суботу раненько; коли є родичі по других селах, то тих запрошуєть ся в п'ятницю або ж і в четвер. В суботу раненько старша

дружка приходиться до молодої, а старший боярин до молодого. Дружка помагає молодій убирати ся, заплітає її дрібненько косу, убирає в вінок, квітки й бинди, забирає подарки і йдуть просити родичів і сусідів. Увійшовши в хату, молода вклоняється насамперед господарам і каже: „Просили вас тато, мама і я вас прошу на весілля!“ — і цілується з ними тричі, а дружка в сей час кладе на стіл подарок. Вклонившись господарам, молода також вклоняється і всім присутнім в хаті, цілючись з кожним тричі. Коли молода запрошує свою товаришку, то каже: „Прощу тебе за дружку!“ — Таким же самим порядком запрошує на весілля й молодий. Буває ще й так, що молода, чи молодик кожного, кого стрітять на вулиці, навіть незнайомого, запрошує на весілля, цілючись тричі. Коли молода просить на весілля, пісень ніяких не співаєть ся. Молодик крім боярів, запрошує ще 3—4 світилок, із котрих одна є старшою. В світилки молодик просить самих близьких родичок, двоюродних сестрів, чи племенниць, які мусять бути ще „невинні“.

Х. Поїзд, або розплетенє коси.

В суботу перед вечером молодик збирає поїзд, який складається з старостів, свавів, старшого боярина і кількох бояр, світилок і музик, і всі йдуть до молодої. У старостів беруть найбільше дядьків, з батькової, чи з матириної сторони, або й інших родичів, чи й навіть близьких сусідів, як нема дядьків. Старости здебільшого люди старі, поважні, степенні; вони йдуть сватать з молодиком молоду, їм же належить більша пошана на весіллі. Староста на весіллі грає велику роль, без його нічого не робить ся, він всюди слідує за молодиком і благословляє все, що діється не тільки в хаті молодого, а і все те, що діється також в хаті молодої, де нема свого старости. Раніше ще просилось одного чи двох молодих, але жонатих друзків, які вели розпорядок на весіллі, просили у старости благословити, начинати яке нібудь діло і т. и. Тепер же дружка молодий не має, а має дружка тільки молода. Обовязки, які належали до дружка молодого, справляє тепер старший боярин. Бояри мусять бути молоді і нежонаті. — Вони скрізь ходять за молодим, а старший боярин не відступає від нього й на хвилю. Він же держить й вінця над ним в час вінчаня. У бояри завше кличуть братів, молодих родичів й близьких приятелів. Світилки, а особисто старша світилка, мусить бути чистою, ще не соблазненою,

а тому за світилок просять молоденьких, ледво дорослих дівчат. За свахів просять жінок, тіток, замужних сестрів чи дядинів молодого. Вони роздягають молоду в коморі, роздивляють ся на її сорочку після того, як молодик добуде у неї „калини“ і співають тоді ж пісень. У молодой нема ні старост, ні бояр, а є тільки дружка, брат, або як нема брата, то близький родич, який продає молоду, та малі хлопці, тож родичі, які помагають молоду продавати і боронять її від молодого й бояр. Має вона ще дружечки, — дівчата родички та приятельки молодой, із них вона вибирає собі старшу дружку. Дружка старша не відходить від молодой, як старший боярин від молодика. Вона ходить з нею просить на весіля, заплітає її косу, убирає в вінок і держить в час вінчання вінець. Батьки молодого з поїзжанами не їдуть. Перед тим як поїзжани мають рушати в дорогу, на стіл кладуть коровай, але не завше, инший раз кладеть ся він аж у неділю рано і подають вечеряти. Повичерявши староста бере хліб, старший боярин колач і поїзд рушає до молодой. Увійшовши до молодой в хату, молодик тричі кланяєть ся тестеві й тещі і цілує їх в руку, потім цілуєть ся зо всіма, хто є в хаті. Старости, бояри, свахи, й світилки також зо всіма цілунуть ся, а музики в сей час грають. Поїзжан частують і садовлять за стіл перекусити. Перекусивши всі виходять зза стола, а молодик зі старостами або остаєть ся за столом, або сідає на лавці коло стола, але найбільше є так, що він виходить зза стола, старший боярин становить посеред хати стілець, застїляє його кожухом й садовить молоду, а свахи, дружки й світилки співають :

„Ой дайте нам стільця.
 Дайте нам кожуха,
 Дайте нам кожуха,
 Щоб сіла молодуха.
 Щоб сіла серед хати.
 Косю розплітати“ і т. д.

Музики стоять коло порога, а як тепло на дворі, то в сїнях і грають цю саму пісню. Посадовивши молоду, старший боярин каже: „Старости й пани підстарости, благословіте молоду розплітати.“ — „Бог благословить!“ — відповідають ті три рази, а дружки й свахи співають :

„Благослови, Боже,
 І отець і мати.
 Своему дитяти
 Косю розплітати.

Розплітати починає першим молодий, потім брат молодії (він же й дружко) і сестри і на кінець дружки. При сему дружки співають :

Брат сестрицю розплітав,
Деж він оплітки подівав?
Пані на торжок не продав,
Меншій сестриці подарував.

Розплівши косу дружки убирають молоду у вінок й старший боярин підіймає її зі стільця. Молода опирається, не хоче, але він підіймає її силоміць, а дружки, як боярин підійме молоду, швидко сідають на стілець. На кожух, де сиділа молода, кидають гроші.

Як перезвонять до церкви, молодий і молода кланяється батькові і матері молодії, мати бере хусточку, подає один кінець молодій і молодому і виводить їх за ворота. Музики й свахи, а часом і старости, випровадивши в церкву молодих, вертаються прямо до молодого. З церкви молоді з старшим боярином і дружкою й подарунками йдуть просити на весілля попа й дяка; дружки, світилки й бояри і взагалі вся челядь жде їх коло церкви. Коли уже всі зберуться, йдуть від церкви до молодого вечеряти; дорогою співають:

Були ми у церкві,
Молили ся Богу
Й святому Миколі,
Щоб дав щастя й долі,

Співають багато і других пісень. Прийшовши до молодого хати, стають перед порогом і ждуть, поки мати вийде стрічати їх. Мати молодого стрічає їх з хлібом на порозі:

Вийди, мати, з хати,
Нвістку стрічати і т. д.

Молоді кланяються тричі, цілують хліб і матір в руку. Мати подає їм платочок, вводить за платочок їх в хату і обводить три рази кругом стола. За третим разом садить їх за столом, а сама виходить. Коли мати вийде, за стіл сідають всі. Старша дружка сідає коло молодії, старша світилка коло молодого, старший боярин коло світилки, а решта сідають, як хто попав, але так, щоб бояри сиділи окремо, а дружки окремо. Після вечері старший боярин каже: „Пане старосто, пане підстаросто, благословіть молодим погуляти!“ — „Бог благословить!“ — відказують старости три рази. Дружко виводить на двір зза стола під руку молоду, а старший боярин молодого.

Музики грають і починають всі гуляти. Танцюють тропачка, польки, я летів жук, журавля і т. и. Коли досить нагуляють ся, молоду з друзками закликають в хату, дають чого небудь закусити і молода откланявшись всім, хто є в хаті, йде з друзками до дому, а молодий остаєть ся в себе. Молоду провожають з музиками. Дружки співають:

1. Бувайте здорові,	2. Спасбі вам, мамо,
Панове сватове,	За вашу повагу.
Та накажіть гаразд,	Що ви нас поважали,
Щоб були музики зараз.	З музиками виряжали.

По уході молодої бояри, світилки й свахи вють молодому пильце. Перед витем гильця вони як провидуть молоду, коли входять в хату, співають:

Ой дайте нам гильця,
 Дайте нам барвінку,
 Дайте нам калини,
 Щоб ми гильце звили.

Староста вносить до хати гильце й ставить його на стіл. Старший боярин каже: „Пане старосто, пане підстаросто, благословіть молодому гильце вिति.“ — „Бог благословіть!“ — відказує староста тричи. Молодий бере кілька житних колосків, а як нема колосків, то кілька квіток і чіпляє на верху гильця. Як молодий привяже колоски, тоді бояри, світилки й свахи співають:

Як ми гильце вили,
 Мед - горілку пили;
 Як гильце розвивали,
 Мед - горілку розливали.

І всі разом починають завітчувати гильце. Коли гильце уже звите, староста викупляє його у старшого боярина за горілку, яку обидва вони й випивають. Після сього старший боярин каже: „Пане старосто, пане підстаросто, благословіть молодому на „почесну“. — „Бог благословіть!“ — тричи каже староста. Молодик бере тарілку, ставить на тарілку чарку, старший боярин наливає в чарку горілки і викликає родичів молодого, починаючи з батька: „Десь тут є нашого молодого тато рідний, просить молодий на „почесну“ — прошу!“ — Батько підходить, бере чарку, здоровить молодого, і випиває горілку. В цей час світилки й свахи і всі молоді жінки, які є в хаті, співають:

Таточку в перепю
 Перепий щастя, долю;

Як я багатий буду,
То вас не забуду;
Як буду горе знати,
Буду своїм плугом горати.

Після батька старший боярин випиває так само ж, матір так само молодий частує, тільки співають вже:

Мамочко, в перепоя і т. д.

Почастувавши батька й матір молодий частує всіх родичів, які в хаті. Свахи й світилки співають:

Ви, родичі, не лякайте ся,
Поза двері не ховайте ся;
Ідіте до хати,
Молодого частувати.

Почастувавши родичів, вечеряють і молодий забирає свою челядь і йде до молодої. У молодої в цей час теж само робить ся в хаті, що і в молодого. Так же само вють гильце, так же само співають, так же само частує молода своїх родичів, тільки у неї родичів визиває дружка або старша дружка. До молодої заходять молодий з челядю прямо до хати, ніхто їх не стрічає. В хаті молодий вклонившись тестеві і тещі, сідає за стіл коло молодої. Бояри і всі, хто прийшов з молодим, тож сідають. Дружки співають:

Ой дайти нам шапки,
Пришити вам квітки і т. д.

і пришивають боярам квітки, чи букети. Раніше пришивались квітки чи букети до шапок. Бояри за букети платять дружкам гроші. Молодикові пришиває букет молодуха; а старшому бояринові старша дружка.

Буває так, що весілля починають з ранку в неділю, тоді букети пришивають в неділю рано перед вінчанем. Як в неділю починаєть ся весілля, тодіж рано в неділю і косу розплітають молодій. Пришивши квітки, дружки співають:

Сідайти за стіл, сідайте,
Вечеряти нам давайте і т. д.

На стіл подають вечерю, після вечері йдуть на двір танцювати. Уже пізно перед півночю розходять ся всі до дому. Молодик зістаєть ся ночувати у молодої і до дому йде аж раненько. Бояре йдуть до дому, або йдуть з дружками спати. Як весілля починаєть ся в неділю, то молодик ночує в себе дома.

ХІ. Вінчанє.

В неділю рано до хати молодого приходять бояри, світилки й свати, а часом тільки один старший боярин. Поздоровкавшись, свати питають, чи все вже готове і кажуть благословити молодого йти до шлюбу. Батько й мати благословляють молодого образом, хлібом і сіллю і він з боярами, світилками й сватами йде до молодої тільки з старшим боярином і навіть без благословенства батька й матері, а тільки вклонить ся їм і всім старшим родичам в хаті, але це трапляєть ся дуже рідко. Прийшовши до молодої, молодий йде туди, де вбираєть ся молода. Тут молода дає йому вишиту сорочку, в яку він вбираєть ся. Старша дружка убирає молоду, надіває їй вінок на голову, чіпляє бинди й квітки. Коли зазвонять до церкви, батько й мати молодої благословляють до вінця йти. Батько бере образ, мати хліб і сіль, сідають обоє на ослоні або стільці, молодик з молодою до них підходять, кланяють ся тричі батькові, цілують образ і батька в руку, потім так само кланяють ся матері, цілують хліб і матір в руку, а батьки кажуть: Бог нехай вас благословить, діти! Йдіть щасливі!— Поблагословивши молодих, мати передає їм той самий образ, яким їх благословляла і бажає їм щасливо йти до вінця і щасливо вернутись.

Принявши образ, молоді йдуть до церкви; музики їх проводять до половини дороги, часом до самої церкви, а потім вертають ся й ходять по родичах молодого й молодої грати на добрий день. Їм дають за це грошей і хліб. В церкві староста чи старший боярин передає образ церковному старості, а той ложить його на аналої. Молоді стають окремо: молодий з боярами поміж чоловіків, а молода з дружками поміж жінок. Батьки молодих на вінчанє йти не повинні.

Перед вінчанєм старша дружка стелить серед церкви, перед налоєм, рушник, а на налої ложить хустку. Хусткою піп звязує молодим руки в час вінчаня і після шлюбу забирає собі, а рушник забирає церковний староста. На заклик попа молодих підводять і становлять на рушник. Старший боярин подає молодим свічки, бере одну сам, дає одну старшій дружці і стає по заду молодого, а старша дружка по заді молодої. Церковний староста виносить вінці і ставить на аналої. Піп виходить, благословить молодих, читає необхідні при вінчаню молитви, бере вінці, благословить їх вінцями, кладе на голову молодого, потім молодої; старший боярин і старша дружка перебирають

вінці і держуть їх над головами молодих. Прочитавши євангеліє, піп дає молодим його цілувати, кладе на аналой і знімає з рук молодих перстені, ставить їх рядом на євангеліє і прочитавши ще кілька молитов, бере хусточку з аналая, зв'язує нею молодим руки і обводить кругом аналоєм три рази. Обряд обводу відбувається так: По переду іде церковний староста, чи сторож зі свічкою, за ним веде піп молодих за зв'язані руки, а старший боярин і старша дружка йдуть по заді молодих і в правих руках держать над головами молодих вінці, а в лівих свічки. Обвод молодих навкруги аналоєм відбувається три рази. І за кожним разом, коли піп приведе молодих на рушник, вони й піп тричі вклоняються. Обвівши три рази молодих, піп ставить їх на рушник і розв'язує руки, накладає їм перстені так: перстень молодого накладає на руки молодої, а перстень молодої на руки молодого. Потім поїть їх вином з посуду, призначеної для цього обряду. Після цього піп читає ще кілька молитов і обряд вінчання кінчається.

Після обряду вінчання піп образом, з яким прийшли молоді, благословить їх і передає їм його на руки. Принявши образ, молоді хрестя ця і виходять з церкви. При виході з церкви молодих переймає церковний причт: церковний староста, дячок, полomar і церковні сторожі. Розквітавшись з переймачами, зо всею челядю йдуть до молодого. Буває тоді так, що молодих, коли вони виходять з церкви, переймають ще й хлопці, але це є не завше. Хлопці найбільше переймають тоді, коли молодий йде до молодої.

Дорогою дружки молодої співають:

1. Були ми в церкві,	2. Звінчалась я з паничом,
Молили ся Богу,	Ня так з паничом, як мужиком,
Й святому Миколі,	Зв'язав піп руки рушником і т. д.
Щоб дав щастя й долі і т. д.	

Як до хати молодого вже не далеко, дружки співають:

Соловейку молоденький,
В тебе голосок тоненький;
Дай мойй неньці знати,
Нехай вийде мене зустрічати.

Коли приходять до хати молодого, то стають перед порогом, а дружки співають:

Вийди, мати, з хати,
Невістку витати, і т. д.

Мати молодого виходить з хлібом і запрошує їх до хати. Молоді по черзі, вперед молодий, потім молода тричі вклоняються матері, тричі цілують хліб і матір в руку і мати вводить їх за хусточку в хату. Ввійшовши в хату, старший староста перебирає від матері хусточку і подає один кінець молодим, за другий бере сам, заводить їх за стіл і там садовить. За молодими сідає і вся челядь по старшинству, коло молодого сідає старша світилка, коло світилки старший боярин, далі старости і за старостами бояри й родичі. Коло молоді сідає старша дружка, а за нею і всі менші дружки. Коли всі розсядуться, дружки співають пісню, в якій кажесть ся, що вже пора подавати обідати. В самий перед на стіл подають смажену капусту. При сьому дружки співають :

Їжте, бояри, капусту,
 Їжте, капуста тлуста :
 Комара задушили.
 Капусту помастили.
 Їжте капусту ложками.
 В нас капуста діжками :
 Як буде не хватати.
 То підемо до сусід позичати.

Після капусти жарене мясо, борщ з мясом, тісто з молоком, або вареники з смитаною, часом подають пшоняну кашу з молоком, піріжки і т. д. За обідом старшому бояринові дружки співають :

Старший боярин як баран,
 Сидить за столом як болван ;
 Перевеслом підперезав ся,
 На весіля поспішав ся.

Багато співають ще й других пісень, в яких кепкують з бояр, дружки з світилок, а світилки з дружок ; в яких виспівують положіня дівчини, що розстаєть ся з своєю дівочою свободою. Наказують в піснях молодому, щоб шанував свою жінку, співають про жаль розставаня батьків з своєю дочкою і дочки з ненькою і батеньком і т. д.

По обіді староста виводить зза стола молодого, а дружку молоду на двір до музик і там їх під музику викручують. Викручуване робить ся так : Як тільки молодих виводять на двір, музики починають грати танець : „Як ходив журавель, журавель“, або який инший. Староста подає кінець своєї хусточки молодому, а дружку молодій і пройшовши так кілька кругів танцю, роблять над головою молодих круг справа на ліво ; староста

і дружка роблять круг, а молодий і молода тричі перекручують ся так, щоб за кожним разом стояти лицем до старости й дружка. Як молодих викрутять, вони починають танцювати польку, при чім ані дружки, ані світилки, ні бояри не танцюють в цей час, коли молоді танцюють, аж як кончать танцювати молоді, тоді вже танцюють всі, хто хоче. Молода гуляє у молодого до самого полудня. В полудень молоду з дружками закликають до хати і дають полуднувати. По полудні молода, вклонившись всім, хто є в хаті, починаючи від старших, йде з дружками і зо всіма своїми родичами до дому. В час, коли вона вклоняєть ся, дружки співають :

Благослови, Боже,
І отець і мати,
Своєму дитяті
Низенько вклонятись.

Молоду провозають аж за ворота музики, світилки, бояри, вся челядь і мати молодого. Дружки співають пісню, в якій прощають ся з сватами і наказують, щоб ті скорше прислали музик. Мати бере хусточку, подає один кінець молодій і так виводить її аж за ворота. За матірю сваха, чи хто инший, несе на тарілці пиріжки, а староста в пляшці горілку. Горілка мусить бути гарно заправлена ріжним корінем. За ворітьми мати частує молоду і всю її челядь. Почастувавши, вона вертаєть ся до хати, а остальні з музиками ще трохи провозають, а потім також вертають ся. Дорогою дружки, що їдуть з молодою, співають :

Були ми в молодого,
Добре нам було в його;
Було наїстись й напиться,
Ще й гарно повеселитись.

Коли молода приходить до дому, то її ніхто не стрічає, а йде вона просто з дружками до хати. Раньше було так, що її стрічала мати, а тепер хоч і буває іноді так, але дуже рідко. Через деякий час, як молода піде до себе, молодий збирає всю свою челядь і тоже йде до молодої в супроводі музик. Музики йдуть по переді і грають, за музиками йде молодий, старша світилка йде і веде його за руку коло себе рядом, з молодим старший боярин з гильцем, коло старшого боярина другий боярин з короваем, по другий бік йдуть старости з горілкою в кишнях і з хлібами під пахвою, а по заді йде вся остання челядь. Світилка й свахи дорогою співають; де які свахи входять по переду музик і танцюють до самої хати молодої. Коли

молодий має виходити зі свого подвіря, баба молодого, чи друга яка із старших родичів, обсипає його вівсом, орішками і цукерками, й свахи й світилки, а також і інші бояри співають:

Сій, мати, овесек,
Щоб наш овесек рясний був,
Щоб наш (імя) красний був, і т. д.

Коло воріт молоді хлопці переймають молодого з хлібом і сіллю. Старший староста інший раз довго торгується з хлопцями і старається викупитись, як можна дешевше. На кінець довгих торгів дає їм одну-дві пляшки горілки, або карбованців два грошей і ті пропускають. Перед порогом хати родичі молоді ставлять стола на стіл, ставлять хліб і відро з водою, в яке насилають трохи вівса. Молодий стає перед столом і чекає. Молода в сей час сидить уже за столом і жде на молодого. Старости заходять до хати, здороваються, частують родину молоді своєю горілкою, ті дають їм щось закусити і запрошують за стіл. Вони закуску хоч і приймають, але за стіл не сідають, а закусують стоячи і як можна швидче і коли закусять, ще раз частують всіх горілкою і напоминають, що пора вже стрічати молодого. Баба чи тітка молоді або й старша замужна сестра чіпляє старостам на руки подарки, найбільше хустки, набирає таких подарків в решето, виходить з старостами на двір до молодого і обдаровує всю челядь молодого. Тепер буває частіше так, що обдаровується тільки молодий, староста і старший боярин. Обдаривши всіх, та сама тітка чи баба, яка дарувала, ходить поміж челядь молодого з порожнім решетом і приказує:

Решето тороточе,
Чогось воно хоче!

а ті складають в решето гроші. Як вже всі обдарують, то запрошують до хати. Молодик заходить і вклонившись найстаршим родичам і молодій, сідає коло неї за стіл. На стіл подають обід, після обіду вся молодіж виходить до музик гуляти, а за столом остають ся тільки свати, свахи і другі старші родичі.

Гуляють до вечері, коли вже час покривати молоду. Перед вечерою молода з старшою дружкою де небудь заховується від молодого; тоді молодий сам сідає за стіл, а старший боярин з іншими йде шукати молоду і як найдуть, ведуть до хати і усажують коло молодого.

Світилки й свахи в цей час співають:

Дружечки, голубочки,
Сходіть ся до купочки.

Сходіть ся до хати,
Молодих покривати.

Усадовивши молоду за стіл, дві свахи, одна зі сторони молодого, а друга зі сторони молодої, здіймають з неї вінок і бинди, передають все це старшій дружці, яка вбираєть ся в цей вінок і бинди; накривають голову молодої каптуром або маленькою хусточкою, чи косиночкою, беруть велику квітчасту хустку і починають під спів покривати молоду. Молода обовязково перед покривалом і в час покриття мусить плакати, бо як не буде плакати, то кажуть, що вона не любить своїх батька й матері і що її не жаль за ними. В час покриття ті свахи, що покривають, співають таку пісню: Сваха молодого співає:

Я тебе, братіку, покриваю,
Щастем, здоровем наділяю,
Щоб ти багатий був,
Щоб ти щасливий був, і т. д.

А сваха молодої співа тож таку саму пісню, тільки замісто слова „братіку“, каже „сестрице“. Як покриють молоду, дарують всіх родичів короваєм і подарками, а молода в цей час обдаровує дружок і світилок биндами. Короваєм дарують так. Старший боярин встає й каже до старостів: „Пане старосто й пане підстаросто, благословіть коровай дарувати.“ — Ті тричі відповідають: „Бог благословить“. — Поблагословивши старший староста ріже коровай на куски, а старший боярин бере тарілку, кладе на тарілку кусок коровай і подарок чи два, як коли, стає коло стола і викликає тих родичів і знайомих, яких йому підказують. По переду починають від батьків молодої. Старший боярин каже: Десь тут є батько чи мати нашої молодої; прошу на цей дар божий, прошу. — Батько, а потім мати молодої підходять і забирають свої подарунки. Вмісті с короваєм дарують ся тещі чоботи, чи хустка, а тестеві шапка. Після батьків визивають ся всі родичі і знайомі. Як визиває дядька і тітку, то каже: Де то тут є дядько (імя) і тітка (імя)? Прощу на цей дар божий і т. д. — Після дарування короваєм молоді з дружками, світилками, боярами й музиками йдуть вечеряти до старшої дружки і співають:

До дружки ми йдемо,
Вечерять будемо і т. д.

У дружки вечеряють, а по вечері дружка всіх частує й виходить на двір до музик танцювати.

Від старшої дружки всі інші дружки і деякі бояри розходять ся до дому, а молодик, молода з старшими і з тими, що зістались, боярами, йдуть до молодої. Батько молодої садить їх за стіл і дають вечерю. По вечері молоді відкланявшись всім родичам, які в хаті, йдуть до молодого з музиками і з своєю челядю. Старший боярин забирає постіль: Верети й подушки і йде раніше молодих, щоб поки ті прийдуть, приготувати їм постіль. Всю дорогу, від хати молодої аж до хати молодого, грають музики, бояри, світилки й свахи співають і танцюють. У хаті молодого молодих ще раз засажують за стіл, а потім ідуть в комору, де постелена постіль, спати. Свахи самі укладають подушки і при цьому співають:

Стелимо гарненько,
Щоб було мякенько:
Стеліте околоті,
Щоб лекше було проколоти.
Стружіте дшпля,
Щоб „калина“ вийшла, і т. д.

Коли постіль готова, свахи до гола розбирають молоду і надівають їй чисту сорочку. Старший боярин лягає закріпати місце, а свахи вимагають від молодого, що він викупив від боярина постіль і молоду. Молодий дає їм пляшку горілки, яку вони тут же всі випивають, і лягає з молодою спати. Старший боярин їх замикає, забирає ключ з собою і йде або до дому, або лягає спати у молодого сам, чи навіть із свахою, як вона молода, гарна і також остається у молодого ночувати. Буває ще й так, що коли молодий добуває калину, то свахи стають коло замкнених дверей комори і співають:

Мамо голубко,	Як приклав його до неї.
Вже очкур іспустив!	То аж жаль мене взяв.
Ой цить, доню моя любя,	Мамко, голубко!
Це ж так Бог повелів,	Чогось донька кричить.
Мамко, голубко.	Як прищере її він зверху,
Вже ж у руках несе.	То вона аж тріщить.
Як погляну я на його,	Мамко, голубко.
То аж трясеця трясе.	Вже калина тече!
Мамко, голубко.	Як натисне він на його,
Вже на вколійки став,	Коло серця пече.

Дальше в ці пісні говорить ся, як він уже добув калину, як їй легко стало після того і як вона молодого просила, щоб він ще хоч трохи збив масла. Цю пісню хоч і співають, але дуже рідко, а в послідні часи то майже перестали співати. Коли

молоді ідуть спати, старші родичі, а також і бояре, ще деякий час забавляють ся, а потім також розходять ся до дому і приходять аж в понеділок раненько!

В понеділок рано до хати молодого приходять свахи й старший боярин, а потім сходять ся і всі родичі. Старший боярин і свахи ідуть до комори і старший боярин відмикає її, а молоді виходять. Але до сього, що свахи й боярин здіймають з молодої, а їй дають чисту сорочку, тамтуж беруть і несуть матері молодого. Старший боярин вносить молодим води для умиваня, помагає їм убирать ся і т. д. Після сього вони заходять в хату снідати. Коли молоді заходять, вони кланяють ся всім, хто є в хаті і потім сїдають за стіл. Свахи в цей час несуть показувати сорочку ще матері молодої. При тому, як молода була не соблазнена, то вони повязують пляшку червоною стрічкою, боярам перевязують через плечі червоні пояси, обв'язують червоним поясом колач і так ідуть оповіщати рідню молодої, що їх дочка була чесна. Там їх запрошують до хати, частують, дають перекусити і перекусивши вони йдуть до хати молодого. Коли свахи прийдуть, то з музикими й боярами ведуть молоду по воду. Молода несе відро, а старший боярин дає їй один кінець хусточки, а другий сам держить і так йдуть до самої криниці. Музики з свахами йдуть по переду і грають, а свахи танцюючи з боярами співають:

По воду ми йдемо,
Молоду ведемо;
Молода як ялина,
Червона як калина і т. д.

Прийшовши до криниці, молода набірає води, а свахи і бояри беруть цю воду і обмивають одно другого. Потім молода набирає води в друге і старший боярин знову дає їй кінець хусточки, а за другий сам держить, веде до хати молодого. Свахи ж тоді співають:

З водою ми йдемо,
Молоду ведемо;
Молоду як ялину,
Червону як калину.

Коли молода приїде з водою, молодий з музиками, з сватами і свахами іде за тесьом і тещою. Коли вони прийдуть, їх запрошують за стіл, частують і дають перекусити. Потім молодий забирає тестя й тещу і веде до себе. Тесь бере під руку хліб, а молодий бере тестя і тещу під руки. Музики

граючи йдуть по переду і в такому порядку йдуть до хати молодого.

У вівторок дружко забирає батька й матір молодого і веде до родичів молодії. Там вони гуляють ввесь день, але це буває звичайна гулянка і весілля кінчається на цьому.

В другу неділю бояри з музиками беруть по пляшці горілки і йдуть до молодих дякувати за все, чим їх приймали на весіллі і там гуляють майже до вечора і ніяких обрядових пісень, або звичаїв тут уже не буває.

4. Весілля

з Прилуцького пов., Полтавської губ.

Записав полон. Ів. Брюховець 1917 р.

Коли батько й мати задумують женити сина й про це узнають дівчата, то на церсних вечерницях вони йому співають:

„Карп коникі, кари, нема у (імя) пари,

Треба нічки не доспати, йому пари пошукати...“

Потім батько й мати починають підшукувати своєму синові дівчину, звичайно їм добре знайому. Головно звертають увагу на те, щоб вона була морально витривала й матеріально забезпечена, не дивлячись на те, чи вона до вподоби синові, чи ні. Женять сина рідко за його згодою, а більш усього без його згоди й відома. Батько куда захотів, туди й пішов у свати.

Коли він збирається у свати, то кличе собі чоловіка такого, котрий умів би добре говорити з ріжними приказками та приповідками.

Перед тим, коли вони відходять до будучої молодії, то спершу добре випють і закусять, а мати тимчасом кладе їм у хустку хліб, спеціально випечений для того. Хустка також мусить бути кужільна, т. є. зроблена по домашньому і також спеціальної форми. Крім цього вони беруть з собою ще горілку і все це починають благословить, причитуючи ріжні молитви. В той час, коли мати читає молитви над хлібом і горілкою, свати повинні брати ся за комин біля печи, це для того, щоби та дівчина липнула до сина, як та глина до комина. Війшовши в хату тої дівчини, вони здоровкають ся і кладуть хліб і горілку на стіл. Батько тої дівчини уже знає, чого вони прийшли і закликає їх за стіл; свати їдають і перша їх розмова починається ріжними приказками, як то :

„Ми люди німецькі, ходили по землі турецькій“ і т. д.

Як що дівчина охоча йти за того хлопця, то вона просить сватів, аби його привели до неї.

Коли він іде до неї, то бере також з собою пляшку горілки. Ту горілку пють молодий і молода, при чім, коли молодий починає пити, звертаєть ся до неї з словами: „Будь здорова“, а вона йому відповідає: „На добре здоровячко“; свати тимчасом міркують уже, як би зрбити запоїни і коли на це є згода, тоді вони привозять на другий день відро або двоє горілки, близьких родичів та знайомих і в такий спосіб зачинають закладати першу фундацію весіля.

Потім коли запоїни уже кінчають ся, і люди починають розходити ся, то свати одні і другі радять ся між собою, на коли визначить весіля. Як що вони згодились, то назначають його на якийсь день. Теща тоді дає молодому такуж кужільну хустку.

Перед вінчанєм, коли молодий має їхати до тещі, то він одягаєть ся у нову чемерку, вишивану ріжними візерунками, потім підпоясуєть ся червоним або зеленим поясом через обоє плечі і через черево так, що ще й кінці висять. На кінцях пояса також виглядають вишиваня ріжних форм.

Також прибираєть ся й молода, уся уквітчана стяжками намистом.

В суботу перед весілем молода з дружками, а молодий з боярами ходять, або їздять по хатах знайомих і чужих і закликають на весіля. Увійшовши в хату молоді звертають ся з проханєм до хазяїна й хазяйки, аби вони приїхали до них на весіля і в той час подають хліб з сіллю, приказуючи при тім:

„Просили батько й мати і я прошу“.

Коли прийшов день весіля, молода пара їде до церкви вінчать ся; коли входять у церкву, хор їм співає:

„Гряди, гряди от Лівана, невеста моя.

Гряди добра, добрая моя і т. д.“

Увійшовши у церков, молода пара зостановляєть ся аж за кілька кроків перед вівтарем, потім під ноги кладуть їм килим, а під нього гроші, звичайно срібні, це значить, щоби у молодої пари водило ся хозяйство, а далі їх вінчає піп із перевязаними рушником правими руками. Вінчаючи піп приспівує ріжні молитви і нарешті заставляє їх, аби вони поцілували ся між собою. По виході з церкви їх жде на дворі музика, котра головно скла-

дасть ся з місцевих музикантів і таким чином проводить їх до дому. По дорозі співають дружки:

„Та рано, рано та ранесенько“

Прийшовши до хати молодого, вони сїдають обідать; перед тим, коли вони доходять до дверей, мати виносить дїжу і дрібок соли і от дїжі веде їх із звязаними руками в хату, це значить, щоби ця цара по вік не розрізняла ся; потім сипле їм за комір жито, це значить, щоби їм добре жило ся. Коли вони увійшли вже в хату, мати сажає молоду пару на кожух, вивернутий, на верх вовною, це значить, щоби любов їх була так тепла, як той кожух. На тому ж місті молодому і молодій підносять по чарці горілки, при чім до чарки молодого привязують пучок червоної калини, це значить, що молода є чесна, або як у нас кажуть „певна“; потім випиває молодий, а за ним молода, це є символ обоюдної любови. В той час, коли відбувається вся та процедура, везуть поїздом в скринях худобу от молодой до молодого. Поїзд складаєть ся з 4-х свах, 2 дружок і возницї; вони їдуть і співають:

„Кучерявий возниця, поганяй конїй швидче:
Як не будеш поганяти, тут будемо ночувати.
Скриня моя, та дубовая, залїзом та обкованая!
Куда це ти нарядила ся, чи в ліс, чи в дїброву,
Чи до свекра у комору?“

Ця пісня вислювлює собою жаль, що мовляв, ця худоба увозить ся раз на завжди і що вона уже більше не повернеть ся. З ціми піснями довозять скриню до свекра; потім виходить батько молодого з паляницею і чаркою і поїзд поштує. Потім починають продавати ту худобу, торгують ся — купує старший дружок; потім починають видавати її свекрові, перераховуючи всю, а далі ставлять у комору. Після цього сїдають обідать. Після обїду таким же поїздом їдуть до молодой. Поїзд складаєть ся з двох дружків, старшого й меншого, 2-х старостів, 4-х свах і двох світилок, старшої й меншої. Старша світилка має шаблю, зроблену з васильків; по середині васильків стирчить скоринка з хліба, кругло урізана, а в неї застромлений хрест; це значить, що вони є православної віри. Так вони їдуть з музиками та співами до молодой. В цей час у молодой парубки строчать на воротах кріпости. Ця кріпость складаєть ся так:

Ворота зачиняють, приносять довгі жердки, кріпко звязують їх солом'яними перевеслами, до них привязують горшки з попелом, потім затикають зверху соломою; по середині цих

горшків ставлять велике барило, без дна з обох боків, туди вставляється як найбільший горшок, напихається також попелом, в те барило стромляють дручок, потім (коли все готове) старший дружок іде оглядати ту кріпость; коли вона готова, тоді старший дружок розставляє по два чоловіки до кожного горшка з добрими дручками для того, щоби стрінуги поїзд, котрий приїде до молодого. Коли прийшов поїзд до воріт, то він налягає, аби цю кріпость зламати; тоді противна сторона починає стріляти бючи дручками по горшках; попіл вибухає ніби порох і поїзд жахається і відступає назад. Потім обидві сторони висилають друків на переговори; між ними іде умова і нарешті противна сторона згоджується пустити їх за горілку, і тоді дружки молодого свobodно проходять через кріпость.

Кріпость ця значить, що молоді не хочуть відступити, бо вона їм така дорога, що без відкупа не віддадуть. Коли дружки молодого увійшли у двір, то молода сидить уже на покуті за столом; і як молодий входить в хату, то його також сажають за стіл, рядом з молодією, а рід молоді їде за другий стіл. Потім починають співати дружки молоді, приспівують світилкам, боярам, та свахам молодого:

„Старша світилка при стіні,
А на їй сорочка не її;
А на їй сорочка сестрина,
Виведіть світилку з за стола.“

Це пояснюється тим, що рід молодого є бідний, що мов і сорочка на світилці чужа.

Після цього світилки молодого відповідають на пісню дружок молоді:

1. „Дружечки лободу їли,
Пердячи до води бігли“.
2. „Під столом калюжа,
Там свиня не здужа,
Дружечки припадали,
Свиню в с...ку цілували.“

І так довго докоряють піснями одна сторона другій.
Ще дружки співають боярам:

„Старший буяр, як балван,
Перевеслом підв'язав ся,
У буяри прибрав ся...“

Потім співають різні пісні свахам.

Під час обіду і пісень молода значить поїзд, убираючи дружків червоними поясами і перевязуючи рушниками через плечі, а свах, світилок і боярів — хустками. Далі старший дружок бере молодого і молоду, виводить їх ізза стола й підводить до батька й матері молоді. (Молоду й молодого ще називають князем і княгинєю).

Батько бере хліб і дрібок соли й починає отклонять молодих, кажучи при цім, щоби вони любили один другого, й щоби вона поважала його, як старшого.

Потім передає хліб матері й мати так само отклонює з такими словами.

Після цього поїзд виходить з хати і знову з піснями та музиками ідуть до молодого. Коли прийдуть до хати молодого, там їх знову не пускають без відкупа. Коли поїзд відкупить ся, тоді іде в хату, а коло дверей у хаті на ослонці стоїть діжа, накрита хустиною, на діжі хліб і сіль, мати молодого виходить у вивернутому кожусі на верх вовною й в шапці, також вивернутій, це для того, щоби ніби налякати молоду, щоби вона не бояла ся, що така чужа мати страшна.

Після цього мати бере жито з квартуха й обсипає поїзд, потім наливає горілки в чарки, ставить їх на полумисок, подає дружкові, а дружок розносить уже всьому поїздові. Далі мати зв'язує рушником молодому й молодій праві руки й обводять їх кругом діжі три рази, потім заводить за стіл і там сідають знову їсти. Тут гуляють вони аж до вечера.

Родина молодого наділяє рушниками рід молоді.

Після їжі князь і княгиня ідуть в комору спати, веде їх старший дружок, з ним іде звичайно сестра молоді, це для того, щоби узнати, чи молода певна.

В коморі послана біла постіль; дружок пильно оглядає, щоби не було чого небудь підробленого, щоби не було на ній крові; (бо це буває, коли вона не певна, то підкроплює постіль кровю з зарізаної куриці, або голуба).

Коли постіль чиста, то дружок виходить звідти, а молоді заходять туди. Через $\frac{1}{4}$ години дружок стукає у двері, і питає ся, чи можна зайти; коли йому скажуть, що можна, тоді він заходить з сестрою молоді, оглядає постіль і сорочку, котру вона скинула; коли молода певна, тоді дружок вивішує червону стяжку на паличці, потім забирає молодих і знову веде їх в хату. В хаті за столом сидять „придани“ (рід молоді). На чолі „придан“ є батько й мати молоді. Тоді дружок підходить

до них і дякує їм, що вони викохали і догляділи дочку, так як слід того є; в доказ цьому показує їм червону стяжку. Тоді дружок просить за стіл родину молодой і ставить на столи найліпшу їжу, горілку. За столом родина приспівує так:

„Ой калина, матінко, калина,
Добра в батенька дитина.“
„Купували купці, не продала,
А просили хлопці не дала,
А все тому (імя) держала“.

Під час вечері „придани“ починають дарувати; ст. дружба подає приданам коровай, той коровай вони забирають, а кладуть гроші, або що інше. Коровай лежить на печі, його ріжуть на дрібні куски, кладуть на полумисок і потім підносять батькові й матері з такими словами:

„Кланяють ся вам хлібом сват і сваха й молоді діти“.

Батько й мати приймають той коровай і кажуть так:

„Дякуємо сватові й свасі й молодим дітям“. Далі дарує батько так: „Дарую вам, дітки, 1000 карбованців гроший“; а мати: „А я вам, дітки, корову і 3 коп. на налигач“ і кладе на полумисок; тоді дружок бере той полумисок, обертаєть ся до людей й каже:

„Молодой батько дарує 1000 карб., щоби за ці гроші придбати хозяйство, а мати дарує корову і 3 коп. на налигач!“ — Коло порога стоять писарі з дручками і все те записують на стїні. Ці гроші подає дружок молодому та молодій, а полумисок знову кладе на піч і там накладає коровай. Дружок бере той коровай і підносить його родині молодой й каже: „Кланяли ся вам сват і сваха!“ — Тай бере назад і каже:

„Дякую сватові і свасі й молодим дітям, а крім того дарую вам ще білу кобилу, щоб їздили в с...ку по глину; ще, дітки, дарую вам клубок валу, щоб любили ся до отвалу; а тобі, синку, дарую чорну свиню, щоб любив не чужу, а свою“, а це ще й на покришку і брязне кілька гроший, а писарь це все пильно записує на стїні доброю ломакою так, що й глина з кирпичинем вилїтає. На цьому кінчаєть ся первий день весїля у недїлю.

В понедїлок родина молодого й молодой зносять в хату молодого сніданя, молодїж головню посуду, а старі їжу; молада за це нагороджує їх червоними стяжками. Вся ця процедура називаєть ся „перезвою“. Потім з „перезви“ кожна пара зно-

силь по курці і починають варити „кандюбу“, або вовчу вечеру. Кандиба варить ся звичайно на дворі під доглядом старшого дружка.

Перед тим, коли починають варити кандибу, то ідуть з піснями та музиками на город, варять її в казанах на триножках. Коли кандиба вже пристроєна, тоді старший дружок іде до батька за горілкою з такою промовою: „Татусю, поки донесли кашу, то розлили половину і нема чим долити; дайте води, а то кандюба не буде зварена“. — Батько тоді його питає: Скільки ж тобі? — Він відповідає: Бочку, або дві. — Під бочкою треба розуміти четвертину. Під той час, коли варить ся каша, вони пють горілку, випивають і потім знову йдуть до батька з такимиж проханнями. Коли каша вже зварить ся, тоді її несуть на довжезній тичині аршин в 15-ть, на неї надівають всі казани й беруть її на плечі людий стільки, скільки вмістить ся під тою тичиною.

Вся ця вовча вечера іде величавим походом в супроводі пісень та музиків прямо в хату. Підходячи до хати старший дружок питає батька: „Благословіть вечеру внести! — Батько каже: Бог благословіть, раз і в другий раз і в третій! (тричі по тричі, щоб було девять); тоді заносять ту вечеру, аж доки лата не впреть ся у стіну і більше нема куда йти; тоді старший дружок знову отзиваєть ся до батька: Тату, благословіть стіну розламати! — Йому відповідають: — Бог благословіть! І вони починають ламати, а батько почувши це, кричить: „Стойте, не ламайте, я відкуплю ся! — І потім торгують ся за горілку; нарешті батько уступає їм бочку, або дві горілки. Потім старший дружок починає пиляти ту лату, аж по самі двері й так до того часу, поки вся вовча вечера з латою не влізе.

Коли ту кандюбу розливають в миску, то батькові не дають миски для того, щоби він знову відкупив ся.

Коли ж вони випили все і поїли, а їм ще хочеть ся випити, то тоді вони знов шукають зачіпки.

Старший дружок звертаєть ся до челяді з такими словами: „Старости й підстарости, батько був у нас добрий, поїв нас і годував, злим словом не нарікав, а ми йому зробили хату пустою, пообдирали її та пооббивали; батько старий, а діти ще молоді, не знають що зробить тепер з хатою, то давайте йому побілим. — Тоді вони беруть ранійше приготовлений цебер з попелом і сажою і починають білити стіни, а батько знову відкупляєть ся, даючи їм на горілку, при чім каже: Дякую

вам, дітки, за вашу добрість до мене, але я бачу, що ви перетомили ся, сідайте за стіл, випийте, та закусіть, а стіну вже після вибілим! — І так на протязі цілого тижня пють і гуляють.

5. Весіле

в селі Прохорах. Борзен. пов., Чернигів. губ.

Зап. П. Коломийченко 1912 р.

Опис весіля і пісні, записані од Марії Коломийченкової з села Прохорів, Борзенського повіту, на Чернигівщині. Так відбувалось весіле і співались пісні в 80 роках XIX століття, отже і тепер не все те перевелось.

Марія Коломийченко неграмотна, має добрий розум, до записів відносить ся уважно. За часи дівування вона була перша співачка на всі села. Всі і рідні, і чужі, багаті і бідні дуже просили її бути у їх на весіллі, щоб весело було. Марія Коломийченко була 30 раз у дружках, 16 раз у світилках, 15 раз у свахах і 26 раз у перезві. І тепер вона, на 60 році життя, має ще добрий голос.

Прохорська мова значно відрізняється од мови сусідніх сіл. Так у сусідніх селах кажуть: „кінь, віл, сіль, пішов“, а в Прохорах — „кунь, вул, суль, пошов“ — власне не „у“, а щось середнє між „у“ і „и“.

Ноти до пісень записали дд. В. М. Лашенко і В. Г. Дмитріїв.

Петро Коломийченко.

Сватанє.

В суботу, в неділю, або в празник батько й мати питають сина, до кого посилать старостів. Син каже посилати до тиеї, яка йому до вподоби. Батько й мати кличуть 2 старостів. Вибирають таких, щоб уміли посватать. Сватать ся ідуть, або їдуть у вечері, у трох — 2 старости і молодий. Старости входять у хату, а молодий остається у дворі, або в сіннях. Старости подають батьку хліб у хустці, тай кажуть: „Кланяємось вам хлібом; оце нас прислали до вас, у вас, кажуть, є уточка прибудна, а в нас є селешок, то як би нам їх зпарувать до купи?“ — Батько бере хліб і питає, од кого. Як люде не підходящі, батько кладе на стил хліб у хустці тай каже: „Ми ще не думаєм одда-

вать, вона в нас ще молода, шукайте собі з Богом“, бере з стола хліб і оддає старостам. Получивши „гарбуза“, старости і молодий ідуть до дому, або сватать другу. Як же люди підходящі, то батько просить старостів сідять, розматує і кладе хліб на стил. Старости дякують, сідають, тай кажуть: „Седи, Боже, все добре.“ — Мати посилає за дівкою — вона гуляє на улиці. Дівка приходить і становить ся кулі печи. Батько й каже їй: „От тебе сватає такий-то, чи согласна ти за його? — Дівка одвічає, що согласна, а бильше того, що каже: „Як ви, тату, да мамо“. — Батько розмовляє з старостами, дочка біжить за горілкою, а мати ставить на стил — сметану, ковбасу, кладе паляницю, тай каже: „Хай легко згадаєть ся й вашим“. — Батько починає частовать, а потім питає: „А деж ваш молодий?“ — Менший староста взиває молодого. Увишовши, молодий здоровить ся і становить ся кулі порога; батько просить його сідять за стил. Всі випивають і закушують. Пуслі закуски мати міняє хліб, заматує у свою хустку і дає старості. На другий день приходить до молодої батько молодого з хлібом; увишовши в хату, каже: „Драстуйте, кланяємось вам хлібом. — Батько молодої бере хліб, розматує, цілує, кладе на стил і просить сідять. Батьки сідають за стил, а мати з дочкою подають закуску. За закускою йде розмова про те, що є в молодого, яке придане буде за молодою. Хліб молодого міняють у другий раз: Мати дає хліб, а молода кладе на хліб білу хустку. На прощанє мати каже: „Хай же й молодий приде“. — Молодий починає ходити що вечора, його шанують. Через тиждень приходить знов батько молодого і радять ся про змовини і весіле. Змовини бувають пуслі цього через 2 тижні.

Розгляди.

Як молодий з другого села, тоді батько й мати молодої їдуть до молодого подивитись, що в його є — се називаєть ся „розгляди“. Чесні люди показують усе по правді; а не чесні часто роблять так: Приводять і привязують до ясель чужих волив, насипають у засіки полови, накривають рядном і зверху присипають трохи житом, показують все це буцім-то їхнє.

Змовини.

Молодий приводить до молодої свого роду душ 10 і приносять барило (ведеркове) горілки. Як приде рид до молодої,

батько благосляє свою дочку іти кликати на змовини свій рид. Молода без рушника з однією дружкою іде скликати свій рид, а рид молодого сідає за стил, випивають і закушують. Молода увишовши до родичів, кланяється їй каже: „Просить батько й мати і я прошу, приходте на змовини.“ — Рид молодій зараз приходиться до неї, сідає за стил, всі пють і закушують. Скликавши увесь рид, молода приходиться до дому. Рид співає:

Клади, клади, Марусенько,
Білу руку
На заруку.

Молода й мати часто плачуть, а рид співає:

Положила
Білу руку
На заруку.

Як випють горілку молодого, батько молодій ставить і своє ведро. Рид співає, танцює і розходить ся опивночі. Парубки і подружки молодій сходять ся у двир до молодій і як тільки рид розидеть ся, парубки правлять з молодого на квартиру. Молода запрошує в хату подруг і садить за стил. Подруги випивають, закушують і співають:

Прощай, прощай, Марусенько,
Сестро наша,
Ми не твої подруженьки,
Ти не наша.

Молода стоїть перед столом, шанує і плаче. Плачуть і вірні подружки. Розходять ся, як геть зверне з опивночі.

Приготовленє до весіля.

Через тиждень пуслі змовин батько молодого приходиться до свата (батька молодій) з хлібом; радять ся, коли буде весіле. Весіле буває пуслі змовин через 2, 3 і 4 тижні. Назначивши день весіля, приготавливають ся до його: кравці шують молодий одєжу, молода шиє наволочки, сорочки молодому, а старії дбають про те, щоб було чим прийняти гостей — колють свиней, ріжуть гусей, уток, купують горілку.

Вінчанє.

В п'ятницю.

Вінчанє буває частійше в п'ятницю вранці. Батько й мати сідають за стил. До їх підходить син і наклоняє голову. Спершу батько кладе на голову сина ікону, а потом мати хліб і сіль, тай

кажуть: „Благословляєм тебе щастєм і здоровем, віком довгим і розумом добрим.“ — Молоду также благословляють її батько і мати. Буває сумно.

У молодой тїтка, або сестра приспївує:

Ой до вінця. Марусенька, до вінця.
Не забудь ся, Марусенька, гребенця.
Ой упав гребенець пид столець.
Да подай, Марусеньці, гребенець
І підемо із тобою пид вінець.

Молодий з одним боярином і 2 присяжними і молода з однією дружкою, 2 присяжними й батьком ідуть до церкви, — кожне з свого дому. У церкві дружка молодой стеле рушник пид ноги молодим, а присяжній розписують ся. Пид рушник кладеть ся копійка, щоб багато жили. В день вінчання молодий нічого не їдять. Як на вінчанї, ходючи кругом стильця, у молодой, або молодого потухне свїчка, то це гидкий признак — теє скоро помре.

Пуслі вінчання.

Пуслі вінчання молода й молодий, взявшись за білу хустку, ідуть до молодой. За ними ідуть — боярин, дружка і присяжні. Люде, як зустрічають молодих, кажуть: „Хай вам Бог помагає“, а молодий кланяють ся й кажуть „Спасїба“. У молодой молодий і молода сїдають за стил — у первий раз у парі. Коло молодой сїдає дружка, а коло молодого боярин. Тут же сїдають батько і присяжні.

Тїтка, або сестра молодой знов приспївує:

Ой матюнько моя,
Вжеж я не твоя,
Вже ж я да того пана.
З ким шлюб шлюбувала
І пид вінцем стояла,
Золотий хрест ціловала.

Скоро випють, закусять і скоро розходять ся.

В суботу.

В суботу опивднї молода одягаєть ся у первий убир (найчастїйше надїває красну юпку), пидязуєть ся рушником, кладе за пазуху маленький, нарочито спечений хлїбчик, дубок соли, а на голову, пид хустку, 2 колоски жита і йде по старшу дружку, що держала вінця. Молода з старшою дружкою іде по селу і скликає родню і дружок. У хату родичив уходить молода і душ

10 не співучих дружок. Молода кланяється у пояс і каже: „Просить батько, просить мати і я, приходте на хліб, на сіль, на весілля“.—Як зустріте молода кого на улиці, то становить ся і кланяється у пояс.

Дружки, зобравшись, як коли душ до 100 і більше, ходять за молодого і співають по порядку такі пісні:

1. Ой не гай ся, Марусенько, не гай ся,
В червонні чоботочки обувай ся,
Да за дружечками шатай ся.

2. Ой ходила молодая по дуброві,
Да проспала дружечок да й до себе:
Ідїть, ідїть, да дружечки, да й до мене.
Ой первий раз да дружечок собираю,
Більше в мене дружечок да й не буде.

3. А в городі черешенька, за городом дві,
Да й зацвіли білим цвітом, да й усі три.
Туда пішла молодая із посаду,
За єю йшов да батенько на пораду.

Не йди, не йди да, батеньку, да за мною, } приспів
Не буде в нас порадоньки із тобою.

А в городі черешенька, за городом дві,
Да й зацвіли білим цвітом да й усі три.
Туда пішла молодая із посаду,
За єю да йшла матюнка на пораду.

Не йди, не йди да, матюнко, да за мною, } приспів
Не буде в нас порадоньки із тобою.

А в городі черешенька, за городом дві,
Да й зацвіли білим цвітом, да й усі три.
Туди йшла молодая із посаду,
За єю молоденький на пораду.

Іди, іди, молоденький, да за мною, } приспів
Да буде в нас порадонька із тобою.

4. Ой кувала зазуленька
Сидя у саду,
Ой казала Марусенька:
В замуж не поїду.
Що сухая рибка не треть ся,
А багатий, ненько, не шлеть ся,
А убогий, ненько, не сміє,
Тільки моя кусочка марніє.

5. Що на Дунаєчку
Павинєе да перо плило.

Туди пішла молода Марусинька,
Павинєе да перо знайшла.

Да й у вилечко звила:
І красуй ся, вилечко,
Як я в батька красовала ся,
Що суботи все чесала ся.

Що суботи все чесала ся,
Що неділі прибирала ся:
Що суботи да й у віночку,
Що неділі да й у таночку.

Як молода ходить по селу, до її хати приходять молодиці вить вильце і пекти коровай.

В и л ь ц е.

Віть ся вильце так: Береть ся з дерева гилечка, кругленька і гольовата; ріжуть ножицями білий, красний, голубий і зелений папір довгими полосками; з одного боку полосок вирізують ся зубчики, полосками обмотують гилечки у здовж, од низу до верху так, щоб гилечки не видно було і щоб зубчиками полоски були до лица, на перед. Полоски привязують до гилечок нитками. Скільки гилечок, стільки робить ся і мачків. Мачка робить ся так: З білого паперу вирізуєть ся кружалка, з пивчетверти, кругом кружалки вирізують ся зубчики, на білу кружалку кладуть менчу красну, вирізану также, на красну — ще менчу голубу і на голубу ще менчу зелену. Кружалки зшивають ся ниткою і виходить род маковки — мачок. Такий мачок привязують до кожної гилечки, до лица.

Як вють вильце, молодиці співають:

Ми вілечко вили,
У хліб устромили,
На столі да поставили.
Щоб було на столі повно.
Щоб нашим молодим гарно.

Разом з короваєм печеть ся невеликий хліб; вильце стромляють по середині у хліб і становлять на стил. На столі вильце стоїть до неділі, до вечора.

К о р о в а й.

Зробивши вильце молодиці тулять коровай. Короваєм зветь ся великий хліб, що кругом обкладаєть ся шишками, а по середині котрого ставить ся хрест. Печеть ся із купованої, доброї муки.

Як тулять, то співають:

Коровайниці пянп,
Короваю ще не зобгали;
У печі погасили,
А короваю не посадили.

Піч вимітаєть ся не кочергою, а віником, що роблять нарошно — щоб молодії багато жили. Вимітаючи піч, молодиця співає:

Піч вимітаєть ся,
Коровай да сажаєть ся...

Посадивши коровай, коровайниці становлять посеред хати ослин, носять на руках кругом ослона порожню діжу і співають:

Ой піч стоїть на стовпах,
А діжу носять на руках.
І цілуйте ся, і милуйте ся.
Хороші коровайниці.

Становлять діжу на ослоні і через діжу цілують ся навхрест. З діжою кругом ослона обходять 3 рази і 3 рази цілують ся.

Разом з короваем печуть і шишки. Одна з коровайниць шишки у решеті виносить у сіни дітям. Дітей збираєть ся багато — з різних кутків — це називаєть ся „хватають коровай“. Діти кидають ся до молодиці і достають шишки, а молодиця піднімає решето і не дає. Рідко яка молодиця устоїть на ногах, а то її повалять і шишки розхватають.

Замічають, що як репнеть ся коровай, то одно з молодих скоро помре.

У вечері молода з друзками заходить до молодого; всі входять у хату. Дружки співають:

о в сінечки голубець гуде.	Ой синочку - челядиночку.
А в світловьку голосок іде.	Бери свою всю родиночку.
Там Хведорок умиваєть ся.	І близькую, і далекую.
Хустиною утираєть ся.	І богату, і убогую.
З матюнкою поряджаєть ся:	Що багата да напити ся.
„Порадь мене, моя матюнко.	А вбогая пожурити ся;
Скільки мні да бояр брати.	Що багата все пити, гуляти,
Скільки мні світилок сажати“.	А вбогая порядок давати.

Малодую і дружок шанують вареною горілкою. За стил не сїдають. У сїнях грають музики (скрипки й бубон, а як нема, то гармонія, або свистїлка). Молода йде вперед танцювать, а за нею друзки. Танцюють трохи і молода веде до себе дружок вечерять. Як підходять до молодої під двир, друзки співають:

Вимітай, братїку, чисто двир.
Застїлай, матюнко, тисовий стил;
Зповняй, батеньку, кубочки.
Уже ж ваші недалеко дружечки.

Увишовши у двир, співають:

Не познала мати,	Сонечко низенько.
Да свого дитяти	Дружечки близенько.
За малими дружечками.	Сонечко у розі.
За дрібними слівоньками.	Дружечки на порозі.

Пришовши до молодої, друзки знімають верхню одежу в другий комнатї, як є, а то у сусїда за стил і зараз співають:

Бризнули ложки, тарілки.
 Насипано пива, горілки,
 Марусина челядь
 Садовитъ ся вечерять.

Дружки вечерають, молода стоїть коло стола, кланяєть ся і просить вечерать.

Як у молодої умер батько, то трохи згодом співають :

Ой ходила Марусенька	Із твоєї хати,
По крутій горі,	Од твого дитяти,
Загледіла сіре утя	Щоб ти пішов
На тихній воді.	Порядок дати.
Пливи, пливи, сіре утя,	Не могу я встать
Тихо по воді.	І пораду дать.
Прибуди, прибуди, мій ба-	Спра земля
Тепер ид мнї. [теньку.	На груди налягла.
Ой дай мені порадоньку	Дорогее суконачко
Бідний сироті.	Заслонило оконечко,
Поклони ся, дитя мов,	Склепили ся карі очі,
Чужий чужині.	Ще й уста мої.
Поспла Маруся соловейка	Лети, лети, соловейку,
Да до батенька,	Та до домоньку,
Соловейко не долітає,	Скажи, скажи, соловейку,
Вже батенько да промовляє:	Моему дитяті,
Да за чим, соловейку,	Нехай її ізрядять
Да за чим, маленький,	Як паньську дитину,
Із якими	Посадять.
Да пісоньками?	Як сиротовину.

Повечерявши і одягнувшись на прощанє співають :

Прощай, прощай, Марусенько,
 Сестро наша,
 Ми не твої подруженьки,
 Ти не наша !

і розходять ся. Молода скидає первий убир і надіває худший.

Молодий в суботу з півдня в синьому жупані, підперезаний красним поясом, з цїпком, у двох з старшим боярином обходить свий рид і просить на весіле, як і молода. У вечері з старшим боярином і з двома дружками, як розидуть ся од молодої дружки, молодий з боярином приходить до молодої. Молоді у сінях беруть ся за білу хустку, старший дружок каже з сіней: „Панове старости, благословіть молодих за стил завести“. — Старости з хати кажуть: „Бог благословить.“ — Дружкó 3 рази цїпком хрестить двері, 3 рази обводить молодих кругом стола і там, де сідать молодим (за столом), кажний раз присїдають.

Послі 3 рази молодії сядають за столом у парі, кулі молодої сядає старша дружка, а кулі молодого боярин, і вечерають. Пуслі вечери ідуть до дому — дружко зараз, а молодий трохи згодом, порадившись про весіле.

Неділя.

В неділю зараз пуслі обід од молодої везуть до молодого худобу. Везе близька ридня: брат молодої і, як є, зять. Везуть на одному возі, а як багачча, то 2 і на 3. Од багатой везуть: скриню, подушок великих штук 5 і маленьких шт. 6, кожухів (байбаракив) 2, кожушанок суконних 2, юпок білих суконних шт. 4 (тепер уже вивелись), сорочок вишитих шт. 30, плахот 6, юпок легких 6 (шовкова, шерстяна, байка красна з чорними ковтунами, каврова, кумачева і ситцева з цвітами), чобит 2 пари, черевиків 2 пари, хусток головних 10 (шовкових 3, шерстяних 3, гарусова зелена 1, червона 1, каврова 1 і прохорова 1, карсеток 4, запасок 6 (шовкова, парчева, шерстяна — красна й голуба і бурячкова), намиста доброго кар. на 40, полотна шматків 15, рушників 30, хусток 20, настулників 12, лужиків 3. Худибчикив добре шанують і вони скоро вертають ся до дому.

В цю пору молодий з паляницею, заматаною у білу хустку, ходить по роду і просить у поїзд. „Просить батько, мати і я, приходте до нас у поїзд.“ — Як уходить у хату, паляницю дає роду, а як іде з хати, то йому оддають і дякують. Родні молодого сходить душ 50. У молодого на столі стоїть тарілка деревяна. Зкликана ридня кладе на тарілку по копійці, а дружко щитає, щоб не набралось поїзду більше, як посовітовались із батьком молодої. Ридня, що буде в поїзді, розсходить ся і убираєть ся у первий убир; дівки надівають вишиті сорочки, плаhti, красні запаски, літом — карсетки і черевики, а зімою — юпки і чоботи, цвітки, намисто і ленти, а парубки — синії жупани, красні пояси і сірі шапки. Сходять ся до молодого і всі сїдають за стил, випивають тилько по одній чарці, трошки закушують і виходять ізза стола. Дружко каже: Панове старости, благословіть молодого ізза стола вивести“. — Молодий береть ся за білу хустку дружка і виходить за дружком ізза стола. Мати виносить печную діжку, ставляє у дворі перед сінешними дверима на ослоні, бере у руки тарілку з сухими грушима і овсом і накриваєть ся кожухом на виворот. Дружко 3 рази обводить молодого кругом діжки, держучись обидва за хусту. Мати з кожухом ходить за молодим і обсіває його овсом і грушима.

щоб багатий був. Коли це робить ся, буває весело: жартують, сміють ся; менчий дружок цїпком бе по кожуху... Світилки і свахи співають:

Ой колесцем, сонечко, колесцем,
Ой сїй, мати, сина овесцем.
Щоб сей овесець рясен був.
Щоб наш увесь рід весел був.

Кожух з матери здимають. Кожух, дїжку, ослин і тарїлку несуть у сїни. Мати, як женить сина у своєму селї, виводить його на двир, за білу хустку, а як на чужожу, то син сїдає на віз, чи на санї, а мати за повод виводить коня за двир.

Поїзд іде за ними і співає:

Соловейко з саду влітає,
Хведорок з двора вїїздає:
Соловейко да по галочку,
Хведорочок по Марусечку.

Маги вертаєть ся у хату, а поїзд — як у своєму селї, то йде, а як на чуже, то їде — і з музикою співає по порядку такі пісні:

1. Біжи, біжи, кониченьку, дорогою,
Біжи, біжи, кониченьку, широкою,
Біжи, біжи, кониченьку, рубленою,
По нашу Марусеньку любленую.

2. Їхали, да гукаючи,
Три двори да минаючи,
А в четвертий заглядаючи,
Марусечку познаваючи.

3. Їхали да три милї,
Негде не вчепили,
Тут наші коники стали,
Та й свата познали.

Як поїзд підийде до воріт, співає:

Доки ми да стоятнем,
Спру землю да топкатнем,
Пид новими да воротями,
Червоними да чоботями?
Або коню овса дайте,
Або нас привітайте.

Парубки, що гуляли з молодою, держать ворота зачинені і просять з молодого на квартиру за те, що одчинять: продають молоду. Молодий дає на квартиру, парубки одчиняють ворота, поїзд уїїжає у двир і співає:

Зайчичок по саду скакає,
Марусенька з сїней виглядає,
Вже ж бо вона да й ізнідїла,
Що Хведорка да не видїла.

Молодий підходить до сінешних дверей, коло його становить ся сваха (жінка з поїзду, середніх літ). Сваха держить шаблю, обмотану по середині барвінком, в барвінку горить свічка).

Поїзд стоїть за їми і співає :

Пусти, свату, в хату,
Тут же нас да не багато:
Сімсот да бояр кинних,
Два братіки ридних,
Дві свашечки в возі
Да на лютим морозі.

Перед поїздом до молодої приходять душ 5 співучих дружок. Молоду заводять за стил, вона наклоняє голову, а старша дружка білою хусткою накриває голову молодий. Дружки сідають за стил. В хату входять два дружки. Батько молодої дає дружкам по чарці горілки, а мати по рушнику. Дружки перевязують ся рушниками (через праве плече під ліву руку так, що кінці рушника висять з лівого боку) й кажуть: „Спасіба свату й свасі і тобі, молода, що рано вставала, та подарки пряла“. — Мати молодої виходить до поїзду і просить у хату; з єю виходить сваха з запаленою свічкою. Свахи молодої і молодого цілують ся через пориг сінешних дверей, сваха молодої оддає свічку свасі молодого, а та ставить її до шаблі, у парі. Молодий уходить у хату і становить ся коло стола, за ним увесь поїзд.

Дружки молодої співають :

1. Не наступай, Литва,
Буде з нами битва,
бити да воевати,
Марусечки да не давати.
2. Ой хоч брат, не брат, татарин,
Да продав сестрицю за термак,
русую кисеньку за пятак,
А білее личенько оддав так.
3. Не стий, зятю, да за плечима,
Да не лупай очма,
Заглянь у кишеню,
Набери гроший жменю,
Посип на тарілку
За Марусю дівку.
4. Старший боярин, як болван,
Впярчив очи, як баран,
Що на йому за свита
Соломою вшита.

Що на йому шапка,
Шкурятяна латка;
Крутнем підперезав ся
І в бояре убрав ся.

Поїзд одвічає :

А ми роду не таківського,
А ми роду королівського;
Ви дружки пагани,
Не давайте догани.

Дружки молодої одвічають :

Старша світилка багата,
А на її сорочка чохлаата,
А за тими чохлицями,
Сидить воший копицями.

Поїзд знов одвічає :

А в нашого свата,
Да багато жита.

Да нікому жати.
Дружки череваті.

Дружки :

Ой казали свати багаті,
Аж вони та й убогі.
Їх коні та безногі,
Сами пішком пішли.
Молодого в мішку вноси.

Поїзд :

А в нашого свата
З верби, з лози хата,
А сїни з осипки,
Дружечки за . . . ки.

Дружки :

А світилки шпильки у стїні,
А свахи солохи у лозї,
А бояре шдевинки в берлозї.

Дружки виходять ізза стола і співають :

Їли бояре, їли,
Цїлого да вола зїїли :
На столї да ни кришечки,
Пид столом да ни кисточки,
Остали ся роги,
Світилкам пид ноги.

З молодою остаєть ся тилько одна старша дружка. За стил сядають молодий кулі мелодої і поїзд : світилки в концї столу, свахи за стил і бояре на ослонї. Дружка знимає з молодої хустку, бере шапку молодого, становить ся на лавцї, каже :

„Панове старости, благословіть молодому квітку пришить“, — бере з голови молодого квітку (робить ся з ленти) і пришиває молодому до шапки.

Поїзд співає :

Пришивала квіточку, пришивала,
Золотую голочку пзламала,
І білую рученьку поколола
Для свого зятя сокола.

Батько частує поїзд тилько по одній чарцї, трохи закусують. Мати вносить із комори на правїй руцї білі хустки, що напруа з молодою і 2 рушники — обдаровувать поїзд.

Світилки співають :

Да берп, мати, хустинки,
Да спорожни, мати, скриньки,
Да й обдари, мати, всю родину.

Мати дає світилкам, боярам і сватам по хустцї, а двом дружкам, що у рушниках, дає по другому рушнику. Кажний з поїзду получивши, каже : „Спасїба свату і свасї і тобі, молда, що рано вставала, да подарки пряла.“ — Дружки перевязують ся рушниками навхрест. Минут на 5 всі виходять ізза стола на сїни. Молодий і молда у сїнях беруть ся за хустку, старший дружко цїпком хрестить дверї і каже : „Панове старости, благо-

словіть молодих на посад завести“. — З хати чоловік з родні молодой одвічає: „Бог благословить.“ — Дружко заводить молодих за стил. Всі сїдають на свої місця.

Начинаєть ся велике угощенє. Подаєть ся сметана, горячі ковбаси, мнясні драглї, борщ, локшина, гуси жарені і кісіль. Перед кажною стравою частують: батько, мати, старший дружко, менчий дружко, сестра молодой, а як нема, то тітка, молодий і молода. Частують однією чаркою. Молодий і молода частують разом, руки вони обматують білою хусткою і чарки дають з хустки. Частують: молода вареною горілкою (переваруєть ся мед, сахар і ягоди) з чайника, а молодий і всі — горілкою.

Знов роблять перерив минут на 5 і знов сїдають на свої місця.

Співають :

Ой по двору, по новенькому.	Давай же нам вечеряти.
По морогу зелененькому.	Тепер лучка да теменькая.
Да там Хведорко ходить.	Доруженька да далекая.
За повода кониченька водить.	Ой щоб же нам да не заблудити.
Свого тестенька просить:	Молодой да не загубити.
Ай, тестенько, ти мій батенько.	Ой щоб же нам да не блукати.
Прошу тебе, не бари мене.	Молодой да не шукати.

Частують і подають капусту з мясом, локшину, утки, поросята жарені і узвар.

Коровай роздають.

Старший дружко уносить із комори коровай. Несе на тарілці і держить над головою. Одчинивши двері, каже: „Панове старости, благословіть коровай унести“. — Старости ізза стола, що кулі порога, одвічають: „Бог благословить“.

Поїзд співає:

Дружко коровай несе	Бігає да кругом хати:
І вілечком трясе:	Деж мнї да шатром стати?
Хоч тряеп, не тряеп.	Чи в сїнях, чи в хатї.
На стил коровай неси.	Сей коровай роздати.
Дружко пелехатий	

Старший дружко ставить коровай перед молодими, ріже на куски і кладе на 2 тарїлки. Менчий дружко на тарїлках подає коровай: зараз батьку, тоді матері, родні молодой і поїзду.

Поїзд співає:

1. Дружко коровай крає.	Семеро да дітей веде.
Да назад поглядає.	Да все з кошелями.
Аж його да жена іде.	Увесь коровай забрали.

2. Тобі, дружко,
 Да не дружковати,
 Тобі, дружко,
 Да панувати
 Із Клева воєвудою,
 З хорошою да й уродою.

3. Тобі дружко,
 Да не дружковати,
 Тобі, дружко,
 Тільки свині пасти
 З довгою да ломакою,
 Із рудою да собакою.

Останній коровай хватають : дружко піднімає тарілку з ко-
 роваєм і хто не получив, хватає.

Усі виходять ізза стола. Батько молодой знімає ікону —
 благословене молодой — благословить молодого й молоду
 і оддає ікону молодому, а молодий дає у білий хустці хліб
 і дубок соли.

Поїзд співає одну за другою :

1. Ой засвіти, братіку, свічку
 Да й проведи сестру за річку;
 Ой засвіти восковую,
 Да й проведи за биструю.

2. Оддаєш мене, мій батенько, да й од себе,
 Зостаєть ся рута - мята у саду, у тебе.
 Ой устайвай, мій батенько, ранесенько.
 Да поливай руту - мяту у саду, частенько.
 Із ранніми і з пизніми рисоньками
 Із своїми дрібненькими слізюньками.
 Оддаєш мене, мій батенько, як сам бачиш,
 Не раз, не два, мій батенько, да й заплачеш.
 Шли за мною зазуленьку да й у прички.¹⁾
 На що тобі, дитя моє, свекрушенька,
 Вона сама рано встане й тебе збудить.
 Ой як пійде до сусідки, да й осудить :
 Сонливее, дрімливее, чужее дитя,
 А ще й сонце да й не зайде, да й спать ляже.
 А вже сонце в гору бєть ся, не проснеть ся.
 Не слухайте, сусідоньки, свекрушеньки.
 Ой вимету хату, сінці, да й при свічці,
 Да принесу да водниці, да при зорниці.

3. Загрібай, мати, жар, жар,
 Буде тобі дочки жаль, жаль.
 Да кидай, мати, дрова,
 Зоставай ся здорова.

Як у молодой є брат, то ще добавляють :

Да кладь, мати, тріски,
 Дождай ся невістки.

¹⁾ Слідом.

Молодий і молода у парі, держучись за хустку, виходять з хати, за їми іде поїзд.

Поїзд співає:

Вишла мати у комору, скрині нема,
 Вишла мати у сінечки, пірнин нема,
 Вишла мати у хаточку, дитини нема.
 Вишла мати за ворота — дорога:
 Ой там заржала конина,
 Туди моя повезена дитина.

Як молоду оддають на чуже село і молоди сядуть на виз, мати виводить коней молодих за двир, за підбориде, христить молодих і дорогу, і плачучи вертаєть ся у хату; а як у своєму селі, то мати проводить молодих за ворота, благословляє і вертаєть ся.

Дружки співають:

Н... в вашому батьку молодому,
 Що поїли наші галушки,
 Ще й пшенишні пампушки,
 Ухватили Марусеньку й подушки.

Дружки вертають ся у хату, а поїзд співає:

1. Ой пропийці, пропийці,
 Да пропили Марусеньку на горіліці,
 Да в вишневому садочку,
 На солодкому медочку.

2. Гудуть бочки, гудуть,
 Із погребя не йдуть:
 А Марусенька плаче
 Да од батька не хоче.

Що з хати помалесеньку,
 А з сіней потіхесеньку,

За воротечком кушцем,
 Да с Хведорком голубцем.

3. Що ж ви, бояре, видали?
 Ой ми були у ліску,
 Да й поймали пліску,
 Чорною да чубатую.
 Хорошую, да богатую.

Дорогою поїзд розсходить ся, чи розїзжаєть ся по домам. У молодого під двором запалюють куль соломи. Як наблизять ся молодії, огонь трохи притушують і через огонь переходять, як із свого села, або переїздять, як з другого — молодії, дружки і свахи. До хати молодої підходять молодії, 2 дружки і 3 свахи.

Перед сінешними дверима дружки і свахи співають:

Види, мати, з віком,
 Ми до тебе з вістю,
 З золотою да леліткою,
 З молодю да невісткою.

З хати виходять — батько з иконою і мати з хлібом та житом у руці. Молодії нахиляють голови і їх благословляють: спершу батько иконою, потім мати хлібом, да ще посїває. Благословляючи кажуть: Даруєм щастем і здоровем і віком довгим і розумом добрим.“ — Уходять у хату і сядають: молодії за стил, а свахи — в кінці стола. Дружки стоять коло стола, в рушниках. Молода трохи наклоняє голову.

Свахи співають:

1. Да на городі грушка.
Да завіла біленько.
Да вродила рянененько.
Скільки на грушії дупьок.
Стільки в Марусеньки думок.
2. Привезли да тетерочку
Не вчора, да теперечки.
І не кпикайте, не полохайте.

- Приваду давайте,
Пшонця посипайте,
Нехай вона тут привикає,
Да до дому не тікає.
3. Ой дають їй їсти, пити.
Вона каже не хочу.
Одчпийте компроньку.
Зараз спати полечу.

Свахи вилазять ізза стола і йдуть у комору слать молодим подушки. Вводять молодих у комору, молоду розплітують, надівають очіпок, і оставляють молодих у коморі. В хаті регот, шутки. Згодом дружки стюкають щіпком у двері і питають молодих: „Чи вже?“

Як молода не чесна, то яка признаєть ся, а то дурить: ріже голуба і бере кров у каламарчик. Часто буває, що молодого вона одурить, да роду не проведе. Рид каже: „А нуж ми глянем, яка там кров, чи не голубяча“. Як голубяча кров, або й зовсім нема, батьку, матері і всьому роду великий стид; батько й мати сумують, плачуть. Дружки і свахи довідавшись, що молода не чесна, беруть од молодого хамут і несуть до молодої, хамут надівають матері на шию, батька підперезують крутнем соломи і сажають за стил. Це буває дуже рідко: я була 16 раз у світилках і 13 раз у свяхах і такий, що молода не чесна, був тільки один. Тепер то вже стало частіше.

Як же молода чесна, вона в очіпку і шапці молодого з молодим уходить у хату, кланяють ся у ноги батьку й матері і кажуть: „Простіть нас“. — „Хай вас Бог прощає“ — каже батько.

Рид зараз співає: а тоді і до ранку.

1. Ой казали превражлі люде,
Що Маруся недобрая буде;
Аж вона да добренькая,
Своёмому роду веселенькая.

2. Лети, лети, зазуленько, до дому,
Скажи, скажи, зазуленько, да батеньку,
Нехай же він кониченька запрягає,
Нехай же він да донечку забирає.

Дружки знімають білі рушники і перевязують ся навхрест красним поясом (жиночими плетеними, з китицями). Мати частує усіх наливкою. Музика грає, співають, танцюють... Танцюють долі, а потім і на лавках.

Пісні співають до ранку такі:

3. Гуляй, гуляй, родиню,	Нам заробила:
Щоб житечко родило:	Пити, гуляти.
І житечко і овес.	Лавки ламати:
Щоб була роду честь.	Пити та їсти.
Наша родина	На лавочку сісти.

4. Ой наш молоденький королів цвіт,
Червону маківку отрусив;
Ой наша молодая, як зоря,
Викупила родиночку з сорому,
Да не так родиночку, як сама.

5. Вареної горілочки хочу,	І на живит не здорова,
А сирі да не хочеть ся,	А варена да добрійшая
Що сирая да не добра	І на живит здоровійшая.

6. Що в нашого молодого воли полови,
А в нашій молодій занози нови.
Да будемо орати да все цілину.
Да будемо сіяти да все ярину.
Ой щоб наша яриночка зелена була,
Ой щоб наша родиночка весела була.

Росходять ся перед світом.

Понеділок.

П е р е з о в.

У понеділок у вечір приходять од молодой до молодого батько, мати і роду душ 50, а то й 100. Як видуть з хати молодой, співають:

А не рий вививаєть ся,
Перезов вибираєть ся.
А все з того двора,
Де Марусенька була.

Дорогою, да і до самого конца весіля, співають останні 6 пісень, що співали у неділю. Молодий з молодой стоять серед хати. Молода держить шапку молодого. Сідають за стіл. Старший дружко ріже коровай, менший роздає: зараз батьку,

тоді матері і роду. Батько бере коровай і кладе на тарілку, багатий 100 кар., а убогий 1 кар. Дружко з тарілки висипає гроші в шапку і каже, що такий-то подарував стільки-то“. Молода благодарить і кланяється. Мати не кладе грошей, а каже: „Що батько дарує, те й я“. Чоловіки дарують грошима (50 к., 1 кар.), а як нема, то житом (полушку, коробку), а жінки дарують полотном (станочок, на рукава, арш. 2, 3).

Начинається велика шаноба і весілля: пють, їдять, співають, танцюють всю ніч. Як батько молодого багатий та щедрий, а то й хвастун, то перезві дають горілки, скільки випють. Пють чарками, а потім, як напються, наливають горілку у миски і пють ложками. Було таке, що од п'яного заберуть миску, а він дряпає ложкою по столу й питає, не росплющуючи очей: „Що це воно за знак, чи воно у мисці дно випало, чи що?“ — Випивають за вечір відер по 6. Подають: сметану, холодець, жарені гуси, поросята, ковбаси, рибу, кісіль. Хліб печуть у суботу. Як перезва вельми розгуляється і довго не розсходитьсь, рид молодого з надвору бє разив з 5 колком по углу хати. З хати одвічають: „Бий, а ми не пийдем, ще в пляшках є.“ — Через пивчаса знов бють. Горілки і закуски вже не подають. Трохи згодом бють коликом і в 3 раз. Перезва за вечір устає зза стола разив 3; танцюють — у хаті, у сінях, у дворі, співають, шуткують і знов сїдають. Перезва росходитьсь, чи розїжджається перед прогоном, а то і після прогону. Тії п'яни ідуть і падають, тії співають, а кому приходитьсь запрягати, то вже наберетьсь муки, а запрягають сами, ридня молодого, да і всі тільки сміютьсь. Оце зажере ногу, щоб зтягти хамут тай упаде дуга на його, а жінка з воза: „Тиб, Іване, попросив кого“. — „Дак не хочуть“. — Запряже з горем, виїде на улицю і заверне в чужий двир, а там кричать: „Чого ти заїхав сюди?“ — „Я некуди од сюда не поїду“ — одвічає перезвянин.

Молодій, семя молодого і дружки, згадуючи, сміютьсь з п'яної перезви і лягають спати. Лягають у хаті — хто де попало.

Висторок.

Потомлені у перезві люде оддыхають. У молодого прибирають.

Середа.

У середу з ранку молода з сестрами молодого несуть до батька молодого вареники з грушима, та маком і печену рибу.

Вареники несуть у поливяний мисці, а рибу у деревляний тарілці. І миска і тарілка завязують ся у білії хустки.

Їх трохи шанують своїми варениками і рибою, сестри вертають ся до дому, а молода іде до старшого дружка на бенкат (бенкет). Туди приходить і молодий, батько і мати молодого.

Б е н к а т.

Бенкат гуляють тільки ти, що захочуть в йому брать участь. Гуляють по черзі у кожного. Той, хто справляє бенкат, наймає музики, купує багато горілки і заготовляє всякої страви. На бенкаті буває дуже весело; співають веселі весільні пісні (останні б), танцюють гопак, метелицю. Як переходять од одного бенката до другого, по дорозі танцюють і співають. Молодий молода, батько і мати молодого бувають на усіх бенкатах.

Справивши бенкат у старшого дружка у середу, у вечері всі ідуть до меншого. Гуляють до пизньої ночі.

Четвер.

У четвер справляють бенкати. За день буває 3, 4, а то і 5 бенкатив.

П'ятниця.

Тії, що бенкетують, їздять по всьому роду молодого і збирають жито, подароване у перезві. Назбирають мішків 2. У вечері продають і купують горілки, меду, муки на вареники і риби. Мати молодого уносить свої груши і мак. Жонки з бенката товчуть груши і мак і варять багато вареників, жарять рибу. Молодїї, батько й мати і що бенкетують, сїдають за стил, а жонки, що готовили, подають...

Пють, їдять, танцюють, співають. Тягнеть ся бенкат до пизньої ночі.

Субота.

Буває 2 бенкати і переходять до молодого. Сюди приходить брат молодой і кличе до себе в гості. Всі йдуть до його, а молода іде кликати свій рид. Сходять ся душ 30. Сїдають за стил і батько дарує молодим: як багатий — то корову, кобилу і землі, а як бідний, то теличку, або що. За батьком дарує рид, що не був у перезві.

Знов пють, танцюють, співають до пизньої ночі.

Неділя.

Тиї, що бенкатують, у неділю, пуслі обід приходять до молодого: випють і закусять трохи, подякують батьку, матері і розходять ся по домам.

Понеділок.

Жонки, що бенкатували, у понеділок перед обідом приносять до молодой коноплі — учить її прясти. На гребень намікають немяті коноплі, одна жинка сідає за гребеня, пряде і співає:

Прялаб же я куделицю,
Голівка болить,
Пялаб же я горілочку,
Мили не велить.
Гоп, моя куделиця!

В ту пору, як співає, притворюєть ся, що дримає, а як проспівас: „Гоп, моя куделиця“, вона вже наче зовсім заснула, куделиця падає, жинка прокидаєть ся, й каже: „Отак і наша молода буде дримать, як буде прясти“. Всі сміють ся.

Мати тимчасом становить на стил закуску і випивку. Жонки трохи випють, закусять. Знов одна жинка намікає коноплі, і співає і знов сідають за стил.

В сю пору од молодой приводять до молодого придане: що подаровано — воли, корову, кобилу. Бувало так, що волив і корову уводять у хату. На волу сидить чоловік і кричить з сіней: „Панове старости, благословіть воли ввести.“ — З хати кажуть: „Бог благословить“. — Підводять вола до стола і дають йому горівки. Волив і корову виводять з хати, а сами сідають за стил. Всі трохи випють, закусяють, дякують і розходять ся. На сьому весіле і закінчуєть ся.

II.
МЕЛЬОДІЇ.

1. Клади, клади, Марусечко, білу руку.

Кла- ди, кла- ди, Ма- ру- сеч- ко, бі-
лу ру- ку на за- ру- ку. По- ло- жи-
ла бі- лу ру- ку на за- ру- ку.

2. Прощай, прощай, Марусечко.

Прощай, про- щай, Ма- ру- сеч- ко, се-
стро на- ша, ми не тво- ї под- ру- жеч-
ки, ти не на- ша.

3. Ой до вінця, Марусечко, до вінця.

Ой до він- ця, Ма- ру- сеч- ко, до він-
ця, Не за- будь ся, мо- ло- да- я,
гре бен- ця.

4. Ой матюнка моя, вже ж бо я не твоя.

Ой ма-тюн-ко мо-я, вже ж бо я не тво-я, вже ж

бо я да то-го па-на, з ким шлюб шлю-бо-ва-ла.

5. Ой не гай ся, Марусечко, не гай ся.

Співаєть ся так, як пісня ч. 3.

Ой не гай ся, Марусечко, не гай ся,
 В червоні чоботочки обувай ся,
 Да за дружечками шатай ся.

6. Ой ходила Марусечка по дуброві.

Ой хо-ди-ла Ма-ру-сеч-ка по ду-бро-

ві, да кли-ка-ла да дру-же-чок да

до се-бе.

7. А в городі черешенька.

А в го-ро-ді че-ре-шень-ка, за го-

ро-дом дві.

8. Ой кувала зазуленька.

Ой ку-ва-ла за-зу-лень-ка си-дя у са-

10. Ой по малу, дружечки, ходіте.

Слідом за 9.

Ой по ма-лу, дру-жеч-ки, хо-ді-те,
зе-ле-но-го ви-но-гра-ду не топ-чі-те,
а-бо наш ви-но-град сам по-рус, ту-ди на-шу
мо-ло-ду-ю Бог по-нюс.

11. Ой летів горностаї через сад.

Слідом за 10.

Ой ле-тів гор-но-стаї че-рез сад,
по-гу-бив пі-реч-ко на весь сад;
із-би-рай-те, дру-жеч-ки, пі-реч-ко,
і-зо-ве-мо Ма-ру-сеч-ці ві-леч-ко.

12. Да ішли ми лугами.

Слідом за 11.

Да іш-ли ми лу-га-ми да ка-ли-

ну ла- ма- ли, вже ж то- бі, Ма- ру- сеч- ко, не гу-
ля- ти з на- ми.

13. Ой ти попе, попе Гордію.

Слідом за 12.

Ой ти по- пе Гор- ді- ю, да не зво- ни ра-
но в не- ді- лю, да за- зво- ни ра- но
в су- бо- ту, пе- ре- бий дру- жеч- кам ро- бо- ту.

14. Да летять галочки.

Слідом за 13.

Да ле- тять га- лоч- ки да у три
Да у- сі га- лоч- ки по ла- воч-
ря- доч- ки, за- зу- лень- ка да по- пе- ре- ду.
кам сі- ли, за- зу- лень- ка да на ка- ли- ні.

Да й усі галочки

Защебетали,

Зазуленька да закувала.

Да й ішли дружечки

Да й у три рядочки,

Молодая ж попереду.

Да й усі дружечки

Да й заспівали,

Молодая да заплакала.

15. Коровайниці п'яні.

Ко- ро- вай- ни- ці п'я- ни, ко- ро- ва- ю

да не зоб- га- ли, в пе-чі по-га- си- ли, ко- ро- ва- ю
не са- ди- ли.

16. Ой піч стоїть на стовпах.

Ой піч сто- їть на стов-пах, а ді- жу но- сять
на ру- ках і ці- луй- те ся і ми- луй- те ся,
хо- ро- ши- ї ко- ро- вай- ни- ці.

17. Що в сінечки голубець гуде.

Що в сі- неч- ки го- лу- бець гу- де,
а в сві- тлонь- ку го- ло- сок і- де.

18. Вимітай, братіку, чисто двур.

Ви- мі- тай, бра- ті- ку, чи- сто двур,
За- сті- лай, ма- тюн- ко, ти- со- вий стил.

19. Не познала мати да свого дитяти.

Не по-зна-ла ма-ти да сво-го ди-тя-ти,

за ма-ли-ми дру-жеч-ка-ми, за дру-б ни-ми слю-зень-ка-ми.

20. Брязнули ложки, тарілки.

Бряз-ну-ли лож-ки, та-ріл-ки.

21. Ой ходила молодая по крутуй горі.

Ой хо-ди-ла мо-ло-да-я по

кру-туй го-рі.

22. Ой колесцем, сонечко, колесцем.

Ой ко-лес-цем, со-неч-ко, ко-лес-цем,

ой сій, ма-ти, си-на о-вес-цем, щоб сей

о-ве-сець ря-сен був, щоб наш у-весь рід

ве-сел був.

23. Посилала молода соловейка.

По- си- ла- ла мо- ло- да- я со- ло- вей- ка

да до ба- тень- ка.

24. Соловейко з саду вилітає.

Со- ло- вей- ко з са- ду ви- лі- та- є,

а Хве-дор- ко з дво- ра ви- їз- жа- є.

25. Бігай, бігай, кониченьку.

Бі- гай, бі- гай, ко- ни- чень- ку, до- ро- го-

ю, бі- гай, бі- гай, ко- ни- чень- ку, ши- ро- ко- ю.

26. Їхали да гукаючи.

Ї- ха- ли да гу- ка- ю- чи, три дво- ри

да ми- на- ю- чи.

27. Їхали да три милі.

Ї- ха- ли три ми- лі, нег- де не вче- пи- ли,

28. Доки ми да стоятимем.

29. Зайчикок по саду скакає.

30. Пусти, свату, в хату.

31. Не наступай, Литва.

32. Ой хоч брат, не брат.

за-пя-так, а бі-ле-є ли-чень-ко од-дав так.

33. Не стуй, зятю, да за плечима.

Не стуй, зя-тю, да за пле-чи-ма, да не лу-пай о-чи-ма.

34. Старший боярин, як болван.

Стар-ший бо-я-рин як бол-ван,

ви-тря-шив о-чи як ба-ран.

35. А ми роду не такувського.

А ми ро-ду не та-кув-сько-го, а ми

ро-ду ко-ро-люв-сько-го.

36. Старша світилка багата.

Стар-ша сві-тил ка ба-га-та, а на

ій со-роч-ка чо-ла-та.

37. А в нашого свата да багато жита.

А в на-шо-го сва-та да ба-га-то жи-та.

38. Ой казали свати багати.

Ой ка- за- ли, сва- ти ба- га- ти, аж во- ни
та й у- бо- ги- ї, їх ко- ні та без- но- ги- ї,
са- ми піш-ком іш-ли, мо- ло- до- го в міш-ку не-сли.

39. А в нашого свата березова хата.

А в на- шо- го сва та, бе- ре- зо- ва ха- та.

40. А світилки шпильки у стіні.

А сві- тил-ки шпиль-ки у сті- ні,
а сва- хи со- ло- хи у ло- зі.

41. Їли бояре, їли.

Ї- ли бо-я- ре, ї- ли, ці- ло- го да во-ла зі- ли.

42. Пришивала квіточку.

При-ши-ва-ла кві-точ-ку, при-ши-ва- ла, зо- ло- ту-ю
го- лоч- ку зла- ма- ла, а бі- лу- ю ру- чень-ку

ско-ло-ла, для сво-го зя-ть-ка со-ко-ла.

43. Да бери, мати, хустинки.

Да бе-ри, ма-ти, ху-стин-ки, із-по-

рож-ни скрин-ки, об-да-ри ро-дин-ки.

44. Ой по двору по новенькому.

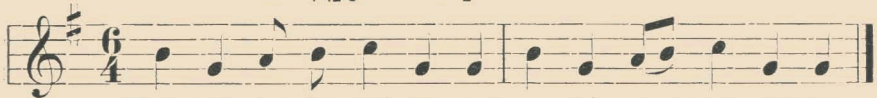

Ой по дво-ру по но-вень-ко-му,

по мо-ро-гу зе-ле-нень-ко-му.

45. Дружко коровай несе.

Друж-ко ко-ро-вай не-се і ві-леч-ком тря-се.

46. Дружко пелехатий.

Співаєть ся так, як пісня ч. 45.

47. Дружко коровай крає.

Співаєть ся так, як пісня ч. 45.

48. Тобі, дружко, да не дружковати.

То-бі, друж-ко, да не друж-ко-ва-ти, то-бі,

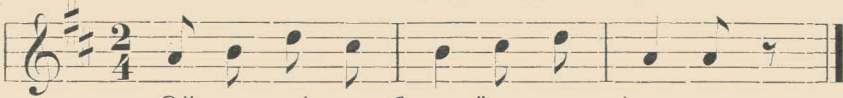
друж-ко, туть-ко сви-ней па-сти, з дов-го-ю да ло-ма-

ко-ю, із ру-до-ю да со-ба-ко-ю.

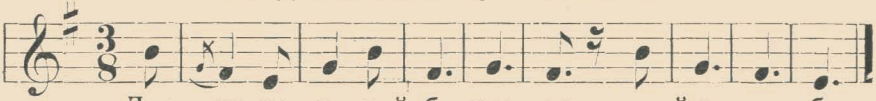
49. Тобі, дружко, да не дружковати, тобі, дружко, да пановати.
Співаєть ся так, як пісня ч. 48.

50. Ой засвіти, братіку, свічку.

Ой за- сві- ти, бра- ті- ку, свіч- ку.

51. Ддаеш мене, муй батенько.

Дда- еш ме- не, муй ба- тень- ко, да й од се- бе.

52. Загрібай, мати, жар, жар.

За- грі- бай, ма- ти, жар, жар, бу- де то- бі доч- ки жаль, жаль.

До- ки- дай, ма- ти, дро- ва, зо- ста- вай ся здо- ро- ва.
" " " " " трі ски, до- жи- дай ся не- віст- ки.

53. Вишла мати у комору.

Ви-шла ма- ти у ко- мо- ру, скри- ні

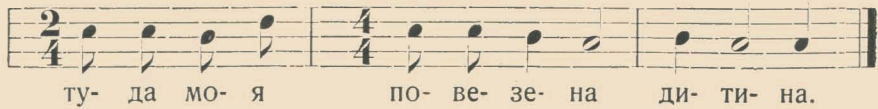
не- ма, ви- шла ма- ти у сі- неч- ки,

пи- ри- ни не- ма. Ой на туй до- ро- зі

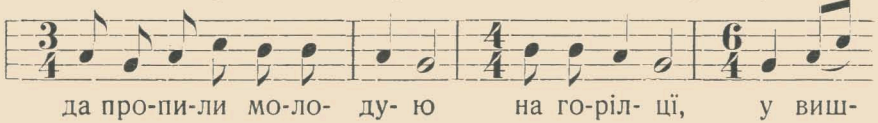
ка- ли- на, Ой там за- ржа- ла ко- ни- на,

54. Н----- вашому батьку.

55. Ой пропуйці, пропуйці.

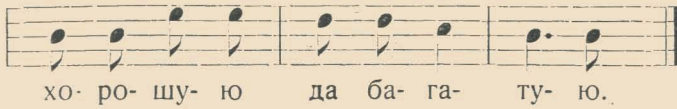
56. Гудуть бочки, гудуть.

Moderato.

57. Деж ви, бояре, бували.

58. Вийди, мати, з віком.

Вий-ди, ма-ти, з ві-ком, ми до те-бе

з ві-стю, з зо-ло-то-ю да ле-літ-ко-ю, з мо-ло-до-ю

да не-віст-ко-ю.

59. Да на городі грушка.

Да на го-ро-ді груш-ка, да за-цві-ла бі-лень-ко,

да вро-ди-ла ряс-нень-ко. Скуль-ко на груш-ці ду-льок,

стуть-ки в Ма-ру-сі ду-мок.

60. Привезли да тетерочку.

При-вез-ли да те-те-роч-ку, не вчо-ра

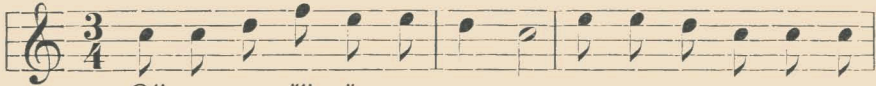
да те-пе-реч-ки, і не киш-кай-те, не по-лох-

кай-те, при-на-ду да-вай-те, пшон-ця по-си-пай-те,

не-хай во-но тут при-ви-ка-є, да до до-му не ті-ка-є.

61. Ой дають їй їсти, пити.

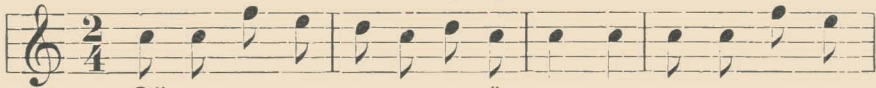

Ой да-ють їй ї-сти, пи-ти, во-на ка-же: не хо-

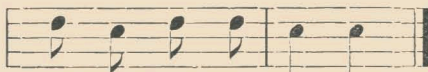

чу; од-чи-най-те ко-му-ронь-ку, спать по-ле-чу“.

62. Ой казали превражії люде.

Ой ка-за-ли пре-вра-жи-ї лю-де, що мо-ло-да

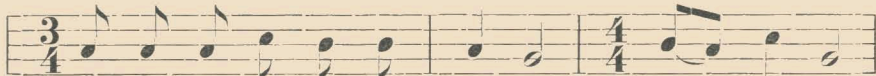

не доб-ра-я бу-де.

63. Лети, лети, зозуленько.

Ле-ти, ле-ти, зо-зу-лень-ко, до до-му,

ска-жи, ска-жи, зо-зу-лень-ко, ба-ть-ку,

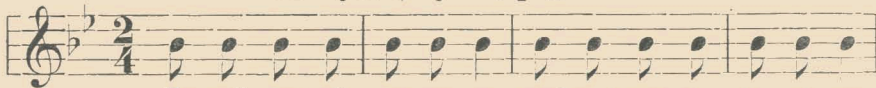

не-хай же він ко-ни-чень-ки за-пря-га-є,

не-хай ме-не до до-моч-ку за-би-ра-є.

64. Гуляй, гуляй, родиню.

Гу-ляй, гу-ляй, ро-ди-но, щоб жи-теч-ко ро-ди-ло.

65. Ой наш молоденький, королів цвіт.

66. Вареної горілочки хочу.

67. Що в нашого молодого.

Ой щоб на-ша я-ри-ноч-ка зе-ле-на бу-ла,
ой щоб на-ша ро-ди-ноч-ка ве-се-ла бу-ла.

68. Да не руй виривається.

Да не руй ви-ри-ва-ється, пе-ре-воз
ви-би-ра-ється, да все з то-го дво-ра, де Ма-
ру-ся бу-ла.

6. Весіле

в Борисівці, Валуйського пов., в Вороніжчині.

Зап. Павло Тарасевський 1894 р.

Коханя і воля батьків.

1. Удівець Піддубний посватав в Симена Тарана дівчину. Він тіки прийшов сватать, а вона закапризилась: „Ни хочу! Хіба міні ни буде парубків?“ — Так і випроводили тих старостів! Так батько як почав її возить качалкою, як почав возить, так вона завернула старостів, подавала рушники. Так як сватба на-чиналась, вона сказала йому: „Ти й ни ходи, й ни ходи на дів-чачі вичорини, і двора ни погань, щоб і духу твого там ни було!“ — Так він і ни прийшов. І чого тіки вона не витворяла на вичорницях. Ну, значить, ни одсила батькові та матері, бать-ко і каже: „Чо' ж ти, бісова дочка, ни 'тсилаеш міні?“ — А вона ка': „А я й забула парневі одослать.“ — „А, бісова дочка, в тебе й батька нима?“ — „Ви вже мовчіть!“ — Так їм баки і забє. І матері ни отсила; вона каже: „Чо'-ж ти міні ни 'тсилаїш?“ — „Я й забула сестрі отослать!“

2. А то ще Кулинка с Плотвянки, то там така, бісова, була нидобра. Мати заріже курча, зваре і піде до церкви. Так вона верни ся, та вже повіда й кісточки повикида. Приходить до Кулинки сватаць ця сліпий с поводитарем; глаза там такі красні, повивиртались всі. Так вона його підхватила с хати, та в плечі кулаками, поки й випроводила з двора: „Иди, идольський син, тай сліду ни поклáдай!“

3. А це Бурлака Іван треього женив, сватав Півньову Уляну. Так ни хотіла за салдата: „Як би за Никифора, так пішлаб!“ — Це був четвєртий, високий та красивий, а третій низенький, а сам собі нічого. Так вона на його: „Нидоросток!“ А сама бісова дочка, така дрібна, суха та никрасива, шо й скіпками страм узять... Ну вкландали її старі, посватали. А хтось натолкував: „Ни йди до його!“ — Вона ж на Плотву¹⁾ до тїтки та й живе. Він прийде на вичирниці, а її нима. Дівчата й кажуть йому: „Ни буде твого діла!“ — Ну ниділь дві вона там сиділа — сиділа; а Бурлака й каже: „Я з ними так ни помирюсь; нихай дадуть міні пятьдисять рублів: вони міні парубка ославили. Коли ни 'ддавать, так вони б зразу казали!“ — Ну тоді вже ідеть Півень: — Давайте вже, коли посватались, діло коньчать: нічого на її дивиць ця!“ Поладили тай свальбу зограли.

4. А то ше Бурлака назнав, шо дівчина гарна: „Піду-ж, каже, сам побалакаю з дівчиною, а тоді вже й сватів пошлю!“ — Приходить сам, а вона шиє в хаті. Ну там поздоровкав ся, побалакав з батьком, тоді: „Ну шо, дочко, ти пішлаб за мого Петра?“ — „А то чом-же? Я вже жду вашого Питра!“ — „Шо подаєш, дочко, рушники?“ — „Подаю!“ — „Так присилать старостів?“ — „Присилайти!“ — І так він скоро посватав. Прислали старостів, вона рушники подавала скоро.

5. У Чибісовому Гайового Параска замітила, шо свати в хаті сидять, вішла в сїни, палки старостів кчорту за двір повикидала; тоді прийшла, поздоровкалась: „Ідіть, дядьки, конї ваші подрочились, повтїкали!“ — Ті зглянулись: „Це-ж треба йти!“ Хлїб узяти і більш ни приходили. Там швидка була та гостра.

¹⁾ Вулця.

6. У Коновалому було оце висною. В одній не було дітей, а в другій побігулі були діти; вона в городі все нанімалась. Ну, а се, значить, систра тиї за її плимінником. Ото побігуля оддала свою дівчонку замісто дитяти до биздїтної. Взяла вона її, возрастила і надбала її всього, як свої дитині; і тулуп купили, і свиток, і ватянок. Вона така богатенька і він биздїтний чоловік. Ну, то вона зазналась с парубком, шо то в дякона Ягоровна, так її систри син: „Сватай, ка', мене, я за тебе піду!“ — Ну, то вона поладнала: „Сватай мене; може мене ни 'ддадуть, так я сама піду!“ — А ця ни зна, шо воскормила; на сватаня собираюць ця у тиї свикрухи, а та ни зна нічого. Присилають за нею: „Іди, Захарівно, на сватаня. Твоя дочка рушники давать буде!“ — „Кому?“ — „Пашці!“ — „Ах вона, сукина дочка! Хібаш в мене своєї хліба - соли нема? От я піду, вчиплю її рушник!“ І так пішла, каже, с палкою; а там дружки собрані і сусіде — повна хата людей. Ввішла, помолилась, поздоровкались, гостинець дала свасї, а дочку палкою пітпиризала, хоть сміху наробила. А та: „Хоч бийти мене, хоч ни бийте, а я за його піду!“ — „Іди, сукина дочко, в чому стоїш — я тобі нічого не дам, усе попродам, шо надбала!“ — Так та с тим узяла ся: „Ни одкажусь од його!“ — Так ото вона визвала, стала докорять: „Ти-ж со мною спать лягала, у пазуху руки клала, биз мене ни могла ни сісти, ни лягти. Шо ти, сукина дочко, наробила!“ — А та: „Шо хочите, кажіть, а я за його піду!“ — Так і перевінчались. Любов, біс його батькові! Воно ни така любов, як зазнаїць ця з ним, та баче, шо нікуди дїть ця, пора йти за його. Батько твій було узнає, яка ни гарна виходе заміж: „О, бісова дочка, похнюпилась під вінцем!“ А то було скаже: „Ця нічого — висиленько дивилась!“ — Це оччаяне, бісове таке.

7. Оце ж Ляшиха так робила. Вона в первий раз за парубка як посваталась, а він її, значить, ни хотїв брать. Ну, його дядько принуждаїть (а батька ни має): „Іди, сукин син, за неї, вона дівка гарна!“ — Він же дядькові нічого на каже, а її дорогою розкажує, як їх визли вінчать: „Гляди-ж, хоч нас і звінчають, а я ни буду с тобою жить. А хоть житиму, я тебе прямо убу!“ — Ну, ото піп пита її: „Шо ти, по согласію йдеш?“ — А вона: „Не, батюшка, ни по согласію, мене принуждають!“ — Ну, батїнька, говорить: „Коли ни по согласію, так ідїть же до дому!“ — Прославилась вона, так її ніхто й ни сватав; старий

Ляшко вже посватав її. Аби одии збракував, а то вже ни будуть сватать. А більш ни було такого.

8. А може й батько ни хоче, шо-ж ти з нею будеш ділать. У Кошіля одна одним дочка Оксана. Ходили бісові обоє на Дон с тим бісовим Соловем та нічо' й ни принесли. Ни пускали, ни пускали в ікономію, так пішла на Дон. А Соловей бідний, батько й ни хотів оддавать, та подумали, шо вони зазнались давно: „Ше, спале, ка', як за його ни даси. Нихай уже іде, хай їх побе лиха година!... Вони бідні, хатина маленька“. — „А хіба в маленькі нїзья жить, чи - що? Воно можно і в маленькі жить!“ — „Взяв би, ка', бісові дощі руки й ноги попириломував, поло жив би як головешку, та тоді й годував би до самої смерти!“ А цей живе нічого, всячина в його є: і хліб, і скотина навсїгда. Він собі скупенький чоловік живе.

9. Іван Миколайович ж жінкою їздив в Плотьвянку до Спільника приговорить дівчину, і могоарич запили. Приїхали до дому і сватів привизли, і тут запили. Потім, на другий день, Пріська Тарасова і піткинула ключку: „Вона глуха і припадошна: це ви втопили Бориса!“ — А в Івана Миколайовича Мархвенко; так Іван Миколайович сказав йому: „Пиридай, шо ми більш ни приїдем.“ — То сватаня було, а то ги приїдим. Так мати прийшла молодой: „На шо-ж ви, каже, мою дочку опорочили? Її сватали багаті люди, а типер ославили дівку, шо її нїзья й за двір вийти! Дай, Боже, й вашому Борисові те, шо ви нашій доцьці зробили! Ви ше ни знаїте, шо з вашим Борисом буде!“ Може воно й справді їм поділено. Отже скільки дітей у них було, а все ни живуть, мруть! — Так мати дівчини помолилась Богу та й пішла до дому. Так вони таки в Плотьвянці оддали вже за бідного салдата. Одбили сватів, тіки насмїялись. Як уже раз откинуть ця, так кат-ма діла.

Так вони пішли пириговорить до Сїргієнка та зараз і запили могоарич. А тоді саме Борисова любезна прийшла з Дону. Тут могоарич запивають, а тут вона прийшла; він сьтріпавсь. А Іван Миколайович, бач, ни схотів її; вибрав, де свати гарні. Запили могоарич; присилають кравця волоконського: „Хай іде Борис!“ — А він ка': „А я кого там ни бачив?“ — Пішов він, запили могоарич, а на другий день би сватаня. Він купив четверть, приніс на вичорниці, оддав Оксані, а сам ше кудись

пішов. А тоді в Павла Нидайводина сватався, і їх вичорниці були на Плотві (вулиця коло річки Плотви). Борис і каже: „Піти ше подивиць ця на той могоарич!“ — Приходе, а там його любезна; він стріпавсь. На другий день кличуть його до Сіргієнка на сватаня, а він ни хоче, пішов у клуню й ліг. Його кличуть, а він ка': „Куди ни йдїть, то йдїть, аби ни до Сіргієнка!“ — А Борис був сирдитий на Сіргієнкову Оксану. Як вони ночували на вичорницях, Оксані досадно, шо Борис ни спить з нею, взяла в ранці с печі гарячої води та під Бориса й підлила, та тоді: „Дивиць ця, Борис усьцяв ся!“ — „Борис хотїв її побить, та дівчата ни дали. Лижав — лижав він у клунї, покликала його тїтка: „Иди, шо-нибудь кажи!“ — Прийшов він, а батько плаче: „От я дожив ся до чого! Чирис своїх дітей дураком буду.“ — Тодї вже Борис каже: „Ну, йдїть уже до Сіргієнка!“ — Він і Омиляна як жинив, так вибирав гарних сватів, щоб гостиць ця було гаразд; стало бить як він, так щоб було і того свата. Омилянові висватали Лукянову Уляну, а Омилян хотїв Кітьлярову Уляну сватать.

Могоарич і рушники.

Двоє сватів підходять під вікно с палками і ка'ть: „Добрї-вічїр! Чи хазяїн дома?“ — „Дома!“ — „Пустїть погрїць ця!“ — Які ска'ть: „Ідїть!“, а які скаа'ть: „У нас хата тїсна; нїде погрїць ця в нас!“ — Отсунуть, вони в хату увїйдуть, поздоровкають ця, тоді дають хлїб у руки: „Приймайти хлїб наш, чи сват, чи ни сват, чи так добрий чоловік!“ — Вони ка'ть: „Спасїба!“ — Беруть хлїб, на стїл кладуть. Сїдають та починають балакать: „Оддавайти дочку!“ — Тї одбрїхуюць ця: „Нї ш чим гаразд оддавать!“ — А ті: „Та вона хоть іще годами сидїтїме, то все буде нї ш чим!“ — „Та в нас і кожуха нима, свиток нима, справи, ска', нима, і хлїба намалї. Та хто і-зна, поради-мось, і того нима дома, і того нима!“ — Гляди, ті оставлять хлїб: Так ви порадьтїсь, а ми завтра прийдемо.“ — Як свати йдуть, парубок може у другї хатї сидить коло близу, або загляда по підвіконю, слуха, шо кажуть.

Старости гляди разів три приходять, як дївка понаровиць ця, а ті одказують. Як на дїло йде, старости виймають зза пазухи водку, могоарич запивать. Коли вже ті согласяць ця дати дївку, ввидуть парубка. Молодий як увїйде, стоїть біля порога. Ввидуть і дївку на соглася. Як молода вїйде та колупає піч, ото вже

знай — заміж оддавай. Питають їх. Парубка питають: „Чи ти любиш нашу дочку?“ А він скаже: „Як би ни любив, так і людьми б ни водив!“ — А тоді до єї; вона скаже: „Як батько та мати, так і я!“

Як діло на лад ідеть, молода побіжить хоть дружок дві або три збире. Як ідуть дівчата рушники давать, ідуть та все алільюкають: Начіпляїць ця по слободі малих, — так і батюшки мої! вся улица захрясне: і звані і не звані йдуть. Так, що й соплячка ни вміє втерти, а туди лізе. Тоді поставлять свічки, помяляць ця Богу. Молоді поклоняць ця в ноги батькові й матері (у Грушівці: свекру і свекрусі). Вони сидять, под голови їм ікону (у Грушівці хліб) диржать, поклоняць ця тричі, цілують ікону (у Грушівці хліб), руки батькові й матері цілують, а ті їх у губи цілують. Тоді вже сїдають за стіл. Дівчата співають:

1. Похильчasti та дерево
Та ялина:
Покірливо та дитятко,

Та Парахна.
Поклонилась отцю - неньці
Та в ніжечки.

2. Та кланяй ся, Парахно.
Та напирід Господу Богу,
Та кланяй ся, Парахно,
Отцю - неньці в ноги!
Та кланяй ся низенько,
Сердинько вже близенько!
Та кланяй ся ще нижче,
Та сердинько ще ближче.

Рушники дають, вони співають і с хати виходять та все співають жалібно, а молода плаче. Вона виносе рушники по одному на тарільці тай кланяїць ця по тричі (у Грушівці поперед свекрові, тоді свикрусі платок), старостам, а молодому хустку або білу або красну, — платочок боярину (в Грушівці дають таку-ж хустку, як і молодому). Боярин розгорне хустку та молодому під пояс підоткне пополам, та й боярин собі підоткне під пояс. А свекор, свикруха пиривязують ця чирис праве плече. Як бируть, вони кажуть: „Спасибі сватові й свасі і тобі, дочко, шо рано вставала та подарочки пряла!“ — І старости цими рушниками попиривязуюць ця на праве плече.

По периду старостам дають рушники, а тоді вже молодому хустку. Молодий і боярин дарують гроші по 15 коп., по 20, а свекор дарує руб або два, — скілько йому пожилаїць ця, свикруха дарує на парочку (на юпку та на кохту) рубля два; старости скільки пожалаїць ця, хоч руб, хоч менш.

В Тишанці взяли платок шальовий, полосатий, його пири-
вязали дома тим платком. Як завили його за сьтіл, тоді зняли
з його той платок та Альонку (молоду) пириязали, а йому по-
дала вже теща сьвій подарок, маленький платочок, за пояс зат-
кнули спереду. На сватаня свикруха на кохту сицьцю подарила.

Рушники називаюць ця знаки. Це прежде було і в ду-
ховних, говорять: „Знаки побрали,“ а хахли ни кажуть. Як ру-
шники дають, дівчата співають:

1. Пропівничок — пропівничок
Парахнин батенько,
Та прошив він свою дочку
На солодкім медочку,
Та на зеленому вінні:
Та не треба дочку мнї.
Молодої Парахни.
Як напець ця, скаче;
Як проснець ця, плаче.

2. Даєш мене, мій батенько,
Та й сам бачиш —
Ни раз, ни два ти за мною
Та заплачеш.
Як по висні та садочки
Та цвістимуть,
А дівочки тай віночки
Тай плетимуть,
Мимо твоїх ворітничок
Тай ипстимуть.
Вони будуть тай до хати
Привиртати,
Вони будуть кватирочку
Одеувати.

4. Ни йди, дівочко, ни йди, Парахно, в чужі люди заміж:
А в чужих людей гори високії,
А колодїзі та глибокії.
Ой сами сядуть та вечерати.
А тебе пошлють ой да по воду:
— Иди швиденько, набірай повненько.
Вечерю застанши.
Ой тільки я зайшла та на пів двора,
Брязнули ложки с стола,
Тільки зійшла я на присїночки,
Брязнули тарїлочки,
Поки сьому — тому поклонила ся,
Встали, помолчили ся;
Поки сьому — тому води піднясла.
Вся вичеря одійшла.

Вони будуть подружичку
Викликати:
Чи тут наша подружичка,
Чи тут, чи нима?
Либонь її та зманула
Чужа сторона.
Ой чужая сторононька
Биз вітру шумить:
Ой чужий же та батенько
Не бе, та болить.

3. Даєш мене, мій батенько,
Та й от себе,
Остаєць ця рута - мята
Вся у тебе.
Уставай же, мій батенько,
Та й раненько.
Поливай же руту - мияту
Та частенько
І раньїми й вичірними
Зірочками,
І своїми дрібненькими
Слізечками.

Покотились слізки по білому лицю
 Паранні в ложичку.
 Ложки прибіраю, слізки утираю:
 То ж моя й вичерпнька!
 Батенько гляне, сердинько вяне;
 Чогось дитятко рідное плаче:
 — Чи тебе бито, чи тебе лайно,
 Чи їсти ни давано?
 — Мне ни бито, і ни лайно.
 Тільки їсти не давано.

Свекор дає горівки усім дівчатам-дружкам. Тоді вивидуть молодих зза стола, вони з дружками підуть на досвітки до кого-нибудь, а свекра і свикруху і старостів становлять за стіл могоарич пить; дають їм обідать. Пообідають, помоляць ця Богу, поблагодарять і сядуть, тоді ще йдуть до молодого батька. Та й там батька та матір та ще, хто піде з родичів молодої, садовлять за стіл тай поштують їх, водки дають та шо нибудь їсти, тоді вже розходять ця до дому.

Дівочий могоарич.

Молодий ідеть на вичирниці і нисе туди горілки хоч чтирть. Там їх нашилевкаїць ця повна хата, — всім треба піднисти. І молода з дружками туди прийде. Як їх уже забире письля водки, тоді вже скакать підуть. Скачуть хоть і тритяка, бутто молотять ни своїми ногами, стукотять та руки поростопірюють, та таке... А грають хоть комаринського.

На могоаричі на дівчачому лигенька закусочка, огірки або-шо.

Сватаня.

Сватаня бува так, як хто собирець ця, хто на другий день після могоарича, а хто дня чирис три скаже: „Муки нима милиної!“ У Борисівці як собируць ця всі свати, уводять молоду здоровкаць ця. Вона трічі кланяїць ця свекрові і свикрусї, гостям та все по трічі, та все по трічі, ни в ноги, а так, і поцілуїць ця з усіма.

Тоді починають дарить усіх родичів молодого: миткальні рушники довгі, а ті вже, свикрусї, треба славний платок. А ті все те-ж кажуть: „Спасибі батькові й матирі і тобі, дочко, шо рано вставала та подарочки пряла!“

Як обдарять, свекор підносить по рюмці водки усім родичам молодої. Як старших обнисуть, тоді вже молода дружок

підводе: скільки там захоче, стільки і підвиде. Тоді вже як усіх припоччують, вичерять усім дають молоді батько та мати.

Оглядини.

А як повичеряють, тоді вже той сват кличе до себе: „Милости просим до нас!“ А ці родичів собирають, сватів, кумів і сусід ближніх до свата на оглядини.. Тай там також дають і вичерять і водку пють, а тоді по домах. До молодого хоч і зараз пісьля могоаричу, а то й пісьля сватаня приходять, подвіря оглядають, а коли в сватів погостились, треба й до себе звать.

Дівоче сватанє.

А молоді на вичирниці підуть. На могоаричі на дівчачому лигенька закуска бува, огірки, або-що, а на дівчачому сватані, — це вже ни називають вичирниці, а варениками називають, — вареники все їдять. Тут дівчата по куриці принесуть, — усяка дівка нисе. Там усього понаварюють і понапікають на вичерю, — всього. Молодий водку принесе. І парубки також: іди і полштовх водки принеси; а як ни принесеш, і ни ходи — ни приймуть.

Повичеряють, тоді молодий з боярами остають ця, спать лягають, молода з молодим ляга. Як вона ряденце сюда принесе, він уже до самої свальби до неї ходе.

А в Тишанці дівчата курей ни носять; там саме й вареники, а в нас у Борисівці мало їх варять. Молодому там особлива честь: тарілку масла нальють, вареники пирид ним стоять; він сидить, вилічаць ця, а в Борисівці всі вмісті їдять.

У Тишанці та Галичиному жінка й ни показуй ся на вичорниці; а то парубки зараз юпку розорвуть: шоб жінки ни було ніякої в хаті, шоб самі хлопці були та дівчата. Як тіки покажиць ця жінка, вони її зараз любов утворять.

Вичирниці.

Дівчата кажин вечир ходять до молоді, помагають її шить молодому сорочку, шиють штани, шиють собі самі. Що вечера на вичирниці ходять. Вона вже, як просватають, так ни за холодну воду дома, весь день сидить там та повязана, та в квітках, та таке, шо....

Вінки плитуть. Дівчата сходяць ця туди, і молодий приходе. Там як кільце обмотуєць ця шовком або гарусом, а де

єсть, так оборочку роблять коло кільця, або каблучку з гнучкого дерева, де єсть таке, шо ни ламаїць ця, — так кругленько загне.

З гарусу роблять з усякого: з красного, ж жовтого, з білого, з зиленого дві квітки — молодому і молоді. Молодому пришивають до шапки у ниділю, як за стіл заведуть отут, у молоді, а молоді надівають на лопотушку та завязують на очіпок тоді. Ці квітки називаюць ця вінець. По платку молоді завязують їх. Типер їх надівають на гарусну нитку, а прежде на шовк надівали. В шовку було красний і голубий, і типер так.

Після сватаня.

Ще таке заведенія у цих мужиків: молода веде молодого до матирі снідати. Треба вже йому вареників, хоч блинців, хоч картох наваре та намасте, шоб горяченьке шо було.

У Тишанці на другий день сватаня молодий катає по слободі молоду і дружок.

А молодого батько й мати ідуть до сватів поражаць ця.

Молодої батько і мати виговарюють, шоб було стілько то пар колачів, а мати каже, шоб і на коні було, як катаюць ця — гроші дай, братові пояс, сестрі стрічку, тещі шоб чоботи були (ото зараз у ниділю і визуть ті чоботи; як колачі стануть давать, — ото й дають ті чоботи).

А ті виговорюють, шоб на ниділю було стілько то подарків, а на пониділок стільки — то: мужикам рушники миткальні, а жінкам платки, а хрещеній матирі платок гарний більший, а молодому шоб вінок був за двадцять копійок.

У їх договорюць ця, скільки подарків на ниділю, а скільки на понеділок. У ниділю дарять свашок, та бояр та старостів, дружка й піддружого, а в пониділок всю родню: і дядькові, і тітці, і братові там; а як ни вистаче там, у їх спорка.

А то ше скаа'ть: „Ти вже, свату, нам столового!“ — Це як Тарасового Стипана жинили, приходять свати, а сват лижить на пічі. Свати й питають: „Ну шо-ж ви, оддасте дівчину за нашого парубка?“ — А той с печі ка': „Та от шо: оце було у мене вісім пар старостів, а ви дивяті. Коли дасте столового десять рублів, тоді й ви наші свати.“ — Ті вийшли на двір, порадились с Степаном, а той каже: „Хіба десять цілкових нас родили, або наживали? Ми їх наживали!“ — Дівчина бач дуже понаровилась йому — оддав те столове, шо просили. Ну та й вибрав дів-

чину. хоть би робить ни робила, так би двір закрасила; хоч кирпичом, так єсть по чом; огрядненька така.

Там як уже як понаровиць ця дівчина, скаа'ть: „Давай мішка там два (пів четвиртьі) муки пшенишної на колачі!“ — Дають: — „Давай відро водки!“ — Дають. Як у Тишанці, так по двацять цілкових столового беруть.

С к р и н я .

Як у хорошого батька, молоді дають: кожух, свитку або дві, пальто там, або ватянку, юпок три або чотирі ситцових с кохтами (типер ситцеві все носять, а прежде було с полосатої нанки; типер нанкових ни носять ни дівки, ни баби), платків два або три виликих, а шовковий один, а то ше маленькі дають бомажні і ширсьятні купують, скільки по состоянню. Храньцюські були якісь дорогі, бомажні маленькі платочки, а тепер їх шось не видно. А холодало та юпок скільки сама заробе, стіки й дадуть. Сорочок скіки дадуть. Покойний Непла на шо вже вдівець був, а як разом видавав заміж дочок, так трицять сорочок дав на двох. Це ше за панських було.

Як Альонка була дівчиною, казала: „Давайте, мамо, склад складать!“ А Маша (мати) говорить: „Бач, замож захотіла; ще вспієш!“ А вона — таки, як попаде тоненьке полотно, так сорочку і шшиє. І вона їх шість сорочок пошила.

Два рядна дають: одним рядном подушки закриває, а другим рядном, куди нивістку пошлють, чи топлива внисти, чи чого там.

А там ше на подарки треба, як у жиниха роду багато. Платками пиривязують свашок, світилок, бояр, щоб гаразд чирис плечі стало. А мужиків перевязують миткальними рушниками, щоб краї висіли, — старостів, дружка, піддружого.

Скатирті дають в кого — одну; як до свекра привидуть, зараз своєю скатерю застилай, станови свої колачі, свою водку.

Ше такі рушники дають: скільки гвіздків, три чи чотирі, зараз вішай в понеділок, шо мати придбала. Це молода іс свашкою віша, це ще свашка правує, як іше нікого нима. Побудять їх рано, молодих, і повішають.

Рушники молодим у церкві під ноги підстилають. Прежде вони були з валу, а тепер миткальні все. Його молода стеле. І руки звязують — це од молодой все, платочки такі купують, шо копійок по двацять.

Рушники, що питперезана молода, тонкого, хорошого полотна, по ярмарках купують їх. Вони вишивані заплочю красною; єсть цвітком, єсть орлом, або совою вишивають. А типер вишли, називаюць ця парусинні, так попиритикувані полосами, — так ті більш купують.

Коровай, шишки, брага.

Посилають звать колачі ліпить, або сестру заміжно, або родичку яку. А то у ранці молода с старшою дружкою ходє кликать колачі ліпить: „Прохав батько й мати до хліба, до соли, колачі ліпить.“

Шишки (колачі і шишки все равно) пичуть родичі. Як шишилницї (а хош колашницї — як хочиш, так і назови) зйдуць ця, піднисуць їм по рюмці, дадуть закусь, тоді полїплять колачі і попичуть. Шишки пичуть, як у молодого, так у пятницю і в суботу, а в молодї тіки в суботу. Маленьких колачів пичуть багато. Иноді у молодого недостача, молодї мати своєми докладає. Як ліплять колачі, співають:

Защуміла, зашилсьтіла
Яра пшеиця в стозї...
А вже тобі нподоба,
Яра пшеипченько у стозї стояти.
А вже-ж тобі та подобонька
Та в колачики бгати.

Пирипїйцїв пичуть ни багато, хто зна, скільки там їх. Вони так кругленькі, навхрест пирипоясані по сирединї.

Коровавай спичуть такий, як паска круглий. Їх пичуть два: один тут останиць ця, а один до свикра повизуть. Як воно висходиць ця, то й хліб, як хліб: славні, білі та пухнасті; а як ни висходиць ця, спиче, як брус — чорне та таке, що й не втнеш. Як коровай стануть ліпить, співають:

Трійця по церкві ходїла,
Спаса за ручку водїла:
— Іди, Спасе, до нас,
В нас усе гаразд:
Хороші коровайницї,
Хорошенько коровай ліплять,
Спром поспяють,
Маслом залпають.

А вони справді в коровай вареники кладуть навхрест та тістом покривають, та тоді вже шишки кладуть на коровай.

Коровай питпирізують обручем, а по тому обручеві химородять, птички приліплюють, шишки і вальку. А на короваєві в середину роскачуєть ця як на обруч, роскача тісно тай впліта в його, наче як три пальця, порізане тісто. Як довгенько сплите, тоді кругло зvide його, та обручем положе на коровай, а на обручеві вже й химородять батька свого з матірю, кладуть кругом його.

В вишні підуть, гілку виломлять гільчасту та устромлять у коровай; гарусом попиривають той коровай, калини натикають. Як хто — з бомаги сосну робе та в коровай встромля для краси.

А то ше лежинь пичуть. Лежинь квічають як і коровай, тіки лежинь довгий, а коровай круглий. Также кладуть птички, вальки.

Брагу варять так, як ото квас красний ділають її. Єсть така славна брага, красна, як упариць ця, а як ни упариць ця — як сирівець, тіки шо кисле. Як варять пиво, співають :

Говорило пиво:
 Як ви мне не уварите,
 Так ви-ж мне ни удержите
 Ни в кухвах, ни в бочках.
 Ни в золотих кубочках.

Як поліплять колачі, шишлницям дадуть пообідать. Пообідають вони, Богу помоляць ця, тоді їм усім по колачу дають.

Збіранє дружок і бояр.

Як обойде молода з дівчатами шишлницї, приходе до дому. Їм дадуть пообідать; тоді після обїда ходе дружок збірать. Прийде, як хто єсть із старих, вона зараз кланяїць ця тричі в ноги: „Прохав батько й мати до хліба, до соли та на вичорини!“ Або: Просив батько і мати до хліба, до соли та на вичорини, тай я прошу на вичорини. Приходти, пожалуста, приходти!“ — Просе так уже приязно. — А ті кажуть: „Спасїба! Прийдем!“ — Вона с хлібом ходе. Прийде, на стіл положе, поклониць ця, тоді дружка дає, вона возьме, і пішла.

Як підходять до двора кожної дружки, співають :

Обмітайте двори,
 Застпляйте столи,
 Ісповняйте кубочки,
 Ось ідуть дружечки.
 Дружки павянки.

А с хати йдуть, уже кричать:

Ми в друженках були.
Горілочку пили.
І красную і корденую⁴⁾.
Ше й із медком.

Як у свої слободі, так молода до свекра колачі нисе, пару вже. Там її посадять, попоччують, тай і віттілья колачі дають, сватові гостинці.

Як ходять по вулиці, хоть і в суботу, хоть і в ниділю, співають:

1. Та стояла Парахна при дорозі.
Червоні чобітки на нозі.
Що купив молодий на торзі:
— Носи молода, здорова.
Ни мовлю тобі ні слова.

2. Цусти мене, мати.
Сей день погуляти.
Кіскою помаяти.
Дичком посаяти.
Кісонька ни має.
Диченько ни сяє.
А дівуваня минає.
Пішло мов дівуванячко
По столу, по ослону,
Мед - вино попиваючи,
Дівуваня сломинаючи.

3. Ни вій вітер з рожі.
Повій по дорозі.
Розмай русу косу
По волосочку.
Як жито по колосочку.

4. Скоки — скоки — сороки.
Нивькі поклони — ворони.
Довгий носочок — кулічок.
Далеко чути — дружничок.

Бояр бува коли два, коли три, а як багатих і пять бува, родичів кличуть. Як нима родичів, то кличуть в бояри й чужих. Молодий ходе, збира їх, як і молода дружок у суботу. В молоді боляр нима, щоб вони й робилиб там бояри?

Дружки хоч пісні співають, а їм хіба дівчат валять та пи-
рять. На дворі хіба там мало: пирикидають ця, валяють ця,
ше саме малі хлопці пирають ця.

Старший боярин у парубка парубок; а як удовець, удовця бируть. Він зараз для молодого сіда, як заводять у молодого батька і вмісті з молодим кланяїць ця, як молодого поччують. І старша дружка вмісті з молодію кланяїць ця, як одна молода заведена. А як завидуть молодого з молодію, тоді вже старший боярин сіда напроти молодого, а старша дружка таки біля молоді сидить, а вже ни кланяїць ця, сами молоді вже кланяють ця.

⁴⁾ Чи пользовпта, чи — щоб то.

Як молода вдова, старша дружка бува замужня жона, молодиця.

Дружкам нима ніякої чести на посаді. Ото-ж вони обідали у молоді, а тоді ше й до старшої дружки ходили у ниділю. Як стануть колачі роздавать, тоді свашка старшій дружці та ше якій дасть по шисьці — ото і вся їм честь. Хіба ж їх всіх обділиш, як їх повна хата.

І бояри також: у молодого пообідають, тоді вже у старшого боярина пообідають. Це вже, як пускають в старші бояри, готовляць ця вже.

Дружко і піддружий жонаті, кого схотять, бируть — хто родичів, а хто чужих. І в молоді піддружий. Наче і в молоді дружко є. Як він ковериць внесе — ото його попоччували, як пирипісьць внесе — попоччували. Коровай розділить — ото його діло, колачі рознести, ото його діло; а як молоді за столом, він там і ни сіда, стоїть, топчиць ця. Він все понукує: „Швидче, — швидче, свати, а то опізнимось, нам далеко їхать!“ — В дружки вибірають бойких, щоб чуть було, як кричить. Дружко як хазяїн розпоряжаць ця скрізь.

Піддружий — його й ни видно на свальбі; коли там покличуть чарку випить.

Свашок бува дві од молодого, молоді жінки — родички, а нима родичів, так і чужих бируть. Їх тільки длятого і бируть, щоб на посаді сидіть, пришивать квітки, колачі — торбинку визе; як дарять, вона диржить полотно, на голову молоді кладе. Молодих як кладуть, свашки молоду розбірають, роздягають.

Світилка — систра жиниха або родичка, дівчина. Вона міч диржить (сидить де свашки), як болячку, і в ниділю як заводять, так диржить. Як діло покончають, так меч уже ни нужин. Як іде молодий до молоді, вона його диржить, і як од молоді диржить.

Вичорини в батька молоді.

До молоді батька і матирі на вичорини взивають сусід, родичів. Старости сідають коло стола, тіки ни на ті лавці, куди молодих заводять; це до полу лавка — сюди будуть молодих заводить; а це лавка до порогу — так вони там сидять і палки диржать, понахиляюць ця на палки. У молоді свої старости, а в молодого свої, по два. Свати рідні — молодого і молоді батько, а то й старостів називають сватами.

Як усі збирають ці гості вечиром, дружок з жінками коровай сажають. Це вже що ни кажи, а треба сажать його. Хоч він там ни коровай, так хоч колач істулять маленький на вікові дїжі, а бач честь йому роблять як короваєві.

Дружок питає ці тих старостів: „Староста пань і підстароста!“ — А ті каа'ть: „А ми раді слухать!“ — „Благословіть ви кривій бабі ніс утерти!“ — „Бог благословить!“ — „І в другий раз і в третій!“ — „Бог благословить усі три рази!“ Тоді баби вимітають помилом піч і сажають коровай.

Опять питають ці старостів: „Староста пань і підстароста! Благословіть дїжу погулять!“ — „Бог благословить! — Тоді бігають із дїжею, носяць ця — носяць ця з нею, стукають, під стелю підкидають. Та то саме як ни стукнуть, так на шо її носить, а треба стукнуть.

Ходє піч на ногах,
Дїжу носять на руках!

Викрикують жінки, і дружок ж там. І жінки носять дїжу. Та то жінки, чотири їх, навхрест почіпляють ця за дїжу та навхрест і цілюють ця; а той так уже байдак підкида дїжу, дружок, а то баби ни достануть, та стукотить: тїки трах - трах. А баби с полу кричать: „Та легше, а то дїжу розобеш“. — Тай посталять дїжу.

В суботу, пирид тим, шо заводить молоду, ото-ж дружка бирут, щоб за порядком глядїв; ото-ж він покрасу унесе. Витяне колоски с соломою іс снопа, у двоє зогне, на гвіздки почіпля — ото і покраса.

Затикають ше бутилку з водкою житною соломою с колосками; скруте і заткне — це колосовка. В пониділок її підносять. (Той сїбірний Гапченко було кричить: „Тату, полуковки давайте!“) — Пирид тим як вносить покрасу, дружок пита старостів: „Благословіть с покрасою вїйти!“ — А ті кажуть: „Бог благословить!“ — „І в другий раз і в третій!“ — „Бог благословить усі три рази!“ — Він і вносе.

Тоді опять питає ця: „Благословіть с коверицею вїйти!“ — Як благословлять, він помосте на покуті кужух — коверець ото, і він ни приймаєць ця, поки й свальба. Дружок сяде на коверицу: „Як би по чарці дали!“ — „А ти віткіль?“ — „С Погрімця!“ — „Чи ни такий ти, шо коний водиш?“ — „Та не!“ — „Шо ж один?“ — „Один! Оце моя вся і худоба — ковериця, оце кожушина, і на їй вовниця!“ — „А під вовницею

мабуть нима нічого? Ну та нам аби вовниця була.“ — Ото піднісуть йому, тоді він не та кричить: „Ей, товаришу, пю я й ти будиш“. — Ото і пітходе той товариш ближче, озвець ця аж у сїнях. Це такий начал, сукиного сина, шо гостям по чарці дадуть, а їм раз-у-раз.

Тоді пита: „Благословіть молоді княгині Богу, і батькові та матирі в ноги поклониць ця.“ — Тоді благословлять. Увидуть молоду, вона помолиць ця Богу, тоді отклоня. Дружки співають:

Кланяй ся, Парахно,
Наширид Господу Богу.
Отцю й неньці в ногу!

Потом стане отклонять; кланяїць ця по тричі в ноги батькові, матирі та родичам; батько підводе родичів. А дружко, як вона тіки наміриць ця кланяць ця, платком нахиля її до зимлі, своїм платком тіко шо доторкаїць ця до голови молодої. Усіх родичів становлять: батько й мати одступляць ця, тай гляди, виходе хрищений батько з матірю, а там дядько с тіткою, тай кланяїць ця усім. Дружки співають:

Похиленное дерево та ялина:
Покірноє та дитятко та Парахна.
— Приступи, Парахно, та близенько.
Уклони ся отцю неньці
Та низенько.

Потом, як одклоняюць ця, дружко виводе молоду у сїни, і там питаїць ця: „Господи Сусе Христе помилуй нас!“ — Старости кажуть: „Аминь!“ — „Староста пань і підстароста!“ — „А ми раді слухать!“ — „Благословіть в сей дом вступити і добре слово говорити, молоду княгиню за стіл зависти!“ — А тікають: „Бог благословить!“ — „В другий раз і в третій!“ — „Бог благословить всі три рази!“ (Сміялись з мірошника Оскомицького, він сказав: „Тричі разбм!“ а люди приставили: „Тричі раббм!“

Хто як зуміє. А в Тишанці: „Господи Сусе, помилуй нас!“ (та це й все). — „Аминь!“ Та той питаїць ця: „Староста пань і підстароста!“ — „А ми раді слухать!“

Ото дружко диржиць ця за один край платка, а вона за другий; він і виде її за стіл. Це хоть і колачі ліплять, співають, і коли заводять молоду на посад.

Зьбірай ся, родоньку,
Та до мене в суботоньку.

Поражайте мого батенька,
 Що він мене, молодую,
 Заміж отдає:
 Він порядків ни знає,
 І до столу та ни приступає,
 І риднички та ни привітає.

А як завидуть за стіл, співають:

— Ой рясна — красна,
 Кашинька в дузі,
 Рясніший — красніший
 Та Паракнин посад.
 — Та чи тим він красні,
 Що в свого батенька?
 — Анголі сидять по віконичках,
 А сам Господь — він на його дверичках,
 Долиньку дає,
 Щастям дарує:
 — На тобі, долинько,
 Щастья й долиньку (bis)
 І всю добриньку.

Ну, от я ни знаю: мабуть вона вся.

Чорний ворон ізбудував город,
 А три стіни каминії,
 Четвертая золотая:
 А на тій стіні маківочка,
 А на маківочці ластівочка...

А тут вже як, ни знаю. Що ще співають, ни знаю; як починаєць ця:

Паракничка чи не дівочка?
 Шовком заплетина,
 Золотом обвидина,
 Калиною оптикана,
 А золотом обспана.

Дружко на покуті сидить по праву руку молоді, а вона коло його жде, поки попоччуют; а попоччуют, тоді ступай вон. Попереду він здоровкаїць ця с тими старостами: „Здорови були дядьки!“ — „Здорови!“ — „Чи ни пустилиб ви мене пириночувать?“ — „А ти відкіль?“ — „С Погрімця!“ — „Чи ти один?“ — „Один“. — „Гляди, щоб ти в нас коний ни вивів!“ — А сами оглядають його: „Подивіць ця, чи кожух його гарний; а то може він такий, що коней виводе!“ — „Та ні, дядьки, я ни такий. Дайте міні погріць ця!“ — Ну, то значить, нальють йому рюмку; він пе й кричить: „Ей, товаришу! Пю я, й ти питимеш!“ — А ті ка'ть: „Бач який, казав, шо один, аж їх двоє!“ — Входе й той піддружий,

нальють і тому. Попочують їх, тоді він виходе зза стола. Тоді батько почує саму молоду, а вона там як пошне отсилає усім родичам; ті бируть, випивають. Як усім по'тсилає, тоді вже сама пе. Тоді він дружкам піднесе. Тоді мати почує, а молода ояць отсила. Нипрошених гостей ни почують; подивились, і пішли; вони входять і в хату подивиць ця. А в Тишанці мало ходять нипрошині; а як нипрошиний сяде за стіл, п्यानй попадешь ця й виволоче зза стола.

А тоді вже, як попочують, виводять молоду зза стола. Тоді дружко сяде коло неї, і ояць за платок її зза стола поведе та на двір виводе, кружком обведе та й поклониць ця всім. І дружка ходе за нею старша. Там сїни повні набешь ця парубків та дівчат, а старі в хату лізуть. Там у сїнях співи та крик — крик, і ни чуть нічого. Які в сїнях кричать, які співають на дворі. Тоді вона вже одорвиць ця од його, він пусте її. Вона піде туди, де обібрана хата.

А молодого ни заводять у суботу з молодою. А як молода сирота, і молодого батько бере свальбу на свій кошт, та гуляють і свальбу умісті, тоді нікуди діць ця, заводять і молодого за стіл.

Як молода вийде, старих сажають за стіл, а дружко питаїць ця: „Староста пань і підстароста!“ — „А ми раді слухать!“ — „Благословіть салдатів по квартирах ростановить!“ — „Бог благословить!“ — Ну, то й розклада ложки по столу. Повичеряють та тоді і розходяць ця.

Вечорини в батька молодого.

У суботу роблять меч — коник, четверті півтори палка, наче дощечкою зділана, на кінці наче вуха зарубано, а сюди наче носик продовговатенько зділано. Ласкавцю натикають туди і васильків, обяжуть хусточкою, або платочком, довгу свічку ссучуть і приліплять до коника.

В суботу і молодий кланяїць ця батькові й матері та родичам; може там хрещений батько й мати, родичі єсть. Тоді заводять за стіл на посад, і сидять з ним бояри, свашки, світилки. Молодого заводять в суботу і в ниділю з мечем, свічку запалюють. Тоді батько почує, а вони співають, а молодий одсилає родичам. Тоді мати почує, а він ояць одсилає, а тоді й виводять його, і за ним бояри, свашки і світилки повиходять. Як скажуть, що до молодої йти, так ідуть до молодої, а то тут

у батька дадуть їм вичерять. Це коли в хуторі, так їм дадуть з боярами тут вечерять. Тай зо всіми.

Дівчачі вечорини.

З батькових вичорин молода піде туди, де хата обобрана. Туда і дівчата прийдуть, по куриці принесуть, блинців напичуть, наварять галушок або що. І молодий прийде туди, водки принесе, і парубки приносять полуштовху. Повичеряють, як є скрипки, то й скачуть.

Неділя до вінчання.

Косу вже в суботу або в неділю, пирид вінчанем, як ни сирота молода, усю уквітчають; а як сирота, косу розпущають та при голові завяжуть гарусом, а кінчик коси заплитують.

До вінчання молода накладає на голову підбрівник, що то роблять дівчата з купованих квіток білих, красних і розових. Як почали продавати ці квітки, лопотушки¹⁾ пиристали носити. З лоба шовковий платок обводять назад, а вітгіль заводять краї опять наперед та на переді й завязують колачиком та шпильками зашпилюють красчки. А то ще протягають краї платка криз обідець, тоді вже краї ни завязують, а з обох боків зашпилюють. Обідці бувають стрібні. У Тишанці з лопотушок роблять вінки тіко молоді, як вінчать висти.

У Грушівці косу молоді гарусом уквічують, пиривязують. Розпущають усю косу та по маленькому пасмичку, тонше пальця пиривязують; вона й стелиць ця по плечах і по спині. Пиривязують пасмичко гарусом, та нитку й пусять до краю коси. Тоді пиривязують друге пасмичко, третє і всі, стіко їх є. Гарус бируть разного цвіта. Як молода сирота, так їй усю косу розпущають, а як батько й мати є, так тіко до половини, а то сплитують до краю, уплітають у косу й той гарус.

А в Борисівці і в Тишанці одню гарусинкою у горі звязують косу та й сховають ту гарусину під спід, хоч красну, хоч зилену, і такжи с половини до краю заплітають косу.

А так (не до вінчання) дівчата як напинають ця, заплітають у дві косі, а як завязують ся, в одну косу.

На голову накладають підбрівник з сахарної бумаги то-що, щоб ни марав ся платок. На голові у неї два вінки. Її як повя-

¹⁾ Лопотушки вузькі стрічки; вони такі цуки й допотять, чприз те й звуть їх лопотушками.

зують шовковим платком, то й вінки надінуть, по платку положить; вони як на ленточці або на шовку і лижать обое с правого боку. Дівчата сами повяжуть і положить вінок на молоду бис матері. В Борисівці, як іде молода до вінчання, підпирежиць ця рушником.

В ниділю молодий, хто приходе, а хто приїздить до молодої; її батькові й матері поклоняець ця. Ті благословлють їх іконами, а то так хліб возьмуть диржать. Тоді підуть туди свекрові й свикрусї кланяць ця, і ті благословлять їх.

Батько їзде в церкву, а мати не. Їздять дружки, боярин, стариків чотирьох, поручителів.

Як вінчають у вечирі, молодим ни вилять їсти до вінчання. Мархву як вінчали Тарасову, так вона цілий день ни їла, тоді вже у свикрухи їсть і то на весь рот: виголодалась, ни дуже питаць ця.

За скільки там днів до вінчання молодих один раз почитують у церкві, виходе піп або дякон. Тоді каць: „Уже почитували в церкві, і відомость у попа взяли!“ Це як з другого приходу.

В церкві молоді стоять на рушнику. Руки їм звязують платочком копійок за двацять. Над молодим вінець диржить боярин, а над молодою дружка.

Батько схоче, там поручителям піднесе в караулки, і до дому їдуть, як в одні слободі, до свекра. Це вже як багатенькі, просять, шоб піп с христом проводив молодих; піп і провожае с христом.

Як їдуть с церкви, дружки співають:

1. Колпеом, колпеом	Ден добрий дае.
Свячкю в гору їде.	Сей ден на вес день.
Молода спід вінчання їде.	Тай до вечера.
Своєму батиньку	Тай до вечері.

2. Та стояла Парахна під вінцем.
 Та чисала кісоньку грібінцем:
 Та вправ грібінець під стілець.
 — Та подай, молодий Іванко, грібінець!
 — Я-ж тобі, Парахно, ни вдівець.
 Щоб я тобі подавав грібінець.

А хуторські більше сирид ниділі вінчаюць ця чириз те, шоб одна заходка була; а в ниділю вже свальбу грають. Вони ж там пирид тим, як випровожають молодого до молодої, та за стіл заводять, чванягь ця там, так до молодої ни вистигнуть молодий.

Неділя. Обід у свекра.

Іс церкви ідуть до свекра. Тут їх ни стрічають; вони сами вїдуть у двір, уходять у хату. За стіл сажаять їх обідать, молодих, і які їдуть од молодої, і тих сажаять: батько, родичі, може які дружки з нею. І сусід своїх собирають, посажаять, піднесуть водки і дадуть обідать.

Попериду молодим підносять; вони одсилають батькові і матирі і всім родичам, тоді сами пють.

Як одсилають, кланяюць ця два рази; як одсилають, кланяюць ця, а тоді вже як скажуть: „Будте здорові!“ кланяюць ця. Скаже: „Коли там вони кланялись, колись будуть: треба типер понуждать, щоб кланялись.“ У Тишанці та в Галичиному ни вилять сідать молодим; та то як одсилають: „Стійте на ногах (ка'ть) та кваняйтись!“ Одсилаючи кажуть: „Вашому здоровлю!“

Тут мало шо кажуть; це вже в понеділок кричать: „Гірко!“ А вони цілують ця. Пообідають, тоді як хуторські, молоду визуть до батька; а як слобідські, молода, як скажена біжить до дому, і буде там, поки приїде за нею молодий.

Вони таки й хуторські визуть молоду до свекра, дадуть їй пообідать та й везе молодий до дому; і вона дома живе до свальби і поки свальба буде в ниділю, а молодий їде до дому. Молоді, як у будинь пиривінчають, хоть і сплять умісті, а честь видуть, поки свальби ни згуляють.

Од сватаня до весіля дві ниділі; а як в близу заговинів, то й скорій; тоді вже не дожидають.

Після вінчаня иноді батьки чим ни собирають ця, одкладають весіля на два, на три дня, а то й на ниділю. Як коли сам піп загадує: „Приходьте тоді- то вінчаць ця, а то після того мине дома ни буде.“

Поїзд до молодої.

Як випровожаять молодого до молодої, просять старостів молодого за стіл зависти. Завидуть його за стіл, попощують, та тоді свашка квітки попришивала боярам з ленточки з якої-нибудь, а старостам з бумажок с красних, і собі пришиє з ленточки з якої-нибудь. Вони ше гроші кладуть за ті квітки, молодому оддадуть; хоть свашки одбирають, та йому оддадуть. Як пришиваять квітки, свашки та світилки співають:

Та гаданте, бояре, гаданте,
 По чирвоному складайте!
 А ви, старости, сумуйте,
 По чирвоному отсеунте!
 Та тепер годива ни тая,
 Дорожнька слизькая:
 Треба молодому чобіток
 І золотеньких пітківок.

Вона як почне — почне пришивать, співа сама:

Як була я швачка,
 Міщанська дочка,
 При торгу жувала,

Шівки скупувала,
 Квітки пришивала,
 По шелягу брала.

Там же їх дві пришивають. І собі пришивають і світилиці і всім боярам, старостам, дружкові. А молодому тут ни пришивають; йому пришиють з молодой вінець, як знімуть з неї.

Есть, як яка свикруха захоче од себе попиривязувать бояр і свашок на славу, так попиривязує платками; а то ше у молодой пиривязують. Свикруха пиривязує, як випровожає до молодой їхать, а теща отож, як приїдуть туди.

Як за молодой їдуть, коням гриви пиривязують красними лентами і дугу красним поясом умотають; візничі пришивають квітку до шапки, коли пришивають у молодого. І в молодой дарять його, рушником пиривязують.

А молодий кланяїць ця преже, як до молодой їде. Як його випровожають до молодой, так опсипають. Мати бере овес, там пириміша з грушами та з оріхами; а як яка, купе канхвет, та вивирне кужух, на голову, так і накинє, вивирнувшє, та с подола бирє та на коний і кидє все; тричі оббіжить кругом молодого. Молодий сидить уже із боярином на возі, чи на санях. Попиреду біжигь пиддружий, а за ним дружки. Побируть дрючки, бігають з матірю та по зимлі дрючками ляпають; той з пириду, а той з заду. Оббіжать, тоді дрючки попириломляють тай позакидають на хату або на хлів. Хлопці і дівчата малі збирають канхвети, груші, — вона ж сього - того наміша тай кидє. Тут уже ни дивиць ця на лошадей; треба лізти доставать. Як їде до тестя і молодий сядє з боярами, ото-ж під ним тройка з дзвониками; під свашками — пара (дві свашки і світилка сидить); під старостами — пара (сидять старости і дружко, а пиддружий се в молодой). Голою рукою ніззя виводить коний, а то бідность буде. Свикруха пирихристиць ця, платочком за поводи возьмиць ця і коний з двора виводє; а там кричать: „Бирижіть — диржіть, шоб матір ни стоптали!“

Ото кажуть, відьми цілують замок у церкві, а воно й молодий цілує замок. Як до молодої їдуть, та надідуть проти церкви, останавляюць ця, молодий і боярин злазять з воза, входять в ограду церковну. Поклоняць ця три рази на крильці; молодий поцілує замок, що церква замкнута, і копійку положе на замок. А тоді їде далі. Їм же з дому приказують, щоб замок цілували.

Як і до молодої їдуть, світилка диржить міч, і як од молодої, так диржить.

Молодий катаїць ця з боярами по слободі. Бояри, як катають ця, ни співають; це свашки, як поїдуть, кричать. Бояри, як молоду повизуть віттіля, так кричать, понापиваюць ця, співають пісні. Молодий бире с собою водку, як їде катаць ця. Буває, з молодою стріниць ця на вулиці; він їде, а вона йде з дружками; поздоровкаюць ця. Він і почує дружок; дружки боярам отсилають.

Обід у старшої дружки.

У Тишанці всі обідають у старшої дружки: і молодий, і боярин, і дружко, ходять з дружком. Так там уже дружки подарок хороший — платок, такий у руб або в два купують, щоб стіл повний у неї був, і жарке і все. Дружко й пирипієць носе і музики за ним ходять, грають. (А, злидинь би вас узав з вашою свальбою!). У нас вони катаюць ця з молодою, а в Тишанці та ходять, ни катаюць ця, а в пониділок уже катаюць ця в ранці, як поснідають дома; а до тестя ни ходять снідять. Таке вигадують: півтора людського. Як ходять по обідах до дружки, співають:

Я дружичку люблю,
До дружички піду,
А в дружички — голубочки
Зеленоє орішния
На дворі.

Неділя у тестя.

Поки молодий по слободі ни покатаїць ця, поїзд не пускають до молодої у двір. Стоять за двором свашки і старости, свашки співають, а він катаїць ця по слободі, як сомошеччий. Коли й молоду возьме, як який. Уже як молодого завернуть, щоб їхав, тоді і вони відуть у двір.

Як вони за молодою приїдуть, брат молодої сіда на коний

молодого тай катаїць ця сам, свою канпанію посаде. А дружка побаче: Не, сват, ти ни мори нам коний, нам далеко їхать, а ти нам коний вимориш.“— Дружка дасть йому гроший; у їх уперед договор положино, скільки давать. Дружка дасть йому гроший, коний ввидуть у двір.

Завиденія таке кричать: „Зачиняйте, зачиняйте ворота, дручком їх віцьціля!“ — „Бач свати які, ни пускають! Приїдьти-ж і ви — і ми вас ни пустимо! Чого ви ни пускаєти?“ — „А ви віткіля? Ми ни знаім, віткіля ви єсть?“

На дворі у молодой стіл винисуть, стіл засланий, браги поставлять, хліб положать.

Виходе теща, здоровкаїць ця іс свашками, цілуїць ця, обдарить їх увесь поїзд. Виносе дари в решеті. Свашкам й світилкам дають по платку, й боярам по платочку, хоч і ни виличкі—руки привязують, а старостам і дружкові по рушнику дають.

Та тоді вже старости поччують родичів молодой, с собою водку привозять; вони виходять с хати, а ці підносять і підносять. А в хаті вже пирипійцями міняюць ця.

Як дожидають молодого, дружки співають якісь там дві пісні, а потім третю:

На хаті зїля.
А в хаті весїля:
На дворі бояри.
Як мак провітає.
А в хаті дружечки.
Як золоту сєє.

Як бачуть, шо бояр пішли дарить:

Ни сиди, Парахно, ни сиди.
Та одеунь віконце, погляди.
Чи багато бояр на дворі,
Чи багато дарів дарити?
— Сорок сороків рушників.
Трицять подарків — спиранків.
Пятьднєят локот хусточок.

У нас (у Борисівці) теща насипе вівса у стаканчик, налле хоть води, хоть браги, дасть молодому. Молодий чирис праве плече вилле і чирис плече подасть стаканчик. Рюмку підхвате по заді боярин. Вона начне їх водкою поччувать.

Дружка попередвсього йде зараз с пирипійцем у хату: нисе глечик із брагою, покритий пирипійцем. Уходе, питаїць ця: „Господи Сусе Христе Сине Божий, помилуй нас!“ — А ті: „Амїнь!“ — „Староста пань і підстароста, благословіть с хлібом — солю

в дом увійти!“ — „Бог благословить!“ — „І в другий раз і в третій раз!“ — „Бог благословить всі три рази!“ — „Кланявся сват сватові, сваха свасі, а молодий князь молоді княгині хлібом - солю і добрим здоровем!“ — „Ну, милости просим, свате, за канпанію!“

А там дружки співають :

Перві дружки прийшли.
Нам вісти принесли:
Дайте їм їсти
За добрій вісти;
Дайте їм пити.
Шоб вмiли говорити.

Вони пирипійцем пиримінають ця; з глечика візьмуть. на стіл положить, а свій йому дадуть опеть глечик накрить.

Він на стілі сяде, проти стола. Тут нашнуть руки мить брагою, ну там зливають один одному. А там співають :

Мли дружки ручки.
Глянули на кілочки.
Шоб потерти ручки.

То-ж дають їм рушники, а вони утірають їми руки тай привязують ця зараз чириз праве плече. Цьому дружкові багато дають; йому ж таки і на дворі дадуть і в хаті. А він каже: А шо, як би за ці речі по чарці горілки!“ — Ну це старости ці поччують дружка, а він одсила їм.

Тоді вже він їде на двір за молодим, виде його в хату; дружко стоїть у пиреді, а за ним молодий. Йому тут приготовлені рипяхи. Це молоді брати або-що наліплять рипяхів тай швиряють йому в голову. (Називають: продають сестру). Рипяхи на палку понавязують, биз палки ни достаниш. Дружко задкує, а там кричать: „Бий — бий дружка! Бий дужче!“ — Він як який, так смирний, а як який, кричить: „Шо це! Це розбой! Шо-ж ми будим биць ця, чи мириць ця?“ — А систра заведина за стіл, і вони на покуті стоять. Дружко кричить: „Долой вставайте!“ — А родичі кричать: Ни слухайте його! Бийти його дужче, а то він систру возьме!“ — А той кричить: „Шо-ж це за розбой? Давайте мириць ця!“ — А ті ка'ть: „Хіба гроший дасть?“

А він довго ни дає гроший, опинаїць ця, думає колачем одбуть; вийме тарілку, кладе колач, рюмку горілки і трюшник гроший. А родичі навчають: „Ни бири впиред водки, бири попериду гроші!“

Дружки співають:

Братіку — ремесничку.
Сяд собі на креслячку.
Нп продавай спетри за руб.
[за чотирі.
За два золотії:

Проеп чрвоного
Од коня вороного,
Од зятя молодого,
Од поїзду його.

Скоро співають та кричать, шо хоч з пушки стріляй; вона заливаїць ця, плаче, а вони співають.

Брат гроші возьме і колач, водку випе, тоді вже ступай, а молодого сажаять.

Він (дружко) тоді, як прийде до дому, так каже, як привезуть її до свекра, хвалиць ця: „Був я і між Турками, і де я ни був, скрізь викупивсь.

Дружки співають:

Татарин, братік, Татарин.
Продав спетру за вдари: ¹⁾
Узяв за неї тисячу
І калшнову стрілочку.
За свою спетрицю дівочку.
За її русюю кісочку.

Це як молодого видуть, заводить з нею. Дружко доведе молодого до стола; молода посуниць ця трохи із дружками, він сяде коло неї і поцілують ця.

Як парубок бире удову, йому все-таки парубоцька честь, його самого заводять за стіл: „Як же він буде покриваний; треба покрити його!“ — Сирпанком помахають над головою, а молода де-небудь сяде. А як уже захотять їх обох зависти, вона отхилиць ця, шоб його самого покривали, а її шоб ни покривали; вона вже покривана. Хоть і удівець жениць ця на дівчині, так його ни покривають, а її покривають.

Як сяде молодий біля молодої, коло його сіда за стіл свашка і біля себе кладе торбу ш шишками. Колачі дружко розносе, роздає, виклика: „Сват — сватушка! Кланяли ся вам сват і сваха хлібом-солю! — А ті кажуть: „Давайте більш; у нас родичів багато!“ — „Шо-ж, нам стїки дано!“ — Ну, тоді спорять — спорять, сваха надолужа. Виговорюють же, скільки колачів, спикти і дарить. Свашка визе торбинку там з наволочки, чи ш чого; половину накладуть, визуть. Як роздають шишки, дружки співають:

Свашка — нїлїпашка.
Шишок ни лїпїла.

¹⁾ Зя таляр.

Дружок ни дурила:
Ізліпила з сіна.
Тай то сама ззіла.

Ото-ж і чоботи тещі дають, усе шо попривозили, роздають. Батькові нима подарків; як він ни кормив, а дулю йому під ніс. Столове батько бире на помогу. Братам — кому пояс, кому там скаа'ть панчохи; а сестрам коли ленту, або-що, як дівчина, а жінкам буваїть очіпок, який подишевши куплять; дарованому коню в зуби ни глядять. А бач жи ни говорять: „Як мати та батько“, а все ж прежде: „Як батько та мати!“

Свашка бере у світилки міч, тричі коло голови молодих обводе мечем тай ше й притуле до голов; а тоді 'ддасть міч світилці. А молоді наклоняють голову.

Тут батько частуїть їх, а вони одсилають; батько зараз випе, мати, родичам дають. Тоді, батько піднесе, мати заходе ше, мати піднесе.

Потім іше їх виводять полуднувать, у другу хату повидуть до сусід; а які ни виводять, тут дають.

Пополуднують, тоді опять їх завидуть. Пирид тим як покривать молоду, брат росплїта її косу. Як яка дружка, росплите сама, а йому оставе кісничок, шо у косі був, чи шовк, чи лента, чи шо там; він потягне і висмикує. А як яка нидогадлива, ни росплите, він насмиче їй косу; йому-ж далеко чирис стіл. У Борисівці брат як скажений ухвате, щоб за волося молоду потягнуть; та так зо зла дурак, нічого ділать, ка': „В послїдній раз хоть за волося сестру порву!“ — Дружки співають:

Брат сестрі косу росплїтав,
Де-ж ти ті росплїтки подївав?
— Понїе на торжок, ни продав.
Меншій сестриці даром оддав.

Як покривають, ше починають кричать: „Давайте молодого князя шапку!“ — Тоді з молодой пришиють вінець до шапки, один ізнімуть, а один їй оставлять; вони-ж так ділають, щоб один знімав ся. У нас аж коло печи вінок до шапки пришивають та співають:

Як була я швачка,
Міщанська дочка.
При торгу живала,
Шовки скупувала,
Вінки пришивала.

По шелягу брала,
Од зятя молодого,
Од коня вороного,
Од поїзду його.

Приспівують ще:

Зять хороший,
Готов копу гроший;
Та копою ви одбудиш,
Хіба міні жулан купиш.

Як молодий подарує за вінок, співають:

Казали люди, що зять багат,
Та казали люди, що гроший міх,
Положив полушку як на сміх.

А дальши ни знаю. — А він дає гроші: тамуже у їх догвор, скільки братові на коні, а сестрі, чи нивістці на вінку.

Свашки вже бач питаюць ця (значить свашка одна, а одна з її сторони, з молодой, будить). Вони постановляць ця на лавці, та і с тій сторони, а та с тій сторони молодих. Ці вже так: „Староста пань і підстароста!“ — „А ми раді слухать!“ — „Благословить молоду накрить!“ — „Бог благословить!“ — „І в другий раз і в третій!“ — „Бог благословить усі три рази!“

Одна шапку молодого зложе та тіки на голову собі положе, а друга вінок молодой на голову собі кладе, та возьмуть у руки серпанок: та за ті краї, а та за ті краї, та махають тим сирпанком над молодими. Свашки помахають махалом, пириміняюць ця тричі, та ті шапку дасть, а та ті вінок, і тричі поцілююць ця, прихиляюць ця чириз молодих.

У Тишанці як нихорошо вийде дівчина, то надівають очіпок і покривають на смітникові.¹⁾

Як молоду починають покривать, дружки співають:

Бояри — боярочки,
Не рубайте жерточки!
Наша жерточка здвигниць ця,
Наша молода звихнець ця,
В тонкий сирпанок завець ця.

А там бояри на кожній вже свальбі хто зна-де возьмуть палку, починають її ножами рубать, стук піднімуть; у кожного

¹⁾ Катрина Писаренкова, як набігала дівчиною дитину, приходила до своєї баби (по паді) питать: „Шо міні, матушко, робить? Кажуть люди, шо міні очіпок носить, шо ни гаразд простоволоє ходить.“ А типер, спасибі, ни єміюць ця — байдуже. Он прошлий год у нас дівка родила, і байдуже! І скоро посватали її, парубок і посватав. Вона там деє в ікономії жила, набігала. Вона в Кієльовому жила, а він Плотьянський. І вона опієля вийшла заміж, і все низдорова і низдорова була, поки й умерла. Це вже давно було, ше до волі не діло було.

боярина ножик в кармані. Поцюкають, тоді поламають, під стіл і кинуть.

Це як стануть покривать, так дружок повиганяють к сукиному сину зза стола, а старшу дружку дружко виведе, як молоду; за платочок виведе її на двір, кричать: „Виселий!“ Та то-ж вони, хоч молодих виводять, кричать: „Веселий сюда!“ — А скрипки грають, а хоч і нема скрипок, кричать: „Виселий!“

Грають дві скрипки й бас.

Договорююць ця на два або на три дня, тоді вже с кожної хати, де будуть грать, вони беруть по паляниці і по мірці якого небудь хліба, який є.

Дружки стоять пирид столом і співають (а баби вже стануть сідать за стіл):

Покривалка плаче,
Покриваць ця хоче:
Ня так покриваць ця,
Як заміж сватаць ця.

Тоді віко з діжі знімуть, коровай на віко положять, а на коровай очіпок, віко на стіл поставлять. Очіпок повязаний, а то ше по очіпку сирпанок білий; в старину ткали нарощно, а тепер видно в лавках купують ріденький. В старину було сами витчуть, вибілять і накрухмалють. Як очіпок уносять, співають:

Ой глянь, Парахно, на поріг:
Та впеуть коровай на віці,
Біле завиваня на тарілі.
Та ни вітер його ни звійне,
Ни дрібний дощик ни змоче,
Молода Парахна ізносе.

Тому дружкові багато подарків дають; як очіпок подають покривать молоду, так йому рушник дають.

С сторони молодої одна должна быть замужня хоть систра, хоть нивістка, становлять ся очіпок надівать. Голову молоді примочують хоть водкою, хоть брагою. Примочуть волося, завиртять його та нашнуть очіпок надівать. Ну вже і водяць ця з нею; вони хочуть покрить, вона крутиць ця, ни даєць ця. У Борисівці тоді співають:

На дворі дощик іде з росюю,
Говорила Парахна с косюю:
— Ой коса моя кохана,
Тяжко - важко здихала.

Що суботоньки чисала,
 Що виділеньки квічала:
 Як росплітали, порвали,
 Під чипець клали, зломали,
 Так мою кісоньку стірили.

Тоді покриють її сирпанком, аж насунуть їй сирпанок на вічі, а зверху сирпанка повяжуть вінок по очіпкові, кінці-ж сирпанка за свитку запнуть. Вона сидить, хлипа, як дуринь на обіді; то вже вона все стукала та головою била. Як яка, ше схвате очіпок та до порога кине. А батько з матір'ю кричать: „Ну - ну, ни той... ни бушуй, а то ше й палки схватиш!“ — Тоді свашки в долоні бють та приспівують:

Отак ми зробили,
 Як сами схотіли:
 С кннша паляницю,
 А з дівки молодицю.

Тоді як справить ця і ка'є: „Що ви жилали, то ми зділали, а типер за ці речі, як би нам по чарці горілки!“ — Піднесуть їм, так вони встануть віттіля.

Як у молоді батька є пчоли, так тут ни покривають, а до свекра возя́ть покривать; як зовсім одвизуть, так тоді вже покривають. А в Тишанці говорять, бутто у свекра завсігда покривають, тіки там сирпанком ни покривають, а платком великим; платком і машуть над молодими.

Як покриють молоду, там уже дівчатам нічого ділать. Як уже покриють, дружки молоду тягнуть зза стола, цілюють ця та плачуть, та прощають ця, та таке шо.... А молодий ни пуска, диржить за рушник. А вони вийдуть, ше під вікном співають:

Та ни сиди. Парахно, з бабами
 Та йди (ж ти) із нами дружками;
 Ми ж тебе за Дунай завидимо,
 Сирпанки твої порвимо,
 Скіндячки покладимо,
 Ми ж тобі всю правду скажимо.

Як покриють молоду, дружко питаїць ця: „Благословіть хліб - соль розділити!“ — Як старости благословлять, він діле коровай. Розріже, тоді молодим піднесе по кусочку, положе на дві тарілки, тоді батькові і матирі, а тоді родичам. Як дає, каже: „Кланяюсь хлібом - солю!“ — А спідню шкоринку то вже візниці усю. Він сам виносе, кричить: „Візник, бири коровай!“ —

Він крас, бояри крадуть та дружкам подають, а він клює по вікові, наче руба їх по руках. А дружки співають:

Та ни бачиш ти, дружко,
Шо бояри коровай крадуть?
Хто в міх, хто в кишеню,
Батькам на вечерю:
Хто в міх, хто в рукавиці,
Дівчатам на вичорниці.

Розділять, збираюць ця їхать до свекра. Виведуть їх. Ото-ж родимиць той, дружко, для того поставлений, за платочок їх виводе. Вивиде їх на двір і там три рази обийде сирид двора, та тоді вводе в хату. Батько благословить їхать совсім. Кожух надінуть на її, образ дадуть у руки. У Галичиному у хаті молоді мужики грамотні співають там яку божественну (знають там вони батька свого): „Нынѣ отпущаєши раба твоего владыко.“ Та там вони плитуть хто-зна-шо.

Поки сі тут поклоня ця, бояри виносять скриню, подушки, рядном застеляють скриню.

Вона, як сіда, стане там на санях чи на возі, три рази помоляць ця і на чотирі сторони поклоняць ця, і ступай тоді за батьком на шибиницю.

Молодий, як уже посаде молоду визти до дому, ходе коло воза чи там коло саней та все хвось батогом; кругом обойде, разів пять хвосне то по зимлі, а то хоть раз по спині лошадей змика.

Як поїдуть молоді, тут дадуть гостям вичеряць; вовтузять ця цілу ніч і дожидають віттіль звістки, яка буде молода: чи чесна, чи нечесна. Одряжають туди бабів з дві, родичок. Як ничесна, батько смутний і мати.

Неділя. Вечір у батька молодого.

Як молодого випроводять до молодої, зараз: „Милости просим обідать!“ — У їх же своя канпанія. Пообідають, кой-хто посходиць ця до дому, а к вечеру опять сходяць ця пораць ця: варять вичеряць людям, пиріжки пичуть, це вже завиденія пиріжки всім роздавать, зараз як молоді приїдуть. Вони співають:

До кунки — пиріжки, до кунки,
Для нашої нпвіхни голубки.

Та це вона і вся — нибагато там. Як приїдуть молоді, їх стрівають батько і мати, с хлібом виїде батько. Там же й свашки кричать пісні:

Вийди, матінко, огляди.
Що тобі бояри привизли.
Привизли скриню й пиряну,
І молодую княгиню.

Оце і все.

Вони ж ни вїжджають у двір, поки батько не вийде на двір і ни ввиде коний. Він їх бире платочком; там воно за узду чи шо биреть ся. То вже нашнуть вставать з воза, а хоть іс саний: молодий з молодую, бояри, свашки, світилки.

Молоді входять у хату, дружка заводе молодих за стіл (шось забула, чи питаїць ця він старостів). У молодой бируть з рук ікону, шо благословляв батько, і поставлять, куди слїдує. Ну, тоді батько й мати попогчують їх таки за столом, а тоді опять вивидуть їх, ска'уть: „Благословіть молодих повисти на покой!“ — Молодих видуть або в клуню, або в чулан, або в коморю. А буває так, шо й у сусїда випросять хату. Тї-ж гуляють на свальбі, а хата порожня. А бояри ждуть, поки молодих підьнімуть; їм ше вечеря буде, а старих сажають за стіл вичерять, як молодих повидуть спать.

Тут яка діло зна за собою, ска': „Хоть видїть, хоть ни видїть, все равно!“ — От Коломицова Горпина як виходила замуж, (а вони, значить, цілий год сватані ходили. Йому года ни виходили, а дївка славна, жалко було упустить її), так вона, Горпина, казала: „Куди я піду? Я вже виспалась!“ — Той же дружко, як хозяйїн над молодими во всі свальбі. каже: „Іди ж, кланяй ся батькові й матирі!“ — А це Стихвана Івана Миколайовича жинили, вона Наталка, знала за собою. Вивили їх зза стола, вони з молодим в сїнях постояли - постояли, пошиптали - пошиптали, молодий каже: „Іди-ж, падлюка, кланяй ся батькові!“ — Матирі тоді вже ни було, хрищена мати Пріська Тарасова, матерювала, а Стипан Тарасів дружком був. Вішов Стипан Тарасів у хату та й ка': „Іван Миколайович! А повирніць ця лишень сюди!“ — А він задом стояв до порога, з гостями балакав. Тїки шо Наташка хотїла йому в ноги, а він замахав руками, так її й збили с хати, і ни хотїв, шоб вона й кланялась.

Як повидуть молодих у коморю, дружка хоч під дверми постое, а свашка скине сорочку. Вони несуть сорочку молодой і співають; він же (дружко) й пісні кричить як скажений:

Та енаєбі та морозоньку.
Шо ни побив та калиноньки.
Не засмутив та родиноньки.

Ні близької, ні далекої,
Ні матінки та рідненької.

Та й усе. Та ще ції:

Ни бій ся, матінко, не бій ся,
В чирвоні чоботи обуї ся,
Топчи вороги під ноги,
А супостати під пята,
Шоб вані підковці ляцали,
Вороги ваші мовчали.

Це ті-ж прихльобатилі, шо молоду клали. Як вони увійдуть у хату, і як чесна молода, так народ прямо пириказиць ця, хоть скрипок нима, так казять ця. Де вони ту дошку візьмуть, вни-суть її в хату, долі положять, шоб дужче стукотіло, скачуть, стрибають чириз єї, крик, гвалт.

Молодого батько, як гарна вже молода, посаде приривья-шан¹⁾ хоть коло порога (там значить сидять гості, так вони їх тут посадять), попотчують водкою, закусить поставлять. Вони возьмуть ту сорочку і понисуть батькові молодої. І віщіль родичі молодого підуть: дружко, свашки, і там їх попощують. Тут, значить, сорочку показали, до тієї матирі понисуть, там покажуть, тоді опеть принесуть її сюди. Тоді вишиють її, і носе молода.

Як ни гарна молода буде, скверної пісні співають.

Як яка мати узнає, шо ни вбригла дочки, носе її по хаті, аж піря сипиць ця.

Титяна Нидайводина на шо вже строга, а ни вбригла дочку; та як начала її кудовчить: І плаче і бє. Так зять каже: „Як ви так битимите, мамо, так ми до вас ни будимо й ходить.“

Одлила й Радькова Кулина, як оддавала дочку. Та Павло (батько) поччує зятя, адочку не: „Ни заробила бісова дочка!“

А як де, то й так скриють, так пройдиць ця все.

Як Корнієнко жинив Яшку, в Коноваловому молоду брав, так вона ни гарна вийшла та ше й поводила довго; повили її аж у клуню до вітряків, ни скоро привили. Іде, рюма. Мати хотіла її побить, так старий Корнієнко простив її: „Бог простить

¹⁾ Перезва — це називаїць ця, як од цього батька до того понисуть сорочку. Жінок хоч душ чотирі або пять собирець ця є цієї сторони і є той сторони, і туди дружко є свашкою йде, а може й ще хто начіпляїць ця. Кричать, співають, скачуть: Хто-ж би їх знав, як би вони ни співали, як ідуть. А кричать, як скажені. Приданки і приривьянки це ж вони.

тобі, дочичко! Бог простить тобі, дочичко! Я ни буду тобі нічого вговорять; ти чоловік молодий. А ти, мати, в моєму домі ни бий, ти сиди за столом, пий - їж — хліб - соль пирид тобою, і більш нічого; дома ни навчила, а типер нічого вчить уже!“ — Та вони й Корнієнкови такі — звирни ш шляху, нічого ни знають.

Як ни гарна вийде молода, видірають соромне, шо ниподобно слухать. Це жінки співають, та потягають і дружко та піддружий. Нигарних, мабуть, більш молодих; типер стало таке шо... А прежде-то, звісно, гарних було більш.

За молодих надівають хамут на шию батькам та матирям. Це як Радькову Оксану видавали заміж, так хотіли тітці Масьці надіть хамут, а вона ка': „Надівайте та гарний хамут, заборний, щоб ни стидно було у Борисівку доїхать!“ — Так вони посміялись — посміялись, ни стали надівать. Говорять, шо надівають, та я ни чула, щоб де надівали.

У ниділю, як молодих піднімуть, старі повичеряють, а молоді остануть ця, просять водки. Як ни дають, батька вішають, в попирик його приречплять та до сволока й тасують його та лають: „А, стара собака, ти не знаїш, як дітий гудував!“

Як Промахнового Тишка жинили, молоді потягли Василя, розули його. Він же здоровий чоловік, голова в хаті, а ноги в сінях. А Василь Коломиців іде: „Шо ви, сукини сини, батькові робите? Та шо ви його тирзаїте?“ — А вони: А, сукин сини, так ти потаччик!“ — Приречпили його самого та порисували до сволока. Він тіки кричить: „Пустіть, братці, душу на покаянія!“ — „А, идольський син, покаяв ся!“

А матір, в шаплик води наносять, та зовсім і вкинуть: „Покупаїмо матір, у неї живіт болить, вона близнят родила!“

Як Промахниха Анютку оддавала заміж, казала: „Ви мене ни купайте, я хвора, — ка'. — „А коли ти хвора, так ми найдим здоровішу!“ — Та попали Промахнишину сестру та так її в шаплик і вкинули, повнісінський шаплик наносили молодиці, баби.

Це вже, як випроводять молодих, втасують у хату шаплик; а дві вже пішли по воду. Наносили і вкинули Василишину сестру; вона така маленька була, як куборик. Вона там десь ухватила ганьчірку, чи на полу, чи на припічку, та так вмоче - вмоче тряпку та по всіх і хвисьни, вони всі біжать с хати. Повибігали, тоді вона взяла і вилізла.

Це все Промахна на ту ніч роззули та босого і повили, по

снігу поволодили. Вивили його на гору, так він туди йшов, а віттїля вже бігом біг, вирвав ся.

І Василиха хвалилась: „Дивіць ця, які чоботи міні зять купив, з жовтими підковами!“ — Та чваниць ця, скаче в тих чоботях та гузном трусе. Так вони: „Пастой же, врагова!“ — Роззули її тай повили по вулиці босу по снігові. Видуть, вона смієть ця. Поводили тай опять привили.

Це як скупляць ця, так вони так. А як який скаже зразу: „Нате, їжте, пийти, биріть муку, сир, картохи! Коли хочите їсти, варіть вареники, картохи!“ — А вони й раді, осядуць ця. Понаїдаюць ця, співають, скачуть.

Це в Радька старий Нидайвода сидить і сидить: Шо тут робить? Як його вигнать с хати? Баби топлять, вареники варять то-шо. Вони взяли, верх заткалом і заткнули; дим так с печі й пішов у хату „Бач, ка'ть, бісів син россїв ся!“ — Тут закричали: „Хто там? хто там?“ — Двері отчинили, щоб дим вийшов, а Нидайвода все сидить. Бач, щоб старого ни було, щоб самі молоді.

Зачасту п'яні погублять шапки та приходять до сусід: „Чинима в ваших хлопців зайвої шапки? Дайте, спасибі вам, я піду, хоч свою одшукаю.

Понеділок.

На другий день у понеділок упять сходяць ця, досьвіта посходять ця. Блинців напичуть, колосовки піднесуть по стакану уже по виликому. Тоді вже, ото як закусять старі, повилазять, увидуть молодих, посадять їх снідати, піднесуть їм батько і мати. Як тут поснідають, тоді до того батька увидуть снідати ше. А тоді прийдуть до дому, завидуть їх за стіл, пошнуть подарки скривать; це дарують — називаіць ця скривать. Свашка диржить подарки і по одному кладеть молоді на голову, а батько молодого зніма палочкою з голови і дає родичам. Який дорогий родич, тому прежде й дає та й ка': „Приймай, Михайло Іванович, подарок!“ — Той бире і скаже: „Спасіба сватові й свасі й молоді княгині, шо рано вставала, та подарочки пряла!“ — Або ска': „Хрищений батько, мати, получайти!“ — Вони бируть, благодарять, чи хліба мішок, чи ягня, чи шо там дають. Тут хто-небудь кричить: „Де писарь? Записуй — Михайло Іванович ягня подарував!“ — Там стоїть піддружий, рогачем пише по стелі, аж глина сиплиць ця, воде рогачем та приказує: „Михайло Іванович ягня подарував!“ —

„Як у кого є, скаї: „Дарую мішок гречки биз завязки, а ти сама, ка', завяжиш!“ — А ти й догадай ся, шо колодку бжіл.

Иноді після цих подарків зазивають до себе старости. Вітіль прийдуть, батька й матір посадять, починають уже молоді їх поччувать, а їх будуть дарить. Попериду молодий підносе, а тоді вже молода. Тарілку диржать, гроші туди кидають. Зараз батько свій подаре: „Дарую вам все хозяйство, воно буде ваше, беріть та хазяйствуйте та наживайте ще!“ — Молоді зараз у ноги кланяюць ця батькові та матирі, а той дружко навча: „Кланяйтесь тричі!“ — Вони поклонять ся. А як яка свикруха подарує на сорочку полотна: „Раненько вставай, ка', та до сього приробляй!“ — Та ше приказує: „Глядиж, дочко, хату хоч мити, а смітя ни винось за двір!“ — А ти вже й догадує ся: як тебе ни лятимуть, а ти ни винось за двір. Це й жінки, бач, як поччують їх: „Ну, дарую я щастям-здоровям і чирвоним; шо хазяїн подарив, то і я!“ — І вона положила трюшник на тарілку — оце й чирвоний. Баби по аршину полотна на рукави (дають) та приказують: „Пораньши вставай, та до сього приробляй, щоб уся сорочка вийшла!“ — А друга ка': „І, дочко, цього ни слухай; укрый ся тай спи, тай спи собі ш чоловіком!“

Як Павла Радькового жинили, на свальбѣ гуляв старий Нидайвода: Кулина-ж (Павлова жінка) — його плимінниця. Так Нидайвода ка': „Дарую тобі або мірку проса, або мірку гречки!“ Молоді поклонять ця йому в ноги, а він опять: на мірку проса, або мірку гречки! — Вони поклоняць ця, а він опять своє. (Сміялись, шо він пирид смертю осиледиць купе та в халяві й диржить — скупий був, дарма, шо багатий). Так та Гавричка, Кубушчина перва жінка, стоїть на полу тай каже Нидайводі: „Ти пішов би до Ляшка до Ілька порадив ся (бідний чоловік був), нихай би порадив тобі, шо дарувать!“ — А він вже тоді скорій подарував, сказав: „Ягницю!“

Воно і в нас (у духовних) колись було таке. У понеділок усім гостям дають подарки — платки. Мене оддавали, так мущинам давали рушники, гарно вишиті, а жінкам платки. Дохтирь у нас був, так дохтареві подарили шовковий жилет, чорний купували. Він таки золотого положив, і всі оддарювали. Тоді становили обід. Після обід уже всі гості, які були, до себе зазивали, а типер нима того нічого. Здалили рублів пятнацьцять, чи й лучче.

Як молода славна, так почеплять красний платок, або-що на дрючок і на дворі аж на кришу знесуть; там який нибудь

боярин диржить, поки люди пройдуть; там ідуть ото дарить, так народу багато. І як до кабака їдуть, почеплять його на дрючок тай визуть с собою. Це називаїць ця, чи покраса, чи прикраса. Це вже дньом у понеділок.

Як обдарять, опять сажають обідать чи вечерять людей. Як в одні слободі, так і ту пиризву піднімають сюди до свекра дарить молодих. Молодий іде до тестя і тещі, під руку виде тещу. Співають, шо ка' :

Зять тещу виде за ручку.
За її чесную дочку....

Там як привидуть до порога, той батько виходе, стріча: „Здоровенькі були, сваточки! Милости просим на хліб, на соль!“ — Ото вони ідуть у хату, сажають їх за стіл, тай нашнуть усі дарить молодих, уся канпанія їхня. Ті вже, значить, як подарили, виступлять, дадуть простор сим. Після подарків вичеря. Тоді вже розходять ця. Воно той кручиний народ, крутять ця й крутять ця, хто зна поки, шоб батько підніс. Народ кричить, співають, скачуть.

Це в понеділок як який мужик іде в хату та стане зачинять двері, вони накрадуть горшків, де глиняники будуть, усі позабірають та в двері і бють та кричать. А тут у хаті ка'ть: „Уже Польша воює!“ — Це вони дньом, як зазиваюць ця. Так нічого ділать, балуюць ця.

Це от-шо примічають. Де тихо та смирно, така і жизнь буде. А то й драка буває. Єсли задирець ця хто на свальбі, воображають, шо й жизнь така буде. Хоч вони там скачуть, хоч співають, батько з матірю вже ни мішають ця, всіх принімають рівно, шоб усе прошло тихо та смирно. Ото ж як чарку пють, тай приказують: Будьте здорові! Дай же вам, Боже, шо задумали, загадали, шоб і совиршить в тихости, в мирности!“ — Як де пройде свальба без драки, тоді вже кажуть: „І, Боже мій, яка ж то гарна свальба була! І весело було і тихо!“

А бояре набють чужих курок. Ходять бісові по слободі та й бють (на то, ка', свальба), а в вечері ото вони і варять, їдять; водки принесе молодий. Це називають курлом. Хоть до сусідки упросяць ця в хату. Там і молода, бояре, там свашки, там і світилки, а дружок нима. А в батьків старі гуляють.

Це все в понеділок понапивають ця і приставляють. Як Павло Радаків оддавав дочку, а Василь Тарасів і ни гуляв у його, хоть і кумами звуць ця; він у Омиляна гуляв, хрищений

батько йому. Прийшов од Омеляна, стоїть, а йому ни підносять; він, бісів, хитрий, по малюсінській кому піднесе, а кого наче й ни баче. Так Василь стояв — стояв тай каже: „Замотаю бабу, хіба горілки даси стакан!“ — Ухватив стару Радчиху і начав її носити по хаті, трусить, поки той ни підніс стакана. Після того попав ше Радчихину сестру Коновалівську, і ту носив — носив, поки ни піднесли йому другого стакана, тоді й пішов.

Він Цигана присяжний приставлять. А там кого видмедем нарядять, соломою всього замотають. Він увиде того видмедея: „Кланяй ся — лишинь сестрі, нихай дасть квасолі на насіння!“ — Чудний діяволів чоловік!

То він у Панька, як гуляли, кобилу вводив в хату, хата просторна. „Купіть кобилищу! Тут, Боже, хороша, семи годів! А коли хочите, в зуби подивіць ця!“ — Та підніме хвіст та до стола веде. А тоді взяв, вивів, найшов Панькові штани, надів кобилі на задні ноги. Паньчиха сміялась, шо кобила штани замочила — вони замерзли.

Там діяволів чоловік до того докричиць ця, охрипне, аж хвора після свальби. Шо вгляде на дворі, і тасує в хату, аж двері тріщать. Там кричать: „Ни ниси, ни ниси!“ — Так куди там. Уніс плуг: „Орать вам треба? Я такий наймаюсь із своїм плугом!“ — „Ну, кат побири с твоїм плугом! Ниси його назад!“ — Потирив він його.

Як у Панька свадьба була, а до Павленка зазивали, так Василь Тарасів зліз на кришку на ворота та кричить: „Пожарь! Пожарь!“ — А недалеко-ж волость. Староста віхторянський прибіг з волости, пита: „Де тут пожарь?“ — А пожара й нима.

Як по бесидах ходять, приставляють баби, аби больши сміху. Возьме гребінь з мичкою або конопель начепе, дере на той гребінь, а місто виритина палку, та ше нарошно й дріма над тим гребінем. А тут кричать: „Та й идолова пряха! Ни спала усю ніч, пряха; ця напряде!“ — Мужики вихватять у неї той гребінь та закинуть на двір, або на хату; а вона тоді лапа коло себе, лапа: „А, Боже мій милостивий! Деж оце гребінь мій дівсь?“

А мужики возьмуть на дворі горстку конопель, вйде в хату: „У тебе, мамо, коноплі ни тіпані, так ми прийшли тіпать!“ — І почина тіпать об жінок. Та як бісові сини тіпають? Як хвосне — хвосне, так аж хто зна, куди костриця летить.

Ігнатенко вигадував у Тишанці: „У тебе, мамо, плечі померзли; дай я, мамо, зроблю тобі сирид двора піч, а то батько ни пускав тибє на піч; батько сам ляже на піч, а тобі нігди!“

Вони як ходять по биседах, де саме вода, туди лізе скакати, у воді плюскають ця.

Вівторок.

У вівторок збирають ця до батька; яка канпанія де гуляє, туди йде: та канпанія до молодого батька, а та до молоді батька; у кожної канпанії свій батько. Батько почує їх, дасть закусить огірків або капусти, картох. Тоді всі, хто гуляв на свальбі, зазивають до себе; хто утром зазоветь, а хто вечиром, а хто тут же купе водки, щоб ни зазиваць ця. То треба до водки хліба й соли становить, а то він за чужим хлібом - солю пройде. А типер повчились, двора три умісто собираюць ця зазивать, куплять три четверті водки, ото саме в раз буває, шо дворів пяддисять гуля. Вони дня три зазивають ця, поки всі зазовуть ця.

У вівторок ділять лежинь. Вони в обох же сватів є; той свої канпанії, а той свої. Розділять, та по рюмкі піднісуть.

Ото як обходять усіх, ска'ть: „Збирайтись хліб ділити!“ — Де ни зазивають ця, отой батько головатий ходе с хлібом (хоть у молодого, хоть у молоді називають головатим батьком; то-ж уся голова свальбі). І в того і в другого головатого батька свій хліб. Вони тіко дарувать сходять ця, а то ни мішають ця; той с свою канпанію гуля, а той с свою. Прийдуть в биседу (як хто ка': „До нас бешина прийде!“), батько дає хозяїну гостинець. Той бире, знає, шо його нїзьзя їсти, ска' бабам: „Глядїть же, баби, щоб ни зьїли батькового хліба! Напишіть на йому хоть крийдиною хрест, щоб значкий був!“ — Ті возьмуть, положять його на полицю, а як виходить биседа, оддають опять йому, він іде у другу хату с тим хлібом. Як обходять усіх, тоді ділять хліб той; поріжуть маленькими кусочками, олією помастять у мисках, по рюмці водки піднісе; вони закусять тим хлібом.

А тоді-ж скажуть: Давайти батька продавать; він типер нам ни нужин!“ — Витягнуть колішню (два колиса і вісь), положять на її дощичку, помостять соломи і посадять на дощичку батька з матірю і повизуть до кабака. Як які ще будку напнуть іс соломи, аби сидіть можно. Батько в кабаці купе четверть,

мати возьме закуски: огірків, хліба, картох, мочиних яблук, в кого є, миску набируть. Випють четвирть, тоді сами ще складають ця, четвирть бируть. А тоді як попоють, поросходять ця по домах, і свальба кончилась. Це називають: кінці ховать у кабаці.

Субота.

В суботу бувають одводини; той і той батько зове, хто гуляв на свальбі. Як де, то подадуть по'бідать, і підуть до свата і там їх сажають обідать усіх гостей. А тоді вони до себе кличуть тих гостей обідать. А молоді вперед ходять до батька й матері, погостять ця, тай до дому поприходять. Все-ж гаряченьке варять і напичуть м'яких пиріжків. А як де, так лишнього ни заводять; той батько своїх гостей почує, а той своїх. Воно менш п'ятидесяти рублів ни обойдет ця на цих свальбах. Отож і кажуть: „Оце в осени жинить; всячина є, чи курята, чи гусята, чи хліб, а там як піділо, то вже мало буде.“

Та це, бач, і одвод свальбі, одвидуть її зовсім. А то, бач у Тишан, у зимлянських і в миколаївських називають: зузую лю вигонять, а в цих, в борисівських, одводини.

А як удівець на вдові женить ця, він привезе її до дому, покличе родичів, сусід, наваре їм, напиче, почує їх — ото і все. Коли там хто захоче зазвать ця, зазиваїть ця, а то буваїть так, що й ни зазиваюць ця.

7. Весіле

в м. Богучарі, в Вороніжчині.

Зап. 1893 р. Петро Тарасівський.

1.

Розмова перед сватанем.

- Шо-ж ви жонаті?
- Ні, не жонатий!
- Чого-ж ви ни женитесь?
- Тя, бач, я любив одну, а вона вийшла за другого, а далі і вмерла.
- Шо-ж, шукайте собі другу!
- А як я другої не буду любити, тоді шо-ж буде?

— Не, ви ни кажіть так. Любов, то пустяки; поживите, привикните й до другої. Це вас лукавий соблазняє потому, що коли ви жените ся, ви будете по закону жить, і лукавий там уже нічого ни поробе з вами; а коли ви нижонатий, то лукавий ро-ставляє сіти, і воде вас то до одній, то до другої, то до тре-тьої і так без краю. Хібаж це по закону? Один гріх тай годї. Та холостий і пользи ніякої нікому ни може зробити. Він так тільки для свого удовольствія живе. Нима в його товариша вір-ного, нима подруги жизнї, нікому він не може довірить ця. Ро-зумієть ся, коли ви ни бачите тут ніякого гріха, так вам справді ни треба женить ця, а коли ви бачите гріх, так жинить ця й жиниць ця. Тільки слїдує жинить ця з роцотом. А то ви возь-мите бідну, а вона й не буде биригтись чириз те, що вона ни буде боять ця бідности; а як ви возьмете ни бідну, так вона биригтиметь ця, щоб ни зробити ця бідною. А шо то любов — так то одні пустяки. Буває, шо й по любові женять ця та жи-вуть ни в согласїї, а то женять ця і без любви, та живуть в со-ласїї: загодї нельзя узнать. Це як би ви переходили з одного міста на місто, так вам було-б низручно держать сім'ю, а то ви вкорінились на одному місці, жалованя получаїте, слава Бо-гу, таке, шо можно сімю содержувать. Живить ця — жинїть ця, шукайте собі пару; нижонатому ніяк ни можно жить. Це вас лукавий соблазняє.

(1892. VIII.)

2.

Жив собі чоловік богатий. Було у його хазяйствичко по-рядошне: кобильчина, коровячка та і 7 овечат було, так шо до діла жив, но тільки того ни доставало — ни було дітей. Як ни бились, шо ни робили, но ни було і званія дитячого. От у одну нидїлю вишли, звозивши хлїб с старухою і розмовля-ють: „Шо ми, старá, будим робити? Дітий у нас нима, пом-римо — усе пропаде!“ — Потім глядь на ворота, аж тут лижить син — підкидушок. — „Стара!“ — чи з ляку чи з радості гук-нув дїд, а потім опомнив ся, оглядїв ся тай каже: „Иди лишень, подиви ся! Журились тільки, шо дітей нима, а ось син!“ Стара була моторненька собі, хватила хлопця, обмила гарненько, по-тім зібрала кумів. Кум — Марко Стипанович, кума Явдоха Ва-силївна, повизли в сило до отця Сиргїя, пирикристили, дали миння Грицько. Бач, я забув, як звали хазяїна і хазяїку, а опї-сля спомнив, шо старого звали Питром Фодосевичом Бизобро-тним, а стару Феська Динисївна. Так як голубятка жили, як до-

стали собі Грицька. Так стали його кохати: то кієлю молошного зварять, то молочка свіжого у сосочку дадуть сосать, а більше коржика пшинишого спичуть і жують та і годують. Так вони били ся півтора году. Ставши ходять, і так ни шчули ся, як і пастух став свій, ни нанятий. Но що-ж за хлопиць був: моторний, за шо ни ухватить ця, те і зробе. Та іще був сибі такий, як молотком ізбитий; високого росту, широкий у плечах і на виду красивий. Та іще у його привичка була, уже такий був милостивий; старця ніколи ни оставе биз куска хліба; бо щоб він сказав: „Ни гнівай ся“ ніколи ни случало ся. Він би с сорому пропав. Так отакий-то був Грицько.

А Питро Фидосевич і Феська Динисівна? Були вони раді, шо такого помошника дождали і сами ни свої, ни чують, як ходять, як ідуть у церкву. Так він надіни каптан новий, зеленим поясом піпережи ця, і бороду і голову маслом намаже, аж лисніє, та йде будто староста слобідський. І вона була така баба чипурна; прибореть ця. уміць ця, упоравшись і піде до церкви. Так люди були вони собі божиствинні, і найдиша приучили учити. Як уберить ця до церкви, причешить ця, кумашну сорочку надіне, та ще оливою щоки помаже, щоб блищіло. Як іде по церкві, так всі дівчата і повітрішують баньки, і молодиці шепчуть: „Чий це такий пишний та бравий, ниначе пан?“ — І стануть шептати, хто шо про його знає, і всі хвалять. Хто скаже, шо робочий паринь і смирний, а хто каже, шо милостивий. Так отака слава гриміла про Грицька. Даже малі знали його. От Питро і Феська стали думати, де його сватати за Грицька, а потім і подумали: „Давай, стара, підимо до удови Хавроні, там у неї хороша дівка.“ — „Шо-ж, старий, нам усе равно, а хто-і-зна, як Грицько скаже.“ — „Позвать його!“ — сказав Питро.

Позвали Грицька і стали розказувати їх пораду. Він тільки спросив, як ту дівку звать. Вони сказали, шо мати Хавроня, а дівку звать Катериную. А він сказав: „Як знаїте, моє діло таке: куди вам угодно, туди і піду.“ — От пішов Грицько за своє діло, а старий і каже: „Чи оддасть вона за нас, шо вона багата, може погребує нами.“ — „Де там, сказала стара, вона давно губи лиже, щоб вийти за нашого Грицька, а ти і ни пізнав до сього время.“ — Тут старому нічого ділать, одів ся таки порядошно і пішов до сусіда, диськати, до жінчиного брата, просити його у старости. — „Здоров, Федоре Івановичу!“ — „Здоров, Питро Фидосевич!“ — „Днювали собі?“ — „Слава

Богу, як і ви! Сідайте у нас!“ — „Ні тут ніколи сідають; я прийшов просить вас у старости.“ — Бог з ним, брат, я ни знаю, як там нужно балакати.“ — „Ми по простому будим, нічого з разними приштами, по сусідськи.“ — Послухав він, убрав ся собі гарненько, видрав сіру шапку, зелений шарх і пішов к сусіду на поштуваня. Розумії ця, шо ни підмажи віз, а він і рипить, так і це діло. Зараз посадили за стіл, поставили свинячого холодцу, пелуштовх водки, випили водку, поїли холодець, розкрасніли ся, аж піт проняв їх. Потім убрались і пішли так, шо забули у хаті Богу помолить ця; спомнили сирид улиці, шо Богу ни молили ся, шо б їм Бог помагав, тай давай сирид улиці поклони гепать. Тут челядь нидалеко була, стали на їх свистіть, тюкають, мов на звірів. Но вони лоби позаливали, то їм і байдуже. Помолили ся і пішли сибі по свої дорозі, та ідуть і разсуждають: „Знаїш шо, брате? Старі люди примічали і нам говорили, шо наша свальба буди весела; бач, тільки вишли із двора і зараз почули нас, бач який гомін підняли! Це діло буди наше!“ — От дійшли вони до двора, стали кислі протирать із очей. Послухали, ни чуть нікого. Потім постукали. Хаврошка схватила ся швиденько, оділа ся, в шо було; вона жила порядошно, було в шо одіть ця; тоді спрашує їх: „Хто стука (бо вона знала, шо це старости), чи які забродяги ночью шляють ця?“ — Бо пошутила з ними, і мода була така. А їх Федір і каже: „Ні, ми не забродяги, а добрі люди, но тільки збили ся із шляху, отам уже на кряжу, і ни знаїм, куди пришли. Казать більш ни знаїм, а лишень пускайте нас та обогрійте!“ — Хавроня узнала по голосу і знала, шо за люди вони, просто пустила їх у хату, більш ни стала командувать ними. Увішли у хату, пирихристились, і староста подивив ся по всіх углах, на святі і підбором оп поріг стукнув: мов заворожив, шо б с хати ни вийти, ни скакавши і водки ни пивши. Так як вони приштів ни знали, і ни стали довго думать. І каже староста: „Хівре, оддаси нам свою Катирину за Грицька?“ — Ну, тут аж жижки затрусили ся, та хотіла сказать шось, та заломала ся та чоґось мов обморок з нею став, шо ни знала, шо їм казать. Тут наші старости як за віточку хватили ся, привили Грицька (так убрали гарно) і Катирину на силу уволокли, бо ни хоче, і тут блима, як вова по ярмарку. Но, Грицька і спрашує Федір: „Согласний брать Катирину?“ — „Согласний!“ — сказав Грицько і покраснів, бо засоромив ся. І за тим спра-

шує Хавроня Катирину: „А ти согласна іти за Грицька?“ — Вона тоді очипила ся колін, попала ганчірку в зуби тай каже: „Согласна!“ — а сама чуть кирпичини с коміна ни одорвала. Тут старости за відром водки. Зібрали людей: кума Макара, Гапку, та ще був свояк Василь, пожилий чоловік, і Устя, сусідка, і Клим, чоловік багатий і знатний — і тільки всього було народу, бо на могорич багато ни кличуть.

Тут пішла потасовка: пють та їдять. Так як нічого ни готовили, так тільки і було закуски: кавуни солоні та огурці і капуста була пилюстка — і все. Но п'яні на те не потурають, а їдять, аж тріщить. Потом стребували балабайку; він прийшов, йому лоб залили. Так він як ушкварив дудочки, бо дрібненько пальцями пирибирав. Тут як підняли ся, вся аж хата трясеть ця, скачуть та приказують. Гапка така була проворна, що плигала, як Сидорова коза, ступала, дрібно пирибирала „чириз ножку“ і приказувала:

Тра - та - та, гра - та - та!
 Сіла баба на kota,
 Поїхала до попа:
 А попові дочки
 Шивють чобіточки:
 Із кози — шприди,
 Іс — kota халяви.

А потім каже:

А я в скоки та у боки,
 Та навприсядки:
 Та за днеше та за гребінь,
 Та на довітки!

Потім запалила ся, що мочі нима, і заховала ся у ківнату. А там свояк Василь попав цеберку, замазану у глині, та саде і кричить:

Ой допну, розорвусь,
 Та ще впаду, розобюєсь!

А сам як вовк у казармі повиртаї ця; він був ниповоротний. І там іще квичали, но нільзя було розобрать, що хто кричав, і кривили ся і іржали, як жирибці, — чого там ни було. І так кончило ся; полягали спать, і тоді утихли. Це тільки могорич, що на свальбі буди — ни знаїм.

Добавленія до пословиці: Ета пісня до конца — нам по рюмці винця; кому рюмка, кому дві, кому ніт ни одниє; кому сала кусок, кому дулю під носок.

С тим конець.

8. В е с і л ь

в с. Хитрівці, Мелітополь. пов. в Таврії.

Оповіді погон. Василь Пейзжжальий.

Як має бути провід свайби.

Коли задумують женить сина, то найперше приготують ся, щоб були гроші і був справлений молодий. Роспитують, когоб узять, коли той парубок не має знакомої дівчини. Вибирають такий день, а більше свято, і тоді батько й мати взивають сина в хату, і кажуть йому, що ми тебе думаєм женити і думаєм узять отам то. Коли у молодого єсть знакома дівчина, то він каже: Ні, тату й мамо, я тиї ни хочу брать, а як хочите, то отаку возьму. — Буває так, що довго торбують ся, син хоче ту брать, а мати ту і наводе таку кливиту на ту дівчину — що в неї мати відьма і т. д. Як уже син стане на одному, то мати і батько згоджують ся і посилають за старостами молодого. Коли посилають батько і мати молодого, то приказують, щоб гарно обходив ся зі старостами, щоб вони з охотою йшли. Молодий в те время повинний бути такий поважний і дуже всім покірний.

Приходять старости, садовлять їх за стіл, дають по чарці. Батько обявляє, що вони надумали, і на що це їх призвали. Старости приказують: Нихай вам Бог помагає начате діло скоро скінчити.

Тоді починають виряжать і благословлять. Батько і мати беруть ікону і хліб, син кланяєть ся до землі, а потім цілує батька в руку і в щоку, матір также саме. Тоді бируют старости хліб от батька, у хлібові дрібок соли. Батько і мати кажуть: Нихай вам Бог поможе.

Як ідуть старости з молодим, то коли дівка знакома, то молодий уже знає, де вона єсть, чи дома, чи на досвітках, то молодий іде на досвітки, а старости до молодой батька. Більше ідуть сватати ся у ночі. Приходять старости до молодой батька сідають, отдають хліб, самі сідають на лаві і починають балакать про хазяйство, або що нибудь — не за молоду, а потім дають такі приміри, що ми чули, що в вас є такі дівчата, що можно найняти на виликий строк. Батько і мати дають отвіт, що ми ни наймаємо, бо ще мало нам вона зробила; і так проводять балачку, поки трохи познакомлять ця. Молодий приходе з молодую, як що вони вже знакомі, заходять в хату і мо-

лодій, де сміливий, то цілує тестя і тещу в щоку і в руку, а коли ні, то проходить й так. Молода стоїть біля комина, довбаєть ця в ногті.

Як же молодий їде в чужу слободу, то там входе в хату разом зі старостами, а коли молода дома і вона ни йде с хати, то староста посила її за водою в сїни, молода бере кухоль і йде по воду. Молодий в те время виходе за нею в сїни і там бере її в руки. Буває, шо молода ни хоче з ним і говорити, то він силою її диржить і ще виходе і староста один для помочи і у двох її уговоряють, шо: Дивись і ни думай, шо ми такі і такі. Як понаровить ця молодій, то вона дає слово: Як би де оддали, то я б пішла.

Коли староста почує от молодой такі слова, то йде в хату і просить, щоб покликать молодих до хати. Бувають такі випадки, шо староста бачить, шо молода дуже охотна піти за його, а батьки не хотять віддати, то староста предупреждає молодій, шо коли будуть питать батько і мати: Чи підеш за „Василя?“ — ти повинна сказати: Як оддасте, то я піду. — А то часто буває, шо батько розсердить ця, коли вона скаже, шо: Я піду! — а батько каже: Иди, в чому стоїш. — Як почує батько, шо молода зверта на батька, батько стараєть ся приданого більше заправить. На придане кличуть батька молодого і батьки сходять ця.

Як зйдуть ця, кличуть і матір молодого і тоді молода обмінює хліб і в те время молодий цілуєть ся з молодой і тоді поклоняють ся обом батькам і матерям.

Дає молода старостам рушники і ідуть на розглядини до молодого. Обдивляють ся все, шо є. Тоді роблять сватаня, скликаючи багато родичів. Молодого рід приходе до молодой і тут садовлять за стіл молодого рід; молода всіх цілує, а гості дарують молоду грішми, хто сїки (скільки) може дати. Після цього ідуть до молодого, весь рід молодой і молодого. А молодий остаєть ся у молодой. Приходять хлопці і дівчата і требують хлопці з молодого могорич за молоду. На сїки зйдуть ся, чи на читвиртину, чи на більше там, гуляють молодіж всю ніч.

На тому кінчаєть ся сватаня. На другий день ісходять ся свати вмісто (до купи) до якого нибудь свата, а найбільше до молодого батька на домовини (робити умови).

Тут вони домовляють ся, кому шо справить на свайбу в подарок.

1. Матері молодої повинний молодий купити чоботи або вахянки.

2. Молода повинна справити свикрусї спідницю і карман, на ту ціну, яку за чоботи.

3. Батькам молодої і молодого повинні бути сорочки з чирвоними поясами, хоть із чирвоного кумачу (китайки).

4. Батькові молодої повинна бути шишка на вид борони і барило, матері молодої прядка, це все з кіста ліпить ця.

5. В чоботях повинний зять положити як найбільше гостинців.

6. Умовляють ця, на який день вінчать молодих і на який день свайба буде.

У нас більше принято вінчать раньше, не в той день, шо свайба.

Як привозять от вінця молодих, то світять дві свічки, молодої і молодого, і молоді обідають, а свічки горять; чия більше згорить, те скоріще помре.

Молодий от самого сватаня ходє до молодої на ніч до самої свайби.

Збори на свайбу.

Четвер. Кличуть шишки ліпить у молодого і у молодої. Ліплять шишки, співають разних пісень (котрих, не памятаю).

Пятниця. Молодий зі старшим боярином їде в чужу слободу кликати рідню і так уже молода собі їде. Дають молодому шишок, скільки родичів по щоту. Молодий з боярином їдуть; кого стрічають, молодий кланяєть ця, хоть їде, хоть їде; хто йому на зустріч, той каже: Хай Бог помагає.

Обкликавши, приїздять до дому; молодий розказує про все матері, чи благополучно все.

Субота. Приходять коровайниці і місять та ліплять коровай і шишки. При цім теж співають пісні.

В суботу молода їде чи їде, як близько, до молодого, нисє вінок з дружками. Як прийде, то посадовлять їх за стіл і дають їм снідати. Тоді дають молодому вінок на тарільці, а боярин викупля, кидає на тарілку пядесять коп. або руб. І тоді їде молода до дому і готовить ця поїздити на брищі, або на тачанці з дружками по своєму селі. І также молодий збирає бояр і їздять по своєму селі і даже по других свайбах.

Коли їздять молоді, то як стрінуть ся молодий з молодою, чи то своєю, чи з чужою, то спиняють коні, встають, кланяють ця друг другу і цілують ся, деб то ни було. Частують ся, бояри дружок, а дружки бояр. Потім кличуть рідню свою на дівич

вечір. Іще в суботу з ранку дівчата ліплять „дивинь“ з кіста на кістриці, наліпляють довжиною четвертий в дві і стромляють в таку малу паляницю.

На дівич вечір в суботу мало сходять ся і мало гуляють. В молодого покрасять гильце і потім ідуть до молодої. Там дають вечерять і молодого рід іде до дому, а бояри і дружки гуляють і грають. Молодому протів ниділі ні в яким разі ни можна оставать з молодою спать, ни годить ся. Теща приказує: Иди, сину (затю), до дому, щоб рідніші були завтра.

В ниділю рано ідуть молодий з боярином і молода з дружкою або з усіма дружками до церкви; ідуть більше не разом, а часто буває і разом, як вони вже вінчані, а коли не вінчані, то виражають сбох батько і мати молодої.

Іще одно в молодого повинно быть: Дві голки на спині, вткнуті хрестом в каптані, або в шо він одягнений, так же і в молодої. Це для того, щоб ніхто не зглазив, бо дуже багато на їх дивить ся в ці дні. Приходять, чи то приїжають із церкви до молодого, молодий і молода, старша дружка і старший боярин. Дають їм обідати і потім молода іде до дому, а молодий поки що собі готовить ця, щоб і в ниділю покатать ся з боярами. Коли він живе бідно, то бояри приводять по коняці, а таки поїздять по селі.

А тоді вже гості сходять ся і дають їм обідати. Обід готове кухарка; наймаєть ця на ниділю і на понеділок за руб і платок і пів кварти горілки. Варять борщі і локшу на дворі, помагають варити діди старі такі, які люблять лишню чарку випить.

Приїжає молодий із катаня і готовлять ся їхати або іти з поїздом до молодої. Назначають поїзд так, щоб ни було молодому пари.

Як складаєть ся поїзд, із скільки душ, як звать і як считають:

1. Дружко і піддружий	2 чоловіки
2. Молодий	1 „
3. Світилка і світильник	2 „
4. Дві свашки	2 „
5. Два старости	2 „
6. Два музиканти	2 „
7. Бояр	8 „
8. Візник, що одержу привозе	1 „
9. Сторож, що глядить бричок	1 „
	разом 21 душа.

Це буде поїзд, сюди все беруть ся зараз із роду, а тоді і чужі.

Як назначуть всіх, сїки нада, то свашки забирають всіх членів шапки і пришивають до їх кусочки кумачу. А потім кожний викупає свою шапку. Свашка або найбільше тітка молодого, носе сито і туди кидають гроші, скільки хто може, і забира свою шапку.

Ті всі гроші висипає за комір молодого і вони там аж до вечора хранять ся.

Дають закусувать і по чарці і тоді виводять молодого хвусткою; виводе дружко і станове веред порогом; в те время мати набравши собі в хвартух оріхів, вівса, а часто збирають на цей день багато по пів копійки, канфети і т. і.

Дружко веде молодого то в ту, то в другу сторону, а мати сипе на всі чотири сторони, люди і діти з виливою товпою збирають, шо попада, дуже радісно хватають, часто буває грязь, то і на грязь ни дивлять ся. Виводе мати молодого хвусткою за двір, тут частує і перепитує: „Чи все забрали, шо кому повинно брать? В дружка повинний быть кухоль з медом і шишка з верху, у піддружого горілка і хліб в руках, у старостів — у одного горілка і хліб, у другого горілка; у свашок — у одної чоботи тещі, в другої — батькові борона і барило, матирі прядка і остальному родові шишки; в старшого боярина гильце в руках, у світилки світильник, щоб свічка була, і щоб шаблі ни загубила. Дружко і піддружий і старости в рушниках чириз плечі. Ідуть або йдуть весело, бережать, щоб хто дороги ни перейшов, а коли хто хоче перейти, шо ни зна, або нарошне, то його спиняють, дають чарку і просять ни проходить молодому князеві дороги.

Коли доходять або доїжають до молодої, то в молодої ворота зачинені і стоїть вилика сила хлопців і молодих мужиків. Молодий приходе, кланяєт ся їм і питає: Шо ви ни пізнали? Скільки я до вас ходив, пускали, а тепер ні! — Дає їм бутилку горілки, а коли вони ни хотят, то часто буває, шо цей поїзд береть ся пхать ворота і пхають їх ті туди, а ті відтіля.

Коли поїзд попхне, то ту горілку дають поїздові. Входять в двір і стають перед порогом, свашки, молодий, бояри. А дружко іде в хату, здоровкає ця з сватом і свахою. Свашки часто співають перед порогом таку пісню:

Чи ви свати, чи ви ни свати?
Чом ви до нас не виходите,

Хліба, соли не виносите?
Доки це ми та стоятимем,
Сяру землю та топтатимем?

Молода ховається і два боярини, або три ідуть шукать; коли найдуть молоду, то вона захова рушник той, що ходє з ним в руках і коли бояри ни найдуть, то купують горілки. Приводять молоду. Коли входе молода в двір, то кланяє ся молодому, а він їй. Молода заходе і сїдає за стіл, а молодий стоїть довго, буває більше часу. Дружко справляєть ся в хаті, і виходе староста молодой до старостів молодого з хлібом і з кухлем; тоді обмінюють хліб три рази і пють із кухля мед.

Брат молодой бере коня (ціпок) молодого і їде на йому в горб, а дружко тоді викупляє, плате по договору на домовинах руб, а то буває, що і шапку вимовляють; коли вже (коня) ціпок викуплять, то дають ціпок молодому.

Начинають дарувать бояр хвустками; дарує тітка або систра молодой. Обдарує бояр, а молодому ни дарує поки, а питає: Чи довольні подарками? — Повинний сказати старший боярин; що заким пем, гуляєм, тому подарка ни маєм.

Тоді дає молодому тітка платок гарний; як дає, то той платок бирє боярин, молодий в те время кланяє ця, а боярин обведе кругом голови, коли він кланяє ця, три рази.

Тоді починають наші свашки дарувать молодой рід. Найперве дають матері молодой чоботи і прядку (шишку), а тоді дарують шишками цілий рід. Коли подарують, тоді хто небудь надіває толуб на виворот; найбільше це робе тітка молодой або систра, як багато старіша. Виходе вона із сїней і кланяє ця до молодого, закривши собі голову, а молодий кланяє ця до неї. Тоді дають бояринові кухоль з водою і ячменем. Тоже і тут молодий кланяєть ся, а боярин обведе зразу понад головою і за третім разом кидає його через хату або назад себе. Поробивши все це, ще дають і тут дружкові і піддружому рушники. Вони перевязують і кажуть: Спасибі батькові і матирі, що рано вставали та „Галі“ гарні рушники дбали. — Тоді виходе батько і мати з хлібом і просять молодого в хату, кажучи: Просимо хліба - соли, просим вас в хату. — Бере дружко молодого хвусткою і виде в сїни. У сїнях молодий ще кланяєть ця батькові і матирі молодой і всьому родові молодой. Тоді, коли молодий уже в сїнях, то молода за столом, а старости молодой сидять біля порога. Тоді дружко пита: Старости, пані старости, розрішіть порубать двері. — Старости молодой кажуть: Бог благо-

словить. — Дружко каже: Другий раз і третій. — Старости кажуть: Бог благословить! усі три рази.

Тепер дружко платком бє по одвірках, а дружки співають:

Рубай, дружко, двері і т. д.

Упять питає дружко старостів молодой: Старости панїстарости, благословить молодого князя в цей чесний дом увести. — Старости відповідають: Бог благословить. — Дружко: Другий раз раз і третій. — Старости: Бог благословить! — всі три рази.

Бере молодого дружко за хустку і виде до столу. Тут уже дожидають хлопці три або чотирі; в руках у їх палки і на краю солома намощена. Хлопці ці ширяють молодому в вічі, тоді дружко з ними розчитуєть ся, дає їм по копійці і по шисці і хлопці ті виходять з покутя.

Дружко молодого веде хусткою понад полом і по лаві, дружки чуть нахиляють ся. Як поза спиною видуть молодого, молода голову положе на стіл, а старша дружка накриває платком. Молодий з дружком сїдають і молодий скидає платок, підводе молоду і поцілує. Людей в те время повна хата, всі дивують ся, чи дружко нїде не ошибаєть ся. Дружка викупляють, дають йому чарку горілки і він вилазе зза столу, прозь молодого сїдає світилка і свашка, а с пиреду сїдають бояри. Старости молодой і молодого сидять тепер уже біля порога. Дружко і піддружий ходять за порядками. Тепер бере батько молодой і мати частувать, наливають в чарки горілки і кидають туди гроші, беруть батько і мати хвустками чарки і подають молодим і так: батько молодому, мати молодій і навпаки. Почастувавши молодого і молоду, частують весь поїзд. Дають обідать — борщ, локшу, мясо. Тоді виходять на время ізза столу, щоб вирядить візника із скринєю і одежою. Візник підїжжає до будки, де одежа; бояри бируют скринню і виносять на брчку. Візник считає всю одежу. Зазнача, яка одежа повинна бути: Скриня; у скрини полотна, скільки придбає, потім мілкої одежі, як: спідницї, кохти, платки; потім іде веретя, рядна, кудрі (ковдрі) і т. и. Баби багато дивлять ся і считають. Поскладавши все це, мати молодой поштує візника і тих, шо їдуть на скрині із роду молодой.

Поїзд заходе, як виряде скринню, опять в хату і сїдають за стіл. Начинають ділити коровай. Дружки співають:

Дружко коровай крає,

Він семеро дітей має і т..

Поділивши коровай, молода діле дивинь, дає всім родичам. А потім брат розплітає косу молодій; молодий плате за те п'ядесят копійок, або і руб. Тоді виходять всі із хати, остають ся тіки молоді, дружка і піддружий. Бере батько благословеня і благословить, а також і мати, а потім дає ікони молодим і молодому хліб. Виводе дружка молодих із хати хвусткою і ставляє перед порогом; вони кланяють ся на чотирі сторони, тоді іде, чи їде поїзд. Молодий диржить все время молоду за руку, щоб ніхто не проскочив поміж ними, бо тоді будуть часто розходить ся. Доходять до молодого двору. Тут на воротях накладають огнище з соломи, молодий з молодую прямо переходять через огонь. Коли ввійдуть у двір, стають перед порогом, виходе батько і мати, молоді кланяють ся. Тоді заводять молодих за стіл і дають їм закусовати. Закусивши, виводе дружка і веде їх до городніх воріт і питає, чи вони согршили. Тут молодий повинний сказати. Коли молода уже потеряла краску і молодий ни хоче її скрити, то каже явно дружкові, шо ми вже грішні. А як ні, то заводять молоду в будку і дружка виходе, а молоді остають ся. Вони повинні роздіть ся і доставать крові. Цей час для молодої дуже страшний; часто буває, такий страх доходе із молодими, шо даже до плачу. Молодому треба зараз же достать крові, то бували такі випадки, шо приходилось прямо руками. Під двирьми всі, дружка, піддружий і свашки питають: Чи скоро? Як уже це зроби ця, то молодий каже: вже, і одчиняє двері. Молода надіва другу сорочку і тоді молоду завязують. Вона іде з свашками в хату і нисе ту сорочку на тарільці. Уходе в сіни, мати стрічає молоду, вона подає сорочку і співає так:

Нп бій ся, матінко, нп бій ся.
В червоні чобітки вбуй ся.

Мати бере сорочку і іде до полу, там розгортають і дивлять ся з другими жінками. Співають приданських пісень.

Це все роби ця в ниділю в вечері; потім починають дарувать. Сперва дають батькові сорочку, потім матері спідницю, а потім дарують батька хрещеного і матір, дядьків і тіток. Дарують так: Ріжуть коровай молодого і кладуть подарок і кусок короваю на тарілку і подають. Потім дарують чарками; коли дарують чарками, тоді обдаровують молодих чи то грішми, чи то дають тилищу, чи то ягнищу, чи мішок жита, чи мірку ячменю. Горілку як пють, то находять гірку (тоб-то кричать „горька“); молоді повинні цілувати ся. Люди всю ніч гуляють, як достатки єсть.

Молоді сплять. Боярин рано в ранці приходе і буде молодих, як що захвате в постелі, а коли ни захвате, то йому в понеділок не буде пляшки горілки. Молода входе в хату і вмиває свекра і свекруху, і хто є в те время в хаті, і утирає їх.

Бояринові дає молода кусок чирвоного кумачу, він чіпляє на палицю і вилазе на хату; сидить біля димаря цілий ранок, аж поки йтимуть поклоняти ся до тещі.

Збирають ся молодші. Дружкові і піддружому молода чіпляє чирвоні пояси через плечі. Ідуть по селі, співають, грають, молода і молодий ідуть по переду. Приходять до молодої матирі і батька, їх садовлять за стіл, дають меду, вареної. Тоді молода іде з усім родом до молодого до дому, а зять, дружка і піддружий остають ся висти тещу. Наперед теща дуже тут начинає чванитись, зять її вбуває в ті чоботи, шо у ниділю свашка нисла, теща ногу корче, зять цілує в шоку; убувши тещу, зять бере її за руку і виде; молодої рід іде за тещено і часто садовлять її на землю, щоб зять поштував.

Доводе молодий до свого двору, тут заплутують ворота валом (пряжою).

Приходе ввесь молодої рід, кличуть їх до хати і садовлять за стіл, зараз же дарують. Подарувавши, дають їм обідать. Побідають, виходять на двір і тут починають танцювать; батьки молодої і молодого кидають гроші, хто скільки може, а потім танцюють всі інші. Молодий і молода збирають ті гроші. Тепер молодий і молода викупляють у дружка пояс і у боярина, за скільки зйдуть ся. Молодої рід іде до дому.

А молодого рід сідає обідать і потім іде до дружка в беседу. До дружка іде молода і молодий. Дружка садове всю беседу і угощає їх; потім ідуть до піддружого і т. д.

Молодий і молода ідуть от дружка до дому.

Гуляють понеділок і вівторок, аж поки обійдуть з беседою всіх, хто гуля на свайбі.

Як кінчать беседу, тоді продають батька і матір; їздять по селі, матір убирають в нову одежу, і чіпляють на неї гостинці. Продадуть батька, збирають ся на кури.

Збирають по коробці пшениці з пари, продають і беруть горілку, а жінки зносять по курці. Сходять ся до молодого і тут готвлять вечерю. Повечеряють, як коли під середу, а ко-

ли під четвер. Зйдуться у ранці, похмелять ся і кінчилась свайба. Після цього свати сходять ся і гуляють, поки їм потрібно.

В найблищу ниділю іде зять до тещі в гості.

9. В е с і л е

в станиці Шкуринській, Єйського відділу, на Чорноморщині.

Зап. Федір Гр. Півень 1894 р.

За дві неділі раньше свадьби ідуть два старости і беруть хліб і чвертку горілки і ідуть до дівчиного батька і матері, а молодий наш Андрій за ними іде. Приходять зараз до Ганиного батька і кажуть: Здорові були, хазяїн із хазяйкою, пускайте нас на кватерю.

А мати Ганина і каже: А що ви за люди?

Староста: Та ми купці — добрі молодці, шукаєм собі підхожого товару, тай підчули, що будьто у вас єсть підхожий товар, то вже ж не пощетайте за труд, покажіть його нам.

Батько каже: Що це за товар? Я його ни знаю.

А старости і кажуть: Хіба це ви не догадались?

А батько каже: А, добре, догадав ся! Ану лишинь, дочко, увійди сюди; ось щось оці людиї скажуть!

Ганна убіга підтикавшись і будьто нічого ни зна, та зараз по хаті зирк-зирк: А, знаю, що це за люди, і знаю, що вони будуть казать.

Та миршій поверни ця до коміна тай колуца цальцем глину. Батько: Ну, шож-дочко, от прийшли оці молодці тибє за Андрія сватать. Що ми їм будим казать?

Ганна: Та ще я ни знаю, що ви скажити, а я за такого парня согласна піти.

Батько зараз поверни ця до старостів і каже: Що-ж, як дасте на підпомогу рублів с трицять, то вже-ж нихай Бог помога.

Старости і кажуть: Та за грішми діло ни стало.

Та зараз бутилку с кишені тай каже: Ану лишинь подайте-ж мірку чи аршин, чи як його у вас звуть і переміряєм оцю воду, щоб ни було в нашім ділі переводу.

Батько зараз несе чарку на стіл, а мати пиріжків ш чечо-вицею, спечених раненько, бо вони цього случаю ждали давненько. Батько каже на Ганку: Ану, дочко, молись Богу.

І стають усі і разом: „Боже поможи, Мати Божа!“ А потім сідають старости, і батько і мати за стіл, а Ганна зараз шморга в сїни, а Андрій там уже давно її ждав. Уходить Ганна, і давай там собі балакати нишком. А Андрій пита: Ну, що там ваші старі кажуть?

Ганна: Та старі так і сяк, просять трохи гроший на під-помогу.

Так що - ж, скажу своїм старим, нихай дають, бо ми ни-давно одвизли ув Озов чуванів із тридцять арновки, то гроші у їх тепер єсть. Так бо моє серце за тобою мре, я і в церкві дивлюсь, деб тебе побачить хоч одним оком.

Коли це батько в хаті стук кулаком об стіл тай кричить: Ганно, ану лишинь, іди сюди.

Ганна входить: Ну що ви, тату, сказити?

Батько: Та що - ж, дочко, давай що - нибудь казати оцим людям.

Ганна: Та що-ж казати? Нихай мабуть приходять у четвер за рушниками, бо Андрій пообіщав гроший дати.

Батько до старостів: Ну, добрі люди, давайте моли ця Богу за хліб та за сіль і за вечерю вмісті тай по домах; а в четвер, як що старі будуть согласні, то приходьте за рушниками, та раненько приходьте. А ми покличем сусід та родичів тай побалакаєм, коли буде у нас свадьба; а побалакавши, перевяжем вас рушниками.

Старости ідуть, а Андрій в сїнях старостам на стрічу: Ану, кажіть, що у вас там за діло.

А старости кажуть: Та все по хорошому.

Ну, слава Богу! Спасибі вам, дядько Семен і тобі, дядько Гаврило, а я тепер піду на досвітки, та глядіть, батькові не кажіть, бо я з нею там ще побалакаю.

Тим часом приходять старости до Андрієвого батька і матері, бо тут недалекий периход, тіко через один квартал. Батько і питає старостів: Ну, як ваше діло?

Старости: Діло наше все, Слава Богу, все гарно. Тепер нате ваш хліб уже обмінаний. Тіко сват казав так: Як дасть сват підмоги грішми -рублів із двадцять, так у четвер приходьте.

— Молодці! Биріть лишень самовар, настановте, а ти, стара, піди в амбарь, возьми ковбасу та сулію з водкою та швиденько. А деж це Андрій?

Старости: Пішов на досвітки.

От чириз четверть часа самовар готов і ковбаса піджарена, становлять його і сїдають біля його, а батько бере графин із шафи і каже: Стара, іди лишинь сюди!

Стара підійшла. Старий налив чарку, випив, потім старій дає і старостам всім по чарці. Потім наливають по часці чаю. Покінчили чай, поблагодарили Богу і хазяїну за хліб, за сіль, потім прощаю ця, йдуть до дому. В ранці приходить наш Андрій. Очі у його красні і сам увесь будьто низдоров. Батько питає: Де це ти був?

— А ви хіба ни знаєте, де я був?

— Ну, що там сват казав?

— Та що казав? Щоб дали ви йому підпомоги грошей рублів двацять.

— А де ми його візьмем? — батько каже Андрієві.

Андрій так увесь згорів:

— Як це так? Грицька женили, сорок руб. дали, і Данила женили, п'ятнацять дали, а я хіба не робив? — і пішов із хати.

Батько засміяв ся і каже у вечері Андрієві: Ану лишень причипурись трохи; завтра підеш опять до Назаря с старостами.

Андрій зрадів, та шморг з хати до хлопців. Ану, хлопці, а де ж Матвій Божко?

А Петро Кіяниця і каже: На що тобі його?

— Та треба; завтра у мени могорич буде.

— Який?

— Я Ганну засватав!

— Яку?

— Назарову. Завтра на могорич приходьте у вечері.

Ось являєть ся і Матвій Божко.

— Здоров, Андрій!

— Здоров, Божко.

— Ач, бісова нивера, чого ти тут стоїш?

— А я тебе шукаю. Де ти був?

— Дома!

— Брешиш!

— Єй Богу, дома.

— Ану ходім зо мною, Божко, до Назарової Ганни!

— Чогож я піду? Ач який!

— Хіба ти, Божко, ни знаєш? Я оженив ся на їй.

— Музика буде, чи ні?

— Буде; іди! Я наняв гармоню і бубон.

— Ну, ходім — ходім!

Приходять до Назаря, а старі уже сидять там і балакають, коли буде свадьба. Андрій заглянув у вікно, а Ганни ни має. Питає нивістки: Де Ганна?

— Пішла до Недільчиної Катерини і до тітки Марфи разом і дівчат кликати на могорич.

Ось приходить і Ганна, приводить дівчат, а старі ідуть до Андрійового батька. Все це було діло в четвер, у вечері. Ганна зараз заводить дівчат і хлопців за стіл і становить хліб, сіль і локшину і підносить по чарці горілки. Потім становить на стіл пиріжків з чечевицею, а послі всього озвар, а на послі всього поднісла по чарці горілки. Андрій і каже: Просив на хліб, на сіль, а тепер прошу звененія.

Дівчата і хлопці встають ізза столу і всі дякують Андрієві і Ганні за хліб, за сіль. Музика починає грати; хлопці і дівчата починають танцювати. Ну ніхто так не танцював, як молодий, з Матвієм Божком, бо їх із хлопців ніхто не перетанцював. Андрій і каже: Ну, хлопці, на ту ниділю на свадьбу до мене приходьте.

Зараз всі розходя ця по домах. А старі тут у свата, кінчають діло, кому що купувати, що батькові, що матері, що на скрині, що на коні, що на покуті, коли вінчання буде. Андрійово батько каже: Та мабуть будим вінчати у п'ятницю.

Свати пішли до дому. Андрій уходить у хату і каже: Ну, тату, коли вінча ця?

Батько: Та коли, у п'ятницю.

Андрій зараз шморг із хати та в вінбарь та вкрав од батька мішок пшениці та в лавку, та й продав за цілкового, та вечиром і одніс Ганні на стрічки. А Ганна у четвер раненько до Катерини: Ходім, Катерино, купиш міні стрічок, і ленти на банти, бо завтра будем вінчати ця.

Пішли в лавку і купили, чого треба було і ідуть до дому. Ганна Катерині каже: Ти-ж завтра приходь пораньши та підеш до церкви; ти будеш у мене вінець держати.

У п'ятницю Ганна і Катерина ідуть до Андрія, уходять у хату.

— Здорові!

— Здорова!

— Будьте здорові з п'ятницею!

— Спасибі! Сідай, дочко, бо наш женило ще не вбрав ся.

Ось приходить боярин Божко. Андрій і каже: Благословіть нас, тату і мамо, вступити в законний брак.

— Бог вас благословить, і ми благословляєм! Ідїть собі з Богом до церкви.

Кончили вінчання, і пішли до Андрійового батька та пообідали тай по домах. А старий с старою балакають, що на свайбу готовить, бо вона ж буде на цю неділю.

— Та що-ж, старий, мабуть заріжимо куцого бузівка; він гарний, ситий. Хлопці, ріжете куце бузівя та пирісту козу, та получе його там вичищайте.

Хлопці ідуть і ріжуть. Андрій: Ну, нихай бісові сини та дочки не гнівають ця; у мого батька буде що їсти.

У п'ятницю пораньше Андрій іде, кличе сусідок ліпить шишки, а в суботу коровай. А у вечері всі розійшлись. Андрій іде до Божка до Матвія і кличе: Ну, Матвій, ходім, будемо їхать родичів скликати, а батько поки що сусідів поскликають. — Андрій і Божко сїдають на коні і біжать дуже здорово. Андрій одно зна, кланяє ця на всі сторони, а Матвій возить в платку шишки. І ідуть перше до дядька і дають шишку, і так вони їздять до всіх родичів і всім дають по шишці і бігають до вечира. У вечері прибігають до дому, а тут же і Ганна іде другим переулком, і дуже здорово співають дружки на всю улицю:

Прибірай ся, батеньку, прибірай ся.

Та до себе молоді з дружечками сподївай ся.

Уходять до Андрія у двір. Андрій з Матвієм причипурились і стоять у порога. Ганна натходить і стає біля Андрія, потім того виходить дружка і каже на молодих: Бирить ця за платочок!

Андрій і Ганна береть ця за платочок, дружка уводить їх у сїни, і одчиня хату, і кричить: Старости, паністарости!

— А ми раді слухать!

— Благословіть молодих дітей в сей чесний дом увести!

— Бог благословить!

— Другий раз і третій раз!

— Бог благословить всі три рази.

— І начиня хрестить палицею двері, і веде молодих у хату і доведе до стола і опять говорить: Старости, паністарости! Благословіть молодих дітей за стіл зависти!

— Бог благословить!

— Другий раз і третій раз!

— Бог благословить всі три рази!

І молода уперед сяде за стіл, а молодого обводять кругом стола і садовлять кіля (гля) неї. І дружки починають співать:

Здвигнули ся сіни,
 Як буяри сіли;
 Ще дужче здвигнуть ця,
 Як пива напють ця.

Друга :

Не наступай, Литва,
 Буде з вами битва;
 Будем бити, воювати,
 Ганусі не давати.

А тоді Ганнин батько підносить по чарці князеві і княгині і всім боярам і дружкам. Потім посидять трохи і дружко кричить: Старости, паністарости! Благословіть молодих дітей вивести на прогуляння!

— Бог благословить!

І виводить їх, і вони ідуть собі гулять. Погуляють часа три і потом упять заводять їх за стіл; посидять із час, потім виводять ізза стола і накладають Ганину постіль і скриню на віз, і визуть до Андрійового батька. Поїзд приходиться вечером. І садовять їх за стіл і молоду починають покривать.

(Конець).

Ізвиніть, пожалуста, бо ніколи брехати, треба ще й на той край махати. І там люди ни гуляють, сіль на просо міняють. Оце вам казка, а мині бубликів вязка.

10. Весіле

в селі Ілинцях, Снятинського пов.

Запис. Олена Голубовичева 1914 р.

Старости від молодого приходе до родичів молодой і витають си: „Славайсу Христу, аби слава йшла межи діти.“ — Потому говорє: „Ми прийшли до вас запитати за куничку. Ми мали одну куничку, вна з межи нас, та тутки є в вас.“ — Родичі молодой відповідають: „Шукайте собі.“ — Старости шукають по кутах, а дівчина ховає си межи родинів. Коли староста шукає в однім куті, хатні кажут: „Туй нема, туй нема.“ Нарешті староста бере єї за руку, йде за молодим, котрий чекає за дверми, аж покиль дівчину не зловют, веде їх серед хати, а всі, хто в хаті є, стають довкола. Тогди староста питає си молодого: „Чи ти хочеш (прим.) Марії?“ — Він каже: „Хочу.“

Тогди староста питає си молодої: „Чи ти хочеш Василя?“ — Она каже: „Єк дедя і неня скажут.“ — Але староста каже: „Се не походить від деді і ненї, але від твої волї.“ — На то Марія каже: „Моя воля зволеє.“ — Кладут молодетам руки до купи так, єк витають си, а старости перетинають хлібом з долини в гору, „аби всьо росло в гору“, — так приказуют — і се є заручини. Потому засажуют молодет за стів. Василь іде перший, а Марія за ним, потому родичі, родина, старости. Єк засіли за стів, родичі молодої просє пити і їсти, але старости не зволеют, бо хоте вперед знати, що Маріка дістане в посаг. Родичі молодої кажут, що хочут знати, що они дают своему Василеви. Старости кажут, що записуют Василеви хату, город і так далі. Маріці дают ниву, корову, повну скриню, 100 левів і т. д. Свати домагають си ще кавалка бавок, бо кажут, що так свати хотє. Коли вже згодє си що до віна, зачинають набувати си. Пют горівку або рум та їде храмову страву. Сего вечера годє си родичі молодої і старости, котрі заступають родичів молодого, коли мают давати на заповіді, та коли будут робити весіле. Годє си також ще, кілько мают дати дарів (переміток, хусток) єго тіткам, сестрам, та енчій родині.

Звичайно в суботу або в день перед светом ідут молодета до попа „на отчінаш“.

Деді несут по двоє хлібів і по курці та плате грішми після звичаю. Чесом піп каже, що молоді не вміют отчінашу та наказує приходити другий раз. По першій заповіді родичі молодого і молодої зачинають лагодити си д весілю.

Коли першу заповідь голосє, тогди молода кличе дві дружки, але борше лиш одну. Вна вже від тепер старає си за вбранє. В неділю в вечір заплітають єї в кіски, а в понеділок рано — досвіта зачинають вбирати голову в бинди, волічки, гїрданчики, позолочену бинду, затички, реску тай в вінок, але вузенький тай без чіснику, згардок і шовку. Єк приріндит си, ведут єї родичі до молодої, бо мают йти в село. Дружка бере колач в дар молодій. По обіді ідут просити в село.

Дружба так само несе дар молодому.

Дружбувати ідут звичейно первий брат і перва сестра.

Дружба має також візїтирувати, чи дівка правдива, аби єї не підмінили. Дальше, чи є вна чьисна; як чьисна, то співають файні співанки, а єк не, то погані (Сей звичай вже занеханий).

Світївка — дівчина, звичайно сестра молодого, вбирає

си так само, як дружка. Приносить дар молодому, наколи не сестра, лиш кривна. Веде си з молодим до сльобу.

Молодий має в правій і в лівій руці платинку. За кінці одної платинки тримає дружка, а за кінці другої світивка. Так йдуть і від сльобу. В хаті сідає з ним за стів. Потому їде за молодом. Там як вже молодоматка з братом покрийот, а гості з молодим заведуть си за стів, світивка стає на лавиці назад молодих, засвічує над ними дві свічки, тримає трохи, а відтак гасить тай сідає коло молодет. Тому вона називає си світивка. Коли свічки горять однако, то кажуть, що вони однако любять си; коли молодой слабше, то кажуть, що вона менше любить его.

Коли гонять коні, як їдуть за молодом, тай христит одвіркі і двері патином, а відтак перекидає ним хату.

Боярами називають тих парубків і газдів, що йдуть з (кнезем) молодим по молодом. Вони мають сокотити і боронити молодого і молодом.

Матка молодого і батько молодой тримають при сльобі свічки. Матка стоїть за молодим, а батько за молодом. Матка і батько тримають звичайно першу дитину до христу.

Як сльоб назначили на вівторок, то вже в неділю робить „зачинанє“.

Рано посилають посла кликати кривних і близьких сусід на зачинанє на попілудни. Над вечір сходить се декотрі запрошені, приносять по хлібови в дарі, а газда засаджує їх за стів, щоби вбирали деревце.

Матка (та жінка, що має вінчати молодих) бере подушку на лавицю коло вікна, відтак кладе її на коліна, бере пару колачів і гуску соли, кладе на подушку і зачинає шити вінок.¹⁾ Вінок шиє си з бервінку шовком, вшиває си зубки чіснику, згарди та китички з кошику. Готовий вінок золоте позлітков. В домі молодого шиють такий самий вінок, лише менший і пришивають до шапки.

При шитю вінка співають:

На кашничці дві ягодиці:
Дайте, дедку, голку,
Тай ниточку з шовку,
Тай чісничку зубочок,
Зачинати вінчочок.

¹⁾ Вінок і зачички з бервінку (по весілю) зашиває молодом в подушку. Це роблять на те, щоби єї хто це не вкрав, тай щоби шо з того не віробив (аби не вмерла, або не хорувала).

Потім співають нени :

На калиночці дві ягодиці :
Дайте, ненечко, голку,
Тай ниточку з шовку,
Тай чісночку зубочок,
Зачинати віночок.

Знову дєдеви :

Ой дав дєдичок голку,
Тай ниточку з шовку,
Тай чісночку зубочок,
Вже зачєли віночок !

Щє раз нени :

Ой дала нєничка голку

Матка шиє вінок, а гостї відспівали пісню до вінка, тай зачинають співати другу до „деревця“ :

Віпало з перчику зеренце,
Зачинайте, мій дєдику, деревце,
Від спода до вершечка яличку,
А на самим тай вершечку косичку,
Тай привєжіт, мій дєдику, другу,
Аби вам жєль не було за мною.

Єк се співають, дєдя берє два гусічі пера і звоздик тай червонов волічков привєзує до галузки малої ялички. Яличка стоїт серед стола, затикана в хлїбі або колачи. Так само співають нени, крєвним і всїм гостям. Вни всї привєзуют по два пера і по звоздикови. Єк всїм переспівуют, зачинають иншу співанку :

Звєзєно зїлє із гїр на Підгірє,
А знід Підгірє на подвірє,
А з подвірє в нові двори,
Та внєсєно єго на тисові столп;
Відгадайте, мій дєдику,
Ой щож бє цє за зїлєчко?
Ой я, сїнку, не вгадаю,
Бє я старпїй розум маю.

Так само співають нени, братям, сєстрам, крєвним, а коли всї не можут відгадати, щє то за зїлє, тогди співаючи питають си молодого, хоч єго між ними нєма :

Я вам відгадаю,
Бє молодий розум маю,
Ой цє такє зїлє,
Щє за нєго є весїлє:
Щєби гостї їли, пили,
Тай щєби си весєлили.

Єк деревце ще не вбране, то співають дальше:

Ой летіли білі гуси — сіли в сад,
 Ой чье тобі, Марусенько (Васильку), на посаг.
 А щож бо вам, білі гуси, до того,
 До мойого посагочку злотного?
 Є у мене дедик, неньтя до того,
 До моего посагочку злотного.

Віріжине в село. В понеділок рано сходе си гості віріжети молоду (молодого) в село, кликати на весіле.

Коли гості попоїдют, сідають дедя і ненья перед столом на ослін, перед них на землю кладут сіно, на сіно вереню і дві подушки. На то всьо клікає молодий (молода). Дедя і ненья берут пару колачів обоє разом, верх колачів гуску соли, а на соли стоїт шьипка з вінком (або вінок молодої¹⁾). Кладут відтак шьипку (вінок) на голову молодого (молодої) і благослове словами: „Жичьимо тобі хліба і соли і всього доброго“. — Молодий (молода) цілює руку деді і нені і каже: „Дедю і нене, прощейте мене“. — А они відповідають: „Най Бог простит і ми прощємо.“ — Так само, єк нени і дедеви, кажут три рази гостем; они так само відповідають разом всі: „Най Бог простит і ми прощємо“.

По благословенстві жінки співають:

За гори тай сонечко сіяє,
 А деж наш єи тай молодий (молода) збирає?
 Ой у село на весіле просити,
 Найменчий єи дитивочці вклонити.
 Ой у село, мій дедику, у село,
 Щоби було всьому роду весело.

Єя пісня співає си для нені, братів і сестер. Коли переспівають, зачинають другу:

Ой за воротами бистрі річки з новими кладками.
 Ой ваш молодий в село їде з своїми дружбами.
 Дружбочка тай стежочку промете,
 Молодого бай у село поведе.

Підчас співу родичі дают дружбови (дружці), молодому (молодій) по два колачі. Кріз колачі пересилюють платину і з ними ходе просити на весіле.

Молодий і дружба їздят кіньми. Коням привезуют коло вух по китици з деревця, значит си, що то коні весільні.

¹⁾ Коли молоду заплетут під вінок у кіски і єк кіска не розплете си до тижня, то з того вороже, що не буде до року дитини. А єк би єя розплела зараз по єлюбі, то буде мати дитину борзо.

За холевов від чобота мають канчуки. (Канчук, то є козечка лаба, закінчена штирма ремінцями, сплетеними на штири грани). Кнезь з дружбов приїзде перед ворота, привезують коні до плота, а сами ідут до хати. В хаті борше кладут подушки, верету або кожух на лаву, щоби молодий і молода не сідали „на голу лаву“. Трохи посиде, встають і кажут оба разом: „Просили дедя і неня і я прошу, абисте приходили на гуски, на ве сіле і просимо на хліб, на сіль, на що Біг дав; будьте ласкаві, приходіт.“ — Просе насамперед сусідів, фамілію, батьтя, матку і попа.

В егомосця кладе молодий (молода) на стів колач і каже: „Прошу егомосця на благословенство“. — Клікає коло стола, а егомосць благословит. Тогди їмость, або хто инший з родини, дає по килішку вина і по грінці колача свого. Молодий (молода) лишеють колачі в егомосця, дяка, батьтя (матки).

Єк ходе по селу, то вважають, щоби не здибали си молодий з молодов, бо вороже з того сварку в їх житю. Молодий приходит также до хати молодої. Дає дедеви молодої колач через платину, а дедя бере через платину, бо голов руков не годит си, аби не були голі ціле жите. Колач кладе дедя на сволок, а їх засажують за стів приймати. Кладут на стів на жарт сирі голубці, обвезані нитками і припрошують їсти. Дають пироги з паперу з сиров барабулев: „В нас пироги з білої муки, в вас такої нема файної.“ — Замість вина дають борщу буракового сирого. „Просимо на вино: що ми пемо і вам даємо.“ — По сих збитках дає кухарка начинку, борщ, юшку (мясо). Коли так госте си, свашки співають:

Ой казали люди,

Що в нас зетя не буде,

А в нас зеть краєний

Як той місяць яєний.

В нас молоді здорові,

Як корогви червоні.

Ми накладимо мости

З золотої трости,

Та золоте поруче,

Щоби молодий не втопив єп

Від молодої идучи.

Молодий роздекує си, а дедя віддає з сволока колач. Від тепер молодий називає родичів молодої дедем і ненев. Єк відходе, оба з дружбов цілюють си зі всіми хатними. Їдут до дому і застають вже музики. В вечір сходе си дівки і парубки у молодого і молодої тай зачинають си гуски. Данцюють на подвірю, або в стодолі. Потому засажують за стів і приймають стравою та колачем.

Єк сиде за столом, то співають:

1. Не гнівай єп, мій дедьку (неньтьо), на мене,

Не зносила такий вінок я в тебе.

Купив мені мій миленький я в Львові,
Дав за него штири леви готові.

2. Гей в саду, в саду, в саду вишневім,
Ой там молоді вино садили.
Вино садили, Бога просили:
Ой вдай си, вдай си, вино в саду,
Щоби ми си вдав свікур в дома,
Щоби не гучев на мене молоду,
Бо я молода, ек та ягода.

3. На калиночці дві ягонці:
Казавес мені, кленовий листку,
Що не меш обладати,
Казавес мені, мій рідний дедку,
Що не меш мене віддавати.
А тепер віддаєш, і сам не знаєш,
Чи долю ми вгадаєш!
Я тобі даю, що дома маю,
За долю ни вгадаю;
Я, синку, не Бог долечку вибирати,
Якє заслужила, якє заробила,
Таку будеш мати.

По набутку ше трохи данцюют і перед півночев розходе си до дому.

В вівторок рано збирают си до слюбу.¹⁾ В молодого і в молоді не мают бути завезані зашцінки. (Кажут, аби їм жите не було завезане). Деда і неня кладут молодій на голову вінок, а гості співають:

1. Ой ненечко (дедику) голубочко, Пригладь мені головочку, Біленькими рученьками, Срібними гребінцями І дрібними слізоньками.	Ой не так то море грає, Як молода потапає. Молоденьтя потапає, На дедка покликає: Ой, дедику, ваша воля, Віратуйте з сего моря. Ой як буде божа воля, Виратую тебе з моря.
2. Ой в вівторок рано Море си розіграло.	

Коли молоду вберут в квітки, співають:

¹⁾ Чоловік несе пару хлібів, квартиру горівки, а жінка курку або кусок солонини і хліб або колач. Дар приносе по слюбі і чоловік дає чоловікови, а жінка жінці. Коли входе з даром, віншують: „Славайсе Христу! Дай Боже весело тай охочо вашим дітям, аби Бог дав шесте та здорове, та щісливо з роси, з води, аби вони не жідали ні від кого ні хліба, ні до хліба, поки вони будут жити.“ — Подают в платині тай говорє: „Просимо на дар“. — А родичі кажут: „Декуємо, абиети були такі чьпені та вичичні, ек дар божий.“ — Дар кладут родичі на стів, цілюют си і чьпестуют си порцієв горівки.

Ой куди ти, молоденьтя, ходила.
 Шо так твоя головонья зацвила ?
 Я ходила, мій дедику (неньто), в вишневий сад.
 Тай на мою головочку ввесь цвіт впав.

Коли молода приріндит си, бере си вна з дружков за руки через платинки. Єк одна дружка, то другов руков веде си з братом. За ними музика, за музиков гості і так ідуть до церкви до слюбу.

Гості дорогов співають, а музика грає. Перед брамов музики лишьнют си на дорозі, а молодета входе до церкви. Перед слюбом matka молодого кладе рантух на престол, а по слюбі кладе его на шию молодій і перевезує попід пахи. (Се значит, шо вна вже жінка). З церкви молодий іде до свого дому, а молода до свого в такім порелку, єк до слюбу¹⁾. Музика грає, а гості співають :

1. Ой ми в церкві були.
 Ми шьос там виділи:
 Два вінці на престолі.
 Молоденьким на головці.
2. Ой на горі бай церковця стояла.
 Ой там Єва із Адамом слюб брала.
 На вінчастім бай рушнику стояли.
 Над головков дві свічечці палали.
 На престолі два ангели співали.
 Ой там наші молоденькі слюб брали.
3. Ой на горі фіялочки зацвили.
 Ой всі гори тай долини покрили.
 Лишень одну бай стежечку лишили.
 Ходит туди молоденьтя з тихоньтя,
 За нев, за нев єї дедик з близоньтя.
 Ой не ходи, мій дедику, за мною,
 Не мила ми бесідочка з тобою.

Так само співають нени, кривним, а потім молодому :

. За нев, за нев єї милій з близеньтя.
 Ой ходи, мій миленький, зі мною.
 Люба мені бесідочка з тобою.

Недалеко коло хати співають :

Ой ненечко моя,
 Ой я вже не твоя.

¹⁾ Єк в той день падає дощ, то кажуть, що буде проливати слози. Коли-би в церкві при слюбі впав з голови вінець, то кажуть, що вна борао вмере.

Да вже того нана,
Що я з ним слюб брала.

Коло самої хати співають :

1. Чому, нени, не виходил, Чому нас си не питаєш, Чи ми добре тай згостили, Чи молоді слюб узели?	Ой ми гаразд, неньтьо, гаразд, Будеш мати зетя зараз.
2. Ой ми гаразд ізгостили, Бо молоді слюб узели.	3. Впійди, нене, против мене, Із крутими колачами, Із добрими гадочками.

Неня виходит до хорім, стелит молоді під ноги полотно і разом з дедьом бере пару колачів і гуску соли та стают на хоромнім порозі. З подвіря виходит насамперед молода, дружка, гості, музики. На порозі молода клонит голову, дедя і неня благослове єї тими колачами і кажут: Жичу тобі хліба і соли і всекого добра, якого собі в Бога жадаєш. — Тим полотном входить лиш молода і зараз то полотно забирают. (Се робе на то, шоби не була в житю бідна). Входе до хати та засідают за стів до обіду. Іде насамперед печінку з юшков, потому голубці, а на кінци борщ бураковий. По обіді кладе дедя коло молоді два тарелі. В один накрає повно колача, а другий кладут порожний на гроші.

Гості співають насамперед молодому :

Ой там в Дунаю рибочка,
А в молоді поввочка.
Озьми, молода, повночку,
Почестуй свого дедьчка:
Даст тобі дедик не много,
Лиш золотого одного.

Дедя приступає до стола, кидає кавалок колача, або хліба разом з грішми до тареля. Молода дає кавалок накроєного колача і цілює руку. Так співають нени, сестрам, братам і всім гостям. Всі кидают в таріль, що хто може і дістає букатку колача. Се називає си повниця. По повниці віводє молоду на двір і співають :

Ой з загіря місяченко, з загіря,
Віводимо молоденью з застіля.

На дворі гості танцуют та приспівуют всекі коломийки.
В домі молодого баве си всі так, ек в домі молоді.
Понад вечір збирає си молодий за молодов, а его гості співають єму :

Куда ти си, Василику збираєш.
 Шо шовкову сорочечку збираєш?
 Оп до дівки, мій дедьку, до дівки.
 Ци ти маєш, Васпльку, приборки?
 Ци ти маєш коника стрігунця?
 Ци ти маєш старосточку брехунця?
 Ци ти маєш маточку голубочку?
 Ци ти маєш свашочку голубочку?
 Ци ти маєш світвочку панночку?

По сім ломлют свашка і matka по косици з дерева і кому затичут за капилюх, той має йти молодому в бояри. Решта гостей лишеє си дома. Лагоде фіру, обтикають коні, а гості співають:

Трубн трубе на чверть милі, гей рано, рано.
 Трубн трубе на чверть милі та ранесеньтьо.
 Дають вісти до молодой, гей рано, рано.
 Дають вісти до молодой, та ранесеньтьо.
 Деда сина виріжеє, гей рано, рано.
 Деда сина виріжеє, та ранесеньтьо.
 Та наказує: Не пий, сину, першої чарки, гей рано, рано,
 Та наказує: Не пий, сину, першої чарки, та ранесеньтьо.
 Перша чарка зчарує тя, гей рано, рано.
 Перша чарка зчарує тя, та ранесеньтьо.
 Віспн, спьку, коневн в гриву, гей рано, рано.
 Віспн, спьку, коневн в гриву, та ранесеньтьо.

Коли вже віз і коні злажені, берут два старости деревце, кладут на віз. Під деревце сідає matka, світвнка, свашка. Кодаш гонит коні. Молодий з дружбов їдут на конях на переді. За фіров їдут музики і гості. Коли всі наблизеє си д хаті молодой, гості молодой на збитки запирають ворота, а сами данцуют. Молодий тогди вібирає з межн своїх боярів двох парубків і дає їм на платину колач дивун¹⁾ (позолочений позлітков та прибораний шовком, або волічков). Післанці обходеє з тим колачем

¹⁾ Хліб печут житний є шпеншним. Колачі шпеншні, а „колач видний“ (дивун: перед 30-ма роками називали „дивуном“, а тепер „видний“) найбільший, позолочений на всі чотири частн і перевезаний шовком або червонов волічков, также на штири частн. Називаєє си так тому, шо молода дивит єє кріз него, єк їде вже до молодого.

Хлібом, або колачама вптають молоду і молодого, єк приходеє від слєбу і кода молодий привезе молоду до свого дому. В хліб або в колачі затикають деревце. Колачі даруют поповн, декови, батьтьовн, матці, музикам, та кухарці.

молодого на кони і фіру три рази і йдуть до хати. Єк входе до хати, гості співають:

Перші післи прийшли,
Ніжки би їм росли:
Напийти си горівки
До нашої дівки.

Посли передають дивун молодій і кажуть: „Просив пан молодий панну молоду на колач“. — Вна кладе колач перед себе, а послів приймають. Ці трішки їде, тай хоче йти до молодому, але хатні не пускають. Післи просе молодой, щоби вона віддала дар молодому так, єк він єй дав. Молода бере свій дивун з клинка з під образів і дає їм, а той від молодого вішеє на клинок. Коли післи ще в хаті, гості молодой підпирають лісу, не хоче пустити молодого з гостями, бо кажуть, що вони заблудили, що їм не сюда дорога тай співають:

1. Не стій, зетю, за ворота,
За чирвоні папороти,
Най на ті дощ не йде,
Най на ті метіль не мете.

2. Ой внали, внали сніги, морози на лози,
Гей зморозили тай молодого тай коня,
Гей єк учула горда молода зза стола,
Вінесла єму флешочку меду, дві вина,
Відтановили тай молодого тай коня.

А в хаті співають:

Ой до Львова дороженьтя, до Львова,
Обсажена виноградом довкола,
Ой там наша молоденька заснула,
Прийшов же єй дедик, не вчула:
Томив би я винограду, не вмю,
Будив би я свою доньцю — не смю.

Так само співають нени, кривним і всі не сміють будити молодой — аж нарешті співають молодому:

Прийшов молодий, вона вчула,
Ой до мяю я винограду, бо вмю,
Ой буджу я молодую, бо смю.

3. Ой в городци самівря,
А за городцем шельвівря,
Ой там я піду тай си сховаю,
Ніхто мене не найде.

Прийшов дедичок, не найшов,
Урвав квіточку тай пішов,
Ой, синку мій, дитинко моя,
Кому ти си допаден?

Співають нени і хатним, а потому молодому:

Пришов молодий тай найшов,
Узев за рученьтю тай пішов.

Тепер післи віходе з хати, а старости молодой введе дружбу скуповувати дружку, котра сидит коло молодой:

Тріси, дружбочко, тріси.
Доста нам грошій неси:
Посігни в кишеню,
Вітегни грошій повну жменю.

Дружба кидає грейцір, а гості кажут: „Ви си не встидаєте давати по грейцірови? Вни по селу ходили, чоботи пірвали і т. д.“ Він кидає більше грошій, а дружка привезує єму платину до дзьобенки, віходит зза стола і йде з дружбов переданцувати оден данец. Гості співають:

Ой з загіря, місяченьтю, з загіря,
Виводимо друженьтю з застіля.

Тепер молодий лагодит си заводити з своїми гостями до хати. Молода сидит за столом, а єї дедя стає на хоромнім порозі з флешков горівки і чествує кожного боярина, а на кінци молодого. Він перший килішок вісипає поза себе, а пе аж другий. З молодим пют: світивка, матка, свашка і кодаш, що має в руках добрий патик або поліно. Тим патиком або поліном хрестит двері, одвірок на штири чести, а коли перехрестит, кидає почерез хату. Коли перекине, то знак, що молода не верни си вже від свого чоловіка, а коли не перекине, то зле з сего вороже, що молодета розведут си, а молода верни си до свого деді.

Коли молодий зайде до хати, гості співають:

Стелит си зеть, стелит,
По надвірю хмелем,
А в сїних амбером,
А в хаті васильком,
За столом соколом.

Брат розвиває двома патиками рантух з молодой і кладе єї на голову, а матка завезує попід пахи так, що єї не видко лица. Гості молодого співають:

Фалила си кнїгня,
Що дарів в неї повна скрня;
Прийшло єи дарувати,
Нема що кому дати.

А гості молодої співають :

Ой у нашого Пилипа,
Перед хатов липа:
Будемо лицу драти.
Тай боярів дарувати.

Коло молодої сидит брат. Молодий має его скупити. (Дас єму ножик, гроші). Він тогди вступає си, а молодий сїдає коло молодої.¹⁾

Гості молодої співають :

Татарин, братчик, Татар,
Продав сестричку за таляр;
Срібний віночок за шустак,
Румене лпченьтьо такі так.

Деся молодої дарує старостам, дружбови, кодашеви, молодому по платині, матці, свашці і світивці по перемітці, тоді співають :

Наша молода вгіденьтя,
Раненьтьо вставала,
Тоненьтьо попрїдала,
Усім рідним дарп дала.

За столом засїли гості молодого, вони співають :

За все нам гаразд,
Іши за одно гідно,
Що кухарки не видно.

Їх приймают свіжов стравов. Вни набувають си, а гості молодої співають :

Казали нам люди,
Що в нас зетя не буде,
А в нас зеть красній,
Єк той місяць яєний.

Молодий і молода нічо не їде. За столом довго не сидє. Молоді з гостями віходе на двір, віводє си. Перший данец данцє молодой з молодов. Потому няня молодої заводит молодет до комори і вони їде там печену курку. По сїм збирає си молода до молодого. Рїхтує тайстру, в ню бере колачів, перемітку для свої свєкрухи, а свїкрови фустку. Няня молодої лагодит дві подушки, 2 скатерти, 2 веретї, 2 рушники і складає коло стола на сїно, з верх того сїдає молодий і дружба, скуповуют

¹⁾ Одно другому старає си присїєти полу з сорочки. Котре котрому борше присєде, того буде верх. Коли молодий присєде молодій, то він буде мати над нев верх.

брата. Він встає, дружба бере подушки, несе на фіру, а гості співають :

Сорока кістку неси,	Не бий єї в ночі.
Теща зетя просит:	Бже не вибив очі:
Ой зетю, зетенку,	А бий єї в диньку.
Не бий мою довечку!	В післюву годинку.

Бояри молодого, свашка, матка, світивка, співають на фірі :

Не бійти си, добрі люди,
Вашій донії добре буде:
Бо в нас наймит воли нає,
А наймичка хату мете,
Наймит воли поспускає,
А нивістка спати має.

Коли молода вгортає си, в хаті співають :

1. Ой не плачте, мій дедьку, за мною,
Бо не все я забіраю с собою,
Лишью вам дрібні слози по стоду,
А дрібніщі, желісніщі по двору.
2. Летит, летит зазулочка тай кує,
Молоденьтя дедькови декує:
Декувать вам, мій дедьку, за ваш хліб,
Бо я їду на вечеру в чужий дім,
Декувать вам, моя нене, за того,
Що ви вбрали головочку у злото.

Молода виходит на двір. З всіма цілює си. Молодий вісажає єї на фіру. Вна стає на фірі, бере дивун і дивит си через него на всі штири чести світа і хрестит си ним. Молодий оббігає з дружбов три рази довкола фіру і тогди легонтьо бє молоду по голові канчуком, аби вна єго не покинула. Єк вііхуют,¹⁾ то гості молодого співають :

1. Йде нивістка, йде,	2. Ристю, бояри, ристю.
Шовкові дари несе;	Ми їдемо з користю.
Уєї дари шовкові.	З користев, з користею.
А тороки золотії.	З нанною молодю.

Єк підїдут вже добре на дорогу, співають :

1. Кобила вербу везла,	2. Ой я йшов, тай найшов
А молода в п . . . змерзла.	Клубочок з витками,
А молодий забігає,	А в нашої молодой
Тай шепочков накриває.	П . . . з віртками.

¹⁾ Коли князь з сусіднього села, а з місцевими парубками в добрій злагоді, то мунт їм дати склянку горівки і два колачі. Єк він з ними не в зладі, то єму витігають заколесники тогди, єк він везе молоду так, шо в дорозі вни перевертают єп. Чесом обтинають коням гриву і фіст тай робє всекі збитки.

В долоні плещут тай ригочут си. Подібних пісень співають більше. Єк молоду привезут, то заведе си до хати. Дедя і неня молодого благослове молодет на порозі та віншуют їм щістя і добра. Заведе си за стів,¹⁾ а невістка роздає дарунки: дедєви платину, а нени - свикрусї перемітку. Дружба складає на постіль-подушки і веренї, а молода кладе на жертку скатерти і рушники, а на клинок зеркало і кварту або горнец.

Коли дедю дарує, співають:

Ввійшла молода в нові двори.
Плеснула в долоні:
Ой шое на мене мій свекур гнівний.
Що до мене не говорит!
Я за ним хожу, фустку ношу.
Може си переирснит.

По вечери віводє си на двір. Сходить си молодїж і танцуют. Ся забава називає си приводини тому, шо молодий привів молоду. Зараз по вечери розбирают молоду з рантуха і вінка, а завивають в платинку по молодїцки. І вна вже молодїця. Берут єї в данец і приспівуют:

Ой зза гори високої
Вілетїла гуска.
Дївка би си не віддала.
Та корїла п

Подібних співанок співають більше. По опівночи, або аж над раном гостї розходе си. Молодий з молодов спют окремо самі двоє або в коморі, або в хатчині. Рано знов деякі гостї сходе си. Свашки тачеют рантух, завивають молоду, верх рантуха кладут вінок і співають:

Ой повіяв буйний вітер із за гори.
Тай ізвіяв всі квіточки з голови.
Ой повіяв буйний вітер із долу.
Тай навівяв білий рантух на голову.

Молодета з музиками і кількома свашками ідут до віводу. По дорозі свашки співають:

Ой зраднику понедївку.
Ой ти зрадив у нас дївку.
Вчера була у віночку.
А сегодни в рантушочку.

¹⁾ Єк молоду привезут до молодого, єк завидут си за стів, тогди гостї молодого дают молодїй колїску. В колїсці лежить лялька, зроблена з шмат — свашки ригочут си тай кажут: „Ти вже таки прийшла з дитинов? А фе, а ветїдала бис си, а нам треба заплавити за то, шо ми будемо бавити тобі дитину.“

По віводі приходе до дому, заведе си за стів, обідають, а потому гості ідуть за батьтьом, тай по дорозі співають:

Ледом до батьтя. ледом,
В батьтя горівка з медом;
Наша маточка вгідна,
Цілу ніч не спала,
Горівку заправляла.

Батьтьо приймає їх їдов і напитком, збирає си і йде з ними до молодого. Они співають:

1. Ой були ми на Підгіречку на вині,
Не булїж бо ми в такім гонорі як нині,
В нашого батьтя добра горівка з перцями,
З шафранами, з дорогими корінями.
2. Кудя наш батьтьо ішов,
Тудя васильчик зійшов:
Кудя маточка ішла,
Тудя руточка зійшла,
Васильчик зелененький,
А наш батьтьо молоденький.

Коли приведут батьтя, засідають за стів, а молодий крає видкий колач (дивун) і роздає кождому по гріночці. Свашки співають:

Ой батью, батью, батьтьо наш,
Розкрїй колачик на всіх нас;
Тай по тоненькій гріночці,
Щоби стало найменчїй дитиночці.

Коли він роздає, ті що не дістали, співають:

Ой жвьіль нам, жвьіль,
Наш батечку на тебе,
Не їли ми колачика
Від тебе.

Коли роздав ввес колач, віводє си всі на двір тай данцуют. При данци приспівують всекі пісні, найбільше коломийки, як приміром:

Ой кувала вазулечка на плотї, на плотї,
Ой мала си цєї ночи молода в работї.

Над вечір приходе від родичів молодої свахи і молодої брата. Стають перед воротами і співають:

1. Де тота, людн, хата,
Що від нас дївка взята?
Перед хатов калиночка,
А там наша рединочка.

2. Ой добрий день вам, сватови, ми до вас,
 Вилетіло біле гуся з межі нас.
 Або хоть нам біле гуся вертайте,
 Або хоть нас тай за гості приймайте.
 Ой ми вам то біле гуся не вернемо,
 Але ми вас тай за гості прийнемо.

Свашки ідуть до хати. Засажують їх за стів та приймають. Свашки трохи посиде, відтак йдуть з молодов до комори. Скидають з неї рантух і завивають єї в перемітку. Верх перемітки вже не кладуть вінка. Перемітку принесли від нені молодої. Вертають з молодов до хати, трохи ще набувають си тай вертають до родичів молодої. Єк відходе, співають:

Ой булиж ми на Підгіречку на винї,
 Не були ми в такім гонорі як нинї.
 В нашого свата кінвами вина ношено,
 Ой тож бо нас дуже у свата прошено.

Сего дня гості борше розходе си.

Четвер. Молода вбирає си в перемітку і йде з своїм чоловіком в гості до свого деді. Молодий бере в дарунку родичам пару колачів. В деді сходе си лиш самі рідні. Трохи погосте си тай йдуть до дому. В вечір родичі молодої кличуть родичів молодого з дітьми (без молодет) на вечерю. Потім розходе си.

В петницю нема нічо.

В суботу родичі молодого прибирають дружбу в червоний пояс, затикають его квітками і посилають до родичів молодої, щоби прийшли в вечір на відгризини.

* На щім кінчит си весіле.

Похоронні звичаї і голосіня в Городенщині.¹⁾

Записав І. Волошинський.

І. Звичай.

1) Як сова свище, то хтос умре (М. Курчик). Як на Сьвітій Вечір пообсїдають сків, то котрому лишка упаде на землю, то каут, що зле — може умерти (Г. Паньків). Як ворона летит селом, а кричит, то хтос має вмерти (Шт. Шпильчук). Як має шо умерти, шос гримне на поду, або у скінї, двері лускают, лава, вікна, полице (Ів. Луцик). Як рівчик на праві долони доходить до краю, то чоловік буде вмирати (Л. Шеремет). Як снит сї ничи-ста вода, то буде смерть (Анна Воробец). Як нибошик мав умерти тай образ упав на землю с скіни і не розбив сї (Анна Воробец).

Як гіти алилуйкают, носе процесію, робе хрестики, то буде в хатї вмерлец; як слабий до скіни сї оберне, або почорніє, то умре; як сї в хатї на землі сами робе хрести з соломи, з ріще, то буде вмерлец (Гр. Луцик).

¹⁾ Оцей опис похоронного обряду і голосіня записав пок. І. Волошинський в Далешеві. Городен. пов. на мою просьбу у відповідь на „Квестіонар у справі записуваня похоронних звичаїв і голосінь“ (Хроніка Н. Т. ім. III, ч. 39, ст. 37—39), тому поодинокі уступи відносять ся до поставлених там питавь. Велика збірка похоронних голосінь та звичаїв і обрядів видана окремою книжкою (Етногр. Збірник, т. XXXI—XXXII). Опис І. Волошинського добре порівнати також з иншими описами з Городенщини: О. Kolberg, Pokucie, т. I, ст. 214—223.

На велике пушіне як легають спати, кладут на сків кавалок свічки і засвічуют і вона має сі вся спалити, а якби загасла, то буде мертвец, бо сама загасла. Як сі снит, що зуб віпав, або корови, або хата, або як сі хліб переверне з лопати сподом до гори, то буде смерть у родині. Як слабому освіте в хаті елей тай як дим с свічок буде іти с хати, то слабий не забавит сі смерти (Л. Шеремет).

Як в хаті газда має умирати, то часом шос с худоби мусит заревіти, сумує (Ів. Мокрицький).

Як сова на хаті кричит, а обертає сі головов на північ, то там хтос умерти мусит (М. Паньків).

Як нибіщик деді слабували тай курка піяла; піє до полудне і від полудне. А вітак як уже умерли тай їх поховали, курка в рімний тиждень вийшла на двір тай як запіяла, стріпала крилами — тай лиш сі перевернула... І їх вітпіяла і сама здохла (Ан. Воробец).

Як сова кричит або крук на оборі, то кажут, що буде смерть у родині, а як понад село летит крук тай краче, то кажут, що будут люди мерти в цілім селі (А. Трачук).

Як кому сне сі вмирлі, то кажут, що тому сне сі, що хоче с собов когос узети з родини; як снит сі, що хтос з родини оре на своїм ґрунті, то мусит шос умерти; так само, як снит сі, що копає на своїм ґрунті яму (Н. Мокрицький).

Як слабому ніс сі заострит, або ніхті сині, або жили поси- нюют, дужи віступе, то кажут, що умре (М. Курчак).

2) До близького смерти приступає кожде, хто є в хаті, по черзі і говорить: „Прощейти мині“. — А той вітповідає: „Най вам Бог простит, на шісте, на здорове, на гріха отпушеніє, на многа літа.“ — Так 3 рази. Тепер умираючий каже: „Прощейти мині“. — А той відповідає: „Най вам Бог простит на гріха отпушеніє, най вам Бог даст царство небесне.“ — А умираючий каже: „Най вам Бог даст здорове.“ — Так 3 рази. Тепер як умираючий старший, то цілюют его у руку, а він у голову, як годе; як рімні віком, молотші, то подают собі руки, а старші цілюют сі в руки, а як умирає молотший, то цілює старшого в руку.

Як умирає, плачут; але тому кишко умирати, за ким плачут, тому берут тих, шо плачут, на бік.

Кажут, що смерть вігледає, як жінка, має лиш шкіру і кости, і с косов у руках, зуби закушені. Той, що умирає, видит тай чесом каже, що в головах смерть стоїт кланцата, зубата.

Як хто заслабне, кличут попа сповідати го.

Аби хорий або поздоровів, або лекше, борше умер, наймают у ксьондза маслосвятіє. Мищинку з воску робит або хто домашний, або дек, оливу з церкви приносить ксьондз, наливає у ту мищинку з воску, посвечує і помазує хорому чоло, груди, руки, долоні і ноги, повтирає то, що намастив, предивом і то предиво разом з тов мищинков зараз мусит сі спалити в печи. За маслосвятіє платит сі попови 1—4 кор., а декови 20—40 сот., за сповідь — нічо не платит сі.

Як хто умирає, дают му тримати в руки засвічену воскову свічку.

Кажут: „Відійшла душе, тому умер“.

Як лиш хорий умер, іде газда або газдиня до ксьондза дати знати, до паламарє, аби подзвонив і до старшого брата (церковного), аби дав с церкви хрест, ліхтарі (2—6) і аби продав свічок.

Як умре молоде, дзвонит сі у малі дзвони, а як старше, то у всі; за то платит сі паламарєви 20 сот.; як хто хоче ховати с парадов, то дзвонит сі рано, в полудне і у вечір у всі дзвони і за то платит сі 60 сот.

Як хто в хаті умре, обертают зеркало до скіни склом, аби сі не дивити в зеркало, бо ходив би мертвий.

3) Нибощика діют теплов водов, милом, у циبری — чужі, а з родини лиш як нима чужого. Кревний не може принести води. В печи палит хто будь. Ніхті не обтинают. Нибіщика підстригают і голє, волосє кидают у піч. Воду с цебра віливають дес, аби ніхто не ходив — у кут.

Чоловіка убирают у нову сорочку і портки і пітпірізуют жоночим поясом; ноги обвивають онучеми з білого полотна і обвезуют шнурками с предива. Богачів убирают у пончохи і черевики нові. На голову дают баранкову шепку, а як нема, то шиют с сукна с чорного сардака. В літі накривають богачєви голову органтинов, аби муха не сідала. Чоловіка миют і убирают і бідні жінки, жінку можут мити лиш жінки, у хаті можут бути всі.

Солому с постелі забирают, лиш як хто умер на заразливу слабість, і кидают на гній, або пале.

Хату замітают, як кладут нибіщика на лаву, а вітак аж по погребі і то сьміте з мітлов вікидают дес за город у фосу, аби то не було у своїм ґрунті.

Закім принесут с церкви світло, засьвічуют у головах нибощика трійцу.

4) Нибошика кладут на лаву під вікном головов до образів; на лаву стеле скатерть (вуский, грубий обрус — білий с червоними пасками), під голову кладут подушку з барвінку і пахнючого зіле, а як нема, то яку будь подушку, а вітак кидають у трунву під голову гиблівок та накривають тов скатертев, що на ні лижев. Як є подушка з зіле, то кладут у деревище ту подушку і скатерть. На лаву у головах кладут позичений у церкві хрест, а коло лави свічки у великих ліхтарех с церкви. Богаче кладут на лаві посеред хати.

5) Жінку миють, чешут, заплітають, завивають у перемітку, убирають у нову сорочку, обортку, крайку, пацьорки — зо 4 шнурки чорних великих перлів — пацьорок. Ноги так, як у хлопа.

Дівку убирають як до сльобу: Заплітають у поплітки (червона волочка в коси вплетена), убирають у бинди, гирдани, на голову кладут вінок з бервінку, а коло вух ружі, зроблені з бервінку і наліплені так, як вінок, позлітков. На шию дають зо 4 шнурки червоних великих перлів - пацьорків, бо кажут, що там сї россипають на тім сьвітї, та не може візбирати, як дрібні.

Парубкови пришивають вінок до шепки як до сльобу (з бирвінку наліплений, позлітков) та дають червону велику фустку за пояс с правого боку — так як від молодої у коровай.

Малу дитину убирають в нову сорочку, а як нема готової, то шиють з бамбаку (перкаль с склепу), пітпирізують крайков, на голову кладут вінок з барвінку, наліплений позлітков; ноги завивають як у старих.

На середній палец правої руки дають старим той перстень, що в нім сльоб брали, а як нема, то робє з воску, або купують новий за кілька сотиків. Молодим і дітем дають з воску.

Руки складають на грудех, пальці межи пальці, дають у руки восковий хрестик, а дівці ще й квітку.

Як вмерлец на лаві дивит сї одним оком, то не забавит сї хтос другий умерти в родині.

6) Деревище робит хто будь з білої дошки ялової (можна і в сьвето); за роботу звичайно не платит сї, лише дають горівки, закуску тай декують майстрови.

7) Як умре газда, то збіже у міхах треба порунтати, бо не зійде (Л. Шеремет).

Як хто умре, не вільно ні мастити, ні мити, ні шити, ні прати у хаті — лише для мерце.

Як має старий умерати, то син має обійти перед смертев

єго ще цілу господарку, бо би му сї зле вело, господарка би завмирала, нічо би не було веселе єго.

Каут, що не вільно, аби сї хто подивив до хати через вікно, як іде до мерце, бо буде незабавком другий мертвец, або дістане мертву кістку.

Як умре хто в силї тай як сидит в кого квочка, то якби яйці ни помішев, то би і одного курети ни вілізло (Шт. Хімек).

8) До родини на сторону (на друге село) посилає сї, аби прийшла віпровадити до гробу, а сусїди як лиш учуют дзвони, одни від других довідуют сї. Хату не значит сї нічим.

9) До мерце може іти кожний, коли хоче. Приходить, клекає, говорит оченаш, вітак встає і каже газдам: „Слава Йсусу Христу“ і витає сї. Газда або газдине вітповідає: „Слава на віки“ і дає му порцію горівки і закусити хлїбом і фасулев толоченов або з огірками, або с капустов. Горівки дают лиш одну порцію, а закуски бере сї лиш 2—3 лишки, хоть є повна миска. Як закусив, сїдає і балакає за небошика, або за що нибудь. Приятїль або кривний приносит до мерце сьвічку і кладе коло него, а як вігорит сьвічка у ліхтари, тогди закладают тоту.

10) Хто хоче, сидит цілу ніч коло мерце, а як нима нікого, то домашні просє. Говоре байки, співають сумні, побожні пісні, грают у карти в гроші, сьміют сї, розказуют веселї каски — як дек не читає псалтирю. Давніше, перед 10 роками, бавили сї „в лубок“: Оден хлопец сєде за пана на столец, другий зігнув сї і кладе голову єму на колїна, а третий ударит го прутком лехко з заду тай він має вгадати, хто, і тогди той іде на єго місце.

Дек читає псалтирю через цілу ніч або через 2 ночи і за то платє му 2 кор., а за співану 4 кор.

Хто має звітки, платит ксьондзови — як уже умове сї — і ксьондз приходит у вечір до мерце на парастас; дек приносит апарат, кадильницю і книжку, кладут 3 боханці хлїба на сків, ксьондз убирає сї і правит парастас. Вітак 2 боханці несут ксьондзови, а 1 бере собі дек.

11) Чєс похорону назначує „огльондач“, що пише карту по-смертну. За то дают му 40 сот., порцію горівки і закуску. С картков від огльондачє іде сї до попа і годит сї погрїб. Звичайно платит сї за погрїб дитини малої з службов 6 кор., а без служби 2 к.; за старшого зі службов 10—20 кор. — з великов парадов більше — без служби 6—16 кор. Також говорит піп прощу перед хатов або на цвинтари — як хто окреме заплатит; хвалит ни-

бошика, що був добрий тай побожний тай каже: „Прощейти єму.“ — А люде вітповідають: „Най му Бог простит“. — Як хто ни може сї с ксьондзом погодити, або ни має вітки заплатити, то іде лиш сам дек с хрестом і без хоругвів, провадит мерце просто на цвинтарь, поховає, а піп за 1 кор. „запичетає“ гріб вітак, як ховає когос другого; се називає сї покропліне.

За погріб плате декови 40 сот., с службов 80 сот.

Як мертвец лежит, не вільно сї дивити у вікно, бо би віросла мертва кістка на голові або на руці, або на шиї.

Процесію: хрест, 2—4 корогві, а як заплатит 80 с., то і 2 фани, приносє для старших газди, а для молодїжи парупки, запрошенї газдов. Як берут процесію с церкви, паламар дзвонит. Як озмут процесію, приходит ксьондз з деком, дек несе апарат, евангелиє, кропило і кадилницу. Як болото, посилают по них фіру. В хатї ксьондз убирає сї в опарат, дают му в руки засьвічену сьвічку, завинену в кавалок полотна і він правит погріб. Людем дают великі воскові сьвічки, позичені в церкві по 6 с. штука; як нибошик був у брацтві, то не плате за ти сьвічки. По вітправі в хатї над мерцем, піп виходит на обору, а люди кладут кіло у диривище і забивають віко цьвиками.

З мерцем не прощєют сї.

Деревище накривають полотном і кладут на полотно боханец хліба. То полотно берут с цвинтаре попови, а хліб палямареви. Як хто бідний, або не має полотна, зичит у церкві „дзівадло“ (чорне сукно, опшите білим паском). Деревище віносє газди, а як умер парубок або дївка, то штири парупки. Парупкам причіплюют малі фустинки білі з квітками червоними до кожухів або сардаків на грудех, а на фустинці пришпилюют шпильков 2 листки барвінку навхрест. Той барвінок кидают у яму на деревище, а фустинки берут собі. Старших несут чужі.

Трунву з дитинов несе піт пахов котрий будь чоловік з родини, старших несут на церковних марах, а як болото, то вєзут возом, кіньми.

Кажут, шо хто мерце несе, тому сї дерево ни прийме, як нащїпит або як пересадит (Ш. Хімєк).

Як погріб с парадов, піп читає дорогов евангелия, а перше, як вінесут диривище с хати на обору — такі на оборі. Наперед іде процесія, вітак ксьондз з деком, за ними диривище, а вітак фамілія і чужі. Як сьвічки погаснут, не сьвіте — аж у церкві. Як погріб приближит сї до церкви, паламар дзвонит, так само як виходит с церкви.

Як ховають мерце і дзвоне, а на послітку великий дзвін бамкне, то умре великий, а як маленький, то мале (М. Курчак).

Процесію лишсют на дворі, а диривище кладут з марами серед церкви, а мале на землю. На тетрапод кладут 3 боханці хліба, а по вітправі несе паламар 2 ксьондзови, а 3-тий бере дек. Диривище спускают у яму на полотнених пасах, що стое з марами піт церквов. Як піп скінчит свою вітправу над ямов, кожде кидає у яму грутку землі „на прощанє“, а решту засипає той, хто копав яму.

12) Як нибощик служив при воську і мав менделі, то дают єму у диривище всі єго воськові папері і менделі.

Як віносе деревище с хати, махают ним на порозі 3 рази в бік і 3 рази в гору — робє ним хрест у повітря, але ни удареют ним в поріг, ані в одвірки. Вікна ни отвирают.

13) Як деревище везут, кладут на віз трохи соломи.

14) Яму копає хто будь чужий, на сежінь глибоко; звичейно не платє, хіба як прикра робота або мороз, то платит сї 1 кор. найбільше.

15) Тимчесом кладут на гробі деревений хрест за 60 сот., а вітак хто може, камінний. Бідний садит лише коло деревеного хреста деревину яку будь. Дехто старає камінний хрест для себе ше за житя. На гріб не кидают нічо.

16) По погребі просит сї богатіших на обід, а бідніщі і самі йдут. Дают їсти ріжні страви, а до кождої страви по порції горівки. Моле сї перед обідом, серед обіду і по обіді, а як додаст горівки статком, зачинают сї сварити, а навіть і бити.

Деветого дне наймают службу с парастасом (попови платє 3 кор., а декови 60 сот.) тай справеют обід, як по погребі. Просити ходит газда, або дитина, або наймит. Сторонцкі несут хліб на парастас і сам газда, а більше ніхто. В рік по погребі так само. Кажє сї: „Диветий день віддати і рік віддати“. — Чесом упивають сї на обіді. У бідного по обіді складают сї ше гості на горівку, а він дає лиш закуску. У великодний вівторок ідут с процесійов на гроби і піп правит парастаси, за то платє му по 1 к. і 2 боханці (перепічки) з білої муки, а декови 20 с. і перепічку. Жалоба по дедиви і нени є через рік; не гуляют і не убирают сї так: дівки не заплітают якис чес поплітки, а парупки ни носє пер коло капілюхів. Як є умерлец, не вільно сїяти, бо не буде рости; квочку не вільно пітсипати, бо позавмирают куріта; борщ, капусту і огирки не вільно квасити, бо будут биз смаку; в день не вільно легати спати, бо буде сї мати корчі;

дитина як сї тогди вродит, як є вмерлец в селї, то борзо умре (Гр. Луцик).

По погребї сьвіте сьвічку цілу ніч, кладут на платок на вікно у келїшок горівки і кавалок хліба — каут, жи мертвец приїде і буде їв. І вони вітак рано диве сї на то, чи він їв і пив, чи не? Чесом є, шо стоїт ни повний кїлїшок і тогди кажут, шо приходив їсти й пити.

17) Давно казали, шо хто умре, то іде під землю, там є другий сьвіт; ти, шо умирают, то вони там живут усї (Л. Шермет).

Душе іде, де си заслужила, до неба, до пекла, або до чистилище. Одні кажут: „Аби шос пристарати і на той сьвіт, аби бідному дати, то буде і там мати.“ — А инчий каже: „Як не маю, то шо дам? От помолю сї Богу, тай буде з мене тїлько“.

В небї сидит сї тихо тай сї Богу молит.

Від облаків ше кїлько до неба, як від зимлі до облаків; облаки то каут, шо то такий мур синий, такий плїт, — значит, заслона така тверда, як земле (Гр. Луцик).

Небо, кажут, з леду (Р. Курчак).

Пекло то вогонь, біда, нужда, мусит кипїти, поки сонце тай сьвіта. Пекло є дес на сїм сьвітї. Є дес така велика грань, шо одна панї, як їхала, тай мусїла сї вернути, бо не могла вітримати 7 миль перед пеклом; там є чорти, а найстарший Луципир є на ланцуху привезаний, а тамтї ходе людей скушувати.

Чистилище, кажут, шо дужи горечий там дух тай там буде сидїти до страшного суду, як котре мало грїшне.

О тїм сьвітї мало собі хто шо думає.

О вмерлїм говорє: „Він на правдї — ми на кривдї.“ — І не годит сї зле говорити за небощика, аби був і який злий.

18) Як вмерлец ходит: шукают сьвічки, аби 12 раз була коло паски, як сї сьвітїт; засьвіте під макїтров, аби не видїв, а як надїйде, то роскриют тай він не годен втечи тай каже, шо бїльше не буде ходити, поки тої хати — розїст сї, всердит сї дужи.

Опирь природжує сї, має фіст, може сї перекидати котом, псом, клубком, ситом. Коло Івана і Юре відбирає коровам молоко. Опирь може чоловікови таке зробити, шо умре. Перед Іваном збирає колоски тай ворожит, аби у него був лїпший хліб. Він може і відробити то зло, шо зробив комус. Опирь женит сї, знає помагати худобї, бо він планетник, то є чарівник. Має богато молока. На Великдень першого дне мож пізнати

опире по дійниці на голові — старі люди спрактикували. На рокові сьвита мож го зловити коло коров. По смерти ходит тай може покити когос биз ноже так, що він умре, бо пускає порошки кріз вікно. Кров пє вмерлий опирь.

Перелет — планета: Як є яка пуста хата, що ніхто не сидит з рік, зо два, тай яка планета літає тай залетит, а вітак, як хтос там прийде сидіти, то вона єго вже зараз пуджіє, ніхто там уже не може мешкати у ті хатї, аж мусє наймити посьвіщїне, жиби ксьондз посьвітив ту хату, вітправив 4 парастаси — аж тогди воно сї забере і там сї добре сидит.

Страчче - перелет: Як якас дївка має с парупком дитину тай стратит, тож воно у 7 рік оживає тай вилїтає на сьвіт тай кричит, каже: „Хреста прошу“. — А як хто учує тай урве який знак або якої фустини кавалок, або най буде й онучка тай перехрестит тай кине єму тай каже так: „Як ти хлопец, то будь Василь, а як дївчина, то або Анна, або як,“ — тай воно вітак, як ухопит, укїшит сї, полетит до Бога, тай вже воно є хрещене, бо вже дістало знак і воно тогди у Бога зістає — вже „глухим анголем“. — А як літає, літає, тай ніхто му не даст знака ерщєного, тай стає сї злим духом, тай тогди, де воно є вже закопане, там ніхто вже ходити не може, бо пуджіє.

19) Нехрещених дітий ховают на цвинтари при боці в окопі — баба або тато.

Жінки, що лишили малї діти — кажут — що приходе єсом їх плекати.

20) Потопелників ховают с ксьондзом так, як других, а самоубійців „так як пса“ — сами люде з боку на цвинтари. Кажут, що вони ходє тай пуджіют вітак.

II. Голосїня.

- 1) За вмерлими голосє.
- 2) Голосит фамілія.
- 3) Голосє звичайно ті, що мнєкого серце, а хто твердого, то не хоче; без порєтку.
- 4) Мущини не голосє.
- 5) Як нема фамілії, то ніхто не голосит.
- 6) Плачок нема.
- 7) — — — —
- 8) — — — —
- 9) — — — —

10) Не вміти голосити, то встид, а файно голосити, то гонор.

11) Голосє звичайнов мовов.

12) Краще є тихо, а довго голосити.

13) Голосє з желю за нибощиком або для гонору.

14) Зачинают плакати зараз по смерти; голосє, як лежить на лаві, як берут, несут, ховают, а на гробі често уже ни мают сили та голосу від довгого плачу.

15) Голосє лиш доки не поховают.

16) Жартовливих голосінь нема.

Мати за дитиною.

(Над гробом).

1. Синку мій, синку, я подивлю сі в кутику, а тибе нима. Нима кому їстки дати. Нима с ким ні на пичи сидіти, ні балакати. Нема кому постелити, нема кого вже вбувати, Павлику мій, синку мій. Я прийду до дому, подивю сі, шо тибе нима — мине головонька болит, серце мині мліє, шо я буду робити? Нима кому вже по лаві бігати та жибоніти, Павлику мій, Павлику. Нима кому вже булочку принести, ні цукру, ні їстки дати, нима кому водиці подати, ні до кого забалакати. Як сі порохде з дому, а я собі с тобов балакала — тепер не буде с ким. Боже мій, Боже, Павлику мій, Павлику. Ни буде сі кому у голловку подивити. Синку мій, синку, устань, подиви сі на мене, як я дуже плачу. Увійду до хати тай хоть тїкай. Суда... подивю сі, туда, а їго нима, нима... Божи мій, Боже. Вже нима кому на вікні щідрувати і дивити сі на двір. — *Далешів, п. Городенка.*

2. Питруню мій, Питруню, чому ти нас покинув тай пішов собі від нас? Божичку мій, Божичку. Дитинко моя, дитинко, як прийду до хати, подивю сі на піч, чи нима мого Питруне, Божичку мій, Божи. Питруню мій, Питруню, встань та подиви сі на свою пічку, шо така пуста стоїт, бо нима Питруне, аби по ні лазив. Божичку мій, Божи, дитинко моя, дитинко, нима кому принести булочку, ані кому лазити по припічку тай казати: „ненько“, — тай гримати в комин. Дитинко моя, дитинко. Нима кому побічи з збаночками по воду і принести водиці. Божичку мій, Божи. Питруню мій, Питруню, нима кому щічки дати. Якби ти знав, то зараз бис устав. Питруню мій, Питруню, Божичку мій, Божичку. — *Далешів, п. Городенка.*

3. Дитинко моя, дитинко, хто тобі там водиці подаст, хто тебе там обійде, хто тебе там підойме, аби ти там так була, як тутечки? — *Далешів, п. Городенка.*

Мати за донькою.

1. Дитинко моя, дитинко, на кого ти мене лишила? Хто мині водиці подаст, як я сі постарію? Хто мене обійде в старості? Ти то, дитинко, була добра. Я то сі тішила тобов, а ти пішла тай мене полишеєш. — *Далешів, п. Городенка.*

2. Донечко моя, донечко, я то гадала, що я тебе віддам, прийму зетє, або як сі вже трафит, а ти вмерла тай мене лишєєш. Не буде вже кому за мене до кирниці піти, віпрати шмаґе. Ни буде кому мині сорочку сшити. Ти то нераз віпалила, обід зварила, тай мині на піч подала: „Нате, мамко, їжте. — Хто мині тепер старенькі злагодит? — *Далешів, п. Городенка.*

3. Доню моя, доню, я тебе годувала, я тебе голубила, ночи ни досипела. Я сі с тебе надіяла потіхи, а ти мене сиротов лишила. То я тобі, моя доню, річи постарала, а ти мині, моя доню, так туги завдала. Дитинко моя, дитинко, коли ти до мене прийдеш, де я тебе уздрю, де я сі с тобов здибаю? — *Далешів, п. Городенка.*

4. Марійко моя, Марійко, що я буду робити, що тибє нима? Нима ми кому віпрати сорочечки, ні вишити плечика. Божичку мій, Боже, Марійко моя, Марійко. Нима кому стачети сорочичку і на постили постелити, ані кому хату позамітати. Доничко моя, доничко, шевкине моя, шевкине. Нима кому мисочки помити, ані водиці принести. Марійко моя, Марійко, робітнице моя, робітници, хто мині буде так робити, як ти мині робила? Донечко моя, донечко! Як прийду до хати, така ми буде сумненька, що хоть бери та назад з неї вертай сі. Божичку мій, Божичку. Марійко моя, Марійко, устань та подиви сі на свою хатку, що така сумненька, що нима ї кому помастити і файно підвести. Божичку мій, Божи. Як прийде ми сі давати обідати, а мене не бире сі обід, бо мині в голові, що нима кому робити. Марійко моя, Марійко, така бис теби постіль буде сумненька і мисочки не миті. Марійко моя, Марійко, доничко моя, доничко. Уже до тебе приходили й сватати, а ти пішла собі на той сьвіт. Доничко моя, донечко, Божичку мій, Божичку. — *Далешів, п. Городенка.*

5. Дитинко моя, дитинко, я то мала надію, шо я буду мати пошіновок зза тебе, а ти така молоденька тай вмерла. А я то гадала, шо ти мене будеш віпроваджети, а я тебе борше віпровадженю. А вітки я тибє тепер буду візирати, дитино моя, дитинко, надійо моя. Аж тепер по надії тай по всьому. А до кого я типер промовлю, а с ким я сі типер пораджу? А хто мині миски помие тай до криниці піде тай попере тай вшиє, тай потачеє, тай хто мині хату замите? Дитино моя, роспуко моя. Я то велику нагію мала на тебе, а типер ти вмерла, та я мушу робити сама. Дитино моя, пітпоро моя. А я мушу наймати тай чужа мині ни зробит так, як ти зробила. Я тибє ни заставела і добре було, а я то чужу найму і заставляю, і ни зробит мині так, як ти. Як ти де пішла, тай мині зробила, так як я сама собі зробила. Доничко моя, зазулько моя, а коли я тибє забуду? Яж то тебе сплоха не забуду, бо ти мині великов пітпоров була; де ти йшла, шо зробила, то мині ни траба вже йти було туда. Волілаж би я загинути, ніж се вигіти, шо я тибє віпровадженю до гробу, шо ти мині була така покірна і послушна на всім, а я тибє віпровадженю до гробу. А хто мене типер буде віпроваджети, шо я такої дитини вже ни буду мати! — *Далешів, п. Горобенка.*

6. (В хаті). Доничко моя, зазуличко моя, кудаж, кудаж ти сі від мене забираєш, на когож ти свою неньку лишеєш? Доничко моя, доничко моя, та я тебе так гіренько плекала при мої груди. Доничко моя, доничко моя, а хтож твою типер головочку тобі змие і розчечи без мени, шо ти будеш робити без мени? Божи мій, Божи, за шож ти мене так тяжко покарав? Чим я тибє, Боже, прогнівала? Ци я тибє коли, Божи, не домолила? Я казала, шо я сі дочикаю помочи, поратунку, а ти на то ни вважаєш тай мене стару саму лишеєш. Дитинко моя, дитинко моя, деж ти сі забираєш, чомуж ти до мене словичка не промовиш? Доничко моя, зазуличко моя, встань, подиви сі, шо походили сі роди блискі і далекі до тебе в гості. Встань, погости їх, чим маєш, щоби ни вітказували вітак на тебе і на мене. Чомуж ни встаєш, тай сі ни обзиваєш? Божи мій, Божи мій, Ісусе Христи, Мати Христова, за шож ви мене так покарали? Я гадала, шо я тебе в вінку буду вигіти, а я того ни дочикала. Хоть я тебе виджу у вінку, али ни в такім, як я гадала. Божи мій, Божи. Чогож я сі дочикала, шо ти лижиш тай сі ни обзиваєш. Відей ти сі загнівала на мене, відей я чимос тобі ни догодила. Я гадала, шо підем колис обидві прати, а тибє будут

вже завтра с хати брати. Я гадала, що я буду тибі до шлюбу випроваджети тай буду сі веселити, співати, а я тепер за тобов мушу плакати, гірко ридати. Я гадала, що тибі я за мужем видіти дочекаю, а я типер гіркими слезами сі вмиваю. Я гадала, що до тебе поприходе люди з колачєми, а до тебе поприходили з плачєми. Я гадала, що до тебе придут люди з шустками, а вони поприходили з свічками. Я гадала, що ти сі віддаш тай будеш в хаті сидіти і робити, а тобі зробили хату з сєжні землі і дошки. Доничко моя, доничко, колиж ти до мени прийдеш побалакати? Доничко моя, зазуличко моя, встань, подиви сі, що ми тобі купили, що ми тобі постарали. чи тобі сі сподобало то всьо? Доничко моя, встань, погикуй свої ненци за того, що я тибі так файно зібрала, доничко моя. А попрощей сі з гидиком своїм і з неньков і с усев родинов, бо вже ніхто тебе не буде видіти. Шож ти в такі чорні та темні хатині будеш робити? Чиж не ліпше було тобі в мене, ніж вже йти від мене так борзо? Шож ти там будеш їсти? Ніхто тобі ни схоче нічо принести. — Божи мій, Божи, шож я типер сама буду робити? Вже прийшли мою доничку, мою голубочку від мени забирати. Доничко моя, доничко, ни дай сі цьвиками в дошки забивати. За шож ви, людоньки, мою доничку в деревище забиваєте, шож вона вам злого зробила? Доничко моя, доничко моя, я такі тибі ни пущу, аж доків мині не скажеш, коли ще до мени прийдеш, поків до мени ни заговориш хоть одно слівце ширеньке. Доничко моя, любочко, колиж я тибі вже буду на своїм віку вигіти? Божичку мій, Божичку, за шож ти мене так тяжко покарав? Воліла би я була за ню покласти сі на її місци, ніж що вона буде в так темненькім гробі лижети, сьвіта божого ніколи не вигіти, ні співу пташків ніколи ни чути. Доничко моя, шож ти тогди зробиш, як тебе земленьков привалє. — *Далєшів, п. Городенка.*

7. Донечко моя, донечко дорога, я то думала, що я тибі вігодую, а ти будеш опходити весіле такє нисподіване. Хтож мині гості тоти спросив, що я за них ни знала, ані видала? Колиж ти ходила за тими гостєми просити, шос мині не милдувала? Я то гадала, що я тибі віховаю тай буду мати при кім голову склонити, а я сі нині биз нагії лишила. Божи, Божи, що я такого прогрішила, шос ми взєв таку дорогу дитинку? — *Далєшів, п. Городенка.*

8. Донечко моя, донечко, я на тебе мала надію, що ти мене

будеш опходити, як я буду стара, а ти тепер умерла, а мині хто подаст ложичку воду? Леглас з добров долев і злов, не будеш до мене ходити, що тебе буде доля прогонити. Донечко моя, донечко, я на тебе мала всу нагію, що я тебе подружу і ти будеш газдувати, а я буду мати коло кого голову притулити. Доничкож моя, донечко. — *Далешів, п. Городенка.*

Мати за сином.

1. Синку мій, синку, дитинко моя, на кого ти мене лишив? Що я буду бідна робити така стара, нищівна? Хто мині буде в поли робити? Хто мині дровец привезе? Хто мині водиці принесе? Хто мині в млині змеле? Хто мене бідну обійде таку стару? Хто мині худібку обійде? Погодує? Моя то господарка вже відай сі розкапує. Нема коло неї кому газдувати. Відай і я старенька мушу за тобов низабавки піти с цього сьвіта з біди та нужди. Я то гадала, що я тебе оженю, що ти мині нивістку приведеш, та все мене буде, стару, бідну заступати, а ти вмер тай вже всьо умерло. Вже я сі нічо не маю надїяти. — *Далешів, п. Городенка.*

2. Синку мій, синку, що я буду робити? Нима кому іти в поле. Божечку мій, Боже, синку мій, синку. Нима кому йти в ліс заробити дров, нима кому молотити, анї водиці принести, анї куму худоби напоїти. Божичку мій, Божи, умилосирди сі надомнов. Як прийду до хати, подивлю сі на хату, така ми сумненька, що хоть бери тай назад з неї вертай сі. Божи мій, Боже. Як прийде сі давати обідати, а мині не хоче сі обідати, а як прийде сі спати, а я не можу спати, бо мене не бере сі сон, бо мині в голові, шо я ни маю с ким сі поради, анї до кого забалакати, синку мій, синку. Синку мій, встань та подиви сі хоть на свою хатку і садочок і на дедю, що він так ни може. Як прийде сі в поли орати, або сїяти, нима куму йти. Синку мій, синку, устань та подиви сі на мене, що я так плачу. Боже мій, Боже. — *Далешів, п. Городенка.*

3. Синку мій, синку, змолотнику мій, орачу мій та ти мині орав і молотив і всьо робив, шо так, як тато самий, синку мій, дитино моя. А хто мене рано збудит: „Нене, уставайти, тай обідати варіт, бо я іду в поле орати, шобим сі ни спізнав, шобим віорав“. А ти, дитино моя, тепер умер тай вітки я такого ораче буду візирати. На теби сі тато спустив — шо ти робив —

так як він сам і ще і татас пригонив, аби тато ни дармував, аби то живенько було. Синку мій, дитино моя, дорогий робітнику мій, господарю мій, дитинко моя. Умерла все нагія наша. Ти то дбав, ти то робив, а тато старий робити не годен. А най-мем слугу, то нам слуга не зробит так, бо за слугов треба дивити сі і розказувати слузї, а ти зробив так, як траба, шо ни траба сі було дивити за тобов, бо всьо добре було. Дитино моя, дитино, вітки я тибє буду візирати, ци з гори, ци з долини? Такої я сі дитини коли дочикаю. Дитино моя, рідна моя, велика нагіяо моя. На кого я свій масток лишу, чужий мине ни поратує так, як ти був минї. Ти то минї в поли робив і в дома робив тай коновки уфатив тай води принїс тай дров врубав тай до хати унїс, тай: „Нене, варїт обїд скоро, шоби мож шо зробити тай доробити сі.“ — А с ким я сі тепер дороблю? Дитино моя, зазулько моя. Хто минї дров урубає, хто минї води принесе, робітнику мій, західнику мій. По мої дитинї тай по мої надїї.. — *Далешїв. п. Горобенка.*

Жінка за чоловіком.

1. Газдо мій, газдо, на кого ти мене лишеєш? Шо я буду бідна робити? Боже, на кого ти мене лишив? Шо я з такими дрібними дїтьми буду робити? Де я сі з ними притулю? — *Далешїв. п. Горобенка.*

2. Газдо мій, газдо, шо я буду робити, шо тебе нима. Як прийде ніч, а я сі сама бою. бо ни маю ні сина, ні доньки, шо я буду робити, газдо мій, газдо? Анї куму дров урубати, анї куму худобу обїйти, анї кому сїяти, орати. Божичку мій, Божи. Робітнику мій, робітнику, хто минї буде так робити, як ти минї робив? Анї кому обору замести, анї кому в стодолї позапретувати, газдо мій, газдо. Так на дворї бис теби сумно, як на які пустини. Нима кому запрїчи конї тай поїхати тай вївести кому з ліса, тай заробити пару шусток і принести до хати. Газдо мій, газдо, мушу наймати тай переплачувати, аби минї хто засїяв і склав в оденочок снопи. Газдо мій, газдо, устань та подиви сі на своє обїстє, шо воно бис теби таке сумне, та як яка пустинє. Газдо мій, газдо, голубчику мій, подиви сі на мене, шо я так плачу, бо минї жель, шо я ни маю с ким сі порадити тай до кого забалакати. Газдо мій, газдо, Божичку мій, Божи. — *Далешїв. п. Горобенка.*

3. Газдо мій, газдо, а вітки я тибє буду візирати? Хто мині даст, шо мині треба. Орачу мій, орачу, а хто мині віоре нивку? А хто мині засіє тай заволочит? А хто мині вікосит та звеже тай до дому привезе. А хто мині вмолотит тай до млина відвезе? Я то сего ни знала, лиш дивила сі готовому. Газдо мій, газдо, робітнику мій, робітнику, я то ни знала, я то сі ни журила сим. А типер мушу знати і журити сі сим. Віорати й посіяти й привізти і змолотити і до млина відвезти і змолоти, газдо мій, соколику мій. Шо я твую усу роботу мушу робити, а свою уже ни маю аш коли робити, бо твою роботу мушу в днину, а свую вже в ночи мушу робити. Спичи і зварити і гіти вбійти і до газдової роботи знов сі взети, бо бим рада ни впустити сі, щобим робила і газдову роботу й свою мушу, бо якбим мала спосібність, то би мні хтос взев, а я маю гіти, то ніхто мі ни схоче. Газдо мій, газдо, вітки я тибє буду візирати? Кудя ходжу і думаю і робю й працюю і тибє ни виджу вже. — Далешів, п. Городенка.

4. Газдо мій, газдо, с ким я буду типер свою годину заходити, с ким я ти сироти годувати? На шос мене до того допровадив? Декую тобі, шос ми поміг діти підгодувати, дружино моя. Віткиш я тибє буду візирати? Коли ти прийдеш до мене? Остатна нам днина, остатна година. Щіслива тобі дорожечка, бо вже сі більше видіти не будим. — Далешів, п. Городенка.

5. Доле моя, доле, на шо ти мене лишєєш с такими дрібними гітьми? Як я буду газдувати, шо ти мене лишив таку бідну вдову? Ані до тої скіни, ані до тої скіни — нема с ким сі порадити, бо гіти малі, дрібні, траба на них робити. Газдо мій, приятелю мій, робітнику мій, с ким я типер буду шо робити? Як тибє нима, тай я ни знаю, до якої роботи сі брати? Косарю мій, робітнику мій, ні годжений, ні плачений, змолотнику мій. Такі смо сі обоє розлучили, гийбим на сім сьвітї ни були. — Далешів, п. Городенка.

Донька за татом.

1. Дедику, дедику, на кого ви нас полишєли? Шо ми самі будем такі малі робити? Хто на нас буде робити? Хто нас буде годувати? Хто на нас буде сі старати? Як ви вмерли тай нас лишили? Боже, шо ми будем робити такі бідні типер та нишісливі. — Далешів, п. Городенка.

2. Дедику мої, дедику, ви то вмерли, на кого ви мене лишили? Шо я буду робити бідна? Ви то казали, що мене будете віддавати, ви то казали, що міні весіле зробите. Ви то мене вчили, ви то на мене сі старали. Я то вже такого дедика не буду мати доброго. Типер то вже нема на мене кому сі старати. Типер то вже нима мене кому учити. Я то сі вже типер лишила бідна сирота та нещаслива. Я то вже типер мушу по службах бідна капарити. Типер то вже ни буде кому нам нічо робити. Типер то будут наші будинки розпадати сі. — *Далешів. п. Городенка.*

3. Гедику мій, гедику, що я буду робити, що вас нима? Як прийде сі спати, я сі сама бою, бо ни маю ані сестри, ані брата, ані неньки. Божичку мій, Божи, гидику мій, гидику мій, яка биз вас студола сумненька і оборо ни метена. Гидику мої, гидику! Нима кому ані худоби обійти, ані поїхати в ліс і вивезти дров з ліса. Божичку мій, Божи. Гидику мій, гидику, хто ми так буде робити, як ви робили. Так биз вас на дворі сумно, так як на які пустини. Божичку мій, Божи, гидику мій, гидику, як ви за мнов пирипитували, де я сі діваю, а типер хто буде пирипитувати? Божичку мій, Божи, гидику мій, гидику, хто нам буде сіяти і орати і молотити і в оденок снопи класти? Божичку мій, Божи, гедику мій, гидику, устаньти та подивіт сі на мене, що я така бідна сирота лишила сі. Гидику мій, гидику, як прийду до хати, подивю сі на піч, що нима гидика, Божичку мій, Божи. Як ще жиди гидик, то я собі де схочу, там піду, а тепер нима як. Гидику мій, гидику, ци ви на нас сі загнівали, що ви взяли тай нас покинули? Божичку мій, Божи. — *Далешів. п. Городенка.*

4. Татку мій, татку, голубчику мій, ви нас згудували і за нас сі старали, що ми типер будем биз вас робити? Татку наші старенькі, хто вас, татку, там буде таких стареньких опходити, що ви такі старенькі і такі слабенькі. — *Далешів. п. Городенка.*

Донька за мамою.

1. Ненько мої, ненько, на кого ви мене лишеєте? Ви то міні нераз сшили сорочечку тай головку змили, оборточку купили. Ви то мене нераз убрали файно. Я то нераз війшла мижи люди так, як люцка дитина. Я то вже тепер пропала бідна сирота та нищаслива. Мамко мої, мамко, верніт сі до мене ще хть раз в гості. — *Далешів, п. Городенка.*

2. Ненько мої, ненько, що я буду робити, що ви взели тай нас покинули. Чи ви не хтіли з нами бути, чи ви нас ни любили, ненько мої, ненько, Божичку мій, Божичку. Що я буду робити, що нима кому вітопити, ані припічок замастити, а типер я мушу сама, бо нима мої ненькі, аби зробили. Божичку мій, Божи. Ненько мої, ненько, встаньти та подивіт сі на свою хату, що така сумненька, бо нима в ні кому робити. Божичку мій, Божи. Ненько мої, ненько, хто нам так буде робити, як ви робили? Як ви ще жили, то мині в голові ни була та робота, а типер я мушу і робити, бо нима мої ненькі, аби мні пожелували. Ненько мої, ненько! Встаньти та подивіт ся на мени, що я така бідна сирота лишила сі. Божичку мій, Божи. Як мої ненька ще жили, то я собі у нигілю вйду, де схочу, а типер нима мої ненькі тай нігде не вйду. Божичку мій, Божи. Ненько мої, ненько! Як прийду до хати, така ми буде сумненька — бо нима в ні кому зрбити поретку, бо нима мої ненькі. Божичку мій, Божи. — *Далешів. п. Городенка.*

3. Ненечко моя, ненечко моя, ненечко дорогі, на шо сти мене таку нищісливу лишили? Ненечко мої, ненечко, якаж я сирота вічна тепер! Хто моє волосечко буде чесати, хто мині сорочечку буде шити? Ненечко мої, ненечко, хтож мене сі спитає, ци я їла, ци я ни їла? Якжи я собі раду буду биз вас давати, коли я така мала, коли я така сирота бідна, нищіслива. Ненько мої, ненько, на шо сти мене лишили, просіт Бога, абисти мене взели с собов, бо я собі ради ни дам биз вас. Ненько мої, ненько, нищіслива мині година, воліли сти мні не вродити, які сти мні мали лишити, бо я уже гаразду ни буду, мати, бо мій гаразд уже умер! Ненько мої, ненько. — *Далешів. п. Городенка.*

4. Ненько мої старенькі, що ми тепер будем биз вас робити? Ми прийдем тай вас сі порадим, що будем робити. Ненько мої старенькі, тай такі дуже слабенькі, хто вас там обійде? Хто вам водиці подаст? Хто вас оберне, що ви такі дуже слабі? Ненечко наші, рибочко наші, ви то як умирали, то съти казали, аби ми сі так любили, як до тепер. Ненько мої, ненько. — *Далешів. п. Городенка.*

Сестра за братом.

1. Братчику мій, братчику, я то гадала, що ти сі будеш женити, що я буду у тебе на вісілю, а ти вмер тай я уже ни

буду видіти твого весіля. Ти то був мій братчик добрий, а ти сі забираєш. Ти то нераз за мене робітку зробив, послухавіс мене, водиціс приніс, січкис врзав. Ти вмер, забравес сі. Аж тепер мині уже теще буде, уже я мушу сама робити то, шо ти робив. — *Далешів, п. Городенка.*

2. Братчику мій, братчику, шо я буду робити, шо тебе нима. Божичку мій, Боже. Братчику мій, братчику, устань та подиви сі на мени, шо я так за тобов желую. Братчику мій, братчику, як ти за мнов пирипитував, де я сі гіваю, хто типер буде за мнов перепитувати? Божичку мій, Божи, братчику мій, братчику. Шо я типер буду робити, шо ни маю до кого піти поради́ти сі, шо на кім поли посіяти, а на кім? Божичку мій, Божи, братчику мій, братчику. Як прийде нигілинька, а я ни маю до кого піти погостити сі, ані с ким сі поради́ти, бо нима мого братчика. Божи мій, Божи, братчику мій, братчику. Нима до кого піти тай запитати сі: Ци підеш завтра на ярмарок? Братчику мій, братчику. — *Далешів, п. Городенка.*

3. Братчику мій, явірчику мій молоденький, на шо твоє вісі́ле таке сумне? Де твоя кні́гине, шо ми ї ни можем вітпитати, куди ти за нев ідеш? — *Далешів, п. Городенка.*

4. Братчику мій, голубчику мій, ти як умирав, тос ни казав, шо будеш умирати, але шо сі будеш женити, та шо ти деді таких музиків найме, шо таких ні́где нимэ. Братчику мій, братчику, нас ни було лишень троє, а типер буде лишень двоє. — *Далешів, п. Городенка.*

Сестра за сестрою.

1. Сестро моя, сестро, чи ти сі на мене загну́вала, чи ти мене не любиш, шо ти узела тай мене покинула. Божичку мій, Божи, сестро моя, сестро, де я типер піду, аби мині сі хто у голову подивив? Де я типер піду погостити сі і с ким поради́ти сі. Сестро моя, сестро, устань, та подиви сі на мене, шо я так за тобов желую. Божичку мій, Божи. Сестро моя, сестро, як прийде нигілинька, а я ни маю де піти, ані погостити сі, ані поради́ти сі. Божичку мій, Божи, сестро моя, сестро. Нима кому прийти до мене і запитати сі, ци завтра підем на ярмарок. Сестро моя, сестро. Як ти ще жила, то я піду, тай тебе закличу тай підем обі у поле сапати. Божичку мій, Божи. Як ти за мнов

пирипитувала, де я сї гїваю, а типер хто за мнов, буде перепитувати? Сестро моя, сестро, Божичку мїй, Божи. — Далешїв, п. Городенка.

2. Сестро моя, зазулько моя, нас було лиш двї, як двї оцї в головї, типер ми сї розїйшли, типер я уже ни маю сї с ким зїйти, анї побалакати, анї сї порадити, бо ни маю рїдної сестри. Я так, як та билина в поли, або пташка — сама... Сестро моя, зазулько моя, коли ми сї зїйдем, аби ми сї порадили обидвї? Сестро моя, сестро. — Далешїв, п. Городенка.

Зап. в 1911—3 р. від. Ант. Трачука, дяка, Гр. Мокрицького і инших у Далешевї. п. Городенка.

Народні хрести в Коломийщині.

Зібрав і зрисував *Гнат Колюняк*.

Слово від автора.

Сею статьею зачинаю працю, що має містити в собі по можности повну збірку народніх хрестів галицької України. Хоч невелика та неповна ся перша проба, але дати може новий доказ, що народня творчість розвинена й на сім полі, до якого не забирав ся ще ніхто у нас, на галицькій Україні. Се повинні мати на увазі шановні читачі, та признати, що зібране такого матеріялу труднійше, як иншого подібного. З другої однак сторони буду дуже вдячний, коли читачі заінтересують ся сею новою збіркою та стануть прислати мені свої уваги і спостереження (до етнографічної комісії), що безперечно причинить ся до ліпшого видання дальших випусків.

В липні 1918 р.

АВТОР.

I. Форми хреста до наших часів.

Первісну форму хреста творив вкопаний в землю пень (властива назва *crux*), що на нього привязувано засудженого на муки, чи смерть. З часом прийняв ся звичай прибавати до горішного кінця пня перехресницю, до якої прикріплювано отверті рамена мученика. Се найдавніша форма, знана вже старинним Єгиптянам. Подібна вона до друкованого „Т“, тому у нас мала назву „твердо“-хреста (гл. порів. табл. 7). Потім прибавано перехресницю не на самім горішнім кінці пня, лиш трохи низше так, що на горі пня, понад горішнюю лінією ра-

мени, лишало ся місце на прибіванє таблички. Так власне мав виглядати хрест, на яким умер Христос.

З часом коли хрест став символом нової віри і почато його вводити як знак і окрасу, повстала й гадка представляти те знамя в як найкрасшій та найособлившій формі. Так повстали хрести в ріжних стилях, з найріжнороднішими відмінами.

Найголовніші основні форми хреста такі: 1) Грецька (порівн. табл. рис. 1 — 5); 2) латинська (тамже 6 — 12); і 3) андріївська (тамже 13—15).

В грецькім хресті віддалене кінців рамен, початку і кінця пня від точки пересічи осий пня і рамен, є рівне. Сю форму можна вписати в квадрат. Кажемо, що всі чотири рамена хреста рівні. Кінці формують ся ріжно, але всі чотири однаково. 2-ий хрест сеї таблиці називаєть ся млинковатий, 3-ій хрещатий, 4-ий котвичний, 5-ий мальтезерський.

Латинський хрест має долішний кінець пня довший від рамен та горішного кінця. Кінці рамен і пня мають також ріжнородні форми, при тім і число поперечниць збільшуєть ся часами. І так бачимо на рисунку 8 лапчастий, на 9 льотаринський з двома рівними раменами. На 11 рис. горішне рамя коротше, хрест називаєть ся кардинальський, або патріярший. В т. зв. папськім (10) хресті є три рамена, а коротшають вони в напрямі кінця пня. Православний хрест (12-й) ціхуєть ся тим, що долішне третє рамя не стоїть рівнобіжно до обох горішних, але перетинаєть ся скісно з пнем. Звідки взяло ся се скісне рамя, можна пояснити. Розп'яте представляювано так, що крім таблички в головах уміщувано також підніжну поперечку, на якій мав Ісус опирати кінці ніг. На давніших образах можна бачити прибиті ноги двома цвяхами і тоді підніжна дощина прибита рівнобіжно до головного горішного рамени. Пізнійші рисунки Розп'ятя ріжнять ся тим, що ноги Ісуса зложені одна на другу, прибиті лиш одним цвяхом, наслідком чого рівновага переходить в одну сторону і підніжне рамя клонить ся на бік. Так повстає скісне рамя.

Андріївська форма хреста (13, 14) не приняла ся ні давнійше в практиці, ні пізнійше в церковній штуці. 15-й хрест називаєть ся вильчастий, або розбійницький.

Мотив вильчастого хреста подибуємо на монетах та грамотах гетьмана Мазепи.

II. Замітки про хрести в Коломийщині.

Вербіж Нижній, Вербіж Вижний, Воскресінці, Добровідка, Киданчі, Ключів Малий, Ключів Великий, Коломия, Корнич, Мишин, Печенїжин, Пядики, Сопів і Турка, се місцевости Коломийщини, в яких зібрав я матеріял, до поміщених у сій збірці рисунків.

Хрест, то безперечно найбільш розповсюднений та люблений мотив, що повторяєть ся в народнім будівництві, артистичнім промислі, а особливо в народнім орнаменті. Його значіне дуже важне та ріжнородне.

Красші взори деревляних хрестів, про які тут мова, виробляють спеціяльні теслі, рисуочи наперед на вигладженій стороні бажану форму, а потім вирізуючи її пилкою, або видовбуючи долотом. На декотрих цвинтарях можна подибати багато ріжних хрестів, на яких крім особлившої, ціхуючої різьби, нема жадної написі. Свідчить воно про те, що часом лиш по формі, чи по різьбі пізнають, де лежить сей, або той небіщик.

Говорити будемо про отсі роди:

I. Придорожні хрести.

Їх ставлять або на памятку якогось важного діла в родині, громадї, чи навіть у цілім народї (пр. знесене панщини), або „за відпущене грїхів“. Придорожні хрести Коломийщини в значній части камяні, подібної форми, як на 93-ім рисунку IX-ої таблиці. На кінцях рамен і горішнім кінці пня є різьблені „ружі“, на долішній части пня, що ширшає д'долі, уміщена напись, а над нею звичайно різьблений хрест або Розп'яте. Цїлий хрест стоїть на камяній підставі кубоватої форми, і мальований олійними красками (синьою, жовтою, зеленою, червоною і золотою). Над горішнім кінцем пня до кінців рамен прикріплений часто бляшаний дашок каблуковатої форми (гл. XII, 132). Деревляні придорожні хрести складані, високі 3—4 метри, а на їх пни і раменах бувають поприбивані знаряди Христових мук (молот, кліщі, драбина, копія, тростина з губкою — гл. XVI, 168) або й фігура самого Христа (XV, 157; XVII). А тоді називають ся такі хрести „фігури“. Крім Розп'ятя (*crucifixus*) уміщені по боках і голови ангеликів, а над головою Провидіне і Святий Дух у видї голуба (XVII), під ногами знак смерти і т. и. Фігури бувають простїйші, зн. Розп'яте прибите до звичай-

ного високого хреста латинського строю, або більше скомбіновані та стилізовані. Над хрестом прибивають дашок або з дощок від кінця пня до рамен і тоді дашок буває трикутний, або з бляхи, що заокруглює пілість „фігури“ з гори. Причина сего додатку: охорона перед атмосферичними опадами. Щоби прикрасити фігуру, роблять береги бляшаного дашка зубчасті, а цілий хрест розмазують яскравими красками, що дуже гарно відбивається на підкладі золотистого жита, або темної зелени дерев, серед яких звичайно уміщена „фігура“. Також прибивають із противної (лівої) сторони деревляну стіну, якби підклад для плястичнішого вигляду Розп'яття і довкружних різьб. Горішний берег тої стіни прибирає вид лінії форм дашка (трикутник XV, 157, або півколо XVII,), а долішний або звужується і лучить ся з пнем в одній точці на осі, або спадає від кінців рамен прямою і кінчить ся поземою, рівнобіжною до рамен лінією, що для ріжнородности буває повитинана в зубці. На тій стіні малюють святих. На вершку дашка стоїть викрошений когут. В долі пня в висоті чоловіка, уміщують табличку з написею, а під нею полицку на свічки, цвіти і т. и. Написи на придорожних хрестах бувають такі:

„Се знамя святого Христа поставлене на памятку знесеня панщини 3-го мая 1848 року“ — або: „Сей хрест жертвувала Марія Гуменюк за відпущене гріхів“ і т. и. Написи зложені староцерковною, або чистою народньою мовою.

2. Надгробні хрести.

Їх закопують „у головах“ похороненого. Коло гробу засаджують овочеві, або звичайні дерева, що по літах надає цвинтареві лісового вигляду. Ріжнородність форм хрестів мимоволі насуває на думку переконане, що про небіщиків дбають, та стараються утримати память про них тим способом, що вигадують усе нові форми, нові різьби памятників, зн. у сім випадку хрестів. Сим способом зазначається ріжницю індивідуальности небіщиків. Хрести як пр. I, 9; III, 36; IV, 44; V, 62, 63, 64; VII, і т. п. роблять дуже маєстатичне вражінє дійсних памятників та надають цвинтареві ще поважнішого вигляду. Не на всіх надгробних хрестах подибуємо написи.

3. Нацерковні хрести.

Роблені з зелізних квадратних прутів, дроту та вирізків бляхи. Круглі пуклі на кінцях рамен і в перехрестю бувають

золочені. Здавало би ся, що ті хрести не належать властиво до народніх, бо їх роблять більше фабрично і то не прості селяни, але вишколені ремісники. Коли однак приглянемо ся їх викінченню, де часами видно на зелізі знаки простого ковальського молота, та мотивам, з яких зложена цілість, то мусимо признати, що й на них видно вплив народньої творчости.

4. Ручні хрести.

Давнійше вироблювано для церковного ужитку на тетраподі дуже гарно різьблені малі хрести з держакками. Форма їх звичайно трираменна зі спідним рівнобіжним, або і скісним раменем (III, 37, 38). Обі сторони хреста багато різьблені, призначена до цілюваня — фігурами, а друга, якою хрест лежить на столі, геометричним орнаментом. В новіших часах уживають більше купованих емаліюваних хрестів.

Лишаючи історичну сторону (гл. Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. 82: Кость Широцький: „Надгробні хрести на Україні“) та віруваня, що вяжуть ся з хрестами, на боці, звертаю увагу головню на форми і укладаю збірку відповідно до того, як розвиваєть ся лінія форм хреста.

Порядок представить ся так:

I. Одноцільні хрести. (Таблиці I—XIII і XX). Входят тут придорожні, надгробні (камяні і деревляні) і ручні (деревляні). Відповідно до того, з яких геометричних елементів творить ся цілість поодиноких взорів, ділить ся сей відділ на: 1) прямокутно раменні; — 2) трикутно-раменні; — 3) кругло-раменні.

II. Складані хрести. (XIV—XIX.) Належать тут деревляні придорожні і надгробні та зелізнi нацерковні. По части впорядкований і сей відділ відповідно до попередної системи.

III. Поясненя до таблиць.

Властива часть сеї статі, се таблиці з рисунками. Рисунки розміщені на порівнюючій таблиці 13/9 ст. (числом 15) і на 21 таблицях коломийських хрестів (числом 198). Всіх рисунків є 213.

На порівнюючій таблиці подані різні форми хреста для порівнуваня з народніми хрестами Коломийщини.

До инших таблиць подані двоякі поясненя. Подана місцевість, з якої походить дотичний хрест, евент. і рік (в скобках),

в яким його поставлено, а також і примітки що до форми поодиноких хрестів. Римськими цифрами подані числа таблиць, арабськими числа рисунків.

На XX таб. є розміри трьох різних хрестів у сантиметрах. Було би вказане подати ті розміри при кождім рисунку. Тому, що рисунки не роблені одною „скалею“, не можна би її подати загально (зн. нема спільного масштабу), але треба би до кожного рисунку подавати окрему міру. На разі сього не роблю, тільки даю рисунки так, як є.

Загально можна сказати про розміри таке: Одноцільні хрести, різані з дубових гладких тертиць, або довбані в подібних (трохи грубших) брусах: Довгота (висота) 1—150 ст., ширина 30—60 ст., грубість 15—35 ст.

Складані деревляні роблені зі стовпів прямокутного або квадратного перекрою. Пропорції висоти і ширини різні: 1—4 м. довгота пня, 50—160 ст. довгота рамен.

На різнородність форм впливає крім вродженого народнім творцям потягу до новостий, ще й якість матеріялу, з якого будують ся хрести.

Хрест вкопаний корінем у землю, над землею зносить ся прямою пень, що долом розширений в стопу, а закінчений на горі головою. Перехресниця се рамя. Подумані лінії, що пробігають симетрично серединою пня і рамен, то осі пня і рамен. Точки, в якій осі перетинають ся, се точки пересічи осий або перехрестя.

Одноцільні хрести.

I Таблица. Прямокутнораменні.

1 Коломия; 2 Ключів Великий; 3 Мишин; 4 Сопів; 5. Сопів; 6 Сопів; 7 Киданчі; 8 Киданчі; 9 Корнич; 10 Киданчі; 11 Вербіж Вижний; 12 Сопів; 13 Сопів; 14 Сопів (1843); 15 Ключів Великий (1894); 16. Вербіж Нижний.

Найпростішу форму бачимо на рис. ч. 1. Можливо, що се властиво не форма хреста, лиш копія, бо був давно звичай крім надгробного стовпа вбивати ще побіч і дощину, вирізану в формі копії (С. Руденко Чувашські надгробные памятники. Матеріали по етнографії Россії, т. I. Спб., 1910), а сей звичай міг дістати ся і до нас. Подібну, лиш видовжену додатком ще трьох

рамен, форму має і хрест 6. Інші хрести сеї таблиці — се досить вузкі, прямокутнораменні хрести, яких пні кінчать ся головами іншої форми як кінці рамен. Закінчене пня має подвійну задачу: Охоронити спідну часть від опадів, зн. гниття, і дати стрункому виглядови цілости естетичне завершенє. Найбільш оригінальні голови то дашковаті закінчення. (8, 12, 13, 14). Крім одного (3) всі хрести „різані“. З „довбаний“ у дубовім „круглеку“, закінчений також дашковато. Поверхні та береги різьблені часто (гл. XXI). Хрест на 14 рис. має на кінцях рамен повбивані кілки, остро закінчені. Так само як голови, цікаві і споди, чи стопи хрестів; бувають вони або прямо (4, 5, 12) або трикутно (2, 3, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 15), півкулисто (9) або грушковато (16) стяті.

II Таблица. Прямокутнораменні.

17 Корнич (1902); 18 Корнич; 19 Вербіж Вижн.; 20 Вербіж Вижн.; 21 Сопів; 22 Киданчі; 23 Сопів (1910); 24 Киданчі (1890); 25 Сопів; 26 Киданчі (1888); 27 Сопів; 28 Корнич; 29 Вербіж Вижн. (1884); 30 Сопів; 31 Сопів (1884).

Форми різнороднійші. Пні так само вузкі. Пень 28 хреста урізнороднений коловатими виступами коло голови та меж раменами. Голови еліпсоваті, півкруглі, круглі на коротких та на довгих (22) шийках. Кінці рамен або прості, або розгалужені та різні одні від других, або зростають ся і творять якби таблиці меж раменами (18, 19) або на долішній части пня (21).

III Таблица. Прямокутнораменні.

32 Печеніжин; 33 Ключів Великий; 34 Печеніжин (1900); 35 Печеніжин (1915); 36 Мишин; 37 ручний підгірський хрест (Гуцульська вистава в Коломиї); 38 так само.

Пні вузкі з трикутними стопами. На 35 рис. бачимо, що стопа переходить у півмісяць. Голова 32 хреста трикутно закінчена з острим кілком; 33 конюшинова; 34 стіжковата, якби ростинна. Рамена прості, але мають у відступах додатки, або стіжковаті (32), або округлі (33, 34, 35). В кутах перехрестя 35 хреста бачимо понасаджувані кружки, мотив, який подибуєть ся на хресті монети Святополка. 36 рисунок представляє довбаний хрест із трьома раменами. Середне з них ширше, лучить ся з пнем стятими кутами, закінчене трикутно. Долішне і горішне рамя вузші мало що від пня. Стопа півколова. Дуже удатне

злучене голови з пнем півколовим, дашковатим задовбанем. Голова кінчить ся високим, стрімким чотириплатовим дашком. Хрест сей довбаний з обох сторін і має на собі на осях пня і рамен різьблений, випуклий, вузкий хрест. На 37 і 38 рисунку малі тетраподні дуже ніжно різьблені хрести.

IV Таблиця. Трикутнораменні.

39 Вербіж Вижн.; 40 Турка (камяний); 41 Ключів Великий; 42 Коломия; 43 Коломия; 44 Коломия; 45 Воскресінці (1876); 46 Сопів; 47 Сопів (1908); 46 Сопів (1854); 49 Сопів; 50 Сопів (1913); 51 Воскресінці (1885); 52 Киданчі; 53 Киданчі (1896); 54 Киданчі (1896, 1897); 55 Киданчі (1899).

39, 42, 43 і 44 зроблені тим способом, що цілий рисунок форми містить ся в самім пни і рамена не виходять поза крайні його прямові береги. Пні закінчені дашками на шийках. Стопи хрестів сеї таблиці подібні як на попередній таблиці. Рамена трикутні зливають ся з пнем вершками, а підставами творять крайні лінії. Відступи між раменами менші і більші, число рамен доходить до шістьох. Деякі рамена постинані на припідставних зубах (53, 54) або позаокруглювані там і в кутах перехрестя, зн. де сходять ся трикутники з пнем (55). Тоді і стопа і голова лучать ся з пнем так само лагідною лінією. Подібний до хреста 40 був суботівський хрест із першої половини XIX віку.

V Таблиця. Трикутнораменні.

56 Сопів; 57 Сопів; 58 Печеніжин; 59 Воскресінці; 60 Воскресінці; 61 Воскресінці; 62 Мишин; 63 Ключів Великий; 64 Ключів Великий („6“ вид з боку.)

В першій лаві хрести з раменами прямокутно, трикутно і круглаво-закінченими. Пні вузкі; в однім випадку (59) в долинні пень ширший, в иншім (60) горішна часть розширюеть ся та лучить ся зубчиком із головою. 61 хрест подобає радше на орнаментацийний мотив, взятий з будівництва, або надгробну дошку, чи таблицю. — Друга лава містить три довбані з обох сторін хрести. В першім з ліва (62) хрест латинського, трираменного типу з раменами і пнем рівної ширини. Другий більшого розміру має на собі инший мотив; се був би радше грецький трохи видовжений хрест, що повтарають ся ритмічно. Цілість робить поважне вражінє і нагадує різьблений в хрести пасок, або вишивковий мотив. Дуже вдатно збудована голова, яку творить

двоскаповий дашок, що зносить ся на стїні о двох похилих дашковатих зарубах. — Подібного типу є й остатній, і ріжнить ся тим, що рамена лучать ся зі собою не острими кутами, лиш каблукватими вирізами. По осях пня і рамен перебігає різьблений вистаючий хрест із хрещатими раменами. Голова дашковата, ширша від цілости; (64 б вид з боку). Орнаменти до 63 і 64 нарисовані осібно на ХХІ таблиці **в** і **г**.

VI Таблиця. Ручний „безконечний“.

Рисунок роблений з хреста помішеного на „Гуцульській виставі“ в Коломії 1912 р.

Назвати сей хрест можна би „безконечнохрещатий“. Цілість вирізана з одної дошки, а складаєть ся з чотирох грецьких хрещатих хрестів (гл. рисунок Б.) Осевий уклад цілого хреста (чотири рази менший) нарисований на А. Грубшими лініями назначені осі складового хреста Б — OK_1 . Кільця — се точки пересічи осий. Число осий виносить 2 головні і 4 побічні, разом 6 у кождім складовім хресті Б. Всі чотири кінці головних осий OK_1, OK_2, OK_3, OK_4 сходять ся в осередку О, що на рисунку назначений подвійним кільцем. Виходить, що всіх осий сего хреста є 24, а згл. 22, бо $K_1 OK_4$ і $K_2 OK_3$ творають дві головні осі з точкою пересічи О. Який є фігуральний склад, видно з рисунків В, Г, Д, на яких складові мотиви назначені чорно. На першім з них (В) головним є грецький квадратно-лапчастий хрест, а на продовженю його осий кінцеві такі самі, лиш не чисто квадратні, але з трикутними зарубами хрестами. На другім і третім (Г, Д) назначені вузкі паски, що творають рамена, на яких ще понасаджувані квадратики, згл. прямокутники. Рисунок Е маркує лиш вирізи межі формами рамен, що дає тажкож цікаві взори.

VII Таблиця.

66 Коломия (1881).

Сим хрестом, що уважаю його за найвдатнійший, кінчить ся громада прямо- і трикутнораменних. По формі се грецький видовжений хрест (гл. ХХ, 66а, б). Береги мережані зарубами (на рисунку се чорні квадратики), як горішна часть на рисунку А XIV таблиці. На чоловії стороні видовбана надпись: „Тут спочиває Р. Б. Василь Гоянюк господарь Испаскій урод. 1809. А упокоил ся 1881. год. Вічная память“. Надпись наводить нас

на місце походження хреста, а саме на село Іспас, Коломийського повіту. Сей тип хреста повинен послужити як взір до запроєктованя пам'ятника.

VIII Таблиця. Круглораменні.

67 Ключів Великий; 68 Мишин; 69 Коломия; 70 Ключів Великий; 71 Сопів (1902); 72 Сопів (1867); 73 Ключів Великий; 74 Сопів (1907); 75 Печенїжин (1902); 76 Мишин; 77 Мишин (1911); 78 Ключів Великий; 79 Ключів Малий; 80 Ключів Великий (1886); 81 Ключів Великий; 82 Ключів Великий; 83 Ключів Малий (1887).

Ся нова громада ціхуєть ся тим, що раменами є кола, або їх комбінації. Пень подібно як попередно досить вузький, але високий. Рамена або зовсім короткі (якби зниклі) і тоді кола лучать ся безпосередно з пнем, або видовжені, а тоді кругла форма насаджена на кінцях. Замітне, що круглораменні хрести більше орнаментовані, чим хрести попередних громад.

Мало який хрест VIII таблиці робить вражінє властивого хреста; се все радше надгробні стовпи, чи таблиці, і аж різьблені на них хрести наводять нас на думку, що то народнім способом формовані хрести. Часто рамена зливають ся в певні форми, що злучені з пнем дають вражінє ростинних мотивів (75 і 78). Стопи по більшій часті трикутної форми, бувають і прямокутно закінчені (78) або з круглавими вирізами (71, 72), півколясті, або не назначені, лиш творять цілість із пнем, що в тих випадках ширшає до споду (67, 68, 77). Різьба рамен і стопи 83 хреста гл. XXI долішна мережка **а** і „рожа“ **и**.

IX Таблиця. Круглораменні.

84 Ключів Великий; 85 Мишин; 86 Ключів В.; 87 Ключів Вел.; 88 Ключів Вел.; 89 Ключів Вел. (1913); 90 Ключів Вел. (1886); 91 Ключів Вел.; 92 Ключів Вел.; 93 Коломия; 94 Воскресінці (1893); 95 Воскресінці; 96 Ключів Вел.; 97 Коломия; 98 Мишин (1897).

84—91 мотиви придатні до будівництва, на закінчення (84, 85, 86) або балюстради (87—91). 93 се тип камяних придорожних, але дуже часто різаний також з дубового дерева. Рамена на взорах 92—98 довші як на попередних, висше нарисованих. Стопи ріжної форми (трикутно і грушковато стяті).

Х Таблица. Круглораменні.

99 Коломия; 100 Вербіж Вижний; 101 Мишин; 102 Вербіж Вижн. (1870, 1871); 103 Коломия; 104 Вербіж Нижний; 105 Ключів Вел.; 106 Вербіж Вжн.; 107 Коломия; 108 Мишин (1895); 109 Вербіж Вижний; 110 Вербіж Вижний; 111 Вербіж Вижний (1888).

Пні вузкі, стрункі, на стопах трикутних, грушковатих або круглавих (104, 109). При чотирох (99, 102, 106, 107) вони розширені до долу. Голови закінчені так само, як рамена або відмінно. Рамена ширші від пня переходять навіть у ширину „щита“ (107, 109), закінчені коловато і еліптично. З пнями лучать ся прямими кутами за виїмком 105, що зливається з пнем та має в кутах кола. Рамя 108 хреста творить у полученю з пнем чотири „кучері“. 101 і 104 мають рости́нний вигляд, а то при першім понад стопою виходить два листочки, загнені в кучер, а другий має кінці рамен і голову як триплаткові листи. Рамена бувають хрещаті (103, 110, 111).

ХІ Таблица. Круглораменні.

112 Сопів; 113 Вербіж Нжн. (1866, 1878); 114 Вербіж Нжн.; 115 Вербіж Нжн.; 116 Сопів; 117 Коломия; 118 Сопів (1831) (камяний); 119 Ключів Вел.; 120 Вербіж Вжн. (1891); 121 Вербіж Вжн. (1876); 122 Вербіж Вжн.; 123 Сопів (1904); 124 Сопів (1864); 125 Сопів; 126 Сопів.

Перші шість се однораменні одного типу, що різнять ся від себе лише формою стіп. Найбільше штучний однораменний хрест маємо на 121 рисунку. Крім листковатого рамени бачимо ще і яйцеваті наростки, що служать до прикраси тонкого пня. Остатня лава займає пять двораменних хрестів, перший з листковатим, інші з хрещатими кінцями рамен. Пні 123—126 кінчать ся лише півколом так, що не творять осібної значної голови.

ХІІ Таблица. Круглораменні.

127 Мишин (1893); 128 Сопів; 129 Вербіж Вжн. (1876); 130 Киданчі (1907); 131 Вербіж Вжн. (1878); 132 Киданчі (1906); 133 Ключів Великий.

Хрести з двома, трома і чотирма раменами. Горішне рамя 127 хреста звужене і так близько голови, що творить властиво

одну цілість із нею. Кути, під якими лучать ся рамена з пнями, не все прямі, часом тупі (131) або заокруглюють ся та лучать рамена коловою або елітичною лінією (128, 132, 133).

XIII. Таблиця. Круглораменні.

134. Сопів.

Довбаний, лапчастий (конюшиновий) однораменний хрест, з прибитим трикутним дашком і півколовою стопою. Він виставлений на церковнім подвір'ю і подобає на капличку.

Складані хрести.

XIV Таблиця. Гранчасті кінці рамен.

135 Печеніжин (1909); 136 Коломия (1889); 137 Мишин; 138 Добровідка; 139 Добровідка; 140 Добровідка; 141 Добровідка; а) кінець рамени хреста; б) цілий хрест; 142 Коломия; 143 Корнич; А. Подробиці зарізів із заловбанем.

Рамена і пні сих хрестів усе тої самої грубости і ширини та перекрою. Кінці рамен і голова однакової форми, майже все рівно віддалені від точки пересічи осий. Долішний кінець пня сильно видовжений. На 141 **б** видно, як виглядають хрести того типу. Форми кінців рамен представляють ся різно. На гладких прямокутних або квадратних стовпах уміщені на кінцях або самі мережки (135—138) без виступів, або кінці ширші з виступами (140, 141) і орнаментовані зарізами і зарубами (А). Крім того мають кінці ще й інші окраси, а то різьблені кілки, які вбиті як на 141а, 138, 140. Найбогатше орнаментований хрест 143. Пень і рамя з дубового гладкого дерева, квадратного перекрою. В певних віддаленнях обігають зарізи (на рисунку лінії), що разом із зарубами (середний ряд рис. А) творять як би мережки. На полях межі пасочками різьблені хрестики, як на рис. Г XXI табл.

XV. Таблиця. Гранчасті кінці.

144 Коломия; 145 Коломия; 146 Коломия; 147 Киданчі; 148 Коломия; 149 Вербіж Вижний; 150 Ключів Малий; 151 Воскресінці; 152 Киданчі (1912); 153 Сопів; 154 Печеніжин (1892); 155 Коломия (1910); 156 Ключів Вел.; 157 Ключів Малий (1911).

В середині (157) „фігура“ (гл. розділ про придорожні хрести). Розп'яте й інші фігури на раменах, повикроювані з бляхи і мальовані. Задна стіна також мальована. Під дашком зубчики з дзвониками. По боках сього середного рисунку кінці рамен і два цілі хрести. Форми закінчень приходять загально в будівництві (балюстради, ганки і т. д.).

XVI Таблиця. Круглаві кінці.

158 Коломия; 159 Мишин; 160 Ключів Вел.; 161 Коломия; 162 Коломия; 163 Вербіж Вижн.; 164 Сопів; 165 Печеніжин; 166 Ключів Вел.; 167 Коломия; 168 Печеніжин (1918) (на церковнім подвір'ю).

Найкрасші взори сеї таблиці то 165 і 168, особливо сей остатній. То твір найновішого часу (1918) і дає доказ, що народня творчість іще не заникла. Хрест із дубового дерева, мальований червоною олійною краскою. Кінці рамен різані і різьблені.

XVII Таблиця. Фігура.

169 Сопів.

Гл. розділ „Придорожні хрести.“

XVIII. Таблиця. Зелізни нацерковні.

170 Мишин; 171 Печеніжин; 172 Воскресінці; 173 Вербіж Вжн.; 174 Сопів; 175 Добровідка; 176 Добровідка; 177 Ключів Малий.

Будова сих зелізних хрестів полягає на споєнню зелізних прутів вужеватими пасками бляхи, а дальше і пуклями в перехрестю та по кінцях рамен. З перехрестя виходять острокінчасті язики, а також і подібні кучері, як при пуклях на кінцях рамен. Рамена все хрещаті. Крім чисто геометричних мотивів, додавані все і ристинні, як галузки з листочками та цвітами.

XIX Таблиця. Зелізни нацерковні.

178 Ключів Малий; 179 Коршів; 180 Коршів; 181 Воскресінці.

Останній хрест так само, як на попередній таблиці з хрещатими раменами, на кінцях яких самі хрестики. Перші три ри-

сунки сеї табл. ріжнять ся тим, що розгалуженя рамен уже не все під прямим кутом (179) і не все хрестики, але також і зірки (178), або цвіти з простими (180) кучерявими платочками (179).

XX Таблица. Розміри.

44а вид з переду; **б** вид з боку (гл. IV, 44); 103 так само (гл. X, 103); 66 **а** вид з переду; **б** вид з боку; **в** переріз через **г—д**. (гл. VII, 66.)

Розміри подані в сантиметрах. Як висше сказано було, пропорції поодиноких складових частий хреста не все однакі, бо рідко коли можна подибати два хрести о тих самих вимірах і пропорції, а то саме через наклін творців до ріжноманїтності.

XXI Таблица. Орнамент хрестів.

а' трикутні і півколові зубчики; вид з переду; **а''** прямовий перекрій 1—2.

б' вужик; **б''** поземий перекрій по лінії 1—2.

в' зубчики; вид з переду;

в'' поземий перекрій 1—2.

г' жолобки; вид з переду;

г'' поземий перекрій 1—2.

г' хрестики; вид з переду;

г'' поземий перекрій 1—2.

д' хрестики; вид з переду;

д'' поземий перекрій 1—2.

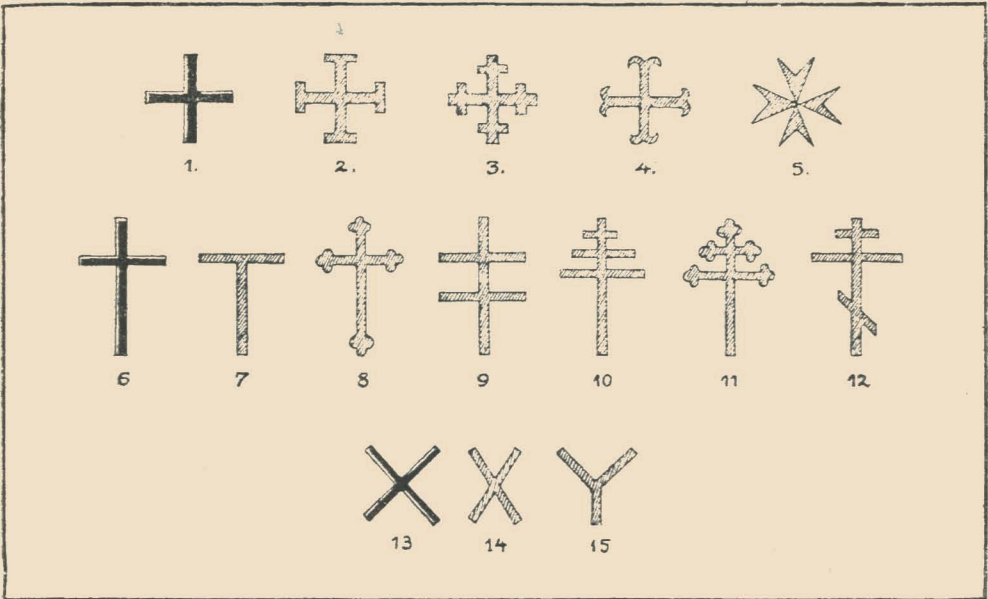
е цятки; **і** хрест; **є, и, з** „рожі“.

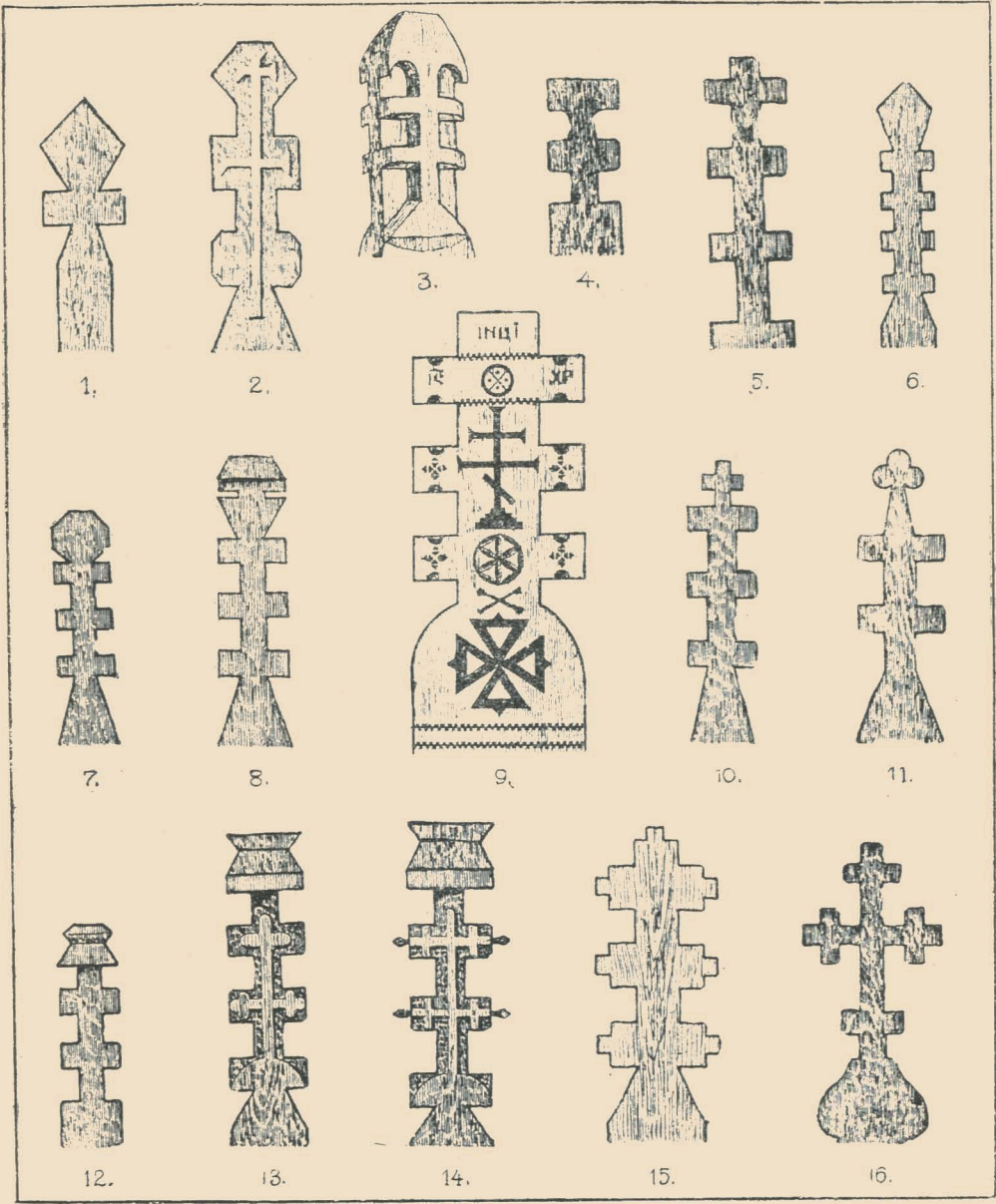
Орнаменти **а—д** різьблені долітцями, звичайними і півкруглими (2). Різьби стануть виразнійші, коли приглянемо ся перекроям. Рис. **а** передний вид із подвійного рода зарубами. На горі пасок трикутних зубчиків; на долішнім паску сї заруби півокруглі. З прямого перекрою по лінії 1—2 видно, як виглядають ті заруби. Горішні зубчики творять рівну площу з долішною частиною, трикутники, що вершками звернені до гори, видовбані скісно від підстави до чорного вершка. Долішні півколові заруби продовбувані скісно в березї. Подібні заруби, як горішний, є на **б, в, г, д**. Темнійше тїньоване означає глибокий заруб, що йде по скісній лінії, як на перекроях видно. — При орнаментах **е—з** уживаєть ся циркля і долітця. Найпростійший мотив то **е**, коло поділене на чотири рівні части,

а в кожній чвірці кругла цятка. **Ї** грецький хрест зачеркнений тим самим лучем, що коло, в яке він вписаний. **Є** проста „ружа“, **и** і **З** різьблені ружі, перша на полях межі листками, у другій листки жолобковані трикутним задовбанем. На подібних, як тут подано, мотивах орнаменту різьблені хрести, розуміється, що той орнамент усе в іншій комбінації.

II. Таблиці.

Порівнююча таблиця.

II.

17-31.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

26.

27.

28.

29.

30.

31.

III.

32-38.

32.

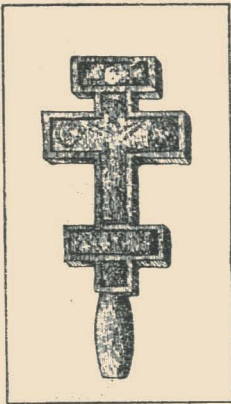
33.

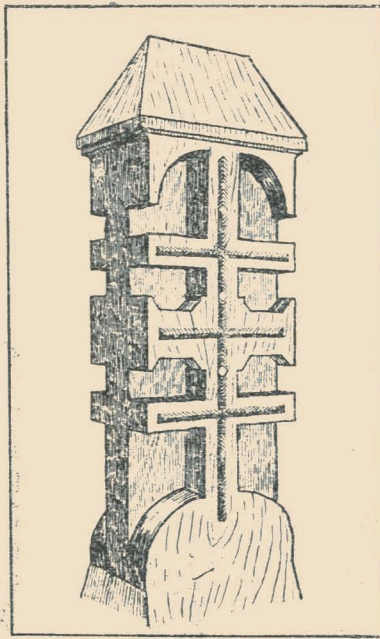
34.

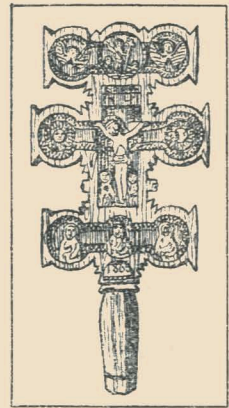
35.

37.

36.

38.

IV.

39 - 55

39.

40.

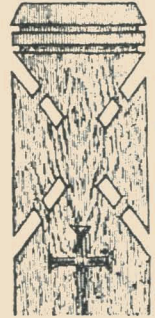
41.

42.

43.

44.

45.

46.

47.

48.

49.

50.

51.

52.

53.

54.

55.

V.

56.

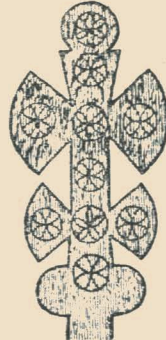
57.

58.

59.

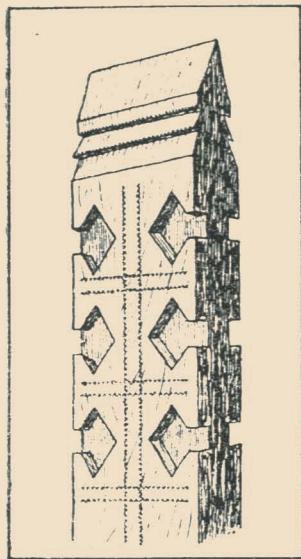
60.

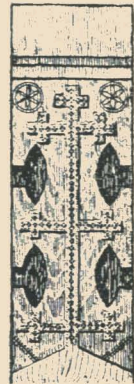
61.

62.

63.

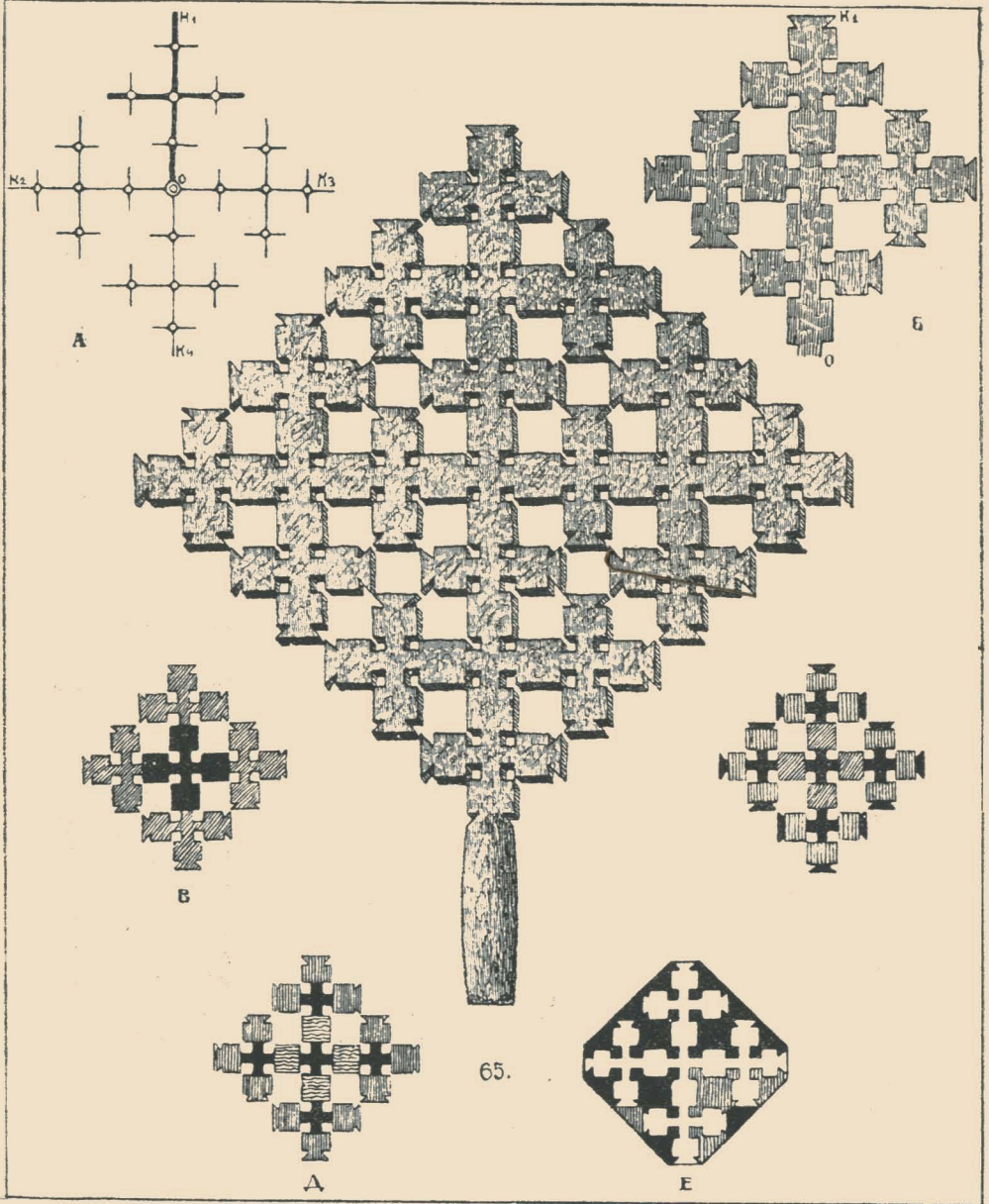

64.^a.

δ

Музей имени Гайдара
Ленинград

67.

68.

69.

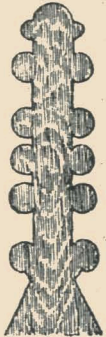
70.

71.

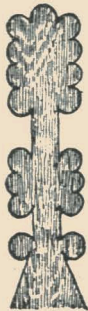
72.

73.

74.

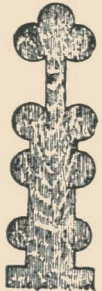
75.

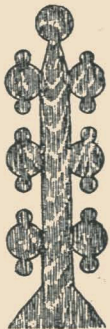
76.

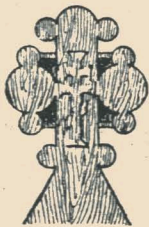
77.

78.

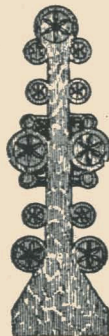
79.

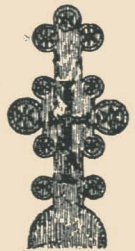
80.

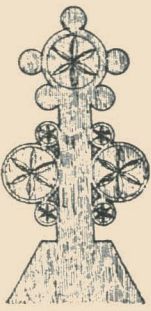
81.

82.

83.

84.

85.

86.

87.

88.

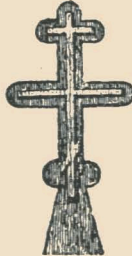
89.

90.

91.

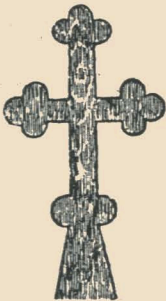
92.

93.

94.

95.

96.

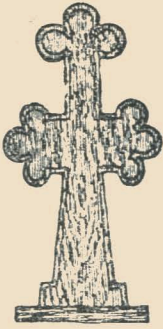

97.

98.

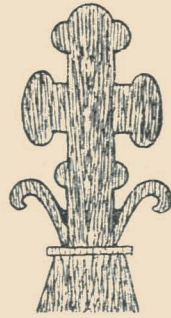
PLATE IX
FIGURES 84-98
MUSEUM OF THE
METROPOLITAN MUSEUM OF ART
NEW YORK

99.

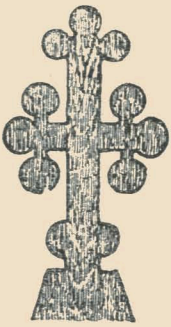
100.

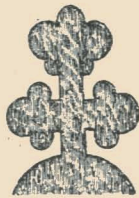
101.

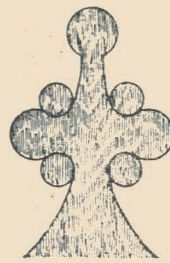
102.

103.

104.

105.

106.

107.

108.

109.

110.

111.

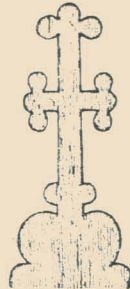
112.

113.

114.

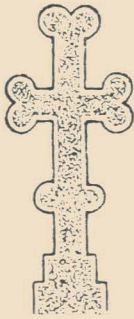
115.

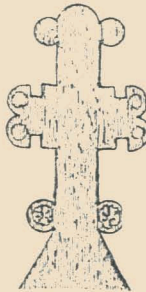
116

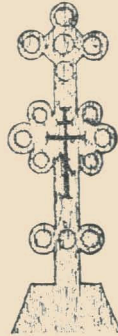
117.

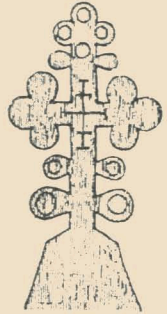
118.

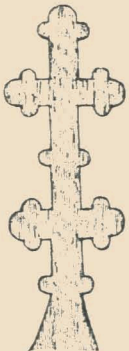
119.

120.

121.

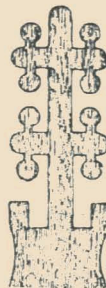
122.

123.

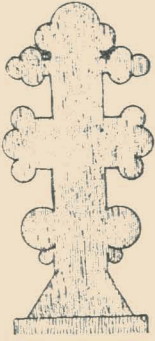
124.

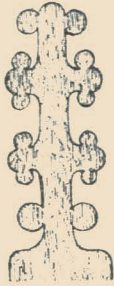
125.

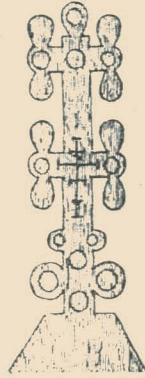
126.

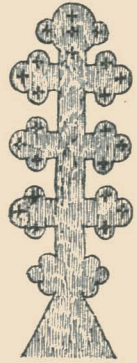
127.

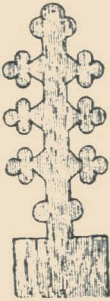
128.

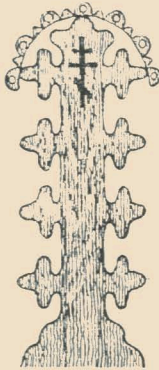
129.

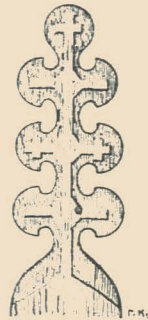
130.

131.

132.

133.

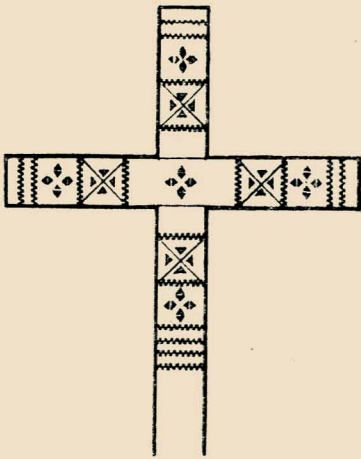

134.

Державна ордена Трудового
Червоного Прапора
Республіканська бібліотека
УРСР імені КПРС
-3-

XIV.

135-143.

143.

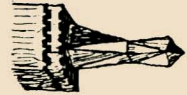
135.

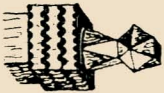
136

137.

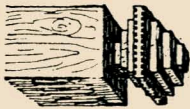
138

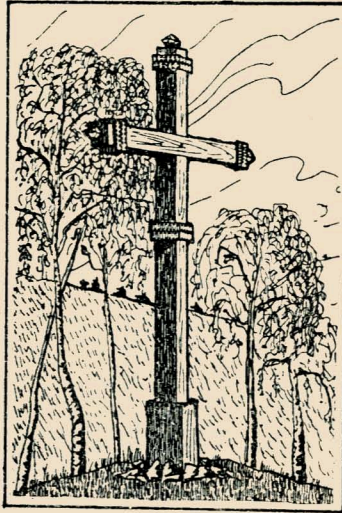
141^a

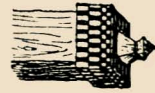
139.

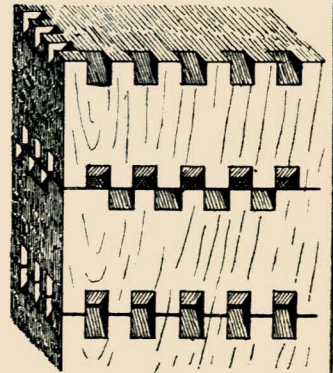
142.

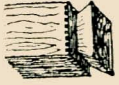
141^b

140.

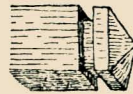
A.

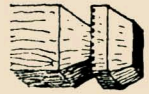
144.

145.

146.

147.

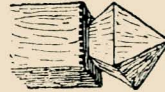
149.

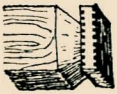
148.

150.

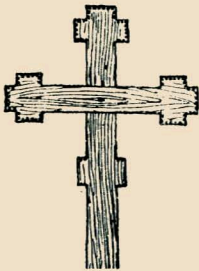
151.

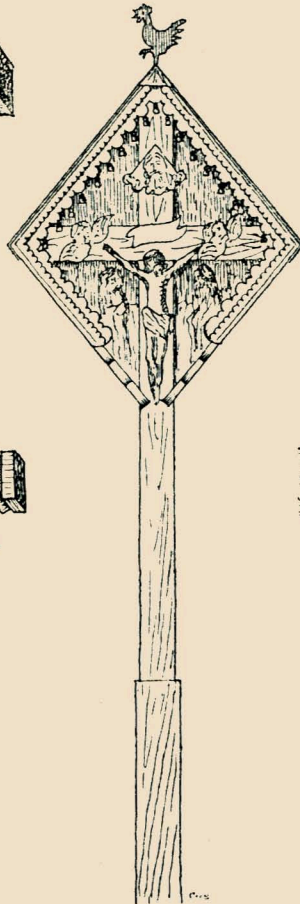
152.

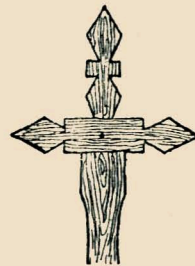
153.

155.

157.

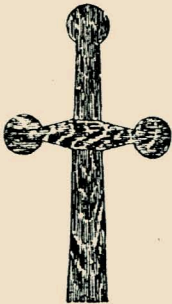

156.

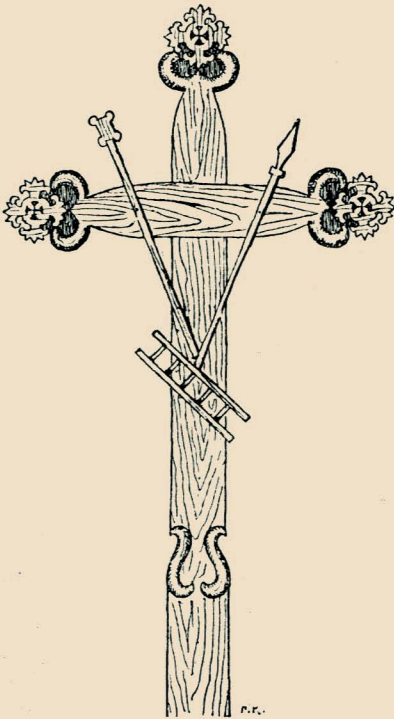

154.

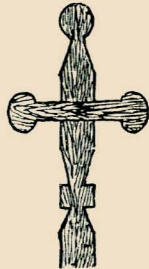
Музей-заповідник
 історико-архітектурного
 комплексу Києво-Печерської
 лаври
 -3-

158.

168.

159.

160.

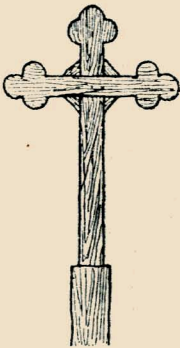
161.

162.

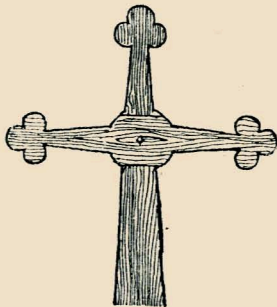
163.

166.

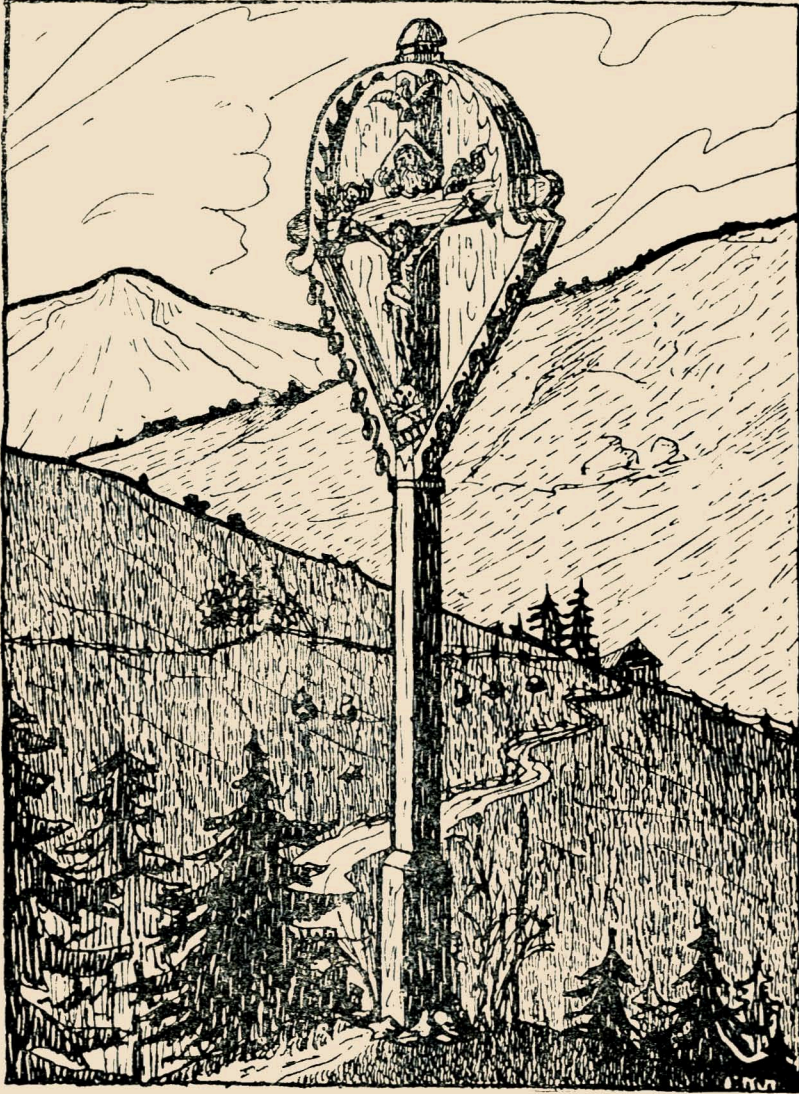
164.

167.

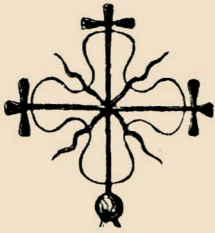

165.

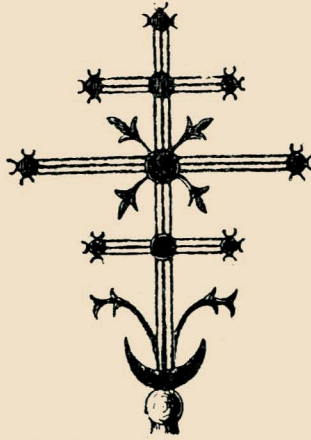

169.

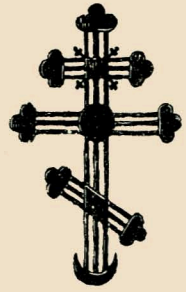
Музей
Республики
Печенгский музей
Усть-Печенга
6-

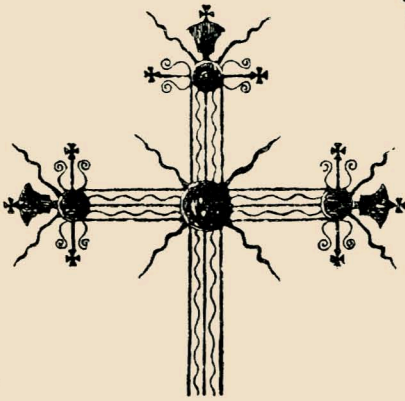
170.

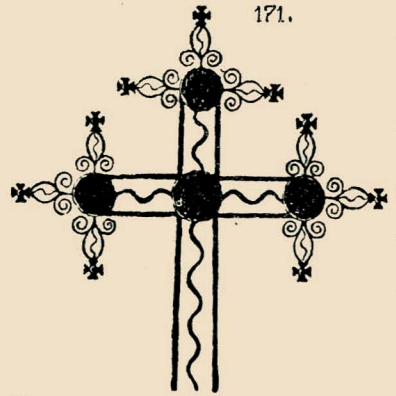
172.

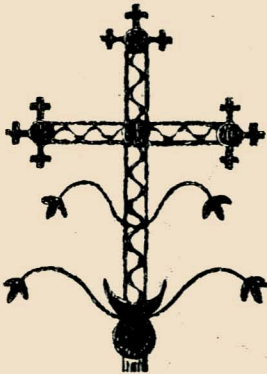
171.

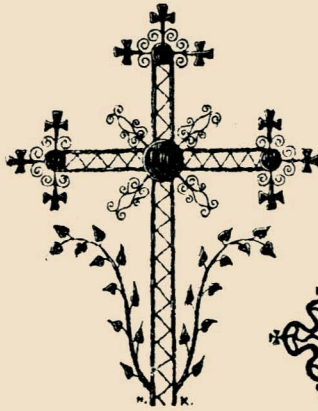
173.

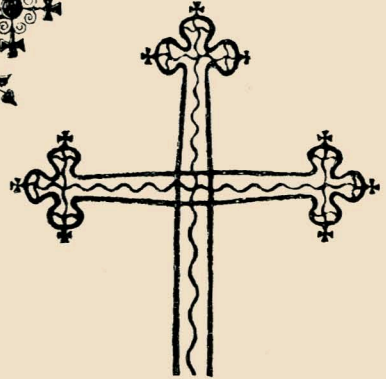
174.

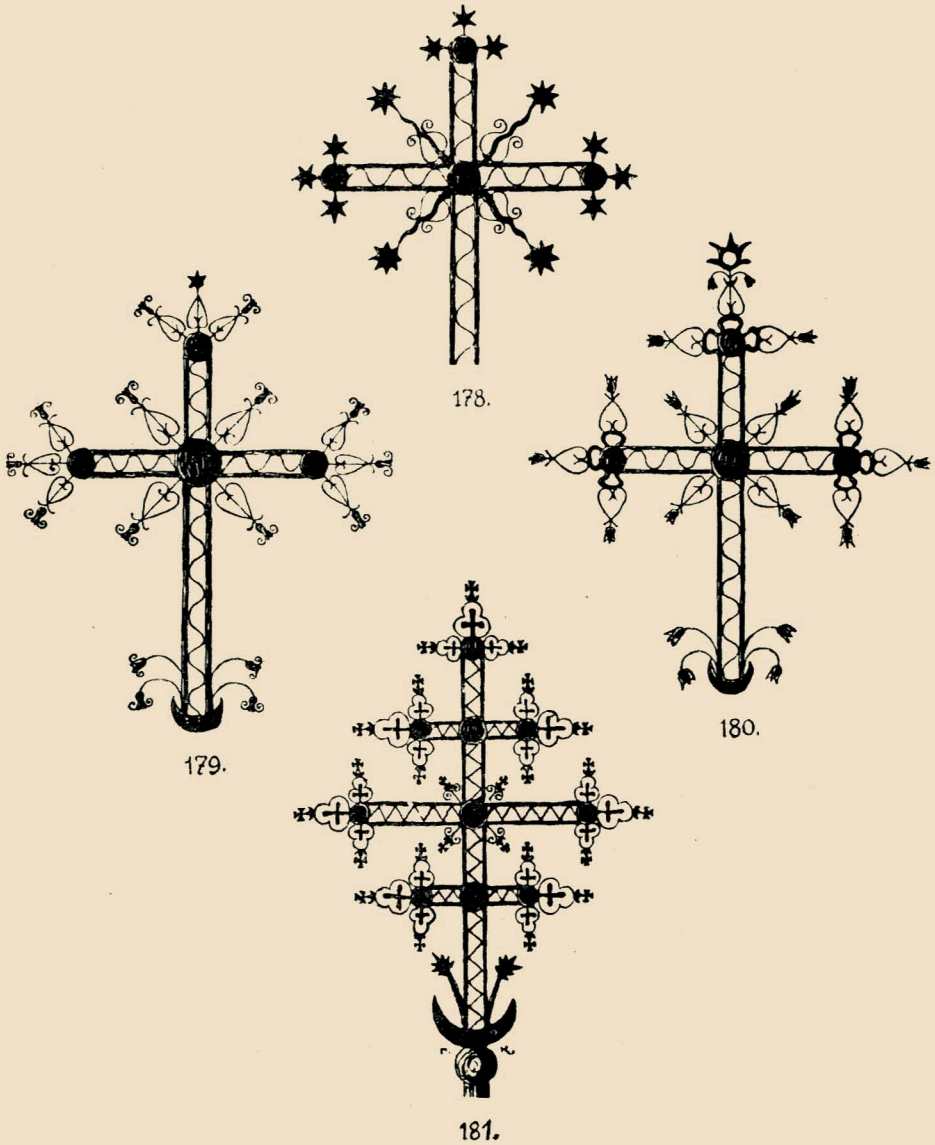
175.

177.

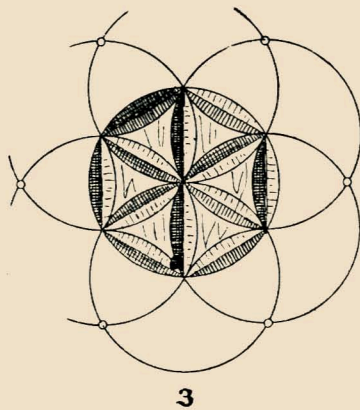
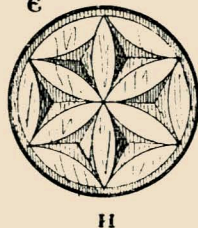
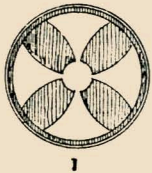
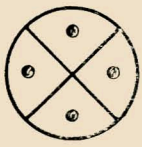
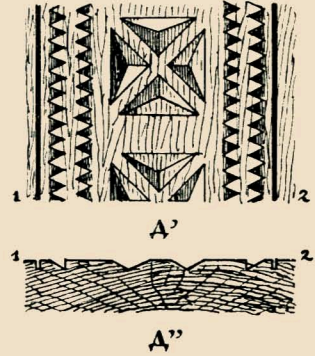
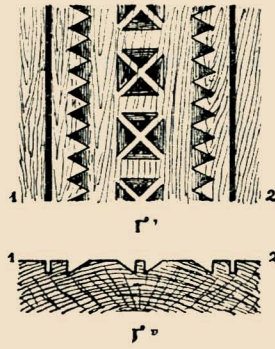
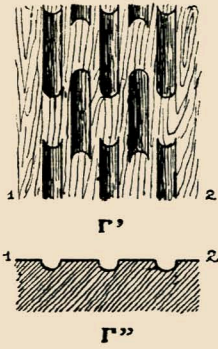
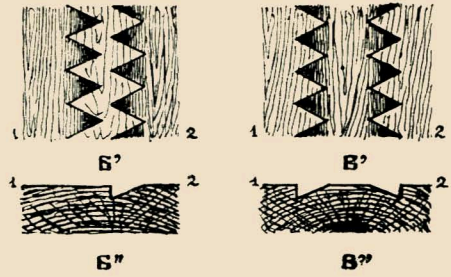
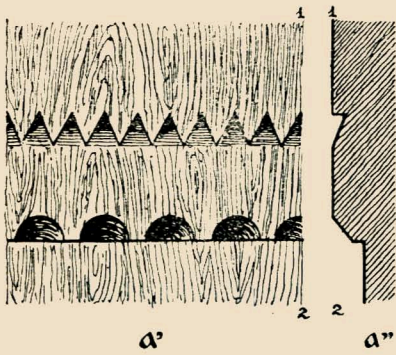

176.

Музейна група Тютюваге
 Музеянег Прасра
 Республіканскіа бібліотека
 УРСР Івані Кіпрс
 -3-

XXI.

Державна ордена Трудового
Червоного Прапора
Республіканська бібліотека
УРСР імені КПРС
-3-

Антропометричні дослідни над українським населенєм полудневої Жовківщини.

Написав *Ярослав Пастернак*.

(Тимчасовий реферат).

В марті 1914 року підняв ся я перевести антропольогічні по-міри на рекрутах при поборі в Жовкві. Дозвіл на веденє їх ді-став я на місци від присутної військової власти і уоружений мартінівськими приладами, міряв відтак без перепон серед корисних для вислідів обставин цілих десяти днів. Матеріал рекрутів походив із компактної території лиш полудневої ча-сти жовківського повіта; рекрути північної Жовківщини ста-вали до побору в Мостах Великих. Міряні осібники прихо-дили просто спід військової міри під антропометер і були тому розібрані до нага. Обставина та причиняла ся особливо до великої точности роблених помірів і позволяла з матеріалу під рукою, елімінувати зараз усі деформації органічні, яких голим оком під одежею часто годі булоб доглянути.

Загальне число зроблених спостережень виносить припад-ково круглих 250 помірів, пороблених виключно на українським сільським населеню. Та серія творить приблизно 0.7 процент українського населеня, досліджуваної території і уповажнює вже до заключень, що кидають світло на фізичні прикмети населеня такого компактного і розмірно малого простору, як половина одного повіта. На жаль заключеня ті, виведені з помірів на рекрутах, мусять обмежити ся що до полу до самих мушин, а що до віку лиш до 21—23-літних; тому вказаним було би

доповнити доконче в будуччині розпочату працю так, аби фізична характеристика населення обіймала й жінок та взагалі особи дорослі до якого 50-го року житя.

Належить зазначити, що жовківський повіт не був іще доси предметом яких-будь антропометричних дослідів. Коперніцький подає в 1867 році з Жовківщини лиш поміри одного Жида, а в р. 1885-ім поміри трьох Поляків;*) українського населення не торкав іще ніхто, на скільки нам відомо з літератури.

Зреферований матеріял, поданий головню табелярними зіставленнями, поділив я на отсі групи:

- I. Краска волося і очий;
- II. Зріст;
- III. Головний показчик;
- IV. Морфольогічний показчик лица;
- V. Носовий показчик;
- VI. Довжина рук і ніг у зіставленю із зростом;
- VII. Зріст у звязи з головним показчиком і краскою волося та очий.

Львів, в маю, 1916 року.

I. Краска волося та очий.

До можливо точного означеня краски волося послужила таблиця проф. Фішера; її прібки волося з целюльози, означені числами 1—30, надають ся дуже добре до наслідуваня красок волося европейського і крім неї нема жадної иншої, що могла би її заступити. Волосє руде означене на ній числами 1—3, темне 4—8 і 27—30, ясне 9—26. Подана низше табелька зложена так, що числом 27 на горі означене найтемнійше волосє, яке ясніє поступенно до долу аж до найяснійшого під ч. 26.

*) J. Majer i Iz. Kopernicki: Charakterystyka fizyczna ludności galic (Zbiór wiad. do antr. kraj., Kraków, I, 1877 i IX, 1885).

З поданого зіставлення бачимо, що краска волосся в повіті заховується дуже одноманітно; майже половина помірених осібняків (47·6%) має волосся краски шатинової (ч. 5). Побіч неї йде темніше від попереднього волосся брунетове (ч. 4).

Придержуючись поділу проф. Мартіна*) і Льота**) причисляємо чч. 27 і 4—8 до волосся темного, а 9—26 до ясного. Після тих двох головних красок обнимає:

волосся темне . . . 93·2%₀ помірів,
 „ ясне . . . 6·8%₀ „

краска волосся	число таблиці фішера	абсолютна скляність	процент помірів
темне	27	1	0·4
	4	53	21·2
	5	119	47·6
	6	14	5·6
	7	28	11·2
	8	18	7·2
ясне	9	8	3·2
	11	2	0·8
	12	3	1·2
	26	4	1·6
		250	100

Волосся руде не виступає цілком між спостереженнями, зовсім чорне (ч. 27) всего раз.

Краска очий означена при помочи таблиці проф. Мартіна, яка має 16 склянних очий різної краски і якої не можна ніколи заступити друкованою таблицею Топінара і інших. Отсе зіставлене зложено на тій самій основі, що й попередна таблицка; найтемніші очі означені числом 3, найясніші в долі числом 16.

*) R. Martin: Lehrbuch der Anthropologie, Jena, 1914, стр. 188.

**) E. Loth: Wskazówki do badań antropol. na człowieku żywym. Warszawa, 1914.

краска очий	число таблиці Маргіна	абсолютна скількість	процент помірив
п и в н а	4	3	1·6
	4	32	12·8
	5	28	11·2
	6	17	6·8
м і ш а н а	7	12	4·8
	8	17	6·8
	9	14	5·6
	10	21	8·4
	11	9	3·6
	12	31	12·4
г о л у б а	13	10	4·0
	14	17	6·8
	15	25	10·0
	16	13	5·2
		250	100

Як бачимо, займає красака очий майже цілу ширину скалі, передвидженої для Европейців. Найчисленніше заступлені очі ч. 4—5 (краски темно-пивної), відтак очі сиві (ч. 12) і ясно голубі (ч. 15). Поділ на три головні роди краски очий: пивну (braun), мішану (meliert) і голубу (blau)*) виказує такі відносини:

краска очий	абсолютна скількість	процент помірив
пивна (ч. 3—6) . .	82	32·4
мішана (ч. 7—12) .	104	41·6
голуба ч. (13—16) .	64	25·0
	250	100

Мішана красака очий в сути річі ясна. Як злучити її проте з краскою голубою, дістаємо поділ очий на дві засадничі краски, відповідно до якого ясні очі виказують велику перевагу (67·2%) над темними (32·8%).

*) R. Martin; op. cit. стор. 194.

II. З р і с т.

Поміри зросту, роблені ставленим антропометром Мартіна, означені можливо докладно, бо всі мірені рекрути були босі. Уставлене голови було нормальне, в поземі франкфуртським, а не як при боборі військовим, де голова, пере-хилена взад, мусить дотикати ся міри; висота тіла міряна від позему (підстави) до вершка голови (vertex).

Подане побіч зіставлене зросту після 1-центиметрових кляс виказує велику ріжнманітність, бо найбільша величина кляси 168,0—168,9) доходить лиш до 7·6% усіх помірів.

Про несталість сеї фізичної прикмети свідчать найліпше широкі границі індивідуальних її вагань (145,0—184,9 см.)

Пересічний зріст дослідуюваного населення виносить **165,41 см.**

Ділячи його на кляси після поділу Топінара*) і проф. Ф. Вовка**) дістаємо отсю табличку:

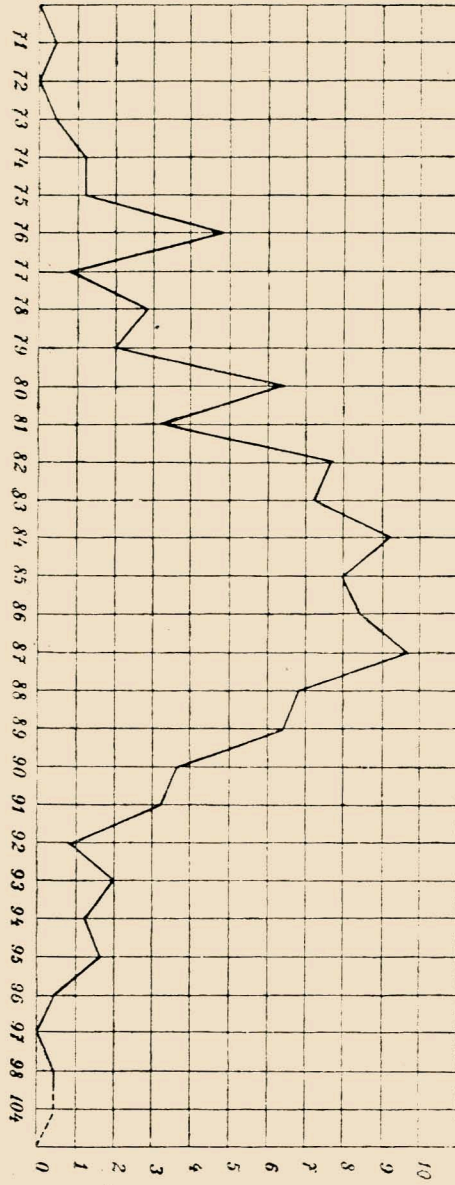
зріст:	границі:	абсолют. число	проц. помірів
малий	X—159,9	56	22·4
нижче-середн.	160,0—164,9	69	27·6
вище-середний	165,0—169,9	70	28·0
високій	170,0—X	55	22·0

зріст в центиметрах	число абсолютне	процент помірів
145,0—145,9	1	0·4
149,0—149,9	1	0·4
153,0—153,9	2	0·8
154,0—154,9	2	0·8
155,0—155,9	2	0·8
156,0—156,9	11	4·4
157,0—157,9	11	4·4
158,0—158,9	11	4·4
159,0—159,9	15	6·0
160,0—160,9	13	5·2
161,0—161,9	11	4·4
162,0—162,9	16	6·4
163,0—163,9	11	4·4
164,0—164,9	18	7·2
165,0—165,9	11	4·4
166,0—166,9	11	4·4
167,0—167,9	13	5·2
168,0—168,9	19	7·6
169,0—169,9	16	6·4
170,0—170,9	9	3·6
171,0—171,9	7	2·8
172,0—172,9	7	2·8
173,0—173,9	12	4·8
174,0—174,9	5	2·0
175,0—175,9	2	0·8
176,0—176,9	5	2·0
177,0—177,9	1	0·4
178,0—178,9	1	0·4
180,0—180,9	3	1·2
181,0—181,9	1	0·4
194,0—194,9	2	0·8
	250	100

*) Topinard P.: Etude sur la taille (Revue d'Anthropol., Paris, 1876, V, стор. 66).

**) Ф. Вовк: Антропом. дослідн укр. населення Галичини, Буковини і Угорщини (Матер. до етнології, X, Львів, 1908.).

Взаїмне відношене поодиноких кляс зросту зображує наглядно низше поданий діяграм.

III. Головний показчик.

Ся найменше змінна і тому найбільше цінена в антропометрії щіха, обчислена після відомого взірця, при чім за довжину голови взяте віддалене nasion - oristhokranion, заховуєть ся в зіставленю по величині ось як:

Найчисленнійше заступлені являють ся показчики 81,0 — 83,9, що творять собою 40·4% усіх спостережень та належать до категорії широкоголових типів.

Ділячи їх на класи після франкфуртської умови (1884 р.), дістаємо такий поділ голов після їх виду:

тип голови	показчик	абсолютне число	процент помірів
довгоголовий (dolichocephal)	X—75,9	2	0·8
середноголовий (mesocephal)	76,0—80,9	46	18·4
широкоголовий (brachycephal)	81,0—85,4	134	53·6
надширокоголовий (hyperbrachyceph.)	85,5— X	68	27·2
		250	100

Населене полудневої Жовківщини виказує проте тип виразно широкоголовий (круглоголовий) з пересічним показчиком **83,41**. Ся величина сходить ся припадково з пересічним показчиком (83,5), який обчислив перед 40 роками Коперніцький для усіх галицьких Українців. *) Попри широкоголовців є також великий процент надширокоголовців (27·2%) і менший вже середноголовців (18·4%). Тип виразно довгоголовий найшов лише двох представників (показчики 66,33 і 75,79); надширокоголовий виказує найбільший показчик 91,28.

ПОКАЗЧИКИ	абсолютне число	процент помірів
66,0 — 66,9	1	0·4
75,0 — 75,9	1	0·4
76,0 — 76,9	5	2·0
77,0 — 77,9	2	0·8
78,0 — 78,9	12	4·8
79,0 — 79,9	7	2·8
80,0 — 80,9	20	8·0
81,0 — 81,9	31	12·4
82,0 — 82,9	42	16·8
83,0 — 83,9	28	11·2
84,0 — 84,9	22	8·8
85,0 — 85,9	24	9·6
86,0 — 86,9	21	8·4
87,0 — 87,9	15	6·0
88,0 — 88,9	6	2·4
89,0 — 89,9	8	3·2
90,0 — 90,9	4	1·6
91,0 — 91,9	1	0·4
	250	100

*) Op cit. 1877. стор. 177.

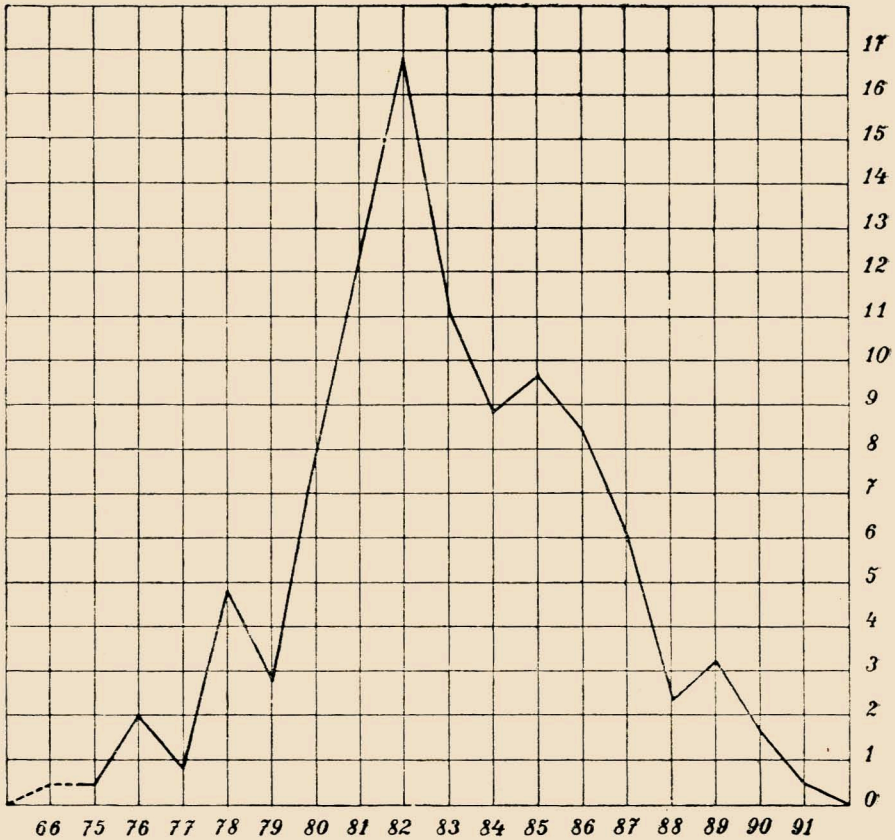
**Помірені села Жовківщини, уставлені по величині
головного показчика.**

Ч. п.	число помірів	село:	довжина голови		ширина голови		головний показчик	тип голови			
			гранці	пересічна	гранці	пересічна		довгоголовий	середньоголовий	широкоголовий	квадратно-довгий
1	9	Гутиска (ад Крехів)	167—201	185	141—162	151	81,80		3	4	2
2	9	Крехів	180—199	185,4	144—159	152	82,07		3	5	1
3	12	Глинсько і Воля Висоцька	172—192	183,5	144—156	151,1	82,38		3	7	2
4	10	Дорогошів Вел. і Мал.	181—192	186,7	150—159	153,9	82,45		3	7	
5	12	Нагірці і Могил.	174—190	184,5	144—157	152	82,46		3	7	2
6	14	Куликів	177—201	184,8	147—158	152,4	82,54		5	8	1
7	22	Кунпи і Воля Кунпінська	173—195	183,4	146—162	152	82,99		5	11	6
8	32	Жовтанці	174—199	185	132—162	153,7	83,12	1	3	19	9
9	12	Колоденце	175—194	185,4	148—162	154	83,14		3	6	3
10	16	Колодно і Печихвости	173—190	182,7	143—160	151,9	83,57		4	8	4
11	14	Сопошпи і Мачини	175—195	183	140—158	149,6	83,74	1	4	7	2
12	19	Зіболки	180—195	187	147—165	156,8	83,91		2	12	5
13	6	Уднів і Гребенці	178—196	184,7	148—164	155	83,94			4	2
14	12	Мокротин і Майдан	172—198	183	144—161	153	84,07		2	5	5
15	7	Смереків	181—196	188	147—168	158,4	84,32		1	3	3
16	9	Передриміхи Вел. і Мал.	172—197	183	150—164	154,8	84,74		2	3	4
17	6	Артасів	178—193	184	151—164	156	84,84			4	2
18	7	Красічин, Воля Жовт. і Теодоргоф	175—185	181	146—161	154	85,08			3	4
19	17	Туринка і Вязова	177—197	184,4	147—167	157,4	85,37			10	7
20	5	Кошелів	175—186	183	154—162	158	86,56			1	4
	250		167—201	184,81	132—168	154,12	83,41	2	46	134	68

Найбільший процент широкоголовости виказує відповідно до поданого низше зіставлення село Жовтанці, де на 32 поміри належить до категорії широкоголових 19, надширокоголових 9. Найменший пересічний показчик має Гутиско (81,80), найбільший Кошелів (86,56), хоч остров найбільших широкоголовців у полудневій часті повіту в Кошелеві не даєть ся на жаль точно ствердити ізза малого числа (5) помірів. Головний показчик, зближений найбільше до пересічного в повіті, виказують села Колодно і Печихвости.

Довжина голови приходить у великих границях (167—201 мілім.), в дещо більших найбільша ширина (132—168 мілім.). Найбільші голови стрічають ся в Смереківі (довжина 188, ширина 158,4), найменші в Колодні і Печихвостах (довжина 182,7, ширина 151,9).

Хотячи нагляднійше представити суцільність висоти головного показчика, подаємо графічне його представлене в діаграмі.

IV. Морфологічний показник лиця.

показники	абсолютне число	процент помірів
71,0—71,9	1	0,4
73,0—73,9	1	0,4
74,0—74,9	3	1,2
75,0—75,9	3	1,2
76,0—76,9	12	4,8
77,0—77,9	2	0,8
78,0—78,9	7	2,8
79,0—79,9	5	2,0
80,0—80,9	16	6,4
81,0—81,9	8	3,2
82,0—82,9	19	7,6
83,0—83,9	18	7,2
84,0—84,9	23	9,2
85,0—85,9	20	8,0
86,0—86,9	21	8,4
87,0—87,9	24	9,6
88,0—88,9	17	6,8
89,0—89,9	16	6,4
90,0—90,9	9	3,6
91,0—91,9	8	3,2
92,0—92,9	2	0,8
93,0—93,9	5	2,0
94,0—94,9	3	1,2
95,0—95,9	4	1,6
96,0—96,9	1	0,4
98,0—98,9	1	0,4
104,0—104,9	1	0,4

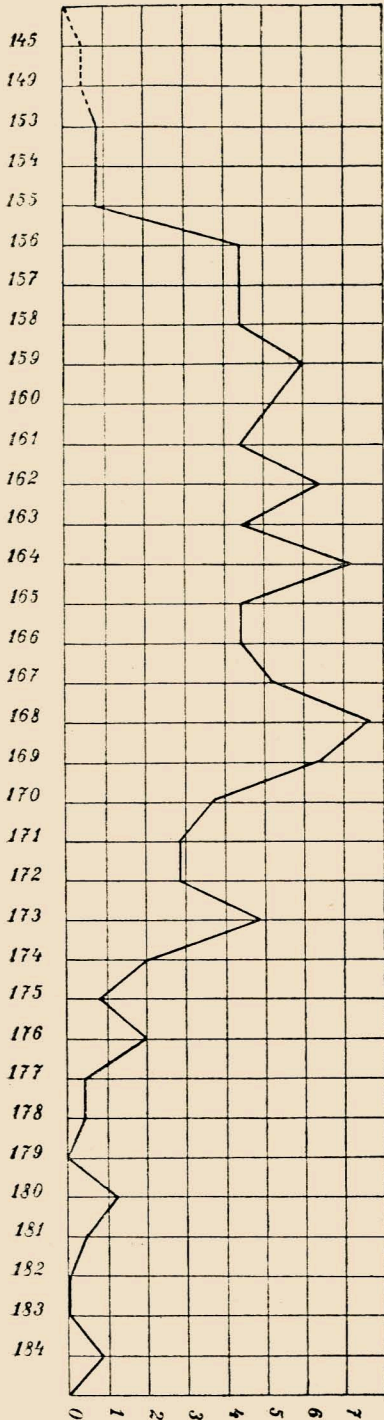
Показчик обчислений після
взірця:

$$\frac{\text{висота лиця без чола} \times 100}{\text{ширина лиця}}$$

при чім висота міряна від шва носового (nasion) до підстави долішньої щоки (gnathion), а ширина означена віддаленем від себе луків ярмових (zygion—zygion).

Показчик сей обнімає широку скалю і в поданім зіставленю являється дуже змінною ціхою, далеко більше, ніж найсталійший ще показчик головний. Та все таки замітне згуртоване показчиків у тіснійших границях (80,0 — 89,9), що творить майже $\frac{3}{4}$ (72,8 %) усіх спостережень.

Взаїмне відношене окремих типів лиця, розріжнюваних відповідно до різних вартостей лицевого показчика, можна найліпше прослідити на таблиці, зложеної після прийнятого поділу. *)

тип лиця:	показчики	абсолютне число	процент помірів
наднизьколиц. (hypereuroposop)	X —78,9	29	11,6
низьколицевий (europosop)	79,0—83,9	66	26,4
середнолицевий (mesoposop)	84,0—87,9	88	35,2
високолицевий (leptoposop)	88,0—92,9	52	20,8
надвисоколиц. (hyperleptoposop)	93,0— X	15	6,0

Тип низько- (широко-) і середнолицевий має отже значну перевагу над високо- (довго-) лицевим, який виступає розмірно рідко. Пересічним показником для цілої території є **85,09** і належить до типу середнолицевого.

V. Носовий показчик.

показчики	абсолютне число	проц. помірив
46,0—46,9	1	0·4
49,0—49,9	1	0·4
50,0—50,9	3	1·2
51,0—51,9	1	0·4
52,0—52,9	1	0·4
53,0—53,9	3	1·2
54,0—54,9	3	1·2
55,0—55,9	8	3·2
56,0—56,9	4	1·6
57,0—57,9	10	4·0
58,0—58,9	7	2·8
59,0—59,9	3	1·2
60,0—60,9	23	9·2
61,0—61,9	19	7·6
62,0—62,9	18	7·2
63,0—63,9	5	2·0
64,0—64,9	28	11·2
65,0—65,9	7	2·8
66,0—66,9	20	8·0
67,0—67,9	9	3·6
68,0—68,9	18	7·2
69,0—69,9	4	1·6
70,0—70,9	13	5·2
71,0—71,9	4	1·6
72,0—72,9	10	4·0
73,0—73,9	3	1·2
74,0—74,9	4	1·6
75,0—75,9	4	1·6
76,0—76,9	4	1·6
77,0—77,9	1	0·4
78,0—78,9	2	0·8
79,0—79,9	1	0·4
80,0—80,9	4	1·6
83,0—83,9	2	0·8
86,0—86,9	1	0·4
89,0—89,9	1	0·4
	250	100

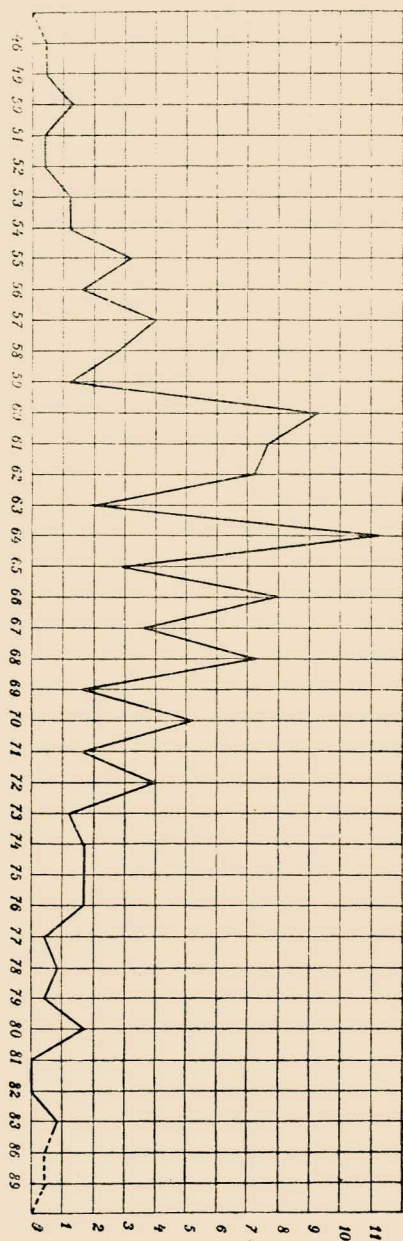
Поміри носа роблені тупими кінцями пересувного циркуля (compas glissière); висота носа міряна від шва носового (nasion) до subnasale, ширина меж обома alaria.

Відповідно до поданого побіч зіставлення являється вигляд носа найбільше змінною ціхою голови, розбитою на 36 різних показчиків, чому винна головню дрібна величина обох абсолютних чисел, з яких обчислюється показчик. Та все таки ділячи носовий показчик (після франкфуртської умови) на дещо ширші кляси, дістаємо зовсім ясний і здецидований поділ.

тип носа :	показчики	абсолютне число	процент помірив
дуже вузкий (hyperleptorrhin)	X — 54,9	13	5·2
вузкий (leptorrhin)	55,0—69,9	183	73·2
середній (mesorrhin)	70,0—84,9	52	20·8
широкий (chamaerhin)	85,0—99,9	2	0·8
дуже широкий (hyperchamaer.)	100,0— X	—	—
		250	100

Довжина рук і ніг у зіставленю зі зростом.

Ч. п.	число помірів	село:	зріст	рука		нога	
				пересічна довжина	процент зросту	пересічна довжина	процент зросту
1	14	Куликів	162,1	75,26	46,43	88,78	54,76
2	9	Передриміхи Вел. і Мал.	162,3	76,14	46,96	89,76	55,30
3	22	Кунин і Воля Кунинс.	163,1	74,70	45,83	89,75	55,02
4	14	Сопошин і Мачишин	163,1	74,70	45,83	89,42	54,82
5	9	Гутпеско (ад Крехів)	163,7	75,60	46,18	93,34	57,02
6	12	Нагірці і Могіляни	163,8	75,62	46,16	90,70	55,37
7	12	Глинсько і Воля Висоцька	164,1	74,60	45,46	88,66	54,02
8	12	Колоденце	164,5	77,65	47,20	91,84	55,83
9	7	Смереків	164,6	77,66	47,18	92,37	56,83
10	12	Мокротин і Майдан	165,0	76,64	46,44	91,40	55,39
11	5	Кошелів	165,2	74,94	45,36	90,60	54,84
12	15	Колодно і Печихвости	165,4	77,90	47,09	91,0	55,01
13	32	Жовтанці	165,8	76,60	46,20	92,72	55,92
14	9	Крехів	166,0	77,08	46,43	92,55	55,75
15	6	Уднів і Гребенці	166,2	76,52	46,04	94,30	56,73
16	10	Дорогошів Вел. і Мал.	166,5	76,72	46,79	92,22	55,38
17	6	Артасів	168,4	78,64	46,69	94,47	56,09
18	19	Зіболки	168,5	76,55	45,43	93,46	55,46
19	17	Туринка і Вязова	168,7	77,55	45,96	92,82	55,02
20	7	Красіччи, Воля Жовтан. і Теодоргоф.	169,7	79,16	46,81	94,13	55,66
	250		165,41	76,43	46,20	91,55	55,35

Домінуючим типом є тут проте вузкі носи, що обнимають $\frac{3}{4}$ (73,2%) усіх pomірів; остальна частина се головно носи середного типу. Носів зовсім вузких було дуже мало (5,2%), зовсім широких усього 2 випадки.

Пересічним для цілої полудневої части повіту є показчик **64,80** (тип вузко-носий); пересічна довжина носа виносить 52,8 мілім., ширина 34,2 міліметри.

Значні індивідуальні ваганя виду носа увидаються наглядно на діаграмі носового показчика.

VI. Довжина рук і ніг у зіставленю зі зростом.

Довжина руки є посереднім поміром; дістаємо її з двох інших, відіймаючи від висоти вершка рамени (acromion) висоту кінця середного пальця (daktylion). Довжина ноги рівнається висоті iliospinale на кости бедровій від позему, поменшеній о 40 міліметрів. *)

Низше подане відношене довжини рук і ніг до зросту упорядковане по селам відповідно до величини зросту.

Пересічна довжина руки виносить **76,43** см. у границях від 74,6—79,16 см. Займає вона 46,20 процент довжини цілого зросту з малими відклоненнями від сеї пропорції.

Пересічна довжина ноги виносить **91,55** см. у границях від 88,66 — 94,47 см. Побільшаєть ся в парі з загальним зростом дещо правильнійше ніж довжина руки, а у відношеню до зросту творить 55,35 процент його довжини.

VII. Зріст у звязи з головним показчиком і краскою волося та очий.

Зріст, вид черепа і краска волося та очий, се чотири нерозривні ціхи, яких відповідний склад творить головні ціхи поодиноких рас, приступні усім та легкі до розпізнання, як відмінні фізичні прикмети поодиноких груп людности. Тому подаємо низше відповідне зіставлене, аби унагляднити, які саме ціхи у звязи з іншими творять фізичну характеристику досліджуваної частини української території. Зріст поданий центиметрами, при родах волося додані числа таблиці Фішера, при очах числа таблиці проф. Мартіна.

Обчисляючи подані в долі суми процентово випадає :

з волосем ясным	6'8	%
„ мішаним (шагиновим)	71'6	%
„ темним (брунетовим)	21'6	%
з очима ясными (голубими)	26'0	%
„ мішаними (сивими і зеленавими)	41'6	%
„ темними (пивними)	32'4	%

*) R. Martin: op. cit., стор. 147.

Зріст, головний показник і краска волосся та очий.

Ч. п.	число помірів	село:	зріст	головний показник	в о л о с с я			о ч и		
					ясне (ч. 9—12, 26)	мішане (ч. 5—8)	темне (ч. 4—27)	ясні (ч. 13—16)	мішані (ч. 7—12)	темні (ч. 3—6)
1	14	Куликів	162,1	82,54		12	2	4	8	2
2	9	Передриміхи Вел. і Мал.	162,3	84,74	1	7	1	3	3	3
3	22	Кунині Воля Кунинська	163,1	82,99		17	5	6	11	5
4	14	Соношин і Мачшин	163,1	83,74	1	8	5	2	6	6
5	9	Гутиско (ад Крехів)	163,7	81,80	1	5	3	1	3	5
6	12	Нагірці і Могіляни	163,8	82,46	1	8	3	2	5	5
7	12	Глинсько і Воля Ви- соцька	164,1	82,38	3	7	2	4	2	6
8	12	Колоденце	164,5	83,14		9	3	4	8	
9	7	Смереків	164,6	84,32		5	2		4	3
10	12	Мокротин і Майдан	165,0	84,07	2	10		3	6	3
11	5	Кошелів	165,2	86,56		4	1		2	3
12	15	Колодно і Печихвости	165,4	83,57	1	11	3	4	4	7
13	32	Жовтанці	165,81	83,12		21	11	13	11	8
14	9	Крехів	166,0	82,07		5	4	1	4	4
15	6	Гребенці і Уднів	166,2	83,94	1	4	1		2	4
16	10	Дорогошів Вел. і Мал.	166,5	82,45		8	2	4	4	2
17	6	Артасів	168,4	84,84		6		2	2	2
18	19	Зіболки	168,5	83,91	1	17	1	3	11	5
19	17	Туринка і Визова	168,7	85,37	3	11	3	6	7	4
20	7	Красічян. Воля Жовтан. і Теодоргоф.	169,1	85,08	2	3	2	2	1	4
	250		165,41	83,41	17	179	54	65	104	81

По зібранню усіх вислідних із даних спостережень дістаємо отсей образ фізичних прикмет роздивлюваної території:

зріст: середній, у віці від 21—23 літ пересічно 165,41 см.;

краска волосся: темна, з незначною домішкою чисто ясної (6,8%).

краска очий: темна і мішана, з великою домішкою (26,0%) чисто ясної;

тип голови: виразно круглоголовий (53,6%) з пересічним головним показником 83,41;

тип лиця: зглядно середнолицевий (пересічний показник 85,09) з великим нахилом до низьколицевого;

тип носа: вузкий, з пересічним показником 64,80;

довжина руки: пересічна 76,43 см., займає 46,20% зросту;

довжина ноги: пересічна 91,55 см., займає 55,35% зросту.

При ліпшій розгляненню досліджуваного матеріалу легко можна розпізнати між складовими його етнічними елементами визначно круглоголовий, по дослідам проф. Вовка характеристичний для українського народу, динарський тип. Він творить у приближеню 1/3 часті розглянених осібняків і перекидаєть ся найправдоподібніше відтак далеко більше компактною масою на східний (правий) беріг Буга. *) Загальним підложем являєть ся більше довгоголовий тип, схожий у головних начертах із типом „3“ проф. Чекановського, якого присутність достаточо вияснена віковими етнічними впливами довгоголових сусідних племен північного заходу. Деякі інші дрібні домішки можна би мабуть доказати й певними історичними подіями, а саме татарською кольонізацією сих околиць у XVII столітю.

*) Пересічний зріст у Струмилі - Камінецькім повіті виносить після Ко-перницького 168,1 см. (op. cit. 1877, стор. 31).

Володимир Гнатюк.

Пісня про покритку, що втопила дитину.

I. Вступні уваги.

Пробуваючи 1900 р. літом на Гуцульщині у Криворівни, записав я там пісню про покритку, що втопила дитину. Пісня звернула мою увагу не тільки своєю трагічністю та сильним чутем, що могли би дати драматургови підклад до чудового твору, але й своєю побутовою стороною, а особливо старими культурними пережитками. Повернувши до Львова, почав я переглядати збірники пісень, щоби пізнати, чи є багато варіантів пісні та чи часто вона була друкована. Я переконав ся, що варіантів є доволі значне число та що вони різнять ся між собою у подробицях, але так, що zarazом доповняють себе ними. Я вже тоді постановив прибирати ще трохи нових записів пісні і занятися опісля її розбором. Та за іншими заняттями треба було пісню відложити на бік, а далі й призабув я за неї.

Пісня пролежала так між іншими збірками майже вісім літ. У 1908 р. дістав я від пок. Івана Созанського, учителя брідської гімназії, виписаний із актів брідського магістрату документ, який подаю ось тут у цілости, і який пригадав мені на ново давно сховану пісню, бо порушав таку саму тему:

Actum in Villa Ponikowica die 29 Mensis Aprilis 1726 coram
Hiacenthio Dublanski Advocato Martino Dobowski Proconsule
Stephano Michałowicz Consule Trembowelski Viceadvocato Ioanne
Chylicki Iurato Scabino.

W sprawie i Akcyi nieuczciwey Iewki ante Dziewki a teraz
po Zasciu w cięż Mołodycy ut sola confitebatur na Dobrowolnych

primario a potym..... Confessatach, która na obudwuch Confessatach ullo modo nie chciała zeznać cielesnego Nieczystości grzechu popełnienia tylko zaiedno Zawoiskiego powoływała ze nie skim innym zadnego grzechu tworzyła i nigdy tylko z Zawoiskim z którym iako w ciążę zaszedszy dziecię straciła z nim spółdzone które to dziecię ad praesens officium nostrum gdysmi kazali przynieśc naocznie widzielismy skorokę około szyi oberwana. W czym my Urząd ad hoc grave Crimen ziechawszy na affektacyją WIMPana Pułkownika Kommendanta i Gubernatora Fortece Brodzkiej iako Possesora Wsi Ponikowicy wyrozumiawszy z oney Confessat tak dobrowolnych iako i Mistrzowskich tak decydujemy sentencyą naszą stosując się do prawa Maideburgii gdzie pisze in Articulo Octogesimo: Aby gdy się takowaby osoba pokazać się miała, ażeby swoi płod samocheący traciła ażeby żywcem zakopana była i palem przebita przeto słusznie tą śmiercią ginąc by powinna, ale choc iednak tak Saxon naznacza ale my zwazywszy sądu naszego Clementii naznaczamy aby in crastinum mieczem ścięta była. Co się zas tycze siostry iey starszey u ktorey lewka juz wciąży płod i ona wiedziała dobrze o tym iako zameżna ze nie pilnowała lewki siostry swey która płod straciła samocheący luboli naybardziej i ta winnaby bydz powinna ale jednak Sąd nasz naznacza aby za nieostroznosc iey odebrała rozeg sto. Co się zas tycze Zawoyskiego ktorego powoływała tak na Confessatach ut superius expressum iako i iuz idąca na plac i iuz przy ostatnim zycia swego zgonie i słowo w słowo na niego przyznawa w tym punkcie iego reservatur cudzołostwo abo dlatego ze nie iest praesens Sądowi Naszemu ad respondendum obiecuie. Ale potym przed którym kolwiek sądem powinien będzie respondere iako przestępeca Przykazania Boskiego vigore Decreti Nostri naznaczamy.

Я постановив знов заняти ся піснею, але що до розвідки про неї, яку я плянував, треба мені було ще деяких матеріялів, позаписуваних у ріжних місцях, я звернув ся до деяких інтелігентів сільських із просьбою, записати мені вказані матеріяли, бо сам не мав уже змоги збирати їх. На се дістав я коло 5% відповідей із записами, які оголошую низше, на решту просьб не дістав не тільки записів, але й відповіді. В надії, що з часом зберу таки більше матеріялів, я знов сховав пісню між папери і так пролежала вона повних десять літ. Бачучи тепер, що надія на більше зібране матеріялу не оправдала ся, використовую те, що маю, а пізнійшим дослідникам полишаю доповнене отсеї праці. Завважую при сім, що полишаю на боці розбір літера-

турної історії пісні, яка може бути предметом окремої студії, а займаюся тільки розбором культурних пережитків, які мене завсіди притягали до себе.

При приготуванні варіантів пісні до друку побачив я, що побіч двох редакцій пісні, яку я записав, існує ще чотири окремі і зовсім незалежні від себе пісні на туж саму тему, що покритка топить дитину. Це вказує на велику популярність теми, на її широке розповсюджене та може вияснити подекуди, чому в нас не приймила ся чесько-словацька редакція п'ятої пісні і то не тільки в Галичині, але й на Угорщині, в якій марамороський варіант належить до східної редакції. Аджеж де було стільки пісень, чи треба було їх іще позичати? А всеж таки не розвинула ся жадна з сих чотирох пісень та не спопуляризувала ся так, як пята. Завдячує вона се зручній композиції та живому схопленю теми і плястичним малюнкам, які пересувають ся перед нами немов у калейдоскопі та піддержують напружену нашу увагу в однаковім степені від початку до кінця. В сім її висшість над сими іншими, які наводжу тут тепер для порівняня.

1.

Ой у полі криниченька дитюм дитювана.
 Ой у вдові єдинця та ще не віддана.
 Нехай тая криниченька води набірає.
 Нехай вдови єдинця ще рік погуляє.
 Ой гуляла єдинця рік (та) як годину.
 Вигуляла єдинця маленьку дитину.
 Сидить козак кінець стола, дрібні листи нише.
 А вдовина єдинця дитину колише.
 Іде козак, (2) до коршмоньки пити.
 А вдовина єдинця дитину тошити.
 Ой дам тобі, єдинце, корову рябую.
 Годуй, годуй, єдинце, дитину малую.
 (Ой) дам тобі, єдинце, червоця на страву.
 Годуй, годуй, єдинце, козацькую славу.

И. Чубинский, Труды, V, стр. 363, ч. 713.

2.

Ой ходила красна дівка бережком.
 Да гонила сірі гуси батіжком:
 Гіля, гіля, сірі гуси, до дому.
 Горек тому лебедюку самому.
 Перосло да біле ж піря на йому:
 То не піря, то дівочая краса.

І що вчора за неділочка була,
 Що дівчина на юлиці не була?
 Що дівчина мале дитя вродила,
 Я вродивши в книсточку сповила,
 Я сповивши, в Дунай річку однесла:
 Пливти, дитя, пливти мале, як утя,
 А я піду, погуляю молода,
 Через тебе разпроклятеє дитя,
 Мене моя рідна мати прокляла.

В. Данилюк. Півни села Андреевки, Півжин. п. (Сборникъ Пет. Фил. Общ-а при Институтѣ им. Безбородко въ Півжинѣ, т. XV, 1904, ст. 66, ч. 190).

Пор. ще: Малорусскія півни преимущественно историческія, собранныя Я. П. Новицкимъ въ Екатеринославской губ. въ 1874—1894 годахъ. (Сборникъ Харьк. Истор. Филолог. Общества, т. VI, 1894, ст. 146).

3.

Ой у барині за двором,
 Ти Арна, Марина, жена, бариня моя!¹⁾
 Ой у барині за двором
 Та поєїли дівки льон.
 Та не вродив же їхній льон.
 Та вродили гірчаки:
 Білозерські парні дураки!
 Хотять з нами ночувать,
 Десяцкій не велять.
 Була дівчина краще всіх,
 На вулицю ходила,
 Худу славу заробила:
 Мале дитя родила,
 В Дунай-річці втопила.

Обряды и півни с. Білозерки, Херсон. губ. зап. Соф. Анд. Чернивской. (Сборникъ Харьк. Истор. Филол. Общества, т. V, 1893, ст. 147, ч. 40).

4.

А.

Ой ковалю, коваленьку,	Дунай річку засквернила.
Чом не встаєш зараненьку,	У неділю пораненьку
Чом не куєш помаленьку?	Всі дівочки до церкви йдуть,
Чи заліза тай не ймієш,	Ковалівну на цеп ведуть.
Чи челяді ти жалієш?	Деє узив ся коваленко:
Я заліза багато ймію	Що хотіте, те й беріте.
І челяді не жалію.	Ковалівни не трубіте!
В мене дочка Катерина	Що хотіли, те й забрали.
Родила сина Васпліна.	Ковалівну зарубали.
В тихій Дунай упустила.	

З паперів М. Драгоманова, невідомо, де записана.

¹⁾ Рефрен.

Б.

Ой ти ковалю, коваленьку,
 Чом ти не куєш рано пораненьку?
 Чом челядоньки ти жалієш,
 Чом ти заліза та не грієш?
 Ковальова дочка Катерина,
 Вона собі сина породила.
 В колодязі його потопила.
 Тай за ворота виходила.
 З буйним вітром розмовляла,
 Що на серці — те й казала:

Та не вий вітре та тихенький
 Та повій вітре та буйненький
 Та нажени хмару чорненьку
 Та спусти дощик дрібненький
 Та залей стежки й дорожечки.
 Щоб не знати ні трощечки.
 Щоб туди люди не ходили.
 З колодязя води не носили.
 Щоб мого сина не ворушили,
 Щоб мого серця не сушили!

Н. Закревській, Старосв. Бандуриста, I, 1860, ст. 69, ч. 96.

Паралелі: П. Чубинській, Труды, т. V, ст. 363, ч. 712. — Z. Rokossowska, Wesele i pieśni ludu ruskiego, ст. 182, ч. 34. — В. Милорадовичь, Народные обряды и песни Лубен. у., ст. 119, ч. 23.

II. Українські тексти.

Друкуючи нові варіанти (пятої з ряду) пісні, повинні ми подати огляд доси надрукованих та розглянути ся в нових. Доси надруковано **29** варіантів, із чого припадає 10 на Угорщину, Буковину й Галичину, а 19 на східну Україну. Нових варіантів є **22**; з сього 16 припадає на Галичину, 6 на східну Україну. Разом є всіх **51** варіантів; із сього припадає **26** (отже більшість) на західну, а **25** на східну Україну. Розділені на повіти, губернії й краї, варіанти представляють ся так:

Нові варіанти:

Зах. Україна.

Горлиці	2
Сянік	1
Рудки	1
Львів	1
Станіславів	2
Рогатин	1
Сколе	1
Долина	1
Надвірна	2
Косів	1
Снятин	1
Городенка	1
Тернопіль	1

Разом 16

Друковані:

Зах. Україна.

Угорщина	2
Буковина	1
Ж. Павлі	1
Я. Головацький ¹⁾	1
Ліско	1
Стрий	1
Косів	1
Городенка	1
Тернопіль	1

Разом 10

¹⁾ Сього й попередного не відоме походжень.

Схід. Україна:	
Київщина	3
Херсонщина	1
Полтавщина	1
Харківщина	1
Разом	6

Схід. Україна:	
Полісе	1
Волинь	2
Київщина	1
Херсонщина	1
Катеринослав	1
Полтавщина	5
Чернігівщина	3
Харківщина	4
Кубань	1
Разом	19

Мала Галичина переважає велику східну Україну не тільки числом, але й якістю варіантів. Тільки в Галичині заховали ся найповніші та найкрасші варіанти і найчистіші що до мови; в східній Україні, з виїмкою кількох, варіанти призабуті, попсовані, без видержаного розміру та поперетикані всякими русизмами.

Найстарший друком варіант появив ся у збірці Ж. Павлього (1840), другий у збірці К. Туровського (1846), а дальші три у збірці Я. Головацького (з того один передрукований з Ж. Павлього). Та хронологічно найстарші записи Я. Головацького, зібрані у значній часті ще в 30-их роках XIX ст. Від нього мав дістати збірку пісень також Ж. Павлі і надрукував їх, не згадавши імени Я. Головацького, що дало тому привід уколоти Ж. Павлього в статі, друкованій як доповнене до статей Ол. Пипіна в „Вѣстнику Европы“ про українську етнографію. З нових варіантів найстарші записи Ф. Бодяньського (1840 р.), Марка Вовчка з 50-их, та Мел. Бучинського з 60-их років XIX ст.

В варіанті Ж. Павлього подія відбуваєть ся в Берестечку, що вказує на його походжене з Волині та на вандрівку пісні також зі сходу на захід. Сей факт можна ще сконстатувати на інших варіантах. Варіант середно розвинений, а розмір подвійний, зразу йде вірш 14 (8+6), а потім 13 (8+5) складовий.

Варіант К. Туровського бойківський. Він не розвинений вповні тай не записаний поправно. Вже перша стрічка звучить:

Ой стала ся тяжка новина.

А повинно бути:

Ой стала ся, ой стала ся тяжка новина.

Марисейка молодейка дитя повпла —

як се виходить із розміру другої стрічки. Те саме подибуємо в 3, 6, 7, 8 і інших стрічках. Співак не помилив ся тут, тільки

він не співав пісню, але диктував, а записувач не звертав уваги на розмір, що повинен бути 13 (8+5) складовий. Замітне в с'їм варіанті, що до громади назганяли 70 дівок, епічне число (так само як 3, 9, 12, 24, 31, 77).

Другий варіант Я. Головацького зближений до вар. Ж. Павлього, тільки ліпше записаний і розмір видержаний, хоч змінний, 14 і 13 складовий.

Третій варіант Я. Головацького, угорський, передруковуємо тут, як найліпше захований з тих, що перейшли до нас від Словаків. Його говір був мабуть первістно шароський, але в друку, а може й при записі, підправлений.

Буковинський варіант Гр. Купчанка представляє тільки відривок із 6 стрічок.

У П. Чубинського є два варіанти, волинський і харківський. Перший покриваєть ся з вар. Ж. Павлього і має тільки незначні відміни. Другий представляє тільки відривок.

Варіант З. Рокосовської також волинський, але ріжнить ся від вар. П. Чубинського. Він замітний тим, що в нїм рибаки заносять мертву дитину до попа, як судії, і там мабуть відбуваєть ся дівочий збір, хоч виразно того не зазначають ся.

Варіант О. Кольберга відріжняєть ся в подробицях від нового вар. І. Волошинського, також із Городенщини. Виновниця в нїм попівна.

Тернопільський варіант не має початку. У ньому провинницю наперед „перед коршмов бють“ і аж як:

Збили її, взяли її тай кинули в воду.

Херсонський варіант С. Чернявської та катеринославський Я. Новицького — оба дуже мізерні, неповні й нічим незамітні.

Поліський варіант М. Довнар-Запольського замітний і мовою і тим, що в нїм:

„Адзін паніч кравевіч да на новум ганачку пахаджаючі“

підглянув, як провинниця топила дитину, прикликав своїх риболовів і казав їм закидати сіти в воду. Риболови зловили дитину і занесли до світлиці, а самі ударили в дзвони,

„Штоб схадзїли ся паніч і панічі“,

чого нема в жаднім іншїм варіанті.

Полтавський варіант В. Милорадовича, доволі добре видержаний і повний, має ту подробицю, що дівчата сходять ся на збір усі почесані, тільки

„Молодая Стеха Штерівна та нечесаная“.

Два інші варіанти В. Милорадовича представляють тільки відривки (оба полтавські).

Київський варіант А. Хатемкина найпоганійший і сильно зросийщений. Провинниця називається в ній чудно „разра-сеюшка“.

Чернігівський варіант А. Малинки мотивує просторо, чому провинниця топить дитя (хоче ще гуляти) і тим він замітний. Провинниця приходить на збір дівчат не тільки без вінка, але й нечесана.

Харківський варіант Б. Грінченка належить до кращих і замітний тим, що суд відбувається тут перед сотником, а провинницею виступає королівна, яка оправдує брак вінка п'янством. Провинницю засилають тут на Сибір. — Б. Грінченко наводить ще три інші варіанти, але вони не мають нових речевих відмін.

Угорський варіант М. Врably з Марамороша замітний мовою та тим, що вказує спосіб топлення провинниці. Як судія виступає „біровик“ (війт).

Косівський варіант В. Шухевича, повний і гарний, сходиться з моїм криворівським записом. Тут любовник намовляє дівчину втопити дитину. Опісля відбувається ревізія женщин, засуд провинниці і її викуп із тюрми.

Також стрийський варіант Ів. Колесси гарно розвинений та викінчений. Нових подробиць не приносить.

Полтавський варіант В. Данилова та два харківські Д. Яворницького нерозвинені і не подають нічого замітного.

Понизше в паралелях указую, де всі ті варіанти надруковані.

* * *

Нові записи пісні (разом із одним передруком із Я. Головацького) розділюють ся на дві редакції. До першої належать варіанти з Ропиці Руської, Ждині й Волі Мигової (та передрук із Угорщини), запозичені від Словаків. Сю редакцію можна назвати чесько-словацькою. До другої належать усі інші варіанти. Сю редакцію можна назвати українською, бо вона витворила ся на українській території самостійно. Переглянемо по черзі всі оті варіанти.

Варіант із Ропиці Р. зовсім не розвинений, а зі Ждині мало що повніший. Головні моменти в них такі: Рибаки знаходять дитину, повідомляють владі, дівчата сходять ся і зпоміж них допитують „ріхтарову“, що прийшла без вінка, а кат стинає їй голову. Ніяких подробиць, в яких містяться культурні пере-

житки та задля яких уся пісня набирає для нас значіння, нема. Найважніша ще згадка про ката, яка дозволяє здогадувати ся, що на лемківській території міг бути й такий варіант, в яким кат робив пропозицію провинниці увільнити її від смерти, коли виїде за нього за муж, але сей варіант не попав під запис та у друк.

Варіант із Волі Мигової виводить перед нас так, як гуцульські, не тільки покритку, але й її любовника, що намовляє її втопити дитину і через те спроваджує на неї нещастє. Та коли в гуцульських варіантах брат викупляє опісля покритку з неволі, у лемківськїм її карають, але як, сього не говорить ся. Зі слів:

Ой їди, Каєюню, за Янцьом!

— можна здогадувати ся, що й любовник не уйшов кари.

Варіант із Розділович дуже неповний, але приносить два нові мотиви: Убийство дитини мотивуєть ся тим, що провинниця хоче походити ще рік дівкою. Провинницю за кару бють на помості.

Варіант із Городиславич можна назвати вже майже повним, бо є в нїм усі найважніші мотиви. Замітний він тим, що подія відбуваєть ся в нїм у місті Берездочку, під чим треба розуміти Берестечко, що він прийшов отже сюди з Волині. Замітний також тим, що дівчата йдуть на ревізію до громади, в чїм слідно останки давного громадського суду.

Варіант із Русятич також завандрував із Волині, бо тут місцем події називаєть ся Берестечко, навіть уже з неперекрученою назвою. Провинниця топить дитину у Дністрі, а її топлять за те у Дунаю. Хто провинницю судить, не знати на певно, бо згадуєть ся і громада і рада і пан. Видно, що варіант не одностайний, але складаний.

Варіанти з Гринівців і Колинець представляють звичайний тип сеї пісні та підходять найбільше до городиславецького. Рїжнять ся між собою другорядними подробицями, прим. у першїм провинниця вїтївна, у другїм попївна; у першїм судить пан, у другїм вїт; у першїм просить провинниця матір не пускати інших доньок на вечерницї, у другїм до коршми.

Варіант із Козьови повний і замітний тим, що місцем події є Богуслав. Видно отже, що він звідти завандрував аж у скільські гори! Провинниця обвиває в нїм дитину на чорно і пускає на Дунай. Допит провинницї переводить сама мати. Вкинена в Дунай, провинниця впливає сім разів і виголошує свою промову.

Варіант із Тростянця має також нові подробиці. У ній вказаний спосіб переводження ревізії у женщин. Провинницю топлять у Дунаю, але в передсмертній промові до матери вона говорить про море.

Гуцульські варіанти з Зелениці та Криворівні посвоячені з собою та дуже близькі. В обох любовник намовляє дівчину до злочину, в обох провинниця здіймає з себе півкоралі, втикає дитині в ротик, щоби задушила ся, а потому топить. В обох говорить ся про ревізію женщин, хоч висліду її не подаєть ся. При кінци оба варіанти розходять ся. Зеленицький закінчуєть ся тим, що провинницю забирають жандарми, у криворівськім провинниця сидить у тюрмі, а брат викупляє її звідти.

Варіант із Волчковець називає війта „сендзьов“, а провинниця йде на переслуханє вже завита.

Варіант із Вербівця гарно розвятий приносить нову подробицю: Провинницю бють уперед різками, а потому топлять. Провинниця вїтївна.

Варіант із Василькова, що й місцем події визначає Васильків, належить до красших у східній Україні. Провинницею в нїм є бурмістрівна, ревізію заряджує отаман, судить сотник (тут перекручений на сотського). Тут отже козацький суд.

Варіант Марка Вовчка з Київщини, хоч невідомо, з якої саме місцевости, доповняєть ся з попереднім. Провинниця в нїм вїтївна, її засуджують на оббите нагаями. З кінцевого двовірша:

Нагаєчка дротяночка з кілка не звисає,

Тонесевький серпаночок з сліз не виспає!

— можна догадувати ся, що на тім кара не скінчила ся та що якась лиха доля повтаряла її й пізнійше.

В канївськім варіанті рибакі ловлять рибу в мори і з моря витягають трупика дитини.

В варіанті з Колодистого провинниця топить дитину у млинівці (вкинула її „під нові млини“). Кінчить ся варіант тим, що провинницю звязують і ведуть, а отець і мати йдуть за нею ридаючи.

Варіант з Ольшани неповний і замітний хиба тим, що провинниця топить дитину в Донї.

Варіант із Каїр також дуже неповний. Провинниця у ньому топить дитину в мори тому, що не вмїла її годувати. Присуду нема і провинницю тільки „під ручки ведуть“ у „перебор“.

Як бачимо з сього огляду, майже кождий добре розвнений варіант приносить якусь таку подробицю, якої в иншім нема. В сїм і лежить вага записуваня варіантів.

Згадаємо ще окремо про кілька подробиць. Місцем події в українських варіантах називається Берестечко, Богуслав, Васильків, Гуляйполе, Гусятин, Єрківці, Київ, Слуцьк. Харків. Декуди говорить ся загально „у місті на ринку“.

Провинницею буває не хтобудь, але все якась визначніша особа: Міщаночка, вийтівна (ріхтарівна), бурмістрівна, попівна, а навіть королівна. В однім варіанті реальність посунена так далеко, що провинницю називається в ній по імені: Стеха Штерівна. Ми певні, що якби розпитано у вказаній місцевості за сею провинницею, імя показало би ся правдиве.

Кару виконують на провинниці пахолки, хлопці, кат, а в однім варіанті навіть мати. В найбільшій частині варіантів не вказано одначе, хто виконує кару, тільки говорить ся загально (нагаями тнуть, в Дунай пускають, на помості бють).

Також ріжне число сестер має провинниця, як се виходить із її промови до матери перед карою. Вона вказує їх дві, три, пять або сім. Очевидно, що се число епічне і воно наведене тільки для прикраси.

Перейдім тепер до самих варіантів.

1.

С тамтой strani яблоні.
Пріїхал Яшо на коні.
А Кася нань волала.
На ручках дітя трімала.
Касю, Касю, Касенько.
Вруц до води дїтїнку.
Як она вруціла.
За главу ся вхопіла.
Стоял млинар прї водзе.
Злапал дїтятко на водзе:
Дайте дзвонаром, дайте знац.
Хтора паненка єго мац.

Дайте дзвонаром посподу.
Вишкі дзевечкі до стоду!
Кожда дзівочка у вінках.
Вітова Кася в гайданках.
Взяли Касю за ручку.
Та ей вивели на лучку:
Не вішайте мя на дубі.
Бо мя розведза голубі.
Лем ме завесе над водов.
Там ме гавранн не найду.
Там буде мільш воду брац
Та он ме будзе жаловац.

И. Головацькій. Народ. пѣсни Галицкой и Угорской Руси, т. III, 1, ст. 245—246, ч. 122.

2.

Пішли рибари на риби.
Аж до губокої долини:
Нанзли дітя пахоя.
Повите биво в падоля.
Єден гварит: Возмий го!
Другий гварит: Нягай го!
Третій на то нич не дбав.
Лем до рихтаря знати дав.

Рихтарова не мила.
Дес єе віночок подїла?
Під меджу-м го сховава.
Нерадам го повила.
Рихтарова не мила.
Дес єе перечко подїла?
На водум го шмарпва.
Бо-м го нерадо поспва.

Стинай каце, як маш стая,
Най не плаче отец, мац.
Отец, мати жалым,
Любий фраір фіглям.

Зі збірника Т. Перейли в Ропици Руській, Горлицького пов.

3.

Івли рибари на рибі
Аж до глибокой долини,
Ей нашли пахоля
Повите, биво з Подоля.
Єден гварит: Возми го!
Другий гварит: Лиши го!
А третій на то нич не дбав,
Лем до рихтаря знати дав.
Зараз на бубен вдарнви,
Жеби ся дівки сходили.
Кожда іде в вінечку,
А рихтарова в чепечку.

Деж ти свій вінок подзява?
До гаю лем го вруціва.
А на што ти го вруціва?
Бом го не радо носива.
Взяли они ей за ручки.
Вивели ей там на вучки:
Ей стинай, кате, кедь маш стая,
А най не плаче отец, мац.
Ей отец плаче слезамп,
Ей а Янічек фіглям.
Ей мати плаче сердечне,
Ей а Янічек фалечне.

Записав у Ждзини коло Горлиць від Івана Філяка Он. Братан.

4.

Под Краковом на блоні
Ходзі Янчік на коні:
Касюня за нім ходзіла,
Дзецько на ренках носіла.
Ой Касю, Касю, зроб волю,
Кинь тото дзецько до води!
Касюня волю зробіла,
Дзецько до води труціла.
Бил там Штефанко при водзе,

Злапав то дзецько на водзе:
Ой дзецько, дзецько, мож це знаць.
Кася вітова твоя маць!
В недзеле рано зложено,
Вшиткі панянки скликано.
Вшиткі панянки в віночку,
Кася вітова в чепочку.
Вшиткі панянки до танцу:
Ой йди, Касюню, за Янцьом.

Зап. 1906 р. у Волі Миговій, Сніцького повіта Мир. Каній.

5.

Стала нам єї, стала нам єї в силі нувина:
Мулудая Ганусенька дите пувила!
Пувила гу, пувила гу в білі пілюшке,
Кенула гу, кенула гу в Дунай глибокій!
Плини, діте, плини, діте, чистув вудою,
Най жи я си ше пуходжу хоць рік дівкою!
Ой як пішли рибаченькі рибу лувити,
Ни злувили штучкі¹⁾ рибкі, вно білі діте.
Всі дівонькі-паніонькі ду грумади йдут
І на свої гулувоньці вінонькі нисут!
Мулудая Ганусенька ду грумади йде
І на свої гулувоньці вінка ни нисе!

¹⁾ Щучки.

Ой Ганусю, Ганусеньку, чо-с си вінка ни взяла?!
 Буліла мі гулувонька, там си звізала!
 Всі дівонькі-паніонькі мід-гурівку пют:
 Мулудю Ганусеньку на пумості бют!
 Ой мамуню, мамунцуню, маїш дуньок петь,
 Ни пускай їх на вичірки, най ти дома спет!

Від брата Петра в Розділовинах, Рудецького повіта, записав Петро Рондяк.

6.

В славнім місті Берездочку стала сї новина:
 Породила Марисенька сина Василя.
 Ой як его породила, в китай повила,
 Повила го в китайочку, в Дунай пустила.
 Пішли панські рибаченьки риби ловити,
 Не зловили ані риби, зловили дитє.
 А в неділю дужи рано у всі дзвони бют,
 Всі дівоньки-паненоньки до громади йдут.

Всі дівоньки-паненоньки до громади йдут.
 Та на своїх головоньках віночки несут.
 Молодая Марисенька сама з заду йде
 Та на свої головонці вінка ни несе.
 Молодая Марисенько, чому з заду йдеш,
 Тай на свої головонці вінка не несеш?
 Боліла мі права ручка, не могла [я] плести,
 Болит мене головонька, не могу [я] нести.

Всі дівоньки-паненоньки ой пют, гуляют,
 Молодую Марисеньку в Дунай пускают.

Молодая Марисенька як потапала
 Тай на свою стару матір пальцем кивала:
 Мати моя старенькая, маєш дочок пять,
 Не пускай їх на вечірки, нехай дома сплять.
 На вечірках чужа хата, на землі спати,
 Там си може межи ними причина стати.
 Мати моя старенькая, маєш дочок сім,
 Не давай їм розпустоньки, як далас менї.
 Менїс дала розпустоньку, як в день, так в ночі.
 Тепер мене молодую в Дунай тонуци.

Зі зшитка Антона Олійника з Городиславич коло Львова, передав Ф. Мисько..

7.

А в містечку Берестечку стала ся новина,
 Породила Марисенька сина Василя.
 Породила, породила, в пелени повила,
 Тай на синій Дніпер у воду пустила.
 Плини, плини, Василечку, кінець від кінця,
 Шукай собі, Василечку, рідного вітця.

Ой як пішли рибаченьки тай рибу ловити.
 Не зловили щупаченька, но зловили дитя.
 Єден каже рибаченько: Ходім до двора!
 Другий каже рибаченько: Буде нам біда.
 Третий каже рибаченько: Ходімо до ради!
 Скликай, пане, скликай, пане, всіх дівок громади.

Всі дівоньки паненоньки до громади йдуть.
 Тай на своїх головоньках віночки несуть.
 Лише одна Марисенька до громади йде
 Тай на свої головонці вінка не несе.
 Ой чому ти, Марисенько, до громади йдеш
 Тай на свої головонці вінка не несеши?
 Боліла мі права рука та не моглам плести.
 Болить мене головонька тай не могу нести.

Ой узяли Марисеньку за білі боки
 Тай пустили єї просто на Дувай глубоний:
 Плини, плини, Марисенько тай на білий камінь.
 Там спочинеш, Марисенько, на вік віков аміній.

Ой як взяла Марисенька тай потанати.
 Взела свої матіновьки тай прикликати:
 Ой маєш їх, моя мати, ще у дома дві.
 Не дайже їм розпустонькі, як далась мені.
 Ой маєш їх, моя мати, тай ще в дома три.
 Як схочуть йти на весіле, двері підопри!
 Ой маєш їх, моя мати, ще у дома пять.
 Не пусти їх на весіле, най у дома сплять.
 Ой маєш їх, моя мати, ще у дома сім.
 Не дайже їм розпустоньки, буде доля всім.

Записав Михайло Верес, учитель у Русьтичав, повіт Гоголин, 1905 р.

8.

Ци чули ви, люде добрі, таку новину.
 Що стратила вівтівная малу дитину?

Пішли тудя рибарчики рибу ловити.
 Не зловили рибки-щипки, лиш мале дитя.
 Не зловили рибки-щипки, ні жадну лину.
 Лиш зловили вівтвіної малу дитину.

Пішли тудя рибарчики до пана в раду.
 А збирати всі дівочки нинька в громаду.

Всі дівочки паненочки перед пана йдут.
 Та на своїх головочках віночки несут.
 А молода вівтівная позаду іде.
 Та на своїй головочці рубочок несе.
 Ой молода вівтівная чого ти така?
 Боліла ме головочка, я ї звезала.

Ой тай взяли вівтівную поїд білі боки.
 Тай кинули вівтівную у вира глибокі.
 Ой молода вівтівная як потапала.
 А вна свою матіночку все покликала:
 Мамко моя старенькая, маєш доньок сім.
 Не дай же їм розпустоньки, як далась мені.
 Менісь дала розпустоньку, як в день, так в ночі.
 А тепер я потапаю в такій глибочі.
 Кумо моя старенькая, маєш доньок пять,
 Не пускай їх на вечірки, нехай дома спять.

Зан. 1866 р. у Гринівцях, Стайсьлав. пов. Мел. Бушинський.

9.

Ой у місті в Берездові стала се новина,
 Утопила поївняная хорошого сина.
 Ой пішли бо рибаченьки рибку ланати.
 Не найшли бо щукі рибки, лиш мале дитє.
 Ударили в дзвін до дзвона, що іє тим робити?
 Всі дівочки паненочки до віта екликати.
 Всі дівочки паненочки до віта ідут.
 Та на своїх головочках віночки несут.
 Найкрасная поївняная із заду інла.
 Та на своїй головоньці вінка не несла.
 Ой узели поївную по під білі боки.
 Тай кинули поївную у Дунай глибокий.
 Ой як вона потапала, та ще промовляла.
 Тай вна свою матіночку та наказувала:
 Маєш же їх, моя мати, маєш же їх дві.
 Не дай же їм таку волю, як далась мніі.
 Маєш же їх, моя мати, маєш же їх петь.
 Не пускай їх до коршмоньки, нехай дома спет.
 Маєш же їх, моя мати, маєш же їх сім.
 Не пускай їх до коршмоньки, буде доле всім.

Зан. 1867 р. у Колішцях, Стайсьлав. пов. Мел. Бушинський.

10.

Ой у місті Богуславі стала ся новина:
 Породила Марпсечка малейкого сина.
 Та якже вна породила, на чорно повила
 Тай прийшла ид Дунаюви, на Дунай пустила:
 Пливи, пливи, біле дитя, рівно з бережейки
 Та би тебе не зловили мої ворожейки.
 Пішли, пішли рибарчики рибочку ловити.
 Найшли, найшли біле дитя, що почало гнити.
 Несіт, несіт, пане брате, панім на пораду
 Та будете избирати дівочку громаду.

Ой дівочки як панянки до правочка идут.
 Кожда собі по вінкови на головці несут.
 А Марися молодейка з заду поступала,
 Вна на своїй головочці віночка не мала.
 А matka її старейка з тиха говорила:
 Чому ти си, ма дїтинко, віночок не ввила?
 Бо я собі, мамко моя, віночка не ввила,
 Бо я свій вінок зелений на Дунай пустила.

Ой дівочки, як панянки, із правочка идут.
 А Марисю молодейку під боки берут.
 Тай узали Марисечку понід білі боки
 Тай пустили Марисуню на Дунай глубокий.
 Марисечка молодейка сім раз випливала,
 А все свою матіночку д собі требовала:
 Ой мамко ма старейкая, маєш доньок сім.
 Не пуцай їх по вечірках, буде доля всім.
 Мамко моя старейкая, маєш доньок пять.
 Не пуцай їх по вечірках, нехай дома спят.

Зип. в Козьові, Скільького пов. Марія Ревакович.

11.

Ой як пішли рибаченьки на рибу, на рибу,
 Не зловили они рибі, лиш малу дїтину.

В неділеньку та сполудні ударили в дзвін, дзвін,
 Щоб сходплись паненочки в свій дівочький гмін, гмін.
 Як-же они задзвонили в той найбільший дзвін, дзвін,
 Посходились паненочки а в дівочький гмін, гмін.
 Всі дівочки, паненочки наперед ступають.
 А на своїх головоньках віночки тримають.
 Лиш вітова Марисенька із заду ступає.
 А на своїй головонци віночка не має.
 Ой Марисьо, Мариненько, деж ти вінок діла?
 А в сьвітлонци на стїнонці! — Голова болїла.

Подивились Марисуни на білі цицоньки.
 Тай пізнали, що вна кормить малу дїтиноньку.

Ой узьбли Марисуню понід білі боки,
 Розмахали Марисунев та в Дунай глубокий.
 Із Дунаю глубокого сім раз випливала
 Її до своєї матусеньки слова промовляла:
 „Ой маєш ти, мамуненько, тай ще доньок сім, сім,
 Не дай же ти, моя мамцю, таку долю всім, всім.
 Ой маєш ти донечок сім, щесь їх не віддала.
 Не дай же їм таку волю, якусь менї дала.
 Як я тобі та не мала, доню, волю дати,
 Я гадала, що ти будеш свій розумець мати.

Пиннуї, пиннуї, моя мати, а ще хочь тих пиять,
 Не пускай їх на вечерки, най ще дома спять, спять.
 Двом найменшим все наказуй Богу ся молити,
 Щоб не прийшло їм так само з морем ся вженити.

Зан. в Тростянци, Долинського пов.

12.

А.

Любив Федір¹⁾ Варварочку цале літо, змрку,
 Зробив Федір¹⁾ Варвароці²⁾ маленьку дитинку.
 Ой зачала Варварочка гадати, гадати,
 Як би тоту дитиночку її³⁾ годувати?
 Ой кобле ту дитиночку понесла втоптити,
 Не лишу кі, Варварочко, до смерти любити.
 Сорок негіль, сорок негіль так⁴⁾ як одна динька.
 Перодила Варварочка маленького синька.
 Ой як его⁵⁾ породила тай стала гадати,
 Відїзала піжкоралї ротик затикати.
 Відїзала піжкоралї, ротик затулила:
 Ой Федїрку солоденький, том рїд утопила!⁶⁾
 Ой ішла та Варварочка, з легонька ступала.
 Куди ишла Варварочка та стешка кїрвава.
 Ой як тоту дитиночку на⁷⁾ воду пускала,
 Дрібненькими сльозоньками тяжко заплакала.⁸⁾
 Ой як она ба й пускала, оно сі жіхнуло,
 Біленькими рученьками ўвесь рїд зачернуло.
 Пливи-ж, пливи-ж, дитиночко, на сухе камїне.
 Ой Федїрку солоденький, того важко мїнї⁹⁾.
 Ой Федїрку солоденький, том сі завинила.
 Через тебе, мїй миленький, ўвесь рїд утопила!¹⁰⁾
 Ой ишли рибарчики та рибу ловили,
 Варварчину дитиночку у сачок имли.
 Ой як они та имли, дали віту знати,
 Яби тоту дитиночку ишли¹¹⁾ поховати.
 Ой не треба, легїники, ховати, ховати,
 Принесете до каплицї, мете вартувати.
 Ой ви, хлопці-легїники, вартуйте, вартуйте.
 А ви, баба, з дисетниками¹²⁾, гїўки ривїдуйте.
 Ой уперед дїўки, дїўки, вітак молодїці,
 А на кїнци зревїдуйте усї удовиці¹³⁾.
 Ой ў нїгїлю до службоньки дзвони задзвонили.
 Два шандарї до Мишина дорогу згубили¹⁴⁾:
 Повегїт нас, люди добрі,¹⁵⁾ до того Мишина,
 Ой озміт нас, повегїт нас, де тота дитина.
 Відаў¹⁶⁾ тота дитиночка відаў родом з міста,
 Відаў того издурїла богацька нивїста.

Ой повели Варварочку в гору, то в долину,
Аби знала, памстала, що згубила дитину¹⁷⁾.

Зап. в Зелениці, Надвірнянського повіту від Марії Оцифрак А. Оцифрак.

Б.

Подаю тільки відміни з цього варіанту.

¹⁾ Фегір, ²⁾ Варварочці, ³⁾ Малу, ⁴⁾ Та, ⁵⁾ Она, ⁶⁾ Дальше йдуть строфи:

Ой інла Варварочка та поїд грушечки,

Куди інла Варварочка, кєрвава стежечка.

⁷⁾ Як дитину Варварочка, ⁸⁾ Тиженько плакала, ⁹⁾ Яке в нас сум'їне, ¹⁰⁾ Сеї строфи нема, ¹¹⁾ Віте, ¹²⁾ З дїєтками, ¹³⁾ Вітак уже старі баби, на кїнци вдовийці, ¹⁴⁾ Із полудня.

¹⁵⁾ Ой в недїлю у полудне з полудне звернуло,

Два шандарі с Коломиї в Мишин повернули.

¹⁶⁾ Ой уамїт нас, повїгїт нас, ¹⁷⁾ Ой бо, ¹⁸⁾ Сеї строфи нема.

Зап. у Черинку, приїлжу Зеленої, Надїри, пов. від Федора Оленюка Анд. Оцифрак.

13.

Любив Федір Варварочку ціле літо й зиму
Тай ізробив Варварочці маленьку дитину.
Ей Федоре, Федорочку, що будем робити?
Єк си Дмитрик довідає, буде мене бити.
Ей не бій си, Варварочко, Біг ти на помочи.
Коби ти могла вчинити дитину у ночі,
Кобес могла учинити, а в воді втошити,
Можебих си не лишили ніколи любити!

Сорок недїль тому було, отек одну динку,
А Варварка учинила в оплотї дитинку,
Але й она учинила, татку погадала,
Розезала коралики, роток затпкала,
Она роток затпкала тай швитко побїгла,
А віттив си завернула, на колїнах лізла,
Але она єго вергла у студену воду:
Ей Федоре, Федорочку, вєшского роду!
Але она єго вергла у дрібне камїне:
Ей Федоре, Федорочку, де наше сум'їне?
Але она єго вергла, вно си зодригнуло,
Та маленькими ручками піску зачернуло.

Ішли тудя рибарики тай ринку ловили,
Варварину дитиночку між рипки їмвали,
А єк вони єго їмили, дали віту знати:
Де би сєсу, пане віте, дитину сховати?
Понєсїт го пїт капличку тай там повартуйте,
Бєрїт десїть десєтників та їдїт, верїдуйте,
Верїдуйте старі баби, віттак молодїці,
Послїт того старі дївки, віттак одовїці.

Тай їхали два шандари з міста до Мишина:
 Розкажіт ми, люди добрі, чия то дитина.
 Айбо того дитиночка з великого міста.
 Не дивуйти си, вдурила богацка невістка.
 Їй воіла я, Дмитрияку, хоріти, боліти,
 Ёк я мала в студененькім катушу сиїти.
 Продав Дмитро сірі воли тай ворові конї
 Тай вікупив Варварочку с тешикої шволї.

Вил. в Криворівни, Коєївського пов. 22 липня, 1900, від Хрестини Свирідилки.

14.

Ці ви чули, люди добрі, таку новину?
 Парасочтя молодентя мала дитину.
 Та якже уна мала, мала тай так зробила,
 Тай завила в чистій фаргух, в Дунай пустила.
 Рибарчіки молодентї рибку ловили,
 Парашчїву дитиночтю в чикаще їмили.
 Та як-же хит її їмили, дали віту знати,
 Тай шьоби си признавала, котра їго мати.
 У неділю пораненьтьо ударили в дзвін,
 Тай сходи си їпутьи, дівки, до сендзі у двір.
 Ёї дїучетка молодентї перед віта йдут
 Тай на своїх головонтях віночті несут.
 Парасочтя молоденьтя перед віта йде,
 Тай на свої головонці платинтю несє
 Парасочко молодентя, дес вінок діла?
 Головонтя заболїла, я ї зїзала.
 Як їмили Парасочтю понїд білі боки
 Тай кинули Парасочтю у Дунай глїбоцький.
 Як зацьила Парасочтя у Дунай потапати:
 Прикличти ми стару матірь, шєс буду казати.
 Невтьє моя рїдненьтя, маєш доньок неть,
 Та ни дай їм нїгде спати, най хни дома снет.
 Невтьє моя рїдненьтя, маєш доньок сім,
 Та ни дай їм таку долю, як далас мнї.

Вил. у Волчківцях, Снятинського повіту від Марїї Гавдуник Петро Гавдуник.

15.

Її в містечку Берестечку сталась новина.
 Породила Гаусечка маленьке дитя.
 Як вона го породила, в хусти завила,
 Сама стала, заплакала, в Дунай впустила.
 А там хлопці риболовці рибку злапали,
 Не злапали рибку шуку, лиш малє дитя.
 Як вони єго злапали тай рада в раду:
 Скликай, нанє отаманє, дївок громаду.

У неділю пораненьку ударилл в дзвін:
 Всі дівочки паненочки перед пана йдїм.
 Всі дівочки паненочки перед пана йдуг
 Тай на своїх головочках віночки несуг:
 Лиш молода Ганусенька сама з заду йде
 Тай на свої головочці вінка не несе.
 За нев, за нев її ненька слїдом ступала:
 Чомуж ти сї, Ганусечко, файно не вбрала!
 Томуж я сї, моя ненько, файно не вбрала.
 Болїла мнї головонька, бом хорувала.
 Всі дівочки панїночки ой мїд, вино пьот.
 А молоду Ганусечку каньчукрами бьот.
 Всі дівочки панїночки ой мїд, вино пьот.
 А молоду Ганусечку в Дунай виускают.
 Пляжаж вона, пляжаж вона, на камїнь стала
 Тай до свої рїдної неньки шпро сказала:
 Ненькож моя старенькая, маеш доньок двї.
 Не дайже їм роспусточки, як далає мнїї.
 Ненькож моя старенькая, маеш доньок петь.
 Не дайже їм роспусточки, нехай дома спет.
 Ненькож моя старенькая, маеш доньок сїм.
 Не дайже їм роспусточки, буде доле вїм.

Зап. у Далешевї, Городен. пов. 1908 р. від Николи Курчика із Голотошинської.

16.

Ци чули ви, добрі люди, таку новину:
 Вітївна Ганусенька втопила дитину.
 Ой як пішли рїбаченьки рїбу ловити.
 Не зловили щипки-рїбки, но мале дитїн.
 Ой несли го перед пана, пану на раду:
 Скликай, скликай, пане віте, дївок громаду.
 Ой всі дївки як панянки перед пана йдуг.
 Ще й на своїх головоньках віночки несуг.
 Вітївна Ганусенька з заду сумна йде
 І на свої головочці вінка не несе.
 Вітївна Ганусенько, чо так сумна йдеш?
 Чом на свої головоньці вінка не несеш?
 Болїла мнїє сеї ночі дужи голова.
 Тай ми мати завинула с тонкого рубка.
 Ой всі дївки, як паньники мїд, горївку пьот.
 Вітївную Ганусеньку рїзочками бьот.
 Ой як взяли Ганусеньку за білі боки,
 Тай кинули Ганусеньку в Дунай глибокий.
 Вітївна Ганусенька в Дунай втопула.
 Но червона кїтайочка на верх сплинула.
 Вітївна Ганусенька вже потапає,
 І ще свої мамуненьки до себе жадає.

Ей мамунцю, мамуненько, майши доньок сім,
 Не пускай їх на музички, буде дольш всім.
 Ой мамуню, мамуненько, майши доньок п'ять,
 Не пускай їх на вечірки, най ти в дома спиєш.
 На вечірках мала хата, нема де спати.
 Мусіла сьї межи нами пригода стати.
 Ой мамуню, мамуненько, майши доньок дві,
 Не дайже їм розпустоньки, вжес дала мнїї.
 Далає мнїї распустоньку як в день, так в ночи,
 Тепер мушу потапати я в тім глибочи.

Зап. у Вербівці, пов. Тербовля, від Теклі Піднерисори Василь Деркач.

17.

А в нашому Василькові новина стала,
 Молодая бумпестрівна сина родила.
 А вродивши мале дитя, в білє сповила.
 А сповивши мале дитя, в Дунай однесла!
 Пливи, пливи, мале дитя, з кінци у кінець.
 Шукай собі, питай собі, де твій пан отець?

А в нашого отамана болить голова,
 Забажалось отаману щуки да лина.
 Рибалочки молодїї, киньте невода,
 Да піймайте отаману щуки да лина!
 Рибалочки молодїї кинули невода,
 Да й піймали рибалочки маленьке дитя.
 Йодни каже рибалочка: Це шука да лина!
 Другий каже рибалочка: Бумпестривна сина.
 Ой понесли мале дитя к отаману в двір,
 Да вдарили в Миколаю у великий дзвін.
 Всї дївоньки-паняночки веселенькі йдуть,
 Да на своїх головоньках віночки несуть.
 Молодая бумпестрівна по заду іде,
 А на своїй головоньці вінка не несе.

Ой чоґож ти, бумпестрівна, смутная ідеш,
 На своїй головоньці вінка ти не несеш?
 Ой я вчора із вечора недужа була,
 Да на свою головоньку вінка не звела.

Ой став же пан соцький думати да гадати,
 Яку пій бумпестрівні кару загадати?
 У недїлю пораненьку в усі дзвони гудуть,
 Молодую бумпестрівну в три нагайки дмуть.
 Ой узали бумпестрівну під білії боки,
 Да вкинули бумпестрівну у Дунай глибокий.
 Пливи, пливи, бумпестрівно, пливи, не тони,
 До своєї матусеньки з тиха говори.

Ой є в тебе, моя мати, іще дочок п'ять,
 Да не пускай на досвітки, нехай дома сидять.

Ой є в тебе, моя мати, да ще дочок сїм.
 Да не пускай на досвїткп, бо те буде вєїм.
Зап. в Василькові, 1840 р. від робітницї. Зі збірки Ф. Бодзиського.

18.

У Києві на риночку стала ся новина,
 Молодая вїїтївночка дитя повпала.
 А сновивши мале дитя в платок широкїй,
 Укинула мале дитя у Дунай глибокїй.
 Молодії рибаченькї рибу ловили,
 Не зловили щуки-риби, зловили дитя.
 Понесли тєє мале дитя перед пана:
 Збїрай, пане вїїте, дївок громаду,
 А закладай, пане вїїте, дївоцкі ради.
 Вєї дївочки, як панночки, перед пана йдуть
 І на своїх голівоньках вїночки несуть.
 Молодая вїїтївночка перед пана їде,
 І на своїй голівонїї вїнка не несе,
 А за нею стара мати плачучи їшла:
 А чом же ти, суча дочко, вїнка не взяла?
 Болить, мамцю, голівонька, то я звязала!
 Вєї дївочки як панночки, перед пана йдуть,
 Вєї дївочки як панночки мед і вино шють,
 Молодую вїїтївночку нагаями тнуть.
 Ой маеш ти, моя мати, єще дома пять,
 Не пускай їх на досвїткп, нехай дома сплять.
 На досвїтках чужа хата, та й сплять на землї.
 Будеть же їм пригодонька така, як менї.
 На гаєчка дротяночка з кїлка не звпсає,
 Тонесенькїй серпаночок з слїз не влпсає.

З Київщини. Зі збірника пісень М. Вовчка.

19.

Ой у морї три рибакї рибу ловили,
 Не зловили щуки-риби, зловили лина.
 Взяли єго, росповили, аж біле дитя.
 Єдин каже рибалочок: В море пустїмо!
 Другїй каже рибалочок: Пану несїмо.
 Ой ти, пане отамане, давай нам раду.
 Вєї дївочки до купочки, збїрай громаду.
 Ї а в недїлю пораненьку вєїї дзвони бють,
 Вєї дївочки до купочки на громаду йдуть,
 А на своїх голівоньках вїночки несуть.
 Молодая вїїтївночка по заду їде,
 А на своїй голівонїї вїнка не несе.
 Молодая вїїтївночко, шо по заду їдеши,
 Чом на своїй голівонїї вїнка не несеш?

Болять мої ручкі-пучкі, що я й не звела,
Болять моя голівонька, то я й не взяла.

Я в неділю пораненьку во всі дзвони б'ють,
Молодую войтівночку пагами тнуть,
Ой узяли войтівночку під білі боки,
Її а вкинули войтівночку в Дунай глибокий,
Її а вже тая войтівночка, вже й потапає,
До своєї матусенькі да її промовляє:
Ой маєш ти, матусеньку, маєш дочок сім,
Не пускай їх на досвіткі, бо те буде всім,
Ой маєш ти, матусеньку, маєш дочок п'ять,
Не пускай їх на досвіткі, нехай в дома сплять,
Ой маєш ти, матусеньку, маєш дочок три,
Не пускай їх на досвіткі, двері подопрі.

Зап. Василь Степаненко 1876 р. в Київській повіті.

20.

У нашому селенні нова повпна:
Молодая Марусяна вродила дитя,
А вродивши мале дитя, сіла і звязала,
А звязавши мале дитя на Дунай несла,
Ой понесла Марусяна під нові млини,
Там ловили рибалочки щуки та лини,
Не піймали щуки рибі, піймали лини,
Притягають до бережка, аж мале дитя,
Взяли те мале дитя тай на рученьки,
Понесли те мале дитя д отамана в двір,
Положили мале дитя на псовий стіл,
А в неділю ранесеньку всі дзвони ревуть,
Молодій дівчаточка до приєзги йдуть
І на своїх головочках віночки несуть,
Молодая Марусенька нечесана йде
І на своїй головонці вінка не несе,
Ой чоґож ти, Марусіно, нечесана йдеш
І на своїй головонці вінка не несеш!
Ой я вчора із вечера паненька була
І на свою головоньку вінка не взяла,
Брешеш, брешеш, Марусіно, вродила дитя!
Взяли тую Марусіну та звязали,
За нею йде отець, мати, плаче її ридає,
Не плач, мати, не жури ся, є у тебе сім,
Не пускай на вечерниці, бо те буде всім,
На вечерниці хатка мала, усі долі сплять,
До кожної дівчиноньки женихів по п'ять.

Зап. В. Доманицький в Колодистім у Київщині.

21.

Безпачасная Марусіна дитя зродила,
А зродивши мале дитя, на Дін однесла:
Плыви, плыви, мале дитя, на зрублену річ.

Ой там же та рибалочки рибу ловили,
Не піймали рибалочки ні щуки, ні ліна,
Та піймали рибалочки малое дитя,
Та унесли мале дитя у великий двір:
Звони, звони, отамане, у великій дзвін,
Збрай, збрай, отамане, всю челядь у двір.

Всі дівочки, наняночки, почесані йдуть,
Почесані, поплетені й віночки несуть,
Безпачасная Марусіна не чесана йде,
Не чесана, не плетена, вінка не несе.

Зап. Іван Манджура в Ольшаній, Богодугівського пов.

22.

Молодая та Марусенька дитя зродила,
Та не вмiла та годувати, в море втопила,
Молодія та рибалочки рибу ловили,
Та не витягли щуку рибу, зловили ліна,
Як витягли та на беріжок, аж мале дитя,
Ой узяти та мале дитя на білі руки,
Тай понесли та мале дитя у казенний дом,
Положили та мале дитя на тисовий стол,
Та вдарили та рибалочки у великий дзвон:
Собірайтесь та дівчаточка, буде вам перебор,
Ой которі та дівчаточка в перебор ідуть,
Молодую та Марусеньку під ручки ведуть,
Ой за нею та отець-нецька дрібні сльози льють,
Ой не плач, батьку, та не плач мати, бо ще дома пить,
Ой не пускайте на досвітки, нехай дома сплять,
Бо на досвітках та чужа мати кладе долі спяць.

Зап. у Каїрах, Херсонської губ. Волод. Яблоновський.

Паралелі: Żeg. Pauli. Pieśni ludu ruskiego. Львів, 1840. Т. II, ст. 8—9 — К. J. Turowski. Dodatek do zbiorów pieśni ludu polskiego i ruskiego. Львів, 1846. Ст. 18, ч. 18. — Я. Головацкій, Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси. Т. I, ст. 54, ч. 13; т. III, 1, ст. 26—27 (сей варіант із Ж. Павлього) і ст. 245—246, ч. 122. — Записки юго-западнаго отдѣла Рус. Географ. Общества, т. II, 1874, ст. 428, ч. 102 (відривок із Буковини). П. Чубинскій, Труды, т. V, ст. 890—891, ч. 461 і ст. 1191, ч. 9. — Z. Rokossowska. Wesele i pieśni ludu ruskiego ze wsi Jurkowszczyzny w pow. Zwiąhelskim na Wołyniu (Zbiór wiadomości do antrop. kraj.). 1883, т. VI, 3, ст. 182—183, ч. 35). — Oskar Kolberg. Pokucie, 1883, т. II, ст. 145, ч. 241. — Зоря, 1883, ч. 7, ст. 144 (статья Ів. Франка: Жіноча неволя в руських піснях народних). — Обряды и пѣсни с. Бѣлозерки, Херсон. губ. запше. С. А. Чернявской. (Сборникъ Харьк. Истор. Филолог. Общества, т. V, ст. 156—157, ч. 67). — Малорусскія пѣсни, преимуще-

ственно историческія, собранія Я. П. Новицкимъ въ Екатеринославской губерніи въ 1874—1894 годахъ. (Сборникъ Харьк. Истор. Филолог. Общества, т. VI, 1894, ст. 146). — М. В. Довнаръ-Запольскій, Пѣсни Пинчуковъ. Київ, 1896. Ст. 106—107, ч. 498. — В. П. Милорадовичъ, Народные обряды и пѣсни Лубен. уезда. Полтав. губ., записанные въ 1888—1895 г. (Сборникъ Харьк. Истор. Филолог. Общества, т. X, 1897, ст. 120—121, ч. 24, три варіанти). — А. Г. Хатемкинъ, Пѣсни молодежи въ современной деревнѣ. (Киѳ. Старина, 1897, кн. IX, ст. 315—316, ч. 69). — А. Малюга, Родныя и хрестыны. Матер. собран. въ м. Мринъ, Нѣжин. у. (Киѳ. Старина, 1898, кн. V, ст. 276—277, ч. 15). — Б. Гринченко, Этнографическіе Матеріалы, собр. въ Черниг. и сѣвѣднѣхъ съ ней губерніяхъ. Т. III, ст. 272—275, ч. 533 (чотири варіанти). — Угро-руски народны спѣванки. Издалъ Мпх Врабель. Т. I. Спѣванки мара-марошески. Будапешт, 1901. Ст. 139—140, ч. 447. — В. Шухевич, Гуцульщина, т. III, ст. 192—193, ч. 7. — Галицько-руські народні пісні з мелодіями, зібрав у селі Ходовичах др. Іван Колесса. (Етнограф. Збірник, т. XI, 1901, ст. 293—294, ч. 4). — В. Даниловъ, Пѣсни села Андреевки, Нѣжин. уезда. (Сборникъ Истор. Филолог. Общества при Институтѣ кн. Безбородко въ Нѣжинѣ, т. XV, 1904, ст. 66, ч. 189). — Д. Эварницкій, Малорус. народ. пѣсни, ст. 250—251, ч. 267—268 (два варіанти). — А. Бигдай, Матеріалы къ изученію Кубанскаго козачьяго войска, виш. XII, ч. 476.

III. Чужі тексти.

Пісня про покритку, що втопила дитину, не обмежуєть ся на українську етнографічну територію. Її знають з одного боку Білорусини та Москалі, з другого Поляки, Чехо-Словаки й Словінці, а надто Німці. Найсильнѣше вона розширена в нас, у Поляків і Німців; менше у Чехів і Словінців; найслабше у Білорусинів та Москалів. Такий стан констатуємо тепер, наскільки він проявляєть ся у друкованих збірниках пісень. Він не мусить одначе покривати ся з фактичним станом і може бути випадковий тим, що в даного народа менше друковано збірників пісень та менше роблено записів. Крім того треба брати на увагу величину етнографічного простору. Відповідно до нього приміром число словінських варіантів дуже значне і тільки релятивно менше, скажім, від польських.

Розглядаючи варіанти пісні у всіх згаданих народів, бачимо, що вони розпадають ся виразно на три окремі групи. До першої належать українсько-білорусько-російські варіанти; до другої польсько-чесько-словінські; до третьої німецькі. Кожда група має свої окремішности і тільки спільна тема вяже всі варіанти з собою. Про первісне місце повстаня пісні не можемо на основі сих даних, якими розпоряджуємо, видати рішучого осуду. Можемо тільки сконстатувати, що від Чехів перейшла

пісня до Поляків і Словінців, та від Українців до Білорусинів і Москалів. Вправді від Чехів дістала ся пісня через посередництво Словаків на українську етнографічну територію (до угорських Українців і галицьких Лемків), але зараз при границі спинила ся. Дві причини могли на се вплинути: Або Українці переробили на свій лад запозичену пісню і вона посувала ся далі на схід уже в новій формі; або що пісня, привандрувавши від Словаків, наткнула ся вже на готову подібну українську пісню та не могла в новій формі її виперти й зайняти її місце. Сей другий випадок правдоподібніший, особливо коли возьмемо на увагу популярність теми, наслідком якої витворило ся, як ми бачили, на українським ґрунті більше число окремих пісень про покритку, зовсім незалежних від себе.

Німецькі варіанти стоять окремо і про їх відносини до чесько-словінських не можна також видати рішучого осуду. Ся справа потребувала би вперед детального розбору.

Про існуванє пісні поза вказаними етнографічними територіями (прим. у Франції, Англії, Італії) ми не нашли ніяких вказівок¹⁾. Колиб вона одначе там найшла ся, то се значно улекшило би дослід над нею не тільки в напрямі відносин варіантів пісні одної етнографічної території до другої, але й що до вандрівки пісні, та місця й часу її повстаня. Ми дотикаємо сі справи тут тільки мимоходом, а головну вагу прикладаємо до виказаня і виясненя культурних пережитків, перехованих у пісні, тому наші висновки не можуть підлягти великим змінам.

Перегляньмо тепер чужі тексти пісні.

Білоруський варіант пісні доволі повний і тільки мовою ріжнить ся від відповідного українського. Навіть розмір пісні не змінений.

За те російський не визначаєть ся повнотою. Та він замітний двома моментами. Провинницею виступає в нім монашка. Се зовсім природна поява в очах російського селянина, який не вважаючи на свою побожність, що аж вганяє його в ріжні секти, монахам та монахиням приписує не дуже божественні вчинки та доказує се ріжними, доволі цинічними оповіданнями.

Як у нашій пісні дівчата, так тут мусять усі монашки йти „къ допросу“. Наші дівчата йдуть у вінках, а що монашки не убирають вінків, то несуть по цвіткови. І „уво всѣхъ цвѣточки

¹⁾ У відомій великій збірці англійській балад Чайльда її нема. Так само нема її в сербських збірках Караджіча, Петрановича, Германа (Höfmann).

цвѣтуть, въ одной не цвѣтеть“. Що зробили з виновницею пісня не говорить.

Що до Білорусів і Москалів пісня зайшла від нас, про те не може бути сумніву. Про білоруську пісню говорить на нашу сторону ввесь зміст і форма, про російську місце її записання, Курська губернія, що лежить на етнографічній границі українського й російського народу. На російській території вона мабуть не дуже розповсюджена, коли доси надруковано лиш один її варіант.

Польські варіанти дуже численні і широко розповсюднені. Видно, що пісня подобала ся народови і стала популярна. Переважне число варіантів має розмір близький до чеського, що вказує на їх споріднене. Се й певна річ, що пісня прийшла до Польщі від Чехо-Словаків, але в довгій вандрівці підлягала перерібкам та перемінам, аж у кінці осягнула таку форму, яку бачимо в варіанті С. Удзелі, т. зв. краковякову, що належить до найлюбійших у Поляків. Не виключена можливість, що пісня вандрувала до Польщі ще й з другого боку, з українського. Др. В. Щурат вказав іще 1913 р.¹⁾ що кс. Еразм Ізопольський, який друкував у журналі „Athenaeum“, що видавав Й. Крашевський, „Badania podań ludu“ (українського), а в „Bibliotece Warszawskiej“ (1857) друкував поему п. н. „Duma z dum ukraińskich“, переклав нашу пісню на польську мову. Перша строфка цього перекладу така:

Slyszeliście dobrzy ludzie,
Cò się w Lubnach stało?
Tam dziewczyna Marusińska
Małe dziecko miała.

Та таких перекладів могло бути більше і ще давніших. Ми знаємо, що в співанниках XVII—XVIII ст., містили українські пісні й співали дуже радо і Поляки й Москалі. Можливо, що вона там десь відшукаєть ся.

В деяких польських варіантах маємо нову подробищу, яка не стрічаєть ся деінде. Провинницю виводять на костер, спалюють живцем²⁾, а опісля попіл із неї розсівають по поли, з чого виростає „róży kwiat“ або „modry kwiat“, через що:

¹⁾ Діло з 22 лютого, 1913 р. ч. 40. у статі: „З круга знайомих Шевченка“.

²⁾ Мотив про спаловане провинниці і про розсівуване попелу з неї по поли знавий також в українських піснях. У збірці Я. Головацького (І, ст. 208—209. ч. 34) читаємо приміром у відомій пісні про Сербіна (сестра отропе брата) по сшовненю злочину:

Będzie mnie żałował.
Będzie mnie lubował
Cały świat.

В польських варіантах і так само в усіх інших, крім українських, подибуємо також сцену з катом, який пропонує дівчині увільнене від кари смерти, коли вийде за нього за муж, але вона відкидає пропозицію.

Більшість чесько-словацьких варіантів має 8-складовий розмір (як польські). Визначають ся вони доволі великою різно-родністю. В одних провинниця стратила тільки одну дитину, в других більше (звичайно троє). В одних топить її невідомо хто:

Shod'te ju tam z toho mosta,
Ať je už té hanby zprosta.¹⁾

У других топлять кати:

Kati ju vzali pod boky,
Hodili v Dunaj hlyboky.²⁾

В однім варіанті мають провинницю вішати:

Stoji, stojí šubenička.
Na ni bila holubička.
Hdo tež na ni viset' budě?
Hdo by jiny, lež Anička!

Колиж її взяв кат і вона промовила ще до нього:

Jak to slovo vypustila,
Hned ji hlava odskočila!³⁾

Замість отже повісити, кат відтинає їй голову. Гине також провинниця невідомою смертю:

Keď Kačenku utrácali,
Všeci mládenci plakali.⁴⁾

Є варіанти, в яких не виступає кат, нема отже й пропозиції виходити за муж та її відкидування.

В однім варіанті приходить цікава подробиця, що зв'язує його з нашими гуцульськими: Провинниця не сама з власної волі тратить дитину, тільки за порадою свого любка:

Zlatu šnůru ukružila.
Do studnice ho pustila.⁵⁾

Задзвонили на дзвінниці.
А сестрици на границі:
Закуйте мя в білий камінь,
Няй не чую дзвонів за ним.

Напальтеж з мя хоч попелу
Тай посійте мя по полю,
Няй з мя росте білий квіт,
Няй то знає цілий світ!

Пісня ся походить із Земпліньської столиці в Угорській Україні.

¹⁾ F. Sušil, ст. 156. ²⁾ Тамже, ст. 157. ³⁾ Тамже, ст. 158. ⁴⁾ Тамже, ст. 157.

⁵⁾ Тамже, ст. 158.

Та як у гуцульських, так і в чеськім варіанті не згадуєть ся про кару для співвиновника.

Словінські варіанти хоч стоять у звязку з чеськими, в подробицях ріжнять ся від них. Особливо клерикально-проповідницька поволока відбиваєть ся на них сильно, що видно з другого подаваного тут варіанту. Цікава також подробиця, що голова провинниці, яку відтинає кат, діставши відмову на пропозицію женячки, покотила ся по землі та ще виголосила промову до ката.

Німецькі варіанти пісні дуже численні і творять окрему групу для себе. Вони не обробляють теми так просторо, як українські. Найбільша увага в них звернена на смерть провинниці. Нова подробиця в німецьких варіантах ся, що окремий післанець відїздить по засудї провинниці до висших властей з просьбою о помилуванє, та або не привозить його, або приїздить по всім, коли присуд виконано.

1.

Och u naszaj staronca stała nawina:
Maładaja Marysienka syna radziła.
Paradzila jana jaho, ūziała, spawiła.
A spawiŭszy, maładaja ū Dunaj puściła.
Pływi, pływi, moj synoczak, ū zialony tuhi.
Nie zadawaj majamu sercu wialikaj tuhi.
Och tam byli rybałoŭcy rybu ławici,
Nia zławili szczuki ryby, zławili dzicia.
Och pryniašli toja dzicia ū zialony dwor,
Udaryli ū barabany i ū toj wialiki zwon.
Zbirajciasia usie dziaŭczata na toj sudny dzień.
Usie dziaŭczata jduć, pływuc, usie pa pary jduć.
Da na swaich hałowankach wianoczki niasuc.
Adna biedna Marysianka na tyla jdzie,
Na swajoj hałowanca wianka nia niasie.
Och ūziali Marysianku za biełyja ruczki.
Ūkinuli Marysianku ū Dunaj hłyboki.
Matulanka radniusianka, majasz doczki dwie,
Nia spraŭlaj im takich sukniaŭ, jak spraŭlala mnie.
Matulanka radniusianka na wydańniu dwie.
Nia dawaj im takoj woli, jak dawala mnie.

Dumki białoruskie ze wsi Głębokiego w pow. Lidzkim, gub. Wileńskiej w r. 1885 spisane przez Wład. Weryję. (Zbiór wiadom. do antropol. kraj. T. XIII, 3). Ст. 97, ч. 29.

2.

Во городѣ во Бѣлградѣ случилась бѣда:
Молодая монашечка дитя родила,

На третій день монашечка на Дунай отнесла.
 Тамъ вѣдѣли рыболовнички, рыбу ловили.
 Да поймали жъ они, рыболовнички, щуку да льня.
 А послѣ й того — малаго дптѣ...
 Усѣхъ монашечекъ къ допросу на дворь...
 Усѣ пдутъ, по цвѣточку несуть.
 Уво всѣхъ цвѣточки цвѣтуть, въ одной не цвѣтеть.
 Позади плеть родная матушка, горючей слезой льеть:
 Дптѣ жъ мое, дптѣ милое, причина твоя!

А. И. Соболевскій, Великорус. нар. пѣсни, т. I, ст. 249—250, ч. 177.

Сю пісню передрукував А. Соболевскій зі збірки М. Халанського, Пор. Русскій народ. пѣсни, записаннѣ въ Щигровскомъ уѣздѣ, Курской губерніи, М. Халанскимъ (Русскій Филологическій Вѣстникъ, 1879-1883 р.), ч. 13.

3.

В О. Кольберга¹⁾ подано 28 варіантів сеї пісні. Вона звучить:

Tam pod Krakowem na błoniu,
 Wywija Jasio na koniu.
 Kasimia za nim chodzila,
 W fartuszkuz dziecie nosila.
 Wyszla nad rzekę o chłodzie
 I puszcila je po wodzie:
 Płyn że, dzieciątko, do mlyna.
 Pomożesz ojcu kamienia.²⁾
 Siedział młynarczyk na kłodzie,
 Ujrzał dzieciątko na wodzie.
 Drobną siateczkę zarzucił,
 Małe dzieciątko uchwycił.
 Trzeba to dziecie mianować,
 Która to będzie jego mać.
 Schodźcie się matki z córkami,
 A wy ojcowie z synami.

A.

Wszystkie panienki nad panny,
 Kasia wójtówna za drzwiami.
 Wszystkie panienki w wianeczka,
 Kasia wójtówna w rąbeczku.
 Cóżeś to, Kasiu, zrobiła,
 Coś się w rąbeczek zwinęła?
 Oj bo mnie główka bolęła,
 W rąbek ją zwinąć kazała.
 Weźcież Kasimie za rączkę,
 I wyprowadźcie na łączkę
 I zapalcie ją na polu
 I naróbcie z niej popiołu.
 Wyrosną na niej chojaki,
 Będą ją plakać — chłopaki.
 Wyrosnie na niej róży kwiat,
 Będzie ją plakać cały świat.

В сій пісні не подибуємо багато цікавих подробиць, які приходять одначе в інших варіантах. Тому звернемо ся до них.

В вар. 12 а (ст. 151) питають рибаки дитину, зловивши її:

Coś ty tu dziecie robiło.
 Coś po tej wodzie płynęło?
 „Matka mnie moja puszcila,
 Sama się panną czynila”.

Тоді рибаки вдарили тревогу:

Tam na ratusie dzwonięno,
 Panny do dwora wolano:

¹⁾ O. Kolberg, Pieśni ludu polskiego, ser. I, Warszawa, 1857, ст. 151—168.

²⁾ В вар. 12 а сеїх стих звучить: Rusz młynarzowi kamienia.

„Do rady, pannu, do rady,
Malenkie dziecię u wody“.
Wszystkie panienki w rząd stały.
Tylko wójtówna za niemi.

В варіанті 12 b (ст. 152) провинниця бачучи, що справа вийшла на верх, дає сама вказівки, що з нею мають зробити:

I natnijcie mi smolnych drew	Wyrośnie tamój modry kwiat,
I połóżcie mnie wedle nich.	Będzie mnie żałował.
Napali się tam popiołu.	Będzie mnie lutował
To rozściejcie go po polu.	Caly świat.

В варіанті 12 g (ст. 154) констатуєть ся, що її ради послухано

Zaraz stós drzewa złożyli.
Nadobną Kasię spalili.

Не у всіх одначе варіантах гине провинниця на стосі. В інших визначають їй таку смерть, якої вона допустила ся на дитині, значить, топлять у ріці. Вправді кат робить їй пропозицію, щоби вийшла за нього за муж, а він визволить її від смерти, але вона волить згинути, як бути жінкою ката. Процедура при тім зовсім проста. Її запитують, чому має голову завязану, а діставши відповідь, що задля болю, заявляють:

Oj nie to to, moja Marysiu, nie to to.
Utraciłaś dzieciątko jak złoto.

Вона не заперечеє і тоді виступає майстер церемонії:

Wziął ci ją młody kacik za rączkę.
Wyprowadził na łączkę:
„Chcesz że ty, moja Marysiu, moją być.
Mógłbym ja cię od tej męki wyzwolić“.
„Oj nie była moja matka panową
I ja też nie myślę być katową“.
I wziął ci ją stary kat pod boczeki.
Wtracił ci ją w Bug głęboczki.

В вар. 12 k (ст. 156) виступає провинниця як іще більша грішниця, а сам батько дізнавшись про все, віддає її в руки ката:

...Troje dziątek straciła.	„Jeżeli byś chciała moją być.
Jeszcze się panną nosiła.	Radbym cię od śmierci wybawić“.
Skoro się ojciec dowiedział.	„Kiem zasłużyła, niech ginę.
Do kata jej iść kazał.	Bo ja tej śmierci nie minę“.
Przyszedł ci do niej kat młody	Zawiódł ci ją na most wysoki.
I wziął ci se ją w rozmowy:	Wtracił ją w Sanek głęboki.

В деяких варіантах провинницю топить не кат, але брат (старший або молодший), прим. у вар. 12 s (ст. 162):

Wziął ci ją najstarszy brat pod boczeki.
Wrzucił ci ją w ten stawuszek głęboczki.

Розумієть ся, що тоді сцена з увільненем від смерти відпадає.

В деяких варіантах провинниця тонучи, стараєть ся бодай частину вини скинути на матір :

Trzy razy Maryś tonęła.
 Za czwartym razem ojca-matki żądała.
 Toń że, Marysiu, toń do dna,
 Jużes ty światu niegodna.
 Jakżes mnie, matko, kazała,
 Raz ci na tydzień bijala.
 I kazałaś mi z Jasieńkiem
 Koniki pasać da co dzień.

(Вар. 12 n, ст. 158).

Б.

Pod jednym gaikiem suowiki spiwaja,
 Pod drugim gaikiem panny se gadaja.
 Gadaja se wszystko wo jedny, wo jedny
 Szelmie Cysarzownie nadobny, nadobny.
 Szelma Cysarzowna zgrzyszywa, zgrzyszywa,
 Miawa dzieciatecko, w Dunaj go wrzuciwa.
 A tylko rybarze, co ryby chytali,
 I to ma we dzieciatecko do saka zapali.
 Wszystkie Krakowianki schodzcie sie do ladu,
 A ta szelma Cysarzowna do sadu, do sadu.
 Wszystkie Krakowianki w wiánecku rucianym.
 A ta szelma Cysarzowna w cypecku nicianym.
 Moje Krakowianki, przecie mie nie zjicie,
 Wywiezcie mie w cyrne pole i tam mie spalicie.
 Bedzie ci ta ze mnie gastecka popiołu,
 To go rozsiejecie po tem cyrnem polu.
 Urosnie ta ze mnie kalina, malina,
 Bedzie mnie paka wa a ca wa rodzina.
 Urosnie ta ze mnie rózy kwiat, rózy kwiat,
 Bedzie mie ta paka ca wy świat, ca wy świat.
 Naświętsza Panienko ratujże mnie, ratuj,
 Niechże ja nie gine marnie z tego światu.

S. Udziela, *Lud polski w powiecie Ropczyckim (Zbiór wiadom. t. XV, str. 178—179, ч. 7 i 8 (другий варіант має лише відмінний початок).*

Дальні польські варіанти сеї пісні пор. O. Kolberg, *Lud, ser. XII, str. 220—223, ч. 426—429 (4 варіанти)*. *Lud, ser. IV, 1, 18.* — Wacław z Oleska, *Pieśni polskie i ruskie, str. 489, ч. 9.* — Przyjaciół ludu, II, n. 27. Leszno, 1836. — K. W. Wójcicki, *Pieśni ludu, t. I, str. 91—95 (пісня має походити з над Бура)*; т. II, стр. 293. — Żeg. Pauli, *Pieśni pol. str. 89.* — Jan Świętek, *Lud nadrabski, Kraków, 1893, str. 166, ч. 2 i str. 180—181, ч. 18 (два варіанти)*. — Ks. W. Siarkowski, *Materyały do etnografii ludu polskiego z okolic Kiele. (Zbiór wiad. do antrop. kraj., t. IV, 3). Str. 131, ч. 108.* — Dr. And. Cinciała, *Pieśni ludu śląskiego z okolic Cieszyna (Zbiór wiad., t. IX, 3, str. 207, ч. 111)*. — A. Petrow, *Lud ziemi Dobrzyńskiej (Zb. wiad., t. II, 3, str. 79—80, ч. 93)*. — Wisła, 1904, str. 314—315, ч. 1.

4.

Stála Kačenka u Dumaja,
Ej nohy, ručky umývala.
Čiernojokého syna mala,
Dolu vodú ho uhodžila:
Jdy ty, synu mój, dolu vodú.
A já môžem byt ešte pannú.
Tam za tú vodú za važinú,
Eživala sa tam baba na nu:
A tá baba nyšt nemeškala,
Hned rychtárovy žalovala:
Pane rychtári, čo myslíte,
Ked vy Kačenky nechycíte?

Fr. Bartoš, Národní písně moravské, Praha, 1901, str. 35—36, ч. 41.

Сей варіант записаний між угорськими Словачками. Крім нього подає Ф. Бартош іще два: Під ч. 40, в яким мати вбиває не першу вже дитину:

Ten brněnský štemberk z drobného kamení,
Proč tebe, Kačenko, dali do vězení?
Ja dali mňa, dali dost' pre malú vinu.
Že sem zahubila leněj sedum synů.
Leněj sedum synů, a ósmú děvčinu.
Ja dali mňa, dali dost' pre malú vinu.

Третій варіант не замітний нічим.

Паралелі: F. Sušil, Moravské národní písně, str. 155—158, ч. 158 (чотирі варіанти). — Fr. Bartoš, Národní písně moravské, 1889, str. 9—10, ч. 13. — J. Erben, Písně nár. v Čechach, 1842, вип. II, str. 34.

5.

Між Словінцями ся пісня доволі популярна, бо К. Штрекель подає її аж 8 варіантів п. н.: „Ne zakonska mati umori svoje dete“.¹⁾ Я наводжу з них два, бо вони доповняють себе.

A.

Frajla Urška je šla trgat rožice:
Lepe bele, lepe bele,
Pa tud' rudeče so b'le vmes.
Kaj se je Urški primerilo,
Da je imela sinka.
Kakor hitro ga je imela,
Prec mu je zavila vrat.
Hitro je v Ljubljano tekla,
Do tega mladga frajmona:
„Frajmon mladi, vstani gori,
Da boš Urško v rihto vzela!“

„...Kaj se takšnega zgodilo,
Da si sama v rihto prišla?“
„Enga sinka sem imela,
Prec sem mu zavila vrat.“
Frajmon mladi jo zakliče:
„Če češ moja žena bit',
Jest ti leben šenkal bom“.
„Jest nočem bit' tvoja žena,
Rajši smrt storim:
Sé životom sem grešila,
In z životom smrt storim.““

¹⁾ Dr. K. Štrekelj, Slovenske narodne pesmi, т. I, str. 247—252, ч. 182—189.

Frajmon je meč zavihtil,
Vrgel Urški glavco proč.
Glavca se je potočila
In ga tak' nagovorila:

„Ko bi bla jaz tvoja žena,
Bi bla večno ferdamana;
Zdaj bom pa nočaj in jutri
S Kristusom večerjala“ (cr. 247, v. 182).

B.

„Jaz sém bla lep Marjandel,
Na lépa junfrava,
Pa sém prišla pod tisti fandel,
Ko velika grěšnica.
Ke so ljudje v cěrkvo hodili,
Tam nĕsem poleg bila:
Kdĕ so se svĕte mĕše dĕržale,
Tam sém vsele mimo šla:
Kdĕ so se predge imĕle,
Vsej jih nĕsem slišala:
Kdĕ so se keršanski nauki dĕržali,
Nĕsem hotla niĕ slišati.
Kdĕr so fantje v kĕrĕme hodili,
Tam sém gotovo poleg bila:
Kdĕr so fantje prav plesali,
Vsej sém z njimi rajala.
Druga me niĕ bolj ne žali.
Da sém Boga razžalila,
Da sém Boga razžalila
Ino sinka umorila.
Zdaj šedim na sodnjem stolĕ

V priĕp vsĕh ljudi,
Da vsak ĕlovĕk vidi,
Ke se zdaj z menoj godi“.
Panrihtar ji tako pravi
Ino ji tako govori:
„Hoĕeš moja žena biti,
Vsej si smĕrti rĕšena“.
„Jaz ne hoĕem tvoja žena biti,
Naj se vse zgodi to:
Kaj si je truplo zaslužilo,
Vsej vse prestalo bo!
Dajte mi pa bĕlo pere
Ino ĕrno tinto sĕm,
Da bom pisala no bom brala
Vsem dĕkliĕom h nauku. —
Panrihtar meni sodbo bere,
Frajman sĕka glavjo proč.
O le Jezus no Marija,
O le Jezus no Marija,
Prita meni na pomoĕ!““
(cr. 250–251, v. 187).

Hop. me: Stanko Vraz, Narodne pĕsni Ilirske, I (Zagreb, 1839). — Fr. Š. Kuhaĕ, Južno-slovjenske narodne popievke (Zagreb, 1881), t. IV, cr. 329, v. 1528; Voznica.

6.

Ach Joseph, lieber Joseph, was hast du gemacht,
Denn du hast ja die schöne Bertha ins Unglück gebracht,
Und die Bertha ward schwanger, sie gebar ein jungen Sohn,
Sie nahm ihn auf die Hände und warf ihn in den Strom,
Ach Joseph, lieber Joseph, mit mir ists bald aus,
Denn ich werde jetzt geführet zum Richtplatz hinaus,
Der Richter kam gegangen, hatt ein Schwert in der Hand,
Und machte der schönen Bertha ihr Unglück bekannt,
Alle Freunde und Verwandten, alle die hier um mich stehn,
Traut ja keinen falschen Männern, wie ich getrauet hab,
All ihr Brüder und Geschwister, die hier um mich sein,
Trocknet ab die Thränen, die ihr um mich geweint,
Ach Richter, lieber Richter, richte fein und geschwind,
Denn ich will ja gern sterben, dass ich komm zu mein Kind,
Der Fähnrich kam geritten, hat ein Tuch in der Hand,
Und wollte der schönen Bertha noch bringen Pardon,

Ach Fähnrich, lieber Fähnrich, schön Bertha ist todt!
Gott gebe der armen Seele in der Ewigkeit Ruh!

Deutsche Volkslieder. Sammlung von Franz Ludwik Mittler. Zweite Ausgabe. Frankfurt a/M., 1865. Ст. 57, ч. 65.

Сей варіант у Мітлера походить із Гесії. Крім того подає він ще три варіанти сеї пісні: 1) Ст. 56—57, ч. 64 (передрук із: Reichardts musikalische Zeitung, 1806. N. 10, S. 40). 2) Ст. 57—58, ч. 66 із Бранденбургії. 3) Ст. 58, ч. 67, австрійський (зі збірки: L. Erk, II, 6, 51).

У брандебурським варіанті (ч. 66) приходять дві строфки, яких нема у наведеній тут пісні. В одній засуджена заявляє, що волить смерть, як довічну вязницю:

Ihr Freunde und Bekannten, weinet nicht um meine Noth.
Zeit Lebens ins Gefängniss, viel lieber den Tod!

У другій прощає своїому звідникови, про якого кару, хочби й малу, у пісни не згадуєть ся:

Ach Joseph, liebster Joseph, reich du mir deine Hand,
Ich will dir ja verzeihen, das ist Gott wohl bekannt.

Замітний четвертий варіант Мітлера (ч. 67, з Л. Ерка), в яким післанець, висланий очевидно з просьбою о помилуване засудженої, не привозить його (у трьох інших варіантах помилуване приходить за пізно). Подаю закінчене сього варіанта, відмінне від наведеного. Дівчина стоячи „beim Schandthor“ признаєть ся:

Ein Kind hab ich geboren, das hab ich gemordt,
Drum muss ich jetzt sterben, drum muss ich jetzt fort.
Gott wird mirs verzeihen, bin schuldig daran,
Gott hat mirs verziehen, das weiss ich ja schon.
Der Oberrichter sprichts Urtheil ganz billig und recht,
Der Unterrichter brichts Staberl: Mein Leben ist weg!
Da kommt ja ein Reiter geritten daher:
Hau zu, mein lieber Freimann, es hilft kein Bitt mehr.

Дальші паралелі до сеї пісні такі: Erk-Böhme, Liederhort, I, стор. 185—188, ч. 56 (4 вар.). Найдавніше записаний варіант Гортіра з 1806 р., наведений у Erk-Böhme під ч. 56 а „Kindesmörderin“:

„Joseph, lieber Joseph, was hast du gedacht,
Daß du die schöne Nannerl ins Unglück gebracht.
Ach Joseph, lieber Joseph, mit mir ists bald aus!
Man wird mich bald führen zum Schandtor hinaus,
Zum Schandtor hinaus auf einen grünen Platz,
Da wirst du bald sehen, was Lieb hat gemacht.“
Ach Richter, lieber Richter, richt nur fein geschwind,
Ich will ja gern sterben, dass ich komm zu meinem Kind.
Ach Joseph, lieber Joseph, reich mir deine Hand!
Ich will dir verzeihen, daß ist Gott woll bekannt.“

Der Fähnrich kam geritten und schwenkt seine Fahn':
 „Halt still mit der schönen Nannerl! Ich bringe Pardon!“
 Ach Fähnrich, lieber Fähnrich, sie ist ja schon todt.
 Gute Nacht, mein schön Nannerl, dein Seel ist bei Gott.

Надруковано її в Berlin. musik. Zeitung (Berlin, 1806, II, ст. 40), а передруковано дуже часто: Wunderh. 2, 203; Erlach. 3, 464; Erk. II, 2, 30; Kretschmer. I, ст. 84; Wolff, Hauschatz, 186; Talvj, 423; Mittler, 64; Simrock, 61; Vilmar, 143. Цілком подібні варіанти записані і надр. у: Erk. II, 3, 5 (Liederh. N. 7), II, 6, 48 (Lied. 7a), I, 4, 7; Mittler, 65. O. Böckel, N. 34 (відмінний). A. Müller, Volkslieder 1883, 77; Zurmühlen, Des Dülkner Fiedler, Liederbuch, 1875, 26; Jungbrunnen, N. 38.

N. 56 b. (ст. 186). Цілком подіб. до поперед. лише трохи обширн. Початок згадує про вшнюк Берги (3 стрічка):

Ins Unglück geführt so jung u. so schön
 Auf daß sie hat ermordert ihr einziges Kind.

Надрук.: Erk. II, 3, 51; Liederh. N. 7; Mittler, 65, в скороченню у Müller'a, ст. 97.

N. 56 c. (ст. 186—7). Згадує про те, що на засуджену належать білу одіж „Wie alle armen Sünder zum Hochgericht tun trag'n“.

Надрук. Erk. Volkslieder. II, 66, N. 48 і передр. в Liederh. 7 a.

N. 56 d. (ст. 187—8). Згадуєть ся, що смерть завлано мечем.

Надр. Müller, 1883, ст. 97.

N. 56 e. (тут по раз перший¹⁾).

Текст німецької пісні перекладено на польську мову, пор. E. Pogrowicz, Pieśni ludowe, ст. 85; Dzieciobójczyni.

IV. Вечерниці й досвітки.

Перечитуючи варіанти пісні, бачимо, що провинниця потоплюючи в ріці, виголошує ще перед смертю рід промови до матери, або до батька й матери, в якій робить їм докори, що не пильнували її так, як повинні, перестерігає, щоби не поступали з іншими її сестрами так само, коли не бажають і їм такої долі, яка її стрінула, та вказує на жерела, що були посередною причиною її гріха та злочину. Вичислім їх тут зокрема:

Марисенька молоденька та як потопала,
 Так до свої матіноньки вірне спромовляла:
 Ой маєш ти, моя мамко, тай ще старших дві.
 Не дайже їм таку волю, як далась мені.
 Ой маєш їх, моя мамко, іще в дому пять.
 Не пускай їх по толоках, нехай дома спять.
 А маєш їх, моя мамко, усіх на всіх сім.
 Не пускай їх по музиках, най спять дома всі!²⁾

¹⁾ Паралелі з Ерк-Бема, якого я не мав, виписав на мою просьбу др. З. Кузеля, за що йому тут дякую.

²⁾ Я. Головацький, Народ. п'єсни, т. I, ст. 54, ч. 13.

Плине, плине Ганусенька та вже й потапає,
 Та до свої матусеньки рукою махає:
 Ой памятай, стара мати, маєш дочок сім.
 Не пускай їх до коршмоньки, бо так буде всім.
 Ой памятай, стара мати, маєш дочок пять.
 Не пускай на вечерниці, бо всім буде так.
 Ой памятай, стара мати, маєш дочок дві.
 Не давай їх серцю волю, згинуть обидві.¹⁾

Попереду батько й мати все плаче, рида.
 Не плач, мати, не плач, рідна, бо в тебе ще пять.
 Не пускай же на досвітки, нехай дома сплять.
 Бо на досвітках чужа мати кладе доню спять,
 Та біля кожної подушечки женихів по пять.
 Та не хрестившись та не молившись треба з їм лягати.
 Та не хрестившись та не молившись треба обнімать
 Та не хрестившись та не молившись треба цілувать.²⁾

Я молода попівная як потопала
 Тай на свою макіночку тай покликкала:
 Мати моя старенькая, маєш доньок сім.
 Не дай же їм розпусточок, буде доле всім.
 Матиж моя старенькая, маєш доньок пять.
 Не пускай їх на гуляньє, та най дома спять.
 Матиж моя старенькая, маєш доньок дві.
 Не дайже їм розпусточок, як далає мені.
 Далає мені розпусточок, як в день, так в ночі.
 Тепер мині жовтий пісок очиньки точит.³⁾

За нею йдуть отець-мати, слезно ридають.
 Молодая Марусина матір втішають:
 Не плач, мати, не плач, мати, бо дома ще пять.
 Не пускайтеж на вулицю, нехай дома сплять.
 Не плач, мати, не плач, мати, бо дома ще сім.
 Не пускайтеж на вулицю, бо те буде всім.⁴⁾

Булож нас там на вечерницях усіх подруг сім.
 Не дивуйте ся мині однуй, се буде усім!⁵⁾

Ой маєш їх, моя мати, тай ще в дома три.
 Як схочуть йти на весіле, двері підопри! (Русятічі).

Як бачимо, жерелом лиха вважає провинниця вечерниці, досвітки, вулицю, толоку, коршму, музики, гуляньє, весіле. Пригляньмож ся, щож се за такі установи, що приводять молоді істоти до упадку, та що в них дієть ся, коли і при яких обставинах.

1) Зоря, 1883, ст. 144, ч. 7.

2) Б. Грінченко. Етн. матеріали, т. III, ст. 273—274, ч. 533.

3) О. Kolberg. Pokucie, т. II, ст. 145, ч. 241.

4) Д. Эварницкій, Малор. нар. пѣсни, ст. 250, ч. 267.

5) А. Малинка. Родины и хрестыны. (Кіев. Стар., 1898, кн. V, ст. 277, ч. 15).

1. Вечерниці.

Вечерниці починають ся на придніпрянській Україні на другий день Покрови і тривають усю осінь, Пилипівку, мясниці і кінчать ся аж тоді, як пічнеть ся піст. Збирають ся звичайно по хатах незаможних людей, дуже часто бездітних, або таких, що вже дітий повідвінували, у вдовиць, салдаток і інших. Господаря вечерниць називають панотцем, а господиню паніматкою. За те, що пускають до себе вечерниці, платить ся дещо господарям — як до місцевости, — а в першій мірі мусять хлопці старати ся за паливо і за світло. Вони вивязують ся з сеї задачі так, що йдучи вечером на вечерниці, крадуть, у кого можуть, якенебудь дерево і таскають до панотця, рубають і палять. На нафту звичайно роблять складку між собою. Один ходить із тарілкою і говорить: „Жертуйте на дурного робана на молебень“. Кождий дає по кілька копійок, за які купують нафту і світять, поки не вийде, по чім відбуваєть ся нова складка. Парубки обовязані крім того складати ся на горівку, яку пють не тільки самі, але угощують нею й дівчата та господарів дому. Дівчата мають обовязок, коли буває складка, приносити з дому муку, крупи (пшоно), омасту (солонину, масло, олій), курий. З принесених матеріалів варять поживу, а як вона готова, угощують усіх присутних. Як часто відбувають ся такі угощення, на те трудно відповісти, бо правил для того нема ніяких. Треба завважати одначе, що такі угощення доволі коштовні, тому не можуть повторяти ся кожного тижня.

В кождім селі буває по кількоро вечерниць, кождий кут уладжує їх для себе зокрема. В одних місцевостях можна на вечерниці в однім куті приходити парубкам і з других кутів, в інших не дозволяєть ся сього. Починають ходити на вечерниці звичайно хлопці від сімнайцятьох літ, а дівчата від шіснацятьох. Декуди дівчата можуть і молодші приходити, але як хлопці молодші покажуть ся, говорять їм: „Не ходи сюди, бо пірвемо очкур. Твій очкур пахне нам“. Хто приходить перший раз на вечерниці, мусить відповідно окупити ся. Висота окупу не всюди однакова.

Дівчата приносять зі собою на вечерниці якусь роботу, прим. шить або куделі прясти, але тої роботи не багато буває, бо звичайно хлопці переривають її. Хлопці не роблять нічого, хиба — новішими часами — грають у карти і то в гроші. Дівчата співають звичайно пісні, деколи заводять пісень і парубки,

особливо коли піchnуть у піснях докоряти собі взаїмно або висмівати ся одні з других. Як знайдець ся добрий оповідач, починає оповідати всякі історії. Казки, байки, легенди, новелі, анекдоти пересипають ся тоді як на млинськїм питли. Приперчені мають особливий відбут, а грімкий сміх та дотепні уваги слухачів переривають їх дуже часто. Приповідки можна тут пригорщами збирати. Всякі ігри та штуки на вечерницях також незвичайно популярні. Колиж трафлять ся між присутними збиточки, то і збиткам нема числа. Нераз бувають вони невинні та викликають тільки веселість, але нераз виходять грубі і викликають не тільки сварки, але й бійки, що закінчують ся аж тяганиною по судах.

Коли вечерниці відбувають ся не в пістний час, тоді хлопці приводять зі собою якогось музиканта (в новітших часах звичайно такого, що грає на гармонії), грають і танцюють.

Коли стане всім досить забави, тоді йдуть до стодоли по околоти, вносять їх до хати, розстелюють, гасять світло і лягають попарно спати хлопці з дівчатами. Звичайно парубок вибирає собі дівчину і з нею спить постійно, а часто кінчить ся таке спанє вінчанєм. Буває одначе й інакше; хлопець поспить із одною якийсь час, потім покидає її і шукає собі другої. Часом приневолюють такого невірного до вінчання, коли справа посунеть ся занадто далеко, але є й такі, що не хотять женити ся зараз, або женять ся з другою. Очевидно, що тоді результат вечерниць може бути такий, як у нашій пісні.

Деякі учені добачують у попарнім спаню хлопців і дівчат на вечерницях культурний пережиток пробних ночий, в яких хлопець мав переконати ся, чи дівчина надасть ся до приводження дітий і коли переконав ся, женив ся з нею. На мій погляд для такого твердження нема достаточної підстави і прояв попарного спаня вистане пояснити звичайним потягом одного полу до другого. Се стверджує не тільки забава в притулу¹⁾, але й інші способи ухилення запліднення²⁾ як раз у тих місцевостях, де відбувають ся вечерниці зі спанєм.

Були також голоси, що попарне спанє — се високо моральна установа, що воно дає нагоду тільки познакомлювати ся близше парам, але не доводить ніколи до утрати дівочої невинности і що якби зайшов де такий випадок, то провинник

¹⁾ Пор. Матеріали до укр. етнології, т. VIII, ст. 96, 120.

²⁾ Тамже, ст. 97—100.

мусів би зараз женити ся, інакше власні товариші виключилиб його зпоміж себе і він не міг би більше ніде явити ся в товаристві. Проти сього погляду свідчить не тільки наша пісня, яка опираєть ся на дуже реальних основах, не тільки докладні описи вечерниць, що появили ся в останніх часах, а на які вказую далі, але й житева практика. Ті, що говорили інакше, були видно слабо поінформовані про справу і тепер вони певно змінили би свій погляд.

В Галичині, Буковині й Угор. Україні відбувають ся також вечерниці і менше-більше так само, як я описав висше. Ріжниця є лиш ось у чім: 1) Гостин не буває тут звичайно ніяких, а коли де й бувають, то дуже скромні і тільки тоді, коли починаєть ся сезон вечерничний та коли кінчить ся. 2) На вечерниці приходять не тільки хлопці й дівчата, але й старші мужчини та женщины. Се впливає сильно на хід вечерниць, бо не одного треба зректи ся, чого не випадає робити перед старшими („належить пошанувати сиві голови“). 3) Вечерниці не протягають ся ніколи поза північ і ніхто з недомашних не ночує в тім домі, де вони відбувають ся, тільки всі розходять ся до своїх домів.

Власти, і то не тільки світські, але й духовні, що виступали нераз проти ріжних народніх звичаїв, виступали також проти вечерниць. Так приміром київська митрополітальна духовна консисторія видала в 1719 р. розпорядок до підчиненого духовенства, в яким говорить: „Извѣстно творимъ, ижъ зашолъ къ намъ въ сей консисторіумъ митрополитанской власти духовной премошной ясне велможного его млти пана гетмана, по указу его священнѣйшаго царского величества унѣверсалъ, повелѣваючій, даби везде по городахъ, мѣстечкахъ, и селахъ малороссійскихъ поперестали богомерзскихъ молодыхъ людей зборища на вкулачки, Богу и человѣкомъ ненавистные гулянія, прозиваемия вечерницы, на которые многие люде молодые и неповстятливые отъ родителей своихъ, мужеска и женска полу, дѣти по ночамъ купами собираючися, неисповѣдимия безчинія и мерзскія безаконія творять, справуючи себѣ игри, танци и всякие пятики скверная и воздухъ оскверняющая пѣсней восклицанія и козлогласованія, откуда pochodять галаси, зачепки до сваровъ и заводовъ, почему найбарзѣй послѣдуютъ и забойства, а найпаче подъ часъ такихъ нечестивыхъ зборовъ разние дѣлаются эксцесса, яко то блудніе грѣхи, дѣвства растлѣнія, беззаконное дѣтей прижитіе, отчого презъ тихъ же беззаконниковъ, уставуючихъ свое беззаконіе и мерзкія дѣла, частіе

стаются дѣтогубства, за каковыя умножившаяся нечестивия беззаконія явственнаго праведнаго гнѣва Божія чаша на всѣхъ насъ изливается, якоже и теперь, коликолѣтніи неурожаи хлѣбные, бездождевая суша, многие падежи скотовъ, въ людехъ тяжкіе болѣзни, еще больше моровіе губительныя язвы и страшное повѣтряное время понесла Малая Россія и прочая поносить многая злключенія“. ¹⁾ Супроти сього приказує консисторія усіхъ тих, що не послушали би отсього розпорядку. „отлучати отъ церкви и отъ сообщения вѣрнихъ“, що в тих часахъ було дуже острою карою. На скільки се помогло, бачимо з того, що вже відомий архієрей Йоасафъ Горленко писав у поученю до духовенства 1750 р.: „Усмотрѣно во многихъ городахъ и селахъ, что народъ, языческаго празднованія и идолослуженія слѣды храня, дѣлаеть колыськи, называемыя рѣли, и въ недѣли св. Пасхи, въ день св. апостоловъ Петра и Павла, на нихъ качаются, такожь въ недѣлѣ св. Троицы празднуеть бѣсовскій праздникъ березы, и въ день св. Іоанна Предтечи — купала и вечерницы, и пѣсни скверныя; вся же слѣды идолопоклонства празднуеть народъ отъ неразумія своего, а священники, по званію своего пастырства, того имъ не возбраняють“.

Розумієть ся, що діставши таку цидулку, духовенство бажало показати, що воно не байдужне до слів архієрея і пробувало ділати в указанім напрямі. Які бували одначе нераз результати такого втручуваня, видно хочби з отсього письма свящ. Потапа, з місточка Ольшанни, Харківського пов., до Харківської консисторії:

„Сего 750 года ноября 6 дня указъ Ея И. В. изъ консисторіи мною полученъ, въ которомъ, между прочимъ, въ 8 пунктѣ о искорененіи языческихъ идослуженія слѣдовъ изображено; а понеже въ моемъ приходѣ у дѣвицы Ксеніи Олейниковой вечерницы собирались, то я по должности своей оную дѣвицу о несобираниі оныхъ вечерницъ персонально и чрезъ нарочно посланныхъ многажды увѣщеваль, и городка Ольшанной сотнику Ивану Ковалевскому, дабы запретилъ оной дѣвицѣ въ свою избу вечерницы собирать, я докладываваль; но оная дѣвица Ксенія какъ моего совѣта, такъ и сотникова запершенія не слушала; того ради я, по должности

¹⁾ Кіев. Старина, 1884. кн. IX. ст. 178: Мѣры противъ вечерницъ и кулачныхъ боевъ въ Малороссіи.

моей, сего декабря 26 дня причетниковъ изъ онаго собранія молодцовъ и дѣвокъ разогнать послалъ, что и учинено; и сего жь декабря 27 дня, будучи мнѣ у вышепомянутаго сотника Ивана Ковалевскаго, невѣдомо съ какого умысла, харьковскаго полку подпрапорный Василій Самородскій, напавъ на меня нахально, безъ всякой моей предъ нимъ винности, матерно бранилъ и поносилъ скверными словами и къ грудямъ моимъ съ тростию прискакивалъ и въ глаза и по главѣ ударить замѣрялся, сказуя: „На что ты вечерницы разгоняешь?“ — и ежели бы я отъ его злаго намѣренія подъ столъ не схоронился, то мнѣ главу бы разбилъ, или глаза бы выткнулъ, отъ чего мнѣ учинилось немалое безчестіе и впредь во исполненіи указовъ опасность; того ради харьковское духовное правленіе покорно прошу сіе мое доношеніе принять и впредь для вѣдома записать“.¹)

Очевидно власти були не зле поінформовані про те, що діється подекуди, бо не всюди так було, на вечерницях, тому хотіли запобігти злу, тільки брали ся до справи не так, як треба. Бо що властиво представляють із себе вечерниці? Сеж не що инше, як сільські касина. Зимові вечери довгі, хатної роботи в вечер мало у рільника, спати більше, як треба, не можна, щоби отже не нудити ся самим, сходять ся сусіди в себе тай говорять на всякі теми і за тими розговорами навіть не чують, як сходить час. Се є рід вечірних шкіл, де молодші прислухують ся всяким оповіданням старших і вчать ся ріжних житєвих практик. Се є місце відпочинку і розривок, що відривають на час присутних від звичайних клопотів та жури і переносять їх в инший, казочний, красший світ, де вони почувають себе людьми та забувають про житєве ярмо, що як воли мусять безнастанно його тягнути. Вечерниці можуть проте стати дуже хосенними установами, коли б сільські інтелігенти хотіли їх використати та розумно повести. Співи, деклямації, музичні продукції, ігри, яких є велике число, театральні представлення, скіюптикон, читане легких і цікавих творів, вияснюванє користних народніх звичаїв — отсе все давало би змогу проводити час весело і з хісном та відчувати народ від недобрих навичок. Питє чаю і овочєвих вин виперло би алькоголічні напитки та піднесло би домашні доходи. Молодіж не вчила би ся нарушувати чужу власність,

¹) Киев. Старина, 1890, I, ст. 3—4; А. Лебедевъ, О борьбѣ духовныхъ властей въ бывшей епархіи блгородской съ суетвѣрїями.

не впивала би ся, а через те зменшили би ся і бійки і процеси і злочини. А все те в нинішних обставинах не представляється неможливим до переведеня.

Подаю в кінці літературу вечерниць. Найдокладніші їх описи: Вечерниці й досвітки. (Збірки сільської молодіжи на Україні. З паперів М. Дикарева. Ст. 193—234. Матеріяли до укр. етнології, т. XVIII. Львів, 1918). — Далі: Основа (петербургська), 1861, кн. X, ст. 54. — Зоря Галицька як альбомъ. 1860, ст. 416 (опис О. Торонського лемківських вечерниць). — О. Kolberg, Pokucie, т. I, ст. 76. — П. В. Ивановъ. Жизнь и повѣрья крестьянъ Купянскаго уѣзда, Харьковской губерніи. Ст. 185—216. (Сборникъ Харьков. Историко-Филологическаго Общества. Т. XVII. Харків, 1907). — П. Чубинскій. Труды, т. VII, ст. 352 і 450—451.

2. Досвітки.

Досвітки — се не що инше, як тіж самі вечерниці, тільки з иншою назвою. Назва їх походить очевидно від того, що в деяких місцевостях сидять на вечерницях не до пізної ночі, тільки лягають спати вчаснійше, а за те встають рано коло третьої години і дівчата забирають ся до роботи (шитя, пряденя) та роблять, поки не розвиднить ся, а хлопці вставши розходять ся зараз по домах.

До попередного опису вечерниць подам тут іще кілька доповнень.

Хлопці і дівчата, що сходять ся в своїм куті на вечерниці або досвітки, вибирають зпоміж себе одного старшого парубка і одну старшу дівчину, і ті всім заряджують, а инші слухають виданих приказів і виповняють їх. Коли господиня хати, де відбувають ся вечерниці і досвітки, стара, вона не мішаєть ся до розпорядків вибраної „старшини“ з молодіжи і лежачи на печі тільки від часу до часу одобрює або ганить те, що вони роблять. Колиж „паніматка“ ще не стара, то вона сама розпоряджує всім, а молодіж має її слухати.

Вечерниці й досвітки уладжуєть ся тому в кождім куті, щоби кождий, хто хоче брати в них участь, міг дійсно взяти. Перестерігаєть ся при тім дуже пильно, щоби на одних вечерницях не було більше з одної хати, як одна особа; особливо не можуть бути брати або сестри, бо се вважаєть ся неприличним. Не можна на вечерниці й досвітки також ходити жонатим мущинам та замужним молодиям. Їх участь уважалаб ся неморальною розпустою і стрітила би ся з загальним осудом. Деколи, але й то дуже рідко і тільки виїмково, допускаєть ся на досвітки такого молодожона, що оженив ся проти своєї волі

та не знаходить щастя в подружнім життю, але молодиці навіть такої не допускаєть ся. Так само не буває випадку, щоби чоловік разом зі своєю жінкою брав участь у досвітках.

На досвітки приходять перші дівчата. Вони засідають до роботи і починають співати. За якийсь час являють ся парубки, стукають у вікно і просять пустити їх до хати. Насильно не вривають ся до хати, хиба що один гурт парубків має на пеньку з другим гуртом і вмисно наступає його, бажаючи викликати бійку. В хаті здоровлять ся і містять ся, де можна: Одні коло дівчат на лавках, другі на соломі, що призначена до снання, треті стоять коло порога, або коло печі. Починають ся оповідання новинок, а далі всякі дотепи й жарти, часто дуже масні, але все приймаєть з голосним сміхом.

Коли прийде пора спати, кожда дівчина стелить для себе і для свого парубка, але сама не кличе його, тільки переказує своїй подрузі, що бажає з тим і з тим лягати. Коли парубок годить ся, лишаєть ся в хаті, коли ні, забираєть ся до дому або на інші досвітки, а дівчина вибирає собі другого парубка. Коли солома розстелена, дівчата заслонюють вікна, лягають і гасять світло. Хлопці запам'ятовують собі, де котрого дівчина лягла, і лягають коло них аж по згашенню світла.

Кожда дівчина гордить ся тим, як має парубка, що з нею ночує, хоч рідко виходить за нього за муж, бо на селі рішає по більшій часті про вінчанє не симпатія молодят, але мастковий стан обоїх. Буває нераз, що дівчина спить із одним парубком рік і більше, а потім виходить за іншого за муж. Бувають також такі, що міняють парубків одних за другими, та за се часто мстять ся відкинені і на дівчатах і на своїх соперниках. Дівчатам мажуть двері, стіни, ворота дегтем, роблять ляльки зі шмат і інше, а парубків бють, при чім дістаєть ся і господарям хати і самій хаті, в якій вибивають вікна, виломлюють двері, розбивають столи і лавки та в кінці кінчать справу в суді.

З кінцем мясниць кінчать ся також вечерниці й досвітки, бо уладжувати їх у піст уважалоб ся дуже великим гріхом. По великодні починаєть ся вже вулиця. У старовірців нема ні вечерниць, ні досвіток, і їх парубки та дівчата ночують усе дома.

Разом із вечерницями й досвітками вяжуть ся ще так звані „складки“, які уладжують ся перед більшими святами та на пушенє. Дівчата приладжують тоді своїм коштом вечерю, якою угощують хлопців, та подають їм чай, а хлопці приносять горівку, вино, медівники, цукорки та інші солодоші. Крім того

наймають музику, яка приграє на складці. На такі складки запрошуєть ся нераз також хлопців із інших кутків або з сусідних сіл, але дівчат не запрошуєть ся ніколи. Запрошені парубки беруть участь у складці, з ними поводять ся дуже чемно, відступають їм почесні місця за столом і угошують як найкрасше. Як вони лишають ся на ніч, то можуть ночувати з тими дівчатами, що ніким иншим не заняті. Щоби який парубок відступив другову свою дівчину, про те не може бути мови.

Що наріканє у нашій пісні на досвітки має оправдану підставу, се видне не лиш у тім, як вони відбувають ся, але і в отсій невеличкій, та замітній пісенці:

А хоч бо я дзюбатенька на лобу,
Такиж бо я зробляна до ладу.
До матери досвітки ходили,
Такуж мене хорошу зробили!¹⁾

Література досвіток також уже доволі значна. Найдокладніше вони описані в книжечці: *Folklore de l' Ukraine. II. (Колтадіа, т. VIII). Réunions, couchée commune des garçons et des jeunes filles, relations conjugales.* Ст. 303—359. — Н. Сумцовъ, *Досвітки и посидьлки.* (Кіев. Старина, 1886. кн. III і окремо). — Н. Сумцовъ, *Культурныя переживанія.* Ч. 85: *Досвітки.* — *Збірки сільської молодіжн на Україні.* З паперів М. Дикарева: *Досвітки в Борисівці.* Ст. 234—235 (Матеріяли до укр. етнології, т. XVIII). — Тамже про складки, ст. 236—275.

3. Вулиця.

Вулиця ріжнить ся тим від вечерниць і досвіток, що на неї виходять дівчата без робіт та що вся забава не відбуваєть ся в хаті. Вулиця відбуваєть ся весною й літом, докладніше від Великодня до Семена. По деяких місцевостях буває вулиця тільки в неділі і свята та в вечери перед ними, в инших кожного дня. Беруть у них участь ті самі хлопці й дівчата, що в вечерницях. Старша дівчина, що розпоряджує, зветь ся маткою, старший парубок трутнем, а решта товариства роєм.

Місце на вулицю вибираєть ся при захованю деяких звичаїв. Звичайно крутять веретено на тім місци, де має бути вулиця, щоб так само крутила ся вулиця. Варять у шкаралупі з яйця кашу і закопують, щоб на тім місци молодіж кишіла так, як каша. Прощтрикують із середини чобіт голкою з ниткою і так ходять вулицями та тягнуть голку, щоб вулиця ніде не збирала ся, тільки в них. На те забивають у вибранім місци

¹⁾ C. Neymann, *Materyaly etnograf. z okolic Pliskowa,* ст. 227, ч. 298 (*Zbiór wiadomości do antr. kraj.* т. VIII).

голку острим кінцем у землю. Палять деркач і посипають улиці попелом, щоб на них молодіж дерла ся з чужих кутків. Коли який парубок не хоче ходити на вулицю, тоді дівки палять обручі з дїжки і попелом пересипають ворота парубкови, по чім він мусить ходити. Припалюють також ложечки, щоб молодіж не їла дома, але крутила ся на вулиці.

Найчастійше вибирають місце на вулицю посеред хутора на перехрестю двох доріг, під вербами або іншою деревиною. Як має починати ся улиця, трутень наказує парубкам виходити в означений день із городниками. Коли всі зберуть ся, обчеркують велике колесо і копають довкола нього такий ровець, щоби можна було вільно сідати і на лїнії колеса і на противнім березі рївця. Тоді сідають так, що одні сидять плечима до середини колеса, а другі напроти них очима і так розмовляють. Розумієть ся, що не в кожій місцевости так роблять, а буває й інакше.

На вулицю виносять зі собою насїня з соняшників, гарбузів, динь, кавунів і лузають його. Парубки пригортають ся до дівчат, жартують, а котрі люблять ся, то й поцілюють ся. Викликають парубки дівчат на вулицю тим, що свищуть, співають, або гримають у ворота. Коли знайдуть ся такі дівчата, що не хотять виходити на вулицю, тоді парубки мажуть їм дегтем ворота, хату або інші будинки. Звичайно малюють парубка з великим фальосом, а коло нього дівчину. Виймають також ворота та заносять кудись на вигін, а деколи навіть побивають таких дівчат.

Вибирають собі не все однаково пари. Звичайно багатий вибирає богату, а бідний бідну, але буває і навпаки. Так само поганий вибирає гарну, а гарна, але бідна, поганого. Декуди виходять на улицю в тій одежі, в якій робили увесь день, а декуди прибирають ся гарнійше, особливо дівчата, що обтикують ся цвітами, чіпляють ленти в коси, закладають пави та гарні пташачі пера. В пазуху кладуть мятку, щоб від них пахло, натирають ся делїкатнїйшим милом, а підмійські скроплюють ся навіть перфумами. Цибулі або чоснику не зїли би перед виходом на вулицю за жадні гроші, бо боять ся, щоб їх не прозвали вонючкою, за те капають на хлїб якісь кроплі, доволі дорогі, що їх роблять буцім то на Афонї, і їдять. Ті кроплі такі запашні, що як зїдять їх, то весь день пахне з уст. Вони гіркі, ті кроплі, і багато не вільно їх їсти, бо можна би від них умерти. Намазують лице оливою з паприкою; воно на холодї

пече і лице румяніє. В чоботи накладають клоча, щоби були висші, а під сорочку намотують шматок, щоби груди видавалися більші.

Дівчата кличуть одна другу: сестричко або голубочко; до батька та матери говорять: ти, а до парубка: ви, душечко. Парубки, приміляючись до дівчат, говорять їм: Моє сердечко, моя душечко! Я не можу жити без вас ні хвилі, коли вас не бачу. Моя голубочко! Мої оченята карі, мої брівочки гарненькі, личко як калинка, а губочки як струночки! Давайте, душечко, поділуємося!

На вулиці говорять, співають, грають на скрипки або балалайки, танцюють, а як піст, бавлються ігор, яких знають багато, як ось: Ворона, лунька, хрещика, зайчика, раю і пекла, котика, воробчика, стовпа, редькви, крейماشки, орішків, латки, панаса, дрібушечки й інших. Як котрий парубок не танцює, того підіймають за волосє в гору. Так навчать кожного танцювати, хто і з роду не вмів.

Коли наговоряться та набавлять ся досить на улиці, починають розходити ся по домах. Кождий парубок відводить свою дівчину до дому і вже ночує там із нею, звичайно в столі або в іншій будинку, але не в хаті, де спить родина. Як полягають, шепчуть іще та любують ся, поки не позасипляють. Як зазоріє, парубок пробуджується, зривається і біжить до дому так, аби його і не вглядів ніхто. Через таке спільне спанє, кажуть, нема по селах чесних дівчат.

Література про вулицю не велика, бо на неї не звертали до недавня уваги. Суцільні відомости зібрані в посмертних паперах М. Дикарева: Збірні сільської молодіжи на Україні. Ст. 176—192. (Матеріяли до укр. етнології, т. XVIII). — П. Чубинській. Труды, т. VII, ст. 450.

4. Толока.

Толока — се дуже гарна громадська установа і коли вона в пісні попала поміж ті жерела, з яких ширить ся розпуста молодіжи, то хиба тому, що на ній мають нагоду стикати ся з собою оба поли. Та таких нагод на селі дуже багато і коли вони не доводять до гріху і злочину, то й толока тут як така ні причім. Тут рішає вже індивідуальність, що знайде всюди нагоду до гріха, коли захоче і сьому трудно запобігти.

Коли має хтось пильну і важну роботу, якої не можна ні відкладати, ні розкладати на довший час, а не має достаточного числа робітників і не може їх дістати за гроші, або як біднійший,

не має на стільки грошей, щоб усе сплатив відразу, тоді він справляє толоку. На означений день запрошує до себе не тільки рідню й сусідів, але й дальших мешканців села і стає з ними до роботи. Тимчасом жінка варить дома обід, чи вечеру, чи одно й друге, та коли вони готові, виносить або вивозить їх на місце роботи, або коли робота відбувається коло дому, запрошує до хати і угощує всіх робітників, при чім іде в круг і якийсь напитек. Коли робота більша, господар наймає ще музикантів і по скінченню роботи музиканти грають, а молодіж танцює. Гостина і музиканти притягають більше робітників, ніж притягнула б їх заплата, особливож радо спішить на толоку молодіж. Господар задоволений, що велике число робітників зробить йому в короткім часі таку працю, на яку він сам із родиною мусів би виложити дуже багато часу, молодіж задоволена, що за недовгий час роботи забавить ся і потанцює, а старші задоволені, що помогли своєму односельцеві в добрім ділі. Забава протягаєть ся відповідно до прийнятого звичаю в селі, довше або коротше, по чім усі розходять ся по домах. На самій толоці не відбуваєть ся отже ніщо таке, що могло би давати привід виступати проти неї. Зазначу одначе, що так відбуваєть ся толока в Галичині. Можливо, що декуди відбуваєть ся інакше, тому бажано булоб, щоб зібрано описи толоки з ріжних сторін як найдокладнійші, щоб можна було виробити собі повний образ сеї громадської помочи.

Література про толоку доси дуже бідна. Пор. Н. Сумцовъ, Культурныя переживанія, ч. 177.

5. Коршма.

Слово коршма подибуєть ся у всіх славянських мовах, що вказує на її старинне походженє. У старинних Славян називало ся так місце, куди збирав ся народ для питя, їди, бесїд і забав із піснями й музикою. У західних Славян передавано в коршмах народови постанови властей, судї відбували суди, розбирали ся справи приїзжих так, що коршми заступали довго ратуші й заїзди. В Чехах, Польщі, Померанії коршми були зразу вільними заведеннями, потому ставали князївськими, державними, або переходили до духовенства й монастирів, а народ почав заводити тоді свої тайні коршми. До коршем заходили нарівні з простими людьми також висші верстви так само, як до грецьких капілей заходив Сократ, а до римських кавпон Овідій, Гораций, Цицерон¹⁾.

¹⁾ Н. Сумцовъ, Культурныя переживанія, ч. 17.

На Україні заховав ся ще подекуди отсей первістний характер коршми. Люди сходять ся туди в вільнім часі так, як міщани по містах до каварень або ресторанів, щоби побачити ся з іншими та побалакати. А що Українці з природи дуже гостинні, то не обійдеться без того, щоби одні других не схотіли потракувати напитком та закускою. Відбуваєть ся се так: Коли збереть ся відповідне товариство, засідають усі поза столи, або коли се літо, на дворі десь у холодку, застелюють по середині обрус і розкладають на них закуску, що в ріжних околицях буває ріжна. Хто угощує горівкою, той випиває сам першу чарку, здоровкаючись із найблизшим сусідом, а опісля обходить по черзі всіх, що беруть участь у товаристві. Буває й так, що не один, до котрого звертаєть ся хтось із почесним, силує його пити другу й третю чарку, приговорюючи: „Покажіть путь, як горівку пють“ або: „Прошу перше вас, бо я не бачив, чи ви пили. Бог знає, чим ви частуєте!“ — Коли випють один почастунок, хтось другий розпочинає новий, потім третій. Через те ті, що гостили ся, виходять часто з коршми підпиті, хоч не п'яні, бо п'яними бувають тільки присяжні п'яниці, що вже пустили ся на те і пропили би навіть рідного батька й матір, бо для них горівка солодша від життя.

В часі почастунку ведуть ся ріжні розмови на теми родинного життя, загального побуту, ріжних місцевих подій, про минулий ярмарок, хто що на нїм продавав і що купував та по чому, чи не обшахрували того, що купував, Жиди та Цигани, як випав або як виглядає урожай, де є добрі зарібки, де дешеві товари і т. д. Часто можна почути тут також ріжні народні оповідання, особливо анекдоти, приповідки і чутки та погляди про найновіші політичні події¹⁾.

З бігом часу характер первістної коршми змінив ся і вона з одного боку під польсько-німецьким впливом перемінилася в шинок, з другого під московським впливом у кабака, тоб то в таке місце, де тільки пють, при чім в інтересі шинкаря є напоїти як найбільше гостя, аж до утрати пам'яті, та захочувати його до постійного пиття так, щоби він тратив не тільки гроші, майно, але й розум, що шинкар зараз використає. Тому то в піснях говорять ся:

Ой не пийте горівочки, горівка весела,
Бо вже Жиди за горівки покупили села.²⁾

¹⁾ П. Чубинській, Труды, т. VII, ст. 449.

²⁾ В. Гнатюк, Коломийки, т. II, ч. 5713.

Котре село дуже бідне, то все мож пізнати,
 Бо там хати так як кучі, коршми як палати.
 Бо там хати так як кучі, такі облунані,
 Попід коршму люди ходять голодні тай п'яні!¹⁾

Стоїть коршма над болотом	Вже б я тебе злотом побив.
Таї пошта околотом.	Кілько в тобі праці прощив.
Ти коршмонько, ти богине,	Прощив вівці в половині,
В тобі моя праця гине!	Тисьменицю в половині.
Ти коршмонько, мати наша,	Ой маю в Бозі надію.
Тут пропала праця наша.	Що прощо ще Отинію! ²⁾

Не диво, що до такої коршми ходити молодежи, особли-
 вож дівчатам, уважаєть ся соромом :

Ідуть кози поїд лози, а вівці боками.
 Сором дівці на горівці межі парубками!³⁾

Та потяг до другого полу сильнійший понад усякі моральні
 приписи, тому чуємо пісню :

Ой щоби то до вечері, щоби як найборше.
 Ой щоби то зобачити любка коло коршми.
 А я прийшла до коршмоньки, любко в коршмі сидів:
 Ходи, мила, куплю пива, вжем ти давно видів!⁴⁾

Якіж думки має при тім парубок? Він зовсім не криє їх :

Ой як я си вус підкручу, бороду підголю,
 Хоч би яка дівчинонька, я її підною!⁵⁾

Наслідки сього пізнає швидко дівчина :

Не я п'яна, не я п'яна, горівочка п'яна.
 Що я собі наробила, мамуню кохана!⁶⁾

І ось тут дійшли ми до того, чому між жерелами гріха по-
 критки з пісні вказуєть ся коршма. У новіших часах по свідо-
 мих селах молодіж не заходить до коршми, хиба за покупкою,
 а сходуни і забави уряджує собі по приватних домах порядних
 господарів та в своїх товариствах, які заснують ся чим раз
 частійше і можуть мати великий вплив на поправу злих навичок
 і звичаїв.

Література про коршму не велика. Пор. П. Чубинській, Труды, т. VII,
 ст. 448—449 і Н. Сумцовъ, Культурныя переживанія, ч. 17.

1) В. Гнатюк, Коломийки, т. II, ч. 5663.

2) Żegota Pauli, Pieśni ludu ruskiego, т. II, ст. 85.

3) В. Гнатюк, Коломийки, т. II, ч. 5681.

4) Тамже, ч. 5757. 5) Тамже, ч. 5703. 6) Тамже, ч. 5771.

6. Музики, гуляне, весіле.

Музики відбувають ся звичайно в святочні дні. На музики йдуть не тільки парубки й дівчата, але й ті молодожони та молодичі, що не давно побрали ся. Подекуди приходять і старі та приглядають ся танцям, але не всюди. Літом вибирають місце під танці на дворі, на майдані, зарінку, леваді, на току або в просторій стодолі, зимою по більших хатах, а що найбільшою хатою буває на селі коршма, то звичайно в коршмі.

Весіля відбувають ся у домах молодят і там танцюють без огляду на простір. Музикантів буває звичайно два, понайбільше скрипки й решето, але також скрипки й цимбали, скрипки й бас. Поважнійші музики — троїсті: скрипки, цимбали й решето, або скрипки, цимбали, бас. Деколи появляеть ся і флет або клярнет, але то звичайно тоді, коли грають заходжі музиканти, міські (Жиди або Цигани).

Ні музики самі про себе, ні весіле не можуть мати шкідливого впливу на молодіж, навпаки вони можуть бути дуже користні. Колиж буває інакше, то сьому винні спеціальні місцеві навички й обставини, на які крім пісні про покритку, вказує й отся:

А музика в коршмі грала, а я не ходила.
Добрий мати розум мала, що ми не пустила.
Добрий мати розум мала, що мене замкнула.
Була б я ся молоденька віночка позбула.¹⁾

V. Покритка.

Хто прислухував ся судовим розправам, або прочитував карні процеси, той знає, що багато злочинців не тільки не забираєть ся свого злочину, але нераз навіть не силкуєть ся його виправдувати. Вони відчують грижу сумління і тому чекають спокійно на кару, вважаючи її експіацією за злочин, по якій надіють ся душевного облекшеня. Через те вони й не старають ся затирати сліди по злочині, а нераз уже зверхним виглядом зраджують, що щось провинили. Отсей випадок заходить і в нашій пісні.

Коли рибачи зловили в воді мертво дитя, дали зараз знати до пана (війта, атамана і т. д.). На се:

(Ф) казав пан задзвонити я (в) ратуши в дзвін,
Казав дівок назбирати я великий збір.

¹⁾ В. Гуцок. Колемийки, т. I, ч. 1358.

Всі дівочки, пан-ночки, перед пана йдуть
 (І) на своїх головочках віночки несуть.
 Лиш молода попівная на заді іде
 Таї на свої головонці вінка не несе.
 Ой чомуж ти, попівная, вінка не брала?
 Боліла її головочка, рубком зізала.¹⁾

Як бачимо, тут виновниця прийшла перед судію, яким був пан, без вінка на голові, хоч усі її товаришки поприходили в вінках. І хоч вона подає мотив, що прийшла без вінка по причині болю голови, то судія, обізнаний із народніми звичаями, знав уже, як сю вимівку треба розуміти. Зазначимо, що в найбільшій числі варіантів пісні виступає сей мотив, а в трьох додасться ще біль руки:

Боліла мі права рука та не моглам плести,
 Болит мене головонька таї не можу нести. (Руськічі).

У двох варіантах подається за мотив слабкість загально, без близьшого означення:

Ой десь (же) ти, міщаночко, слаба лежала,
 Що на свою голівоньку вінка не спела?²⁾

В деяких варіантах провинниця запевняє, що вінок схований:

Під меджу-м го сховала,
 Не радам го повіла. (Рошця Руська).
 А в світлонці на стійонці — голова боліла. (Тростянець).
 До гаю лем го вруціва. (Ждння).

В однім пускає його з водою:

Бо я собі, мамко моя, віночка не вила,
 Бо я свій вінок зелений на Дунай пустила. (Козьова).

В чотирох варіантах мотивом служить п'янство:

Ой учора із вечора п'яньєнка була,
 Тим на свою головоньку вінка не звела.³⁾

В кількох варіантах говориться, що провинниця йде без вінка, але мотиву не подано ніякого:

Одна панна вайтовночка хмурненько іде
 Да на своїй галовці веночка не несе.⁴⁾

В вісьмох варіантах нема ніякої згадки про вінок. Маємо одначе й такі варіанти, де провинниця виступає вже завита. В однім варіанті виступає в чепци:

1) O. Kolberg, Pokucie, т. II, ст. 145, ч. 241.

2) Z. Rokossowska, Wesele i pieśni ludu ruskiego, ст. 182—183, ч. 35.

3) Б. Гринченко, Этн. Матеріали, т. III, ст. 272—279, ч. 533.

4) М. В. Довнар-Запольській, Пѣсни Пинчуконь, ст. 106—107, ч. 498.

Вшиті павинки в віночку.
 Кася вітова в чепочку. (Воля Мигова).

В однім варіанті завита в хустку :

Парасочтя молоденця перед віта йде
 Тай на свої головонці платинтю нпсе.
 Парасочко молоденця, деє вінок діла?
 Головонтя заболіла, я ї зівала. (Волчківці).

Розгляньмо ся тепер, чому провинниця приходить перед суд без вінка та яке се має значіне.

* * *

Коли дівчина втратить невинність, тоді може заходити дво-який випадок: 1) Або зносини з мущиною остають без наслідків. 2) Або дівчина стає вагітною. В обох випадках відповідно до народнього погляду вона мусить відпокутувати за се, бо її обовязком є доходити чесною до шлюбу, „доносити вінок“. Мало одначе є виновників, що самі з доброї волі признають ся до провини. Та нарід має способи відкривати їх.

Перший випадок може уходити довго незамітний та все таки й він викриєть ся, коли провинниця схоче вийти за муж. Для відкриваня провини служить у сім разі давна установа, відома не тільки у нашого народа (прим. знають її Жиди), під назвою комори. Другий випадок нарід звичайно покмічує швидко, бо фізіольогічні причини не дають укрити відмінного стану і тоді домагаєть ся від провинниці покриття (від чого й назва: покритка). Буває одначе нераз так, що й тут зараз провини не завважаєть ся, як маємо приклад на нашій пісні про покритку та на дальшій про грішну дівчину, яку чорт забирає до пекла. „Трафеєт ци богато, шо вна (дівчина) ек зайде, а дурна дівка, але добре умієт ци увихати, то так си вивихлює, шо нихто тото ни покміти и вна страти дитину, ек си вчіни. Така дитина звет ци стратче. Або вбе в собі и вно збігне, збігленєм стане. А вна, погана віра, далі возит ци дівков з нипокритов головов тай шукає нової біди собі“.¹⁾ — Коли так станеть ся, а провинниця далі вдає дівчину і виходить за муж, тоді знов зрадить її комора.

Щож се за інституція?

Її метою було піддержувати публичну мораль та впливати на те, щоб дівчата доходили чесними до шлюбу. Мету сю осягано

¹⁾ П. Шекерик. Родивл і хрестини на Гуцульщині (Матер. до укр. етнольоґії, т. XVIII, ст. 93).

в значній частині, бо ж не багато могло бути таких дівчат, що хотілиб собі опоганювати весіле. Коли пізніше пізнано, що до тої мети можна дійти іншою дорогою, звичай почав виходити з ужиття та ставати культурним пережитком, хоч цілком не вивівся й до нині.

Комора — се один із весільних епізодів. Коли молодята по слюбі прийдуть від родичів молодої до родичів молодого, їх приймають за столом на посаді, а дружба й свахи йдуть до комори (до другої кімнати, або навіть до сусідньої хати) і за той час приготують для них постіль, на якій вони мають провести першу ніч. Свахи співають при тім відповідні пісні. На застелену постіль кладуть кожух, котрим молодята мають прикривати ся. В головах постелі кладуть образ та хліб і сіль. Коли все готове, дружба входить у хату і говорить: Старости, пани підстарости! Благословіть молодих на упокой повести!

Бог благословить.

В друге і в третє!

Тричі разом.

Тоді дружба веде молодих до комори, а за ними йде піддружба і свахи та знов співають відповідні пісні.

В коморі роздягають молоду, при чім вона мусить усе скинути, навіть намисто й ковтки. Розчісують її та шукають, аби вона не сховала де протора¹⁾, шпильки або чогось іншого острого. Одягають її у свіжу білу сорочку та кажуть скидати молодому чоботи, в котрих він ховає звичайно кілька монет, які забирає собі молода. По сім молодята лягають на постіль, їх накривають кожухом і всі виходять, приговорюючи: „Не ліньтесь же тут, людей не воловодьте!“ — Коло дверей полишаєть ся тільки дружба або сваха, які пильнують, аби двері зараз отворити, як молодий застукає. Свахи тимчасом співають у хаті, а літом і на дворі, відповідні пісні, досить вільного змісту.

Коли молодий застукає, дружба прикликає сваху і отвиріє двері. Сваха входить, здоймає з молодої сорочку і оглядає її, шукаючи калини. Вірять, що на молодого можна кинути чари і тоді він не годен молодої лишити невинности. В такім випадку молода мусить помагати собі руками. Нечесні дівчата обманюють нерозумних недосвідчених женихів, наповнюючи пера з молодих птахів кровю та витискають їх опісля, вложивши потайки перше

¹⁾ Протір — голка без уха.

в ліжку, під руку або деінде. Се одначе не багато pomoже їм, бо по звичаю молода мусить проспівати пісню: „А в лузі калина“, колиж би вона як нечесна проспівала її, стягнула би на себе страшну кару від Бога. Тому нечесна не береть ся звичайно співати. — Оглянувши сорочку, сваха дає молодій ту сорочку, в котрій перше вона ходила, закладає їй на голову шапку і заставляє співати:

А в лузі калина
Весь дуг прикрасила.
Доброго батька дитина,
Весь рід звеселила.

По молодій проспівують сю пісню кілька разів свахи, причісують їй вслосе, закладають очіпок, а поверх нього завязують серпанок або намітку. Молода сідає коло молодого на постели, а свахи приносять горівку, хліб і печену курку та гостять ними молодят. По сім звичайно молодята йдуть спати і їх ніхто не непокоїть.

Тимчасом свахи вишуковують кроваву плямку (калину) на сорочці, що молода скинула, і попадають у великий захват. Несуть сорочку до хати, а по дорозі показують плямку всім цікавим. У хаті показують її родичам і старості. Староста і свахи вискакують на лавки, заслонюють образи і тоді показують усім присутнім сорочку приговорюючи: „Дивіть ся, пани родичі, от на сю кошулю... Дай Боже, щоб усі за своїми дітьми дождали такої!“ — Коли всі присутні переконують ся, що молода доховала своє дівоцтво, скачуть, танцюють, співають, кричать, навіть розбивають горшки і т. и. Крім того окреме посольство, декуди зложене з кількох осіб, а декуди з усіх гостей, вибираєть ся до родичів молодої, повідомити їх про таку радісну новину. На дорогу беруть зі собою фляшку горівки, обв'язану червоною стяжкою, і з заткненою китицею калини, і сорочку молодої. По дорозі співають пісні доволі вільного змісту. Погостившись там, вертають назад до дому молодого, вечеряють і розходять ся по домах (декуди молодіж лишаєть ся і танцєє цілу ніч).¹⁾

¹⁾ У Галичині найбільше вільні полові відносини у Гуцулів, але і в них уважаєть ся на те, чи молода чесна: „Зараз по вінчіню можна вже спізнати, якою дівкою княгіння (= молода) була. Як котра зараз по сльобі дуже червона та заплаче, то ся справедлива дівка, а котра не справедлива, тота стане біла, біла, аж попеніє зі страху, аби молодій не спізнав“. (В. Шухевич, Гуцульщина, т. III, ст. 37).

На другий день рано молоді встають і входять у хату. Молода одягається так само святочно, як попереднього дня, але на голову надівають їй намітку, яку знов перевязують червоною лентою на знак чесности (у Гуцулів завязують перемітку, а на перемітку вкладають вінок). Старший боярин затикає на верху даха довгу жердку, на кінці якої повіває червоний пояс або червона хустка. На воротах вішають червону запаску молодої. Фляшки, з котрих пють горівку, або збанки на пиво, перевязують червоними лентами. Старший боярин дістає від молодої червону ленту, котру перев'язує через праве рамя. Дружки підперізаються червоними поясами, або перев'язуються ними через праве рамя. Свашки перев'язують собі також хустки або намітки червоними лентами так, що в тій хвилі весіля кидається в очи зі всіх боків червона барва.

Зовсім інакше виглядає отсей епізод весіля, коли молода не чесна, „загубила свій вінок“. Тоді веселий настрій весільної дружини обертається в незадоволене і злобу, а молода й її родичі мусять наслухати ся всяких насмішок та обид, висловлених у цинічних піснях, які співають нераз по кілька разів, щоби більше допекти винуватцям.

Як висше згадано, молодята сидять за столом перед тим, поки мають іти до комори. Коли молода дівуючи „загубила вінок“ і не бажає переносити всі насмішки та дотинки, які її чекають, вона встає за столом, признається публично до гріха і просить у всіх присутних прощення: „Простіть, люди добрі, я грішна перед Богом і перед вами! Просіть, люди добрі!“ — По сім вона підходить до всіх старших муштин і жінок, цілує їх у руки, кланяється і повторяє оту формулу. Їй відповідають: „Нехай тобі Бог прощає, не ти одна в світі і по сьому люди будуть!“

Колиж молода не признається до гріха і йде до комори, а опісля гріх виявляється і її питають: „Щож се таке?“

Вона відповідає: „Не знаю, не знаю; я не винна“.

Тоді молодий витягає нагайку, яку декуди носить увесь час весіля і бє її приговорюючи: „Ти б зразу признала ся і людий не воловодила. Иди, холявище, і проси людий!“

Тепер вона просить прощення так, як і попередна.

Коли молода покажеться нечесна, тоді не посилають послів до її родичів із повідомленем. Родичі ждуть, а коли не являється ніхто, висилають когось до сватів на звідини, найчастійше брата молодої, коли він є. Брат приходиться туди,

а дізнавшись про все, бє сестру. Його відтягають від неї і промовляють: „Годі, годі, сього вже не вернеш? Годі тобі бити ся! Що з воза впало, те пропало. Сього вже не можна завернути“. — Потім ведуть молоду в комору і замикають на цілу ніч, не давши їй вечеряти. В хаті тимчасом співають усякі цинічні пісні.

Потім вибираєть ся весільна дружина до родичів молодої. Коли прийде туди, починають ся насмішки. Батькови закидають на шию хомут і підганяють із заду бичем, коли він не йде туди, куди їм хочеть ся. Кажуть йому витягати на хату сани та старе розвезене колесо. Витягають ворота із вставів. Накидують у мазницю саджі, вимішують із дегтем і мажуть стїни хати. Матери закладають на голову решето, а скидають очіпок і т. и. Батько терпить, а нарешті просить прощення: „Годі вже, люди добрі, глузувати. Простїть мене, коли не вмів дочки научати. Сїдайте лїпше за стіл, я вас пошаную!“

Дружина покидає тоді старих, сїдає за стіл і гостить ся. Розумієть ся, що тоді не видно ніде ні червоних поясів, ні лент, ні запаски, ні загалом червоної барви.

Коли молода втратила дівоцтво з тим, із ким вінчаєть ся, і молодий потвердить се, їй прощають тоді.

Обряд комори описаний докладно: П. Чубинській. Труды. т. IV, ст. 434—460. — V. Hnatjuk. Die Brautkammer (Anthropophyteia, т. VI, ст. 113—149), з українським і німецьким текстом. Поза тим про комору приходять білліні або менші згадки у кождім весільнім опісі з придніпряньскої України. Пор. хоч отєю книжку „Матеріалів“ на ст. 72—73, 78—79, 96—97 і 150—152.

* * *

Коли зносини з мушиною полишають наслідки, тоді дівчину належить покрити.

Якже відбуваєть ся покритє?

Маємо один його опис гуцульський, який наводимо тут дословно.

„Єк вже така дївка зведениця уговтаєт ци из тим и привикне до того, шо вна си звела, тогда єї ше перед злогами, а рідко коли по злогах, хїба би ни знали, покривають, завивають голов. Вна приходи до зведениці другої, старшої, и та єї прошєє. Уклекают обї, подают собі руки и та дївка, шо прийшла, каже: „Прошу тебе, покрій мене!“

Зведениця старша, до котрої вона прийшла покривати, каже: „Прости мині, шо я твоє дівочтво покрию и укну твої кіски“.¹⁾

Тогди вона каже: „Я тобі прошю раз и другий раз и третий раз. Будь прошена за то, шо ти мої дівочкі пархи прикриваєш“.

Тогди та зведениця старша устає, берет фустку у руки, и ниж, видрізує їй заплітки вид голови дівочі, виборсує їх, заплітає по чілідинки, в чілідинці (жіночі) заплітки и мече їй фустку на голов, говорючі: „Єк пречеста дїва без чьоловіка си завила и ни мала грїха, так я тебе покриваю тов фустков, єку випросила пречеста дїва у Бога на зведениці, аби и їм покрити голов, шоби вони ни ходили на публіку ни завитї“.

Берет витак дївка зведениця и устає з земні з головов, прикритов фустков, сїдає на столец, а старша зведениця, єка єї покрила, завиває витак єї в ту фустку по чілідинки. Зведениця ни можна носити перемїтку, хїба фустков пидвезану попид бороду.

Зведениця, єка си покрила, дуже тогди плаче, шо вона покрила свою голов без зеленого вінка²⁾.

¹⁾ Головна вага покриття лежить не в обтїнаню коси, тїлько в завитю буншої дівчини по жіночкї. Обтїнають косу покритці тїлько в тих околицях, де обтїнають її також молодїї при виходї за муж. У Гуцулів, примїром, не обтїнають коси, бо гуцульські дївчата не мають її наслідком спеціального способу заплїтання волося, яке сягає ледви поза карк, а обтїнають тїлько „кіски“, тоб то заплітки з волічки. В инших околицях покриток тїлько завивають. Тому то погляд М. Сумцова, немов би обтїнанє коси (і загалом волося також у мунци) єє тїлько злагіднена форма давнїйшого відтїпнаня голови за перелобство — нестїйний. (Сор. Культур. переживаня. Ч. 93: Покритка).

²⁾ Єє відтїпнаєть ся дуже виразно в окремії піснї:

Нема краю тихому Дунаю.
Нема вшну вдовиному сїну.
Що звів з ума чужую дїтїну.
А ївївши, на коника сївши:
„Прощай, шельмо, вже я не бою ся.
Покаю ся та ще й оженю ся:
Оженю ся, возьму собі дївку.
А на тебе надїнуть намітку!“
Добре тобі, козаченьку, шельмою називати.
Що звів з ума та не хочеш взяти.
В темнїм лузі червона калина.
Тепер же я в батька не дїтина.
Тепер же я нї дївка, нї жінка.
Тепер же я людська поговїрка.
Якби дївка, з дївками б гуляла.
Якби жінка, мужа б собі мала.

(Ш. Чубинскїй, Труды, т. V, ст. 343, ч. 694).

Ек си уже заве, тогди стає, ек кожда инча молодица. Ни плаче, а продає свої зуби, а люде говорє: „Ади, нова покритка, шо си покрила“. Вид того чесу, ек стане покритков, ни можна їй вже си ніколи носити по дївоцки з розкритов головов“.¹⁾

Розуміть ся, шо се покритє має відповідати тому, яке відбуваєть ся на весілю. Та якеж се сумне супроти весільного, шо відбуваєть ся в парадї, з церемонїями, музиками, співами й танцями! Ось пригляньмо ся йому у тих самих Гуцулів.

По поворотї від слюбу молоді і весільна дружина гостять ся, а потім танцюють. У часї танцю викликає тато молодої одного музиканта до комори. Молодий питає його: „Куди йдеш?“

„На двір, міні душно“.

Тодї беруть оба тати й обі мами молоду і ведуть до комори. Коли переступають поріг, музикант грає сумної, від чого молода найбільше плаче, бо їй жаль, шо уплітки пускає, а не знає, яку дружину має!

Скоро молодий почує скрипку, біжить у комору. Скрипка перестає грати. Молодого обступають усі, шо є в коморі і питають: „Чого тобі треба?“ — Він відповідає щонебудь та зараз пускаєть ся до голови молодої. Вона тоді плаче, плаче, шо аж паде, а молодий відтинає зубами шварку, ту нитку, шо тримає бовтиці в уплітках, і зараз утікає. Одно з присутних потягне за нитку, з неї розсиплять ся бовтиці та заплітки, по чім зараз матка завязує молоду у перемітку, верх котрої кладе вінець, в яким молода ходить аж до пропою у молодого. Від тоді вона вже молодиця. Скрипка зачинає грати на ново і молоду виводять із комори. Попереду йде її мама, потім тато, дружба, дружки, мама й тато молодого. Скоро увійдуть у хороми, вириваєть ся наперед дружба і починає з молодою танцювати. За ними йдуть усі в танець²⁾.

Церемонія розплітання коси та покриваня голови відбуваєть ся в ріжних околицях ріжно³⁾. Всюди одначе молода ставить позірний опір при покриваню, в чім висловляєть ся жаль за дївованем та жура про незнане будуче.

¹⁾ П. Шекерик. Родни і хрестини на Гуцульщинї (Матер. до укр. етнології, т. XVIII, ст. 93—94).

²⁾ В. Шухевич. Гуцульщина, т. III, ст. 55.

³⁾ Пор. П. Чубшекій. Труды, т. IV, ст. 368—375. — О: Kolberg. Pokucie, т. I, ст. 269—270.

Як бачимо, церемонія покриваня молодої по слюбі представляє символічно перехід дівчини з попереднього стану в новий, замужний і вона від тої хвилі починає звати ся новою назвою, молодницею. Те саме значіне має й покриванє зведеної дівчини, але що вона дійшла до нього не тим самим шляхом, що молода, — як пісня говорить:

Ти, дівчино, ні дівка, ні жінка,
Бос не мала на голові вінка!

— то й назва її відмінна. Вона зветь ся не молодиця, не жінка, але покритка, завитка, або зведениця. І як дівчині, що втратила невинність, не вільно співати пісні „А в лузі калина“, коли вона опісля віддаєть ся, так само не вільно покритці ніколи більше мати на голові вінка, інакше може одну і другу стрінуги велике нещастє та страшна кара. Тому то коли покритка пізнійше віддаєть ся, їй справляєть ся не таке весіле, як дівчині, але таке, як удові, коли виходить у друге за муж. Замість вінка вона може пришпилити собі до хустки на голові для відзнаки тільки квітку, а весь церемоніал весільний скорочуєть ся так, що з нього лишаєть ся тільки те, без чого не можна ніяк обійти ся.

Звичай, що покритці не вільно було носити на голові вінка, ні спущеної коси, як чесній дівчині, розповсюднений широко і відомий не тільки в нас. У німецькій збірці пісень Мітлера подано приміром п. н. „Jägerromanzen“¹⁾ 6 варіантів пісні, в якій стрілець здибає в лісі дівчину і зводить її. Дівчина питає його по всім:

Et Jäger, um eins will ich fragen.
Ob ich grün Kränzlein darf tragen
Auf meinen goldgelben Haar?
Grün Kränzlein darfst du nicht tragen,
Ein schneeweiss Häublein sollst tragen.
Wie andere Jägersfrauen thun.
Jetzt lass ich mein Härlein fliegen.
Ein ander schön Schätzlein zu kriegen,
Dem Jäger zum Schimpf und Spott.²⁾

**На сю тему можна знайти пісні у ріжних народів.
Знеславлена дівчина плаче тому:**

Ich weine nicht über Geld und Gut.
Auch nicht um meinen stolzen Muth.
Ich weine um meine Ehre.

¹⁾ F. Mittler. Deutsche Volkslieder, ст. 178—182, ч. 199—204.

²⁾ Тамже, ч. 204.

Ich weine um meinen Rosenkranz.
Der liegt zu Strassburg auf der Schantz.
Den darf ich nicht mehr tragen.¹⁾

На тему про те, що покритка, яка породила дитину, не сміє удавати далі дівчину і носити ся по дівочьки, а не по жіноцьки, стріяти ся в цвіти та вбирати на голову вінки, маємо в нашій фольклорі окрему пісню. З того, що вона подибуєть ся тільки на Лемківщині та в угорській Україні, а дальше не спопуляризувала ся, можемо вносити, що вона зайшла до нас від Словаків, а не від Поляків, як думає Ю. Яворський²⁾. На се вказує не тільки мова, не тільки такі вислови, як „ріхтарова Гануша, або Катуща“ (ріхтаром у Словаків називаєть ся вїйт) та такі відсилки, як:

Жеби бил кто з Морави.
Отказала бим до мами:
Має мама дві цурп.
Няй їм не даєть потути!³⁾

— але й цілий ряд інших пісень, запозичених від Словаків разом із мелодіями. Та хоч пісня вандрівна і в нас не розширилася, то звичай заборони покритці носити вінок — не прийшов до нас аж із піснюю. Він давно у нас знаний і розповсюднений, а вага його зосередковуєть ся на відріжнюваню і потреби відріжнюваня дівчат від молодиць та парубків від жонатих уже самим одягом, що практикуєть ся у всіх народів.

Наводимо текст пісні:

Ішло дівче на воду
Пред попову заграду;
Нашло оно златоце. (= злату віц)
Почало віц сой вінец.
Пришол ку ней младенец:
Дівче, дівче, дай вінец!
Як ти мам дац свой вінец.
Кед ти з пекла младенец!
Як ей хопил та ей ніс
Понад гори, понад ліс:
Не несте мя понад мливи,
Бо ми гризе очи дим!
Як ей принїс над пекло:
О Боже мій, як тепло!

Мої старші братове.
Отворайте ми двері!
Што так тяжко несете,
Же отворяц кажете?
Несу тіло і душу.
Ріхтарову Ганушу.
Што Гануся ділала.
Же ся тут так достала?
Єдно с псома скормила.
Друге в воді втопила,
Третье вергла под меджу,
Што го люде не виджу.
Посадили ей за столи
Та ї дали пити смоли.

¹⁾ F. Mittler, Deutsche Volkslieder, ст. 178—182, ч. 234.

²⁾ Ю. А. Яворскій, Духовный стихъ о грѣшной дѣвѣ (Изборникъ Кіевскій. 1904), ст. 327.

³⁾ Я. Головацкій. Нар. пѣсни. т. II, ст. 728.

Єдин погар вишила.
 Аж хусточка збляднула.
 Другий погар вишила.
 Аж стіна сканула.
 Третій погар вишила.
 Аж на землю спаднула.
 Внесіть мене за двері.
 Ний мій вітер пробере!

Вилетіли жураві:
 Откажіть там матері.
 Ще мати дома дівки дві.
 Ний їх карат обидві,
 Ний до церкви посплат.
 А до корчми не пушат:
 Бо мене не карала.
 До пекла їм ся достала!¹⁾

У другім варіанті сеї пісні зведениця стратила вже троє дітей:

Єдно в печу спалила.
 Друге псома скормила.
 Трете в межу закопала.

Крім того знайшла собі вже й четверте:

Ще мала за пасом.
 Хцела го скриц за лясом!

Не вважаючи на все те, вона вила собі аж три вінки. Та видно чортам було сього за багато і один із них пірвав грішницю тай заніс до пекла²⁾.

У третім варіанті так само пориває чорт зведеницю, коли побачив, що вона в вінку йде по воду. В ній нема одначе згадки про страту троїх дітей, тільки чорт говорить загально:

Несу душу і тіло.
 Бо тіло зле творило!

По сім дає зведеници пити сірку, а вона знов звертаєть ся з моралізаторською апострофою до матері³⁾.

В бачванськім варіанті зведениця питає чорта, що домагаєть ся вінка:

Які же ті младенець.
 Кет ті не маш свой венец?

На те чорт відповідає:

Яка же ті дівчина?
 Троїо дзеці зродзела.
 Троїо дзеці зродзела.
 Долу воду пушчала!

По сім пориває її до пекла⁴⁾.

В пятім варіанті, що найбільше підходить до першого, чорт приносить до пекла провинницю й говорить:

¹⁾ Я. Головацькій. Народ. п'єсни. т. III. 1. ст. 225—226. ч. 95.

²⁾ Тамже. т. I. ст. 211. ч. 37.

³⁾ Тамже. т. I. ст. 210—211. ч. 36.

⁴⁾ Етногр. Збірник. т. IX. ст. 126—127. ч. 16: Покритка в пеклі.

Несу душу і тіло,
 Дві душечки зронило,
 Дві душечки спалпло,
 А і третю мисліло.
 Все в віночку ходило!
 Дайте же му смоду пити,
 Ний привикат з нами бити,
 Кажте же му ложе слати,
 Ний привикат з нами спати.¹⁾

Інші славянські варіанти сеї пісні знаємо такі: Haupt u. Smoler, Volkslieder der Wenden. т. I, ст. 290, ч. 292. — K. Štrekel, Slovenske narodne pesmi. т. I, ст. 238—247, ч. 171—181. — Fr. Bartoš, Národní písně moravské, 1889, ст. 55, ч. 67. — P. Šafařík, Písně světské lidu slov. v Uhřech, т. II, ст. 105—107, ч. 69. — K. Wójcicki, Pieśni ludu Bialo-Chrobotów, Mazurów i Rusi z nad Bugu. т. I, ст. 99—102 і 291—292; т. II, ст. 301—304. — Ž. Pauli, Pieśni ludu polskiego w Galicyi, ст. 76—78. — O. Kolberg, Lud. т. IV, ст. 52—53, ч. 220. Про сю пісню говорять Ю. Яворський у статі: Духовный стихъ о грѣшной дѣвѣ (Изборникъ Киевскій, 1904), ст. 316—329.

В наших варіантах пісня не розвинена так повно, як у німецькій, та в лужицькій і словінських, що стоять із ним у ближшій звязи. Тут сама дитина являється на вінчаню матери, що як молода засіла межи гістьми у вінку, немов невинна дівчина, і вичисляє їй усі злочини. Мати випирається дитини і кленеться, щоб чорт узяв її вінок, коли вона говорить неправду. На те являється чорт і уносить її.

Наводимо текст пісні в цілости:

Das falsche Mutterherz.

1. Es trieb ein Schäfer oben rein.
Er hört ein kleines Kindelein schrein.
2. „Mein Kind, ich hör und seh dich nicht“.
Ich bin im hohlen Baum versteckt.
Und mit den Disteln zugedeckt.
3. „Mein Kind, wer hat dich denn ernährt?
Haben dich denn nicht die Würmelein verzehrt?“
4. Mich hat der heilige Geist ernährt,
Er hat mich den Tag dreimal gespeist.
5. Der Schäfer nahm das Kind auf seinen Arm,
Und gieng mit ihm ins Hochzeitshaus.
6. „Gott grüss, Gott grüss, ihr Hochzeitsgäste mein!
Die Braut soll meine Mutter sein“.
7. Wie kann die Braut deine Mutter sein?
Sie trägt ein grünes Kränzelein.
8. „Unter ihrem grünen Kränzelein
Hat sie gezeugt drei Söhnelein;

¹⁾ Я. Головацькій, Народ. пѣсни. т. II, ст. 727—728, ч. 13.

9. Zwei hat sie im tiefen Meer ersauft,
Mich hat sie im hohlen Baum versteckt,
Und mit den Disteln zugedeckt“.
10. „Mein Kind, sollt ich gleich deine Mutter sein,
So wollt ich, dass der Satan käm
Und mir das grüne Kränzlein nähm“.
11. Kaum war das Wort aus ihrem Mund,
So kam er schon zum Fenster herein.
12. Er griff sie bei ihrer schneeweissen Hand,
Er tanzt mit ihr einen höllischen Tanz.
13. Er fuhr mit ihr zum Fenster hinaus,
Er fuhr mit ihr über Dornenstrauch.
14. „O weh, o weh meine klare Haut!
Hätt ich meinem Vater und Mutter getraut,
So dürft ich nicht verloren sein“.

*Deutsche Volkslieder. Sammlung von F. L. Mülller. Frankfurt am Main, 1865.
Ст. 381—384, ч. 487—490.*

Мітлер подає чотири варіанти сеї пісні з різних околиць; ми передруковуємо тут перший в цілості, а з 3—4 подаємо деякі відміни; другий — у діалекті — пропускаємо.

У третім варіанті дитина звернувши на себе увагу пастуха, просить занести себе до дому, бо мати віддаєть ся:

Ach Hirtlein, nimm mich mit zu Haus,
Meine Mutter hat Hochzeit zu Haus.

В дома говорить із матір'ю впрост, а не з гістьми, як се бачимо в вар. А. Закидає їй також убийство троїх дітий, при чім:

Das erste hast ins Wasser getrag'n,
Das ander hast in Mist vergrab'n.

Чорт являєть ся потім, перетанцюває з молодою і забирає її до пекла:

Er schenkt ihr einen Hochzeitswein
Und führt sie in die höllische Pein.

У четвертій варіанті кричать усі троє діти, а пастух забирає їх і заносить на весіле матери, при чім оповідає все гостям. Мати не признаєть ся до злочину, тоді являєть ся чорт і забирає її зі словами:

So komm nur her, du schöne Braut,
Du hast deinen Himmel in die Hölle gebaut.
Er führte sie zu dem Fenster hinaus.
Ihr Haar blieb hangen am Birnenbaum.

До сеї пісні додає Мітлер такі паралелі: Wunderborn, II, ст. 205. — Erlach, IV, ст. 148. — Meinert, ст. 164. — Erk u. Irmer, I, 5, ч. 7. — Simrock, ч. 37 і 37а. — Kretzscher, II, ч. 97. — Ditzfurth, II, ст. 12. — Pröhle, ч. 9. — Künzel, ст. 578. — Erk, Liederhort, ч. 41—41g. — Пор. також: Fr. James Child. The english and scottish popular ballads, I, ч. 20: The cruel Mother і наведені там паралелі: Wolf, Halle der Völker, I, 11. — Hausschatz, 283.

Поступоване з дівчиною, що втратила невинність, та з покритою, яке ми бачили доси, носить тільки моральний характер. Та з народньої традиції і з документів, які дійшли до нас, переконаємося, що наслідки гріха для тих, що провинилися, були ще далеко діткливіші. Дівчину не тільки покривали і втирали косу, де сього вимагав звичай покривання, але втяту косу привязували до тички і застромлювали для посміховища на дах дому або коршми, водили її разом із провинником по селі чи місті, били (або коло церкви або на роздорожах), обмазували дегтем та обсипували пірем, накладали хомут і запрягали до воза. Сього домагалися не тільки острі моральні приписи, але й давніші державні закони. А те, що раз закорінилося серед народа, не легко викорінюється. Се покажуться і з отсих оповідань, які наводимо.

Як карали давнійше зведениць?

1.

Зведениці не карали буками, хиба парубка того, шьо гіўку звіў. Єк уже жінки пізнали, шьо уна тїжка, єк то у нас кажут — с черевом, то брали перемітку тай ішли з бабоў¹⁾ тий завивали тоту гіўку, тий наказували, аби ни стратила, ни дай Боже, дітину; а сокотили, аби таку єк найборше пізнати і завити, бо єк гіўка с черевом ходит розвита, то у тім чисі на село спадають усекі нишестя — голод, град, повінь, вогні, громи, саранчя; а єк завита, то того ни буди.

Єк завивали, то віпитували си, від кого уна кішка. А гіўка мусит приповісти, бо єк ни хочіт, то дают знати до віта, а віт віселаї туди присежних, а присежні або бют, або берут до арешту.

Єк гіўка вікаже, котрий парубок, тогди ідут за тим парубком; іде віт і присежні до него до хати, звикле то си дієло у нигілю. Брали того парупка і вели єго на три мости і били, кїлько віт казаў, найбільше до двадцїт букіў. На першїм мостї дали петь букіў і при тім кричили: Кайте се, люде, абесте так ни робили, бо й вас таке чїкає!

Як люде се чюли, збігали се дивити се, кого бют. Але ведут єго на другий міст і дают зноў петь, а на третїм мостї дают десїть; закіля дійдут до третого моста, то ціле село збіжит се дивити се на покаянїє. Єк вібют, то пускають до дому. Єк би

¹⁾ Моша, акушерка.

се так трафило, шьо і вітіу парубок таке зробиу, то віт віріжеу по него депутатіу.

У першу нігілю по буках на данци здоймау їму (тому, шьо звіу гіўку) з голови кіпелюх тий стїгау з него бинду і пави тий кидау парупкам під ноги тий танцувау на тім кожний, аби їго се таке ни ймило.

Старший парубок кидаючі тото казау: Оттут твоє парубоцтво, курварю!

Для зведениці найгіршья кара була, ек її завили у перемітку¹⁾. Тогди така гіўка нігде се ни показувала, бо се устидала, лиш хйба дес у ночі вішла на вулицу; навіть у поли до роботи так ішла, аби людий обминати. Чисом трафело се, шьо гіўка зі ўстиду умерла, або утопила се, або завісила се. Чисом зноу зганела тіготу — брала у аптиці шпілер, соли-ледіўки, галуну, перцу крамського і то разом пила; але то робила на двої — або стратит тіготу і трохі послабуї тий віде, або умре.

Потому ек уже се дітина учинит, шьо звикле обходило се без баби, бо так ішла на злоги, ек ни у стодолї, то стайни або у кучі, то під плотом у кропиві, або у курудзах, або у колопнєх, аби ніхто ни видіу.

Боло, шьо у зимі вішла на двір родити тай там від студени застила і она, і дітина. Або були віпадки, шьо дитину закопала, а сама увішла до хати і ніхто ни знау і тиждень за то.

Буу раз віпадок, шьо звидинице вішла у ночі на двір і у кукурудзах учинила дитину тий вікопала ємку тий закопала дитину і завернула гарбузинє з гарбузом на то місце і пішла до хати; переспала, а рано пішла с хатними у поли на жнива. Аж потому на третий день сусідский пес приволочиу д свої хатї ту дитину тай зробиу се гамір. Позбігали се люде і віт тий зачили се віпитувати у родичіу зведениці, де уни були і на шьо позволили тото зробити. Потому закликали бабу, баба зревідувала діўку і зараз переконали се, шьо то она. Страчі узели до трупарні.

То місце, де страчі було закопане, то уже до суду віку ничисте; ек би там поклау хату, то там буде цілу доміўку крутити і то місце с поколіня на поколіне переказуют родичі дітем. То навіть і туди ничисте місце, куди пес перенїс страчі і де їго розїу; але найдушї там, де зведениці задушила дитину.

¹⁾ Таку перемітку давала охочо кожда газдпня. бо котра дасть, то у її родї й хатї ніколи таке не трафїть ся.

Бувало, шьо діўка зимі вібрала у стозі сїна таку дучтью, ек сама і там залїзла і учинила дитину.

Ксьондз таку дитину ни хокіў хрестити на покаянїє, а то ни дай Боже, аби нихрещена дїтина умерла, бо то на село усекі нешестя ішли. То навіть і чужі старали се, ходили чужими селами і просили ксьондзіў. Але ксьондзи ни хокіли хрестити, лиш віпитає се, у кількох уже ксьондзіў були; ек він десетий, то охрестиў, а ек ні, то каже: Ігіт далі. Ек уже хрестиў, то даваў імє паскудне: Софрон, Нисип, Самоїло, Гарасим, Мартин, Курило, Фірцьо, Тарас, Уласїй, Палїй, Амброзїй, Насна, Торонь, Карпін, Левонтий; а діўчатам: Юстина, Харїтена, Марта, Марфина, Аксана, Кїцана, Саўрона, Кїкілина, Христина, Фалина, Иўка, Калина, Марина, Магдилина.

Ек найшли страчїну, або пітकिनену дїтину, то ішли ривїдувати ціле село. Віт браў бабу і присежних і ішли хата від хати і ривїдували — присїжні ставали коло хорїмних двирїй, а баба уходила у хату і вігонила усїх із хати, а гіўку ривїдувала. Ек діўка се бунтувала, то присежні били. Ек найшли ту гіўку, то брали ї до міста до мандаторє, але наперед ї завили.

Даўно зведенице була відлюдоў, через ціле жите — ек ї ни засватаў той, шьо ї звїў. — Копелце і копелицу нинавїгїли також люде, бо казали, шьо уни ни добрі на перехїд і дуже лехко ўрочут.

Така гіўка (не завита) ек когос перейшла, шьо ішьюў або їхаў, віў ікус худобину на ермарок, то він уже дуже зле гостиў, тому старали се таку ек найскорше завити. Ек тот парубок, шьо ї звїў, хокіў се з неў уженити, то він так маў весїле, ек другї: Ішоў просити у село і на шепїї маў вінок. Але зведенице не мала нїякого весїле, лиш обїд так, ек удовицї.

Спїванка такого парубка, що хотїв звести дївку.

Їдет пани ріпу, ріпу, а пани й шалату.

Ек бп. діўче, на черевї збудувати хату?

Та з нас би се, лїгїнку, люди дивували,

Та ек бп ми на черевї хати будували.

Ни будут се, діўчиновько, ни будут смїяти,

Лишень тобї перемїтку, а мене латати.

Мене будут тай латати шї й на третїм мостї.

А до тебе с перемїткою прийдут жїнки у госкї.

Тай бодай ми, лїгїнику, того ни дїждали.

Шьоби мене завивали, а тебе латали!

Зан. від Василя Павлюка Ф. в Тростнїци, Сягїнського пов. А. Омищук.

2.

Зопсуті дівчата або молоді жінки карали за розпусту по-сторонками на лаві, або на драбині, аби жінка з животом не вдушила дитину. Єнакше карали, коли злапали на розпусті. В нашім селі, а може так само і в других селах, були встановлені провізори, кілька чесних людей, і тоті мали пильнувати, аби сі жінки не тікали з другими чоловіками тай аби сі дівки не псували. Як вони самі взріли де пару в купці, або їм дали знати, що виділи, як хлопець і дівчина робили щось паскудного, то они мали обовезок їх укарати. Тогди збирали провізори обоє до купи, его вбирали в чепец і спідницю, а єї в его капелюх, і так вели перед канцелярію. Як назбирало ся багато людей, тогди карали їх перед всіми людьми посторонками на лаві, а жінки також на драбині, як бояли ся, щоби не вдушила в животі дитини.

Записав Ст. Підриний в Славську, Стрийського пов. від Івана Пуркара.

3.

Інакше зовсім карано дівчата тоді, коли котра з них уродила дитину, не вийшовши перед тим замож. Кари ті, на так званих покритках, удержали ся в селі Милятичах, Львівського повіта, аж до 70 років минулого столітя. Ів. Урбан, около 70 літний дід, оповідає про се так: Коли дівка погрубіла тай не віддала ся, тогди на кілька неділь перед тим часом, як вона мала вродити, втинали її косу, привязували до довгого патики тай серед богато народу запихали тоту жердку в верх коршми. Там вона стояла, аж ї вітер розніс, хиба хто тихцем вкрав.

Федь Думанський оповідає так само, а дальше додає:

Тої коси не вольно було нікому рушити, аж ї вітер рознесе. Міг ту косу знети лиш той, що хотїв з дівчинов жинити ся, а особливо, як вона була груба від него. Деколи як дівка нічого тому не винна¹⁾ була, могла сама жидати, щоби ї косу віддали.

Записав в Милятичах, Львівського пов. Ст. Підриний.

4.

Єк уже піде чютка по селу, шьо ікас „така“, то віт браў з собою мошу і посіпакіў і іде до хати. Єк увідут до хати, то моша ривідує ту дїку і зізнає, шо она „така“.

¹⁾ Се відносить ся до знасилуваня.

Тепер уже каже віт її покрити. бо она ни гідна людий переходити простоволоса.¹⁾ І бере моша насамперед онучю і кидаї єї на голову, а потім уже ці няня, ці хто бере фустку тай завіють ту діўку, аби так ни ходила. Таку діўку називають уже „покритка“, а ек має дитинє, то то дитинє називає сї „копилє“. Люди дужи сї сокотє, аби така діўка не переходила нікому дорогу, бо чіреки будут сї чинити по кілі, а зноў у торзі зле поведе сї тому, кого она перейшла.

Зап. від Івана Сандуляка, посла з Карлова, Сягтин. пов. А. Опизук.

5.

Як дівчина стала матірю або були вже видні сліди недалекого материнства, люди сходили ся до церкви, а по богослуженю старшина церковна затримувала ся на порозі і жінки ножом відтинали їй косу.

Війт розказував паламарєви здоймити шнури з дзвонів, а жінці казав розібрати ся до половини, привезати єї шнурами, і тягати наоколо церкви. Коли прийшли на ріг церкви, ставали всі, дек тримав за голову, а інші за ноги, палямар бив кільканайцять разів тими шнурами („на голу“). Коли так повторили на чотирох вуглах, пускали винну, а жінки називали єї ріжними словами. Косу, котру обтяли, привезували на високу тичку і вишували на коршму.

Зап. від Юліана Гринєвича, що служив у селї Болшанах, Золотів. пов. і чия там се оповідає С. Бурко зі Стайєдавова, 1908.

6.

Стара жінка — она панчіну робила — та розказувала, шо як таке трафіло сї, шо дівка звела сї, то ідут ватамани і віт іде, тай оден ватаман бере за праву руку, а другий за ліву, тай ведут до тої панї, шо у неї робили панчіну, а ціле село мітлами вімітают за неў, гонют віниками, аби того не було більше, бо то сором.

¹⁾ Те саме подає О. Кольберг із тогож Покути:

Коли притрафить ся, шо дівка завагітніє, тоді запрошує вона собі молодичю сусїлку, аби завла їй голову так, як замужні жєнщини завивають молодичю при почіпчуваню. Якби котра дівка занєхала сей обовязок, війт прислає їй акушерку, шоби немов з уряду сповнила сю церемонїю. Давнійше обтинано дівці перед завитем косу публично перед коршмою на смітю. (Чортовець).²⁾ Те саме діяло ся також у Жукові коло Хотиміра.³⁾

²⁾ О. Kolberg, Pokucie, I, ст. 210. ³⁾ Тамже, ст. 248.

Та паня, шо у неї робили панчіну, то рубала ті діўці кіску і голову тогди намащували ї дехтем. Потому копали яму на череве і ї клали на землю тай били по 25 різок ватамани.

Ек уже утетї кіски, берут ту діўку тай ведут у місто — усе село віріжеї ї за село мітлами, — а потому провадили ї ватамани таку обмашену дехтем через місто на покаяне. Се оповідала Гандзя Фодчукова.

Запис. від Параски Кузикової в Тулові, Снятинського пов. 1913 р. Ант. Онциук.

7.

Котра скопиличила сї, то карали давно буками, доки ще букі були. Кажут — я тото дес чула — кажут, шо клали на тоту драбину, шо під церквов. И кладут на тоту драбину, аби кьилнох пішов межи шеблї, аби дитина, шо у нї, ни удушила сї, тай били буком. А потому як устала, то мусїла гекувати, каже: „Гекую вам за науку“. — А як би ни гекувала, то ше раз гістане, так до тої міри, шо мусит гекувати за науку.

Але то давно ни трафело сї, такої пустоти ни бувало дуже; то тими нидавними чесами таке завело сї.

Зап. в Зеленици коло Зеленої, Надвірнянського повіту від Юліани Онциуфрак в 1908 р. А. Онциук.

8.

Питав ся я 75-літнього чоловіка, котрий був начальником в сїм селї, тож думаю, шо памятає добре. Казав, шо в них покриток не карали, лише панотці накладали кару за такий проступок і то при хрещеню мусїла така мати заплатити пятаку кари, і священник не питав о імя, яке дати народженій дитинї, але сам давав і то звичайно не такі, яких найбільше в селї дають люди, звичайно такі, які видавали ся троха смішні, от пр. Харлампій. Поза сим не поносила жадних наслідків ні покритка, ні дитина, хиба се, шо люди об єї проступку говорили селом. Покритка по народженю дитини не сміє, як іде до слюбу, золотити собі на голову цвіти.

Зап. у Руськім Банілові на Буковинї, 1913 р. О. Колмарницький.

9.

Давно карали, як котра сї спокритчила; і то не то, шо карали тогди гіўку, але навіть і ўдовицю.

Як побачили люди, шо уже „з черевом“ котра, то клали на драбину (коло церкви), аби череве пішло між цїпки, аби собі не змецкала, і карали рісками.

Або, котра сї гіґка спокритчила, то карали ї рісками і такий чепец мусїла носити на голові; мусїла носити, бо зноў карали: Якбис собі постелила, так спи.

То жони старі кажут: Було біле таке, як би криси обрізаў з капелюха, тото таке було, і називало сї „чепец“.

То приказуют у нас таке: Лишила сї удовиці по мелнику, тай провадила той млин далї. Але прибиў сї ід ні оден чоловік, шо провадиў, помагаў ї, розумієте, бо розуміў тому лад, і поволеньки-поволеньки підійшов, шо баба єму дозволила сї...

Як уздріли люди, шо она „при надїї“ і зараз мали розказ ї заскаржити.

І вїїхаў якис пан, ци то комісар, ци як уже, аби ї засудити на кару.

Але зачєў він людий просити: „Подаруйте ї, каже, тим чєсом, нїм она буде мати дитину“. „Як буде мати хлопці, то абисти ї подарували цалком; як буде дївчина, она свою кару мусить відібрати“. „Не маєте, виджу, ковалє, нї мельника, може як буде хлопец, то буде ковалем, або мелником, все здасть сї у селї“. — Люди пристали.

І так трафило сї, шо буў хлопец, і буў ковалем.

Мала щїсте!

Запис. 1908 р. в Пасїчїї. Надвірнянського пов від Петра Федоричина А. Євачук.

10.

То як газда извидє гіґку, такі такий, шо має жінку — ну, то як запїзве у суд, то є кара; бирут и присугї на ту дитину „кавалїчок“ — и уже. Цирез тото зле, бо така, за припрошінєм, курва сама дивїт цї, аби котрого доброго газду закїгнула, тай потому у суд. А ти берут та відбирают від газди грунт и дают на дитину ї, на того, ни дивуйте, „копила“, як у нас кажут, и кривгє їго гїти.

Але як лигїнь скопиличит яку, то кари за то нима жадної. Онди у Пасїчнім гіґка запїзвала була лигїне до суду — такі цирез отике, тай присудиў сендзє два грейцирі на позлїтку. Тике, ни дивуйте, на сьміх.

Питає сї сендзя: „А на шо ти, каже, дала сї намовити до того?“

„А, бо він, каже, мене силуваў, намоўєў до того“.

А сендзя узєў тогди иглу и каже: „Тримай“. И узєў нитку и каже: „Ану мигай типер иглоў, а я буду силєти, але мигай, аби я ни знати шо тобі казаў“.

Тота мигає, а сендзі хоче ўсилити, и усе каже: „Та чикай, бо я ни можу нитку ўсилити“. — А тотта мигає: „Та чикай, ни-бого“... Але де...

Тай так каже: „А видиш, так і з тим: Як би ти ни хокіла, то він би сам ни узеў“.

— „Праўда?“

„Праўда“.

„Ну, то дістаниш від него два грейцирі на позлітку до вінка“.

И присудили два грейцирі дати ему для тої.

То для газди є кара, але для лигіне нима жадної. Тай жадна такі ни позиваї, бо знаї, шо гістани на позлітку, а білше ніц.

То тими роками — такі жадної кари ни було — хіба типер; буде так 7—8 рокіў, як ніби ксьондз ни хочи ирстити, виводити, а як уже уерстит, то заўжди даськь таке имє, шо стидно: Адам, Єва, Мойсей, Давид, Ізак — от тике — на сьміх.

Запис. 1908 р. в Чернику в Зеленої. Надвірнянського пов. від Василя Дирдока Ант. Оніщук.

11.

Оден туй чоловік як зловиў лигіне коло жінки, то узеў і обстрег оттак піў голови, оден бік, а з другого боку лишиў. Той відтак обстрег і решту, али доўго ни показуваў сі між люди.

А даўно то за усьо буками карали коло церкви і за то левно также так карали.

Запис. 1908 р. в Зеленої. Надвірнянського пов. від Андрія Борисика Ант. Оніщук.

12.

Раз ми зговорили ся у Волчківцях, відки взяли ся у нас ті „лацінніки“, а оден газда так оповідав:

Як котра діўка служила у дворі і там з тим паном дійшло до того, шо була кешка і ї ся зараз цурала рідня. І як она мала дитину, то ї ся цурали і ніхто не хотїў піти ї у куми, аби ту дитину увести у хрест, бо наші ксьондзи не приймали до хресту. Она радила ся тої сторони, з ким собі зайшла; радила ся, шо має робити. А они радили ї іти до польского ксьондза, а польскі ксьондзи приймали дуже радо і с тої причини маємо богато тих т. зв. лацінніків. Потому і назвиско так ішло: Она була Чорней, а дитину записали Чернявский. А котра не хотїла іти на польски, аби дитина ї була Поляком, то ішла такі до нашого ксьондза, а за кару давали дитині нефайне імя, а ї рубали кіски

і прибивали на брамі коло церкви і то так під сьвято, під неділю, аби усі люди, а найбільше дівчата, аби ся на то дивили і того ся страхали.

Запис від д. Павлоя Кузика в Тулові, Сиятинського пов. Авт. Опшарк.

13.

На конєць подаємо ще запис нашого пок. етнографа В. Милорадовича про публичне покаранє перелюбців на селі.

В селі Хитцях, Лубен. пов. був не так давно ось який випадок покараня сільської кокетки:

Знюхав ся чоловік із чужою молодичею та став до неї так, як до вінчаної ходити. Схопили його мужики нічної доби, пірвали на нїм штани, а на ній запаски, і повязали їх обоїх мотузками. Одні знайшли коробку, другі ушкоджене відро, бють у них і співають погані пісні так, як тоді, коли буває негарне весіле. Їх вели на поліцію. По дорозі повернули до Жида. Той звязаний чоловік купив людям пів відра, а потому ще з четвертину. Дали тій молодици пять різок і простили. Вона побігла зараз до дому лаючись, а він пив далі з чоловіками. Та баба не покаяла ся, приманила до себе другого. Тоді знов їх водили. Її привязали до нього і сорочку їй підняли та закрутили висше пояса, висікли, всипали їй зо три десятки, — а він купив мужикам четвертину¹⁾.

* * *

В старині перелюбців прилюдно водили по селі, били різками, обмазували дегтем або медом та посипали потім пухом і пірем. В Англії та Німеччині водило ся се загально в середновічу. Отвіновський оповідає навіть про І. Мазепу, що його за перелюбство вибили різками, вимазали голову дегтем та обсипали пухом. Дещо з того перейшло до найновіших часів. У лубенським окружнім суді розбирали справу ще в 1899 р. про те, що одній жєнщині вимазали голову дегтем за перелюбство²⁾. В цікавій книжці Ор. Левицького, що представляє збірку судових присудів³⁾, наведений цілий ряд справ за перелюбство в сімнадцятім століттю (подібних старших документів у нас доси не знайдено). Деякі з них підходять і до нашої теми.

¹⁾ В. Милорадовичъ. Лѣсная Лубенщина (Кіев. Старина. 1900. кн. IX, ст. 262).

²⁾ Тамже.

³⁾ Ор. Левицькій. Очерки народной жизни въ Малороссіи во второй половинѣ XVII ст. Кіевъ. 1902.

Найострійше очевидно карало ся насильство. В 1687 р. розбирав полтавський полковий суд справу дівчини Пазьки, що служила у „славетного“ міщанина в Новім Санжарові Сенька Шапочника, та яку він знасилював. Пазька ставила ся в суді разом зі своїм дідом і тїткою, яких оповістила того самого дня про „гвалт“, що їй нанїс Сенько, та які принесли з собою на доказ „лице“, т. є. сорочку своєї своячки зі знаками „позбулого панянства“. Суд переслухав Пазьку і свідків та заяву „зацних“ жінок, що оглянули „лице“ та признали, що на сорочці дійсно „знаки позбитя панянства“. Обвинений не хотїв зізнавати. Тодї судї заглянули до Статута Литовського і до Права магдебурського та „прихиляючись до ради товариської і до суду приналежних персон“ видали присуд, що Сенько Шапочник за свій „незбожний“ проступок має бути „скаран на горлі“. Та скоро проголошено присуд, почув ся з усіх боків плач, стогін та просьби. Насамперед розплакав ся сам засуджений і почав горячо просити „над собою змилованя, чи не мог би он бути волним от смертелної карности“. Почали за ним просити також „многіе зацние персони, мешане и купці полтавскіе“, а далї й його жінка. На стїлько просьб не міг суд остати глухим, тому змінив свій присуд, дарував обвиненому жите, але приказав відшкодувати Пазьку, та заплатити „навязку ведле єї стану“¹⁾.

Таку саму справу розбирав той же полковий суд 1684 р. Жалувала ся „служебница“ Марія Луциківна на новосанжарівського козака Івана Божка, що її „панянства позбавив“. Обвинений признав ся і просив помилуваня: „Панове, змилуйте ся надо мною! Я уже і сповіди святої вислухалєм. Грїх то мене споткав, що я міючи жону, тогом ся грїху смертелного допустив“.

Судїї вглянувши до Права магдебурського, признали, що „той збродень Іван Божко по сповіди мієт на горлі скаран бити зтятєм шії. А поневаж усиловне просил нас Божко над собою змилованя, даровавши єго смертелною карністю приказуєм, аби Марії нагородил слушне за збавене панянства єї, з нагороженем вини панскої і нам, врядови, належної“.

До присуду доданий також реєстр заплати, що мала дістати „дівчина Марія“ від Івана Божка: „Корова една, якую сама сподобает; овець пятеро; курта шиптуховая, барашками подшитая; ложник (перина) і подушка; плахта една, сорочок жоночих три, наміток дві; чоботи чирвонїї; пояс штучковий; хлїба на Бож-

¹⁾ Ор. Левинкій, Очерки, ст. 113—118.

кових нивах сама собі нажнет; а що рок служила, за тоє особливо платити повинен¹⁾.

Так недорого викупив І. Божко свій „смертелний“ гріх, завдяки милосердному українському судови.

Тому що за насильство грозила кара смерти, треба було судови дати певні докази, а не сумнівні, що се було насильство. В 1698 р. розбирав суд справу Олекси Яковенка, що мав знасилувати молоду жінку козака Павла Набоченка в Кереберді, Любку, як той виїхав на довший час із дому. Суд переслухав Любку, сестру її мужа, а далі Яковенка. Сей почав розповідати: „Щож, панове уряде, як перше духовному отцеві розказав, так і вам мовлю. Рано в неділю прийшов я з Клименком до Павлової хати тютюну тягти і потягнувши, Клименко вийшов з хати і стояв на воротах, а я Любку до того приводив і вона мені повинилась, вчинив їй на постели гріх тілесний, тількиж не гвалтом; сама вона пішла до хижі. А Клименко того не відає. По істинній самій правді мовлю. А що в день і в ночі приходив і тому єсть правда, бо сама мені приходити казала“.

Суді здивовані переглянули ся і запитали Любку: „Чомуж ти по тім гвалті людім не оповідала?“

„Щож, панове — відповіла Любка — по істинній самій правді в той час не стямилася, єдно із страху, в друге — що беремінна, а в третє за встид; аж за приїздом мужови своєму сказала“.

Суді не рішали справи, але відіслали її до полкового суду (з сотенного). Полковий суд розібравши справу, не узнав признак насильства, бо Любка „гвалтом не водала і стало ся єй тоє в день, а не в ночі, межі людьми“, що могли чути її „воланє“, а признав тільки „самое їх обох порубство (перелюбство) і самовольное призволенє ся“, тому постановив, „аби ониє вшетечники Яковенко і Павлиха були виною піняжною скарані і вязеням долгим принужені, що ся і стало“. Так легко покарав суд Любку мабуть тому, що вона була ще дуже молода²⁾.

Гірше вийшла „служебка“ Оришка, що в 1700 р. обжалувала в суді полтавського горожанина Кузьму за насильство. Суд переслухав сторони, а для експертизи „кошулі“ завіззав „старий невісти, добре на том знаючі ся“. Ті розглянувшись заявили: „Не єсть то, панове, слухний знаки гвалту, бо і не на тім містци, де б належало, і крови немає“.

¹⁾ Тамже, ст. 118—119. ²⁾ Тамже, ст. 124—129.

Після того суд видав присуд: „Поневаж Оришка гвалту не волала, і жадних знаків певних не показала, і свідків не поставила, і перед людьми таїлась, і вже по трьох днях, коли їй нагороди не дано, тогді до суду з злости обьявила за побудкою тїтки своєї“, тому за неправдиве обжалуванє повелїв „тую дївку Оришку скарати канчуками“. „А помовлений Кузьма от гвалту любо і волен зостав, однак не згола, але має за тоє, як сам признав ся, що тую дївку за живот пощупав, виною звиклоу скаран бути“, то значить заплатити звичайні судові кошти¹⁾.

Звичай караня смертю за знасилуванє дївчини, був загальний в давній Европі. Ф. Мітлер наводить у своїй збірці пісню п. н. „Schuld“²⁾, в якій хлопець вийшовши до ліса, здибає вісімнадцятьлітну дївчину і знеславлює її:

Er nahm das Mädcl gefangen:
Gefangen musst du sein!
Er zog ihr aus ihre Kleider.
Und schlug sie also sehr,
Hat ihr genommen die Ehr.

За те швидко прийшла кара:

In Augsburg in dem Wirthshaus
Sass er bei Speis und Trank.
Da kam dasselbige Mägdlein,
Griff ihm an seine Hand.
Schloss ihm in Ketten und Band.

Провинник пішов до вязниці, а швидко впав засуд:

Der Kopf gehört an Galgen,
Der Körper auf das Rad.
Weil du's verschuldet hast.

Та не тільки знасилуванє, але й звичайне перелюбство підпадало в давних часах під кару смерти. Слід сього остав ся також у наших народніх піснях. Ось одна з них:

Пішов Джумило лугами, лугами!
Серденько моє! лугами! лугами!
За ним громада є панами.
Ой як Джумила злапали:
— Тепер, Джумило, признай єн,
Кількоє дівочок я зрадив?
„Ой зрадив я їх дванацїть,
А тринацїту Марію,
А штирнацїту Ганусю,
А пїятнацїту Горинну.

¹⁾ Тамже, ст. 123—124.

²⁾ F. Mittler, Deutsche Volkslieder, ст. 173, ч. 192.

Тим дванаццятьом дам гроші,
 А за Марію — зімлію,
 А за Ганусю — дам душу,
 А за Горпинну — загину.
 Не везіт мене попри млин,
 Щоб мнѣ не зайшов гиркий дим.
 Но везіт мене попри гай,
 Щоб моя душенька пішла в рай!

Записав у Вербівцях, пов. Тербовля, від Марії Деркач Василь Деркач.

Особливо перелюбство між кумами карано остро, та все таки не бракувало ніколи охочих коштувати заборонені овочі. Ось які думки прошибають голову одного такого джигуна:

В славнім містї Гусятинї на високім замку
 Ой лежить кум окований за куму коханку.
 Ой за що він окований? За біленькі ноги.
 А щоби він тай не ходив до куми небоги.

В славнім містї Гусятинї на тїм самім замку
 Ой лежить кум закований за куму коханку.
 А за що він закований? За біленькі руки!
 Ще тра куму раз любити, хоть прїтерплю муку.

В славнім містї Гусятинї на високім замку,
 Там лежить кум закований за куму коханку.
 А за що він закований? За біленьку шню.
 Ще тра куму раз любити, хоть марне загину!

Зап. у Гринівцях, Станїславівського пов. 1869 р. М. Бучинський.

Полові зносини між кумами уважають ся також великим церковним гріхом, тому то простий народ вірить, що наслідком сього гріха куми можуть попереминовати ся в каміне. Такий камінь (Баба) стояв приміром у Камінці Великій (в Коломийщинї) і нарід називав його кумами та вірив, що в нього обернув ся кум із кумою, що вертаючи від хресту згрішили¹⁾.

Про гріх між кумами маємо й документ. У маю 1688 р. вніс до полтавського суду атаман із села Івашок із товаришами таку жалобу:

Милостивий добродію наш, пане полковнику полтавський! Под сумленем душ наших повідаємо, що Петро, зять Дмитров, содомский і Богу мерзкий учинок через многіє часи з Тетяною Павловою, кумою его, пополняючи, строїли, о чім давно відомо нам було. А тепер Бог обявив його, Петра, з кумою його Тетяною гріх, которих піймано на горищу і взяли ми признак —

¹⁾ O. Kolberg, Pokucie, т. I, стр. 7.

з Петра кожух, а з Тетяни плахту, обох давши до вязеня сільського. А тепер того вшетечника і вшетечницю перед вами ставимо.

Обвинені не заперечували вини, наслідком того судії оголосили присуд: „Чужоложник мечем аби бил каран, а чужоложниця у пронга аби бита була і од права малженского одсужена“. Та тут счинили численні діти Петрові голосний плач. Почувши гіркий плач, судії призадумали ся: З ким же остануть ся ті бідні сироти, в котрих не було матери, а тепер хочать забрати їм і батька? Зглянувшись на діти, вони винайшли инший параграф: „Убогіше вигнанем з поспольства, а богатшіе виною піняжною карані бити міют“ і приложили його до „Петра вшетечника з кумою його вшетечницею“¹⁾.

Числячи на таку лагідність українського суду грішив певно з кумою і той кум, про якого співаєть ся в иншій пісні:

Ой піду я та у город фасулї садити.
 Й-а мій милий чорнобривий йде до коршми пити.
 Я фасулї посадила, най фасуле сходит.
 Сама піду, подивю єї, шо мій милий робит.
 Ой прийшла я до коршмоньки, на порозї стою,
 Жигівочка медок носить, милий мій є кумою.
 Я поріг переступила та стала в куточку.
 А мій милий правов ручков кумі під сорочку.
 Кумкож моя, любкож моя, шо ти віробяеш.
 Шо ти з моїм чоловіком медок попивавш?
 Кумкож моя, любкож моя, скажу тобі в очи:
 Ни псуй менї мешканечко, є ким я жити хочу!
 Лиши, жінко малоумна, пуєте говорити.
 Руш до дому, пильнуй борзо вечерю зварити!
 Ой пішла я та до дому, двері отворила,
 Спрі дрова порубала, вечерю зварила.
 Ой вечером ізварила тай скіл застелила.
 А мій милий прийшов є кумов, дверім й-утворила.
 Ой якже він є кумов прийшов тай принїс горівки.
 Й-а сїв собі коло куми, якби коло жінки.
 Як горівку та розпили, стали вечерати:
 Постелиж ми біду поскіль, іду є кумов слати.
 А я поскіль застелила, двері утворила.
 Ой побіглам та до віта тай заголосила:
 Пане вїйте, начальнику, дай же мнї раду.
 Бо я з своїм чоловіком на віки пропаду.
 Ой прийшов вїйт із прїєжним, стали на порозї.
 Закували кума є кумов та за обї нозї.

¹⁾ О. Левицкій, Очерки, ст. 153—155.

Та якже їх закували, в фурдигу замкнули
 Та щоби єн кума є кумом в куні єї набули.
 А мій мильїй чорнобривий плаче та голосит.
 Щире він єї із арешту до домочку проєнт.
 Пане вйїте, начальнику, вїзвольж мнї є того,
 Покпїй в свїкї жпїтї буду, вже нн буде того!¹⁾

Сей варіант записаний в Іспасї, коло Коломиї. Є ще другий (під ч. 430) з Гарасимова, але той не повний, має лиш 5 строф. Ц. Найман надрукував також один варіант сеї пісні, з якого наводжу тут кінець:

Ой дала я вечерати, положила спати,
 Сама пішла та до двора, дала панам знати:
 Панїж мої, сенатори, дайтеж менї раду,
 Бо я з своїм мллесеньким на вікї пронаду.
 Прийшов соцький з атаманом, стали на порозї.
 Тай забїли куму з кумом по єднїї ної.
 Жїнокж моя, любкож моя, визволь мене з цього,
 Докп буду жпїтї в євїтї, вже не буде цього!²⁾

Хоч українські суди судили лагіднійше, як вимагали приписи незвичайно острого середновічного права, то все таки й вони не гладили по головцї, особливо коли за судженням не було кому промовити. Супроти сього стане нам зрозумїла пісня, в якїй парубок жертвує рїзне добро зведенїй дївчинї, просячи тільки, аби не признавала його батьком дитини:

В зеленому гаю Васпль єїно косить,
 До нього Марїя дитину приносить:
 Васплю, Васплю, на цюю дитину,
 Як її не возьмеш, на покїє покпну.
 В зеленому гаю Васпль єїно косить,
 Васпльова мати обїдять приносить:
 Марїю, Марїю, чого тутай блудши,
 Ой десь ти, Марїю, сна-мого любиш?
 Якбї не любила, тоб тут не ходила,
 За твоїм Васпльком бїстру річку брила.
 А в недїлю рано ще сонце не сходить,
 Васпльова мати до коршми приходить:
 Васплю, Васплю, ой їди до дому,
 Забрала Марїя всю твою худобу,
 Нє повинна она весї худобї брати,
 Що люде осудять, то то треба дати,
 Ой взяла Марїя штири воли сивї,
 Зостав єя Васплько по вік нещасливий.

¹⁾ O. Kolberg, Pokucie, т. II, ст. 232—233, ч. 431.

²⁾ Materiały etnograf. z okolic Pliskowa w pow. Lipowieckim, zebrane przez p. Z. D. (Zbiór wiadom. do antr. kr, т. VIII), ст. 201—2, ч. 205.

Штири воли свіі, а п'яту корову,
 За біленьке личко, за чорні брови.
 Ой люлю, люлю, ти маленький враже,
 Тепер Васильова вся худоба ляже.
 Ой люлю, люлю, маленький чорточку,
 Здеремо з Василя остатню сорочку.¹⁾

Наводжу варіант З. Рокосовської, хоч він і неповний, задля дуже плястичного зображення клопоту Василевого, що через любов зівстав майже цілковито зруйнований матеріально. В збірці пісень Я. Головацького є два повні варіанти²⁾, з чого другий записав О. Павлович в угорській Україні тай по тодішнім звичаям „прикрасив“ його, додавши до нього своє закінченє. Воно одначе таке характеристичне і так віддає народні погляди, що я вважаю не зайвим навести його тут. Зведениця докоряє невірному любкови і він зрезигновано годить ся на вінчанє, а автор висловлює при тім свої уваги:

Штос посіяв, штос посіяв, то будеш зібрати.
 Ты дїтний грїшний отец, а я грїшна мати.
 Ты обіцяв, ти шлюбубав за жену мяя взяти.
 Вера Боже, присям Богу, то ся мусит стати.
 Уж ся стало і не даєт ся стати премінити.
 Не годен я уж інакше собі poradити.
 Нестаточні, ах нечесно ми враз учинили,
 Красп, вінка зеленого ми ся позбавили.
 Кед ми сміли перед Богом злі skutки зробити.
 А мусне перед світом ствд, ганьбу терпіти.
 Поберме ся, а будеме богобойно жити.
 Бог нам рачит наші грїхи тяжкі отпустити.
 Ах жалосне, прежалосне стояло весіля,
 Нїт барвінку, розмарії, нї жадного зїля.
 Плачут, руки заламуют бідний отец, мати.
 Било, било їм дїточки ліпше дозврати.
 Било, било дозирати, як цвіток дївицу.
 Жебн мотиль не засіяв до ней гусеницу.
 Бо хоч мотиль позлатистий, красні крилця має,
 Але з єго серця червак квітки пожирає.
 Треба, треба мотиликів бити, отганяти,
 Та дївочки, як цвіточки, будут проквітати.

Повний варіант сеї пісні має такий вигляд:
 Дівчина заблудила в лісі, здибала гільтая і просить пока-

¹⁾ Z. Rokossowska. Wesele i pieśni ludu ruskiego ze wsi Jurkowszczyzny w pow. Zwiąhelskim na Wołyniu (Zbiór wiad., т. VII, 3, ст. 193, ч. 21).

²⁾ Я. Головацькій, Народ. пїсни, т. I, ст. 106—108, ч. 19 і т. II, ст. 707—708, ч. 11.

зати їй дорогу. Гільтай буцім то шукає за дорогою і задержує дівчину до ночі, а тоді заявляє:

Куплюж тобі коровочку сиву,
А нароблю вьшому гаю диву.
Куплю тобі коровочку руду,
Такиж тебе із розуму зведу.
Куплю тобі кватирку горілки.
Випробую, який розум в дівки.

Дівчина опираєть ся:

Шоб я мала ще нічку блудити,
А не дам ся з розуму зводити.

Опір видно не поміг, бо колись пізнійше:

В темім гаю козак сіно косить,
Аж дівчина дитину приносить:
Ой не коси, козаченьку, сіна,
Возьми собі та свого снна.
Ой наж тобі коника в наряді,
Но не кажи панови, громаді.
Возьми собі ше й семеро овець,
Но не кажи, що я йому отець.
Ой наж тобі ше й семеро хліба,
Та ти скажи на старого діда.
Ой дівчина все тее забрала,
На козака всю правду сказала.¹⁾

В іншій варіанті бачимо, як козак колише покинену дитину та приспівує їй:

Люлі, люлі, мій маленький синку,
Дадуть мені сто палок на спивку.
Люлі, люлі, дитино мала, я,
А деж твоя мати молодая?²⁾

Переходячи до дальших документів, бачимо справу mezi нежонатим „винником“ (горальником) Григором та замужною полтавською міщанкою Настею Цимбалістою, жінкою Мартина. Настя привела на світ дитину від Григора і за те мусіли обоє відповідати перед полковим судом 1691 р. Обоє винні признали ся до гріха. Суд справив ся з „правом посполитим“ і видав декрет: „Чужоложник на горлі маєт бути каран, а чужоложниця аби била у пренгера бита і од права малженского оддалена“. — Та тут почали вставляти ся за Григором „люди зацниї“ і судії змякшили присуд ось як: „Чужоложника Григора любо за

¹⁾ В. Popowski, Pieśni ludu ruskiego ze wsi Zalewańszczyzny (Zbiór wiad. t. VIII), ст. 12—13, ч. 19.

²⁾ П. Чубинській, Труды, т. V, ст. 346, ч. 673.

прозьбою людей зацних каранем на горлі даровалисьмо, однак приказуєм урядовне, аби він од сього часу куда хотя з міста пішов і не тільки в самім городі Полтаві, але і в селах полтавських не мів свого житла. А Настю Мартиниху, чужоложницю, не в пренгера, тільки на ринку, пред народом посполитим, публице кіями пробивши добре, даємо на волю Мартинови: Коли не хоче, респектуючи на діти з нею спложенії, прийняти оної Насті за жону, тоді, як доложено у „Порядку“ на листі вишей написаном, од права малженского і ми оддаляєм. А коли в наступуючії часи він могл би прийняти оную Настю за жону, то о тім вперед в суду духовного, потім нам, врядови, повинен оповістити ся“.¹⁾

Як при попередних присудах бачили ми, що український суд змякшував приписи Магдебурського Права або Литовського Статута, так і тут се бачимо. Магдебурське Право вимагало безумовного розводу при перелюбстві одной подружної сторони, тимчасом український суд полишає до волі невинної сторони, чи вона хоче розводу, чи ні.

В 1688 р. розбирано в полтавськїм полковїм судї справу Педора Панченка, жонатого, і Гапки Панасихи, замужної, за перелюбство. Обвинені признали ся і суд видав такий присуд, як повисше, „аби чужоложник Педор Панченко мечем був каран, а чужоложниця Гапка Панасиха у пронга аби бита була і од права малженского оддалена“. Та тут стало ся щось незвичайне. Перед судїїв виступив Панас, муж Гапки, і Зїнька, жінка Педора, і почали просити, щоби виновникам пробачили „той злий учинок вшетеченства“. Судїям не лишало ся ніщо инше, як прихилити ся до просьби і змінити присуд: „І ми на жаданя їх ізволивши, карністю ганебною оних проступців даруєм, еднак вину панскую і врядовую за проступство їх мают платити“.²⁾

В 1694 р. розбирано в полтавськїм судї справу нежонатого козака Василя Кибаленка і вдови Педори Пилипихи. Їх приловлено на вчинку і на доказ обрізано поли. В Магдебурськїм Праві нема згадки про такий доказ, але в звичаєвїм українськїм праві він мав велику вагу і коли обвинувач предложив його, муїв усе виграти справу. Обвинені признали ся до грїха, тільки вдова оправдувала ся тим, що хотїла за козака вийти за муж. Суд видав дуже лагідний присуд: „Запобїгаючи, аби вперед Кибаленко і Пилипиха були од злого повстягнені і до спросно-

¹⁾ О. Левіцкій. Очерки, ст. 73—80. ²⁾ Тамже, ст. 80—82.

стей злих не удавались, наказуєм оних значною публікою, то есть столповим вязаням обох скарати, при заплаченю вини належитої панскої і врядової“.¹⁾

В 1691 р. внесла полтавська шинкарка Хвенна до суду жалобу на якогось пройдисвіта Грицька Бондаренка: „Панове! Любо той Грицько мені гвалту жадного до чужолозтва не чинив, однак уже зайшов третій місяць, як зійшлисьмо ся на той гріх, бо він підняв ся був взяти мене за жону. Котсрими словами его я упевнивши ся, була йому поволна і через немалий час мешкав він, Грицько, зо мною не без того, щоб і дитини мені не приплодив. А тепер, як бачу, сміх той з мене учинивши, ні на що мене зводить. Прошу з оного Грицька, як милость ваша уважите, святої справедливости“. Грицько не запирав ся, тому суд видав присуд: „Повскромляючи тоє, аби ся люди спросними і так нестатечними поступками обходити не сміли, приказуєм декретом нашим, аби оний Грицько Бондаренко посеред міста смертне кіями був битий за такеє своє значное проступство“. — Та коли і за Грицьком стали просити „зацні персони“, суд дарував йому жите з тим, що „панская (полковникова) і наша вина врядовая плачена має бити конечне“. Хвенна на диво лишила ся чомусь зовсім непокарана.²⁾

Не будемо наводити подібних присудів більше, що були все острі, а потім звичайно злагіднювані на просьбу рідні або знакомих, зазначимо ще тільки присуд молодиці Педори Іванихи, яку суд приказав вибити добре на мості³⁾ за перелюбство та присуд священником пономарки Явдохи за теж саме на посажене в куну⁴⁾. Через те маємо зібрані майже всі відміни кар, на які присуджували українські суди перелюбців. З них бачимо, під як сильним впливом народніх звичаїв стояв український суд у XVII ст. та як ті звичаї тривалі, коли багато з них переховало ся до XX ст., не вважаючи на величезну еволюцію, яку за той час перебув народ.

З літератури про утрату дівочої невинности, перелюбство та їх наслідки у різних народів пор. Dr. H. Ploss, *Das Weib* (особливо перший розділ). У нас: Н. Сумцовъ, *Культурныя переживанія*. З того розділи: Ч. 93. Покрытка. — Ч. 94. Остриженіє волосъ, какъ наказаніє. — Ч. 95. Обмазывать голову и воротъ. — Ч. 96. Обычай запрягать въ телегу или надбывать хомутъ. — Ч. 97. Свободный разводъ.

¹⁾ Тамже, ст. 135—137. ²⁾ Тамже, ст. 146—150. ³⁾ Тамже, ст. 182.

⁴⁾ Тамже, ст. 184.

VI. Ревізія женщин.

Коли в якійсь місцевості знайдено мертву дитину, а не відомо було, хто її стратив, тоді на приказ начальника села, чи якоїсь іншої урядової особи скликувано в означене місце або всі женщины за покотом, або тільки підозрілі, і заряджувано їх ревізію. В нашій пісні маємо в п'ятих варіантах згадку про ревізію, з того чотири варіанти гуцульські. Наведемо тут дотичні місця.

Коли рибаки зловили дитину :

. Дали в село знати.
Де би тоту дитиночку малу поховати?
Покладіт ко під каплицу, грохи повартуйте.
Беріт десет десетників, ідіт, ревідуйте.
Ревідуйте старі дівки, тай і молодші.
Ревідуйте малі дівки тай і звденці.¹⁾

Оба варіанти з Зелениці мають се місце ідентичне:

Ой ішли рибарчки та рибу ловили,
Варварчину дитиночку у сачок імили.
Ой як они та імили, дали віту знати:
Як би тоту дитиночку, віте, поховати?
Ой ни треба, лигінники, ховати, ховати.
Принесети до каплиці, мети вартувати.
Ой ви, хлопці-лигінники, вартуйте, вартуйте.
А ви, баби, з десітками гівки рвідуйте.
Ой у перид гівки, гівки, відтак молодші.
Вітак уже старі баби, а вітак вдовші.

В Криворівським варіанті се місце сходить ся дуже близько з варіантом у В. Шухевича.

Коли в обох наведених відривках бачимо, хто йде переводити ревізію (вартівники разом із десятниками; у другім баби з десятниками), а не знаємо способу переводження, то в Тростянецьким варіанті бачимо спосіб переводження ревізії, а не знаємо, хто її переводить :

Подивилсьє Марисунн на білі цицоньки
Тай пізнали, що вна кормить малу дітиньку!

Що такі ревізії не перевели ся до наших часів, на се вказує отся часописна новинка :

Щось неймовірне. В одному селі Бузулуцького пов., Самарської губ., знайдено мертву дитину. Заявлено старості. Чиє воно? — Ніхто не міг відповісти на це старості. — Ну, то ми

¹⁾ В. Шухевич. Гуцульщина, т. III, ст. 192—193, ч. 7.

оглянемо всіх чисто дівчат, салдаток та молодичь. — Так і зроблено. Покликав староста в розправу баби повитухи, сільського писаря, 6 соцьких та десяцьких: Ідїть по хатах, обдивляйтесь! — І от ця „комісія“ почавши з одного краю села оглянула всі дівчата та молодичі, не минаючи й одної хати, пробуючи кожно „на молоці“. Було й так, що „комісія“ оглядала не самі тільки груди женщин. В одній хаті селянин не дозволяв соромити свої дочки, тоді староста сам оглянув їх. Так обійшла „комісія“ усе село.¹⁾

Мені вдало ся зібрати ще пять оповідань із недавної минувшини про ревізію женщин і я наводжу їх тут, а може сільські інтелігенти звернуть на них увагу, та запишуть їх більше. У всякім разі вони стверджують істноване такого звичаю між нашим народом та вказують на ще один культурний пережиток, що переховав ся в пісни.

1.

Ту в Золотім Поточі є Стефан Головецкий і він мав дівку, що зайшла в ценжи з одним хлопцем. Аби ни набрати собі стиду, пішла до ріки і там мала дитину в воді тай сховала її під камінь. Люди знали, що вона була груба, а тепер не видко по ній того, дали шандарам знати і тії завели її до касарні і там комісія ревідувала її і пізнала, що вона мала дитину. „А де тая дитина?“ — питають пани. — Вона видит, що не скрие се і не викрутит се і признала се, що сховала дитину під камінь. — Дохтори потели дитину і казали, що то було нездале і тую дівку увільнили, а тепер вже вона віддала се за того самого хлопце, з котрим зайшла в ценжи. Се правдива пригода з перед двох чи трох літ.

Зав. від Гриця Гука в Золотім Поточі, Буцацького пов. М. Боднар.

2.

То було у Красноставцех під Заболотовом. Дівка стратила дитину і вітак єї ревідували, віт, шандер, тай баба (повитуха) і найшли, шо то вна дитину мала. Теперечки вна сиділа інквізитом до признані три місці в Коломїї, а потому пішли акта до Станіслава, тай вна таїла сї, шо нї, тай нї. Тай прийшло ї брак доводу. Теперечки сказав сендик, шо брак доводу і ти вже собі підеш до дому, але скажи ми ще, ци то був хлопець,

¹⁾ Рада. 1908. ч. 273. ст. 2.

ци дівчина? — А вона сказала, що то був хлопець. — Як сказала, що хлопець, так її засудили на два літа декрету в Станіславі.

Зап. від Василя Гоянюка в Існасї, пов. Коломия, М. Приймак.

3.

То було у Воскресінцех. Ми їхали з міста, а її зревідували тай вже вели. Тай привели її там, де сі жовнери зицирували, а вона там дитину запретала, тай її взяли до криміналу до Коломиї. Уже був суд, а не мандатор, сендик Сярпінцький. А з дитинов не знати, що зробили, бо ми поїхали до дому. А в криміналі держели її три роки і випустили.

Зап. від Юриги Чубачючки в Кропивичу, пов. Коломия, М. Приймак.

4.

Може з 50 років тому, в тот час я був ще хлопцем, відбувала сі ревізія в нашім селї. Як знайшли де підкинену живу або вбиту дитину, то скликали і дївок і жінок перед уред громацкый і тогди ревідувала баба, така Kreis-баба, що то ходила на породици до кількох селїв. Як знайшли, котра то вродила, а не мала дитини дома, а до того як ще і не кликала баби, то зараз пізнали і тогди карали буками, а найбільше посторонками. Били на лаві. У нас трафляло ся то рідко.

Записав Ст. Підручний у Славську, Стрий, пов. від Луки Губїліта Гришового, літ около 74.

5.

Іван Урбан, дід близько літ 70, оповідає, що в їх селї відбували ся ревізії досить часто. Послїдна така ревізія відбула ся літ тому трицять кілька. „Тогди, оповідає Урбан, знайшли дитину в горшку під мостом, що сі через него їде коло кузнї. Тогди віт і присяжний скликали на другий день всі молодї жінки, вдовиці і старші дївки до коршми тай там прийшла комісія з радних і при них ревідувала баба така, що її кличут до породу. Переревідували всі жінки і дївки, але не знайшли“. — На питанє, чому не знайшли, відповів менї Урбан, що він не знає, чому тогди не знайшли, але він думає, що або перекуплена баба затаїла, або дитину підкинув хтось з иншого села, бо і таке трафляло ся. „От, говорить оповідач, буде тому літ до 20, една жінка з нашого села пішла до ліса аж коло Жиравки тай там вродила дитину і лишила. Тай було би про-

пало, якби не органістий з Вовкова (сусідне село). Він щось робив в поли коло ліса, тай лежачи чекав до пізна в вечер на фуру і тото всьо видів тай дав знати до села. Але тогди вже так не били, лише жандарі забрали до Львова. — Урбан каже, що розпустні дівчата карали буками коло коршми на лаві.

Записав Ст. Підручний у Милутичал. Львів, пов. від Ів. Урбана. Те саме оповідав Федь Думанський тамже.

VII. Суди.

Коли рибаки зловили утоплону дитину, мусіли звернути ся до власти і повідомити її про знахідку, щоб вона могла віднайти провинницю та укарати її. Пригляньмож ся, до кого вони звертають ся.

В однім варіанті звертають ся до ради:

Еден каже рибаченько: Ходім до двора!
Другий каже рибаченько: Буде нам біда!
Третий каже рибаченько: Ходімо до ради!
Скликай, пане, екликай, пане, всіх дівок громади. (Русятинці).

В однім варіанті звертають ся видно до громади, бо туди збирають ся дівчата на переслуханє, зглядно на ревізію:

А в неділю дужи рано у всі дзвони бють.
Всі дівоньки-паньоньки до громади йдут. (Городцелавичі).

У п'ятох варіантах звертають ся до пана:

Як вони го¹⁾ уїшли, на ручки звели.
Понесли го перед пана, на стіл²⁾ положили.
Ой казав пан задзвонити я в ратуши в дзвін.
Казав дівок назібрати я великий збір.³⁾

В деяких варіантах компетенції властей помішані (війт і пан). Се походить звідти, що пісня наверстовуєть ся елементами з ріжних часів та відмінних країв:

Витягли ту дитиночку та на беріжочок.
Пішла слава на все село, ой на всіх дівочок.
Ой ви, панн, ой ви, вітн, скликайте громаду.
Щоби сесій дитиночці найти рідну маму.
А вдарили ранесенько у голосний звін:
Ой еходіть ся та до двора паняночки всі!⁴⁾

¹⁾ Спва.

²⁾ В оригіналі стоїть у сїм місци: тай.

³⁾ О. Kolberg. Pokucie, т. II, ст. 145, ч. 241.

⁴⁾ Я. Головацькій. Народ. півни, т. I, ст. 54, ч. 13.

В найбільшій числі варіантів звертають ся рибаки до віта
(в Угорщині бірова):

Ішли, ішли рибачейки риб ловити,
Не зловили щуку рибку, ано то дитя.
Стали собі, стали собі в велику раду:
Пане вийте, пане вийте, зганяй громаду!
Назганяли, назганяли єїмдесять дівок.¹⁾

В однім варіанті віт називаєть ся навіть судією:

Та якже вип її ймили, дали віту знати
Тай шьоби си признавала, котра їго мати.
У неділю поравеньтьо ударили в дзвін,
Тай сході си жпнтьи, дівки до сандзі у двір.
Всі дівчетка молоденті перед віта йдут
Тай на своїх головонтьях віночті несут. (Волчківці).

В шістьох варіантах йдуть рибаки до отамана:

Взели тоє дитяченько до пана на раду:
Збрай, пане атамане, всіх дівок громаду.²⁾

В однім варіанті сей отаман дістає ще титул старшини:

Ісповили те мале дитя в тонку крамшну
Тай понесли те мале дитя перед старшину.
Положили те мале дитя на тисовий стіл.
Тай вдарили у Єрківцях у великий дзвін:
Збрай, збрай, пан отаман, вею челядь на двір.³⁾

У двох варіантах звертають ся рибаки до сотника:

Ой дзвони, дзвони та сотничку у великий дзвін,
Та збрай молоду челядь до себе у двір.⁴⁾

В однім варіанті (волинськїм) приносять дитину до попа:

Взяли його тай занесли до попа на двір,
Задзвонили ой всі дзвони на дівочький збір.⁵⁾

В п'ятих варіантах приносять дитину на „казьонний двір,
або дім“ (на Угорщині до табли), під чим треба розуміти су-
довий будинок:

Взяли дитя, взяли мале на казьонний двір,
Положили дитя мале на тисовий стіл
Тай ударили рибалочки в большой колокол:
Собрайтесь, красні дівки, всі на перебор!⁶⁾

¹⁾ K. J. Turowski, Dodatek, ст. 18, ч. 18.

²⁾ Ž. Pauli, Pieśni ludu ruskiego, т. II, ст. 8—9.

³⁾ В. Милорадович, Народ. обряды, ст. 120, ч. 24.

⁴⁾ Б. Гринченко, Етногр. Матеріали, т. III, ст. 272—274, ч. 533.

⁵⁾ Z. Rokossowska, Wesele i pieśni ludu ruskiego, ст. 182—183, ч. 35.

⁶⁾ С. Чернявска, Обряды и пѣсни с. Бѣлозерки, ст. 156—157, ч. 67.

В шістьох варіантах не несуть рибаки дитини ні перед кого, у двох дівчата збирають ся невідомо перед ким, у двох самі рибаки скликають дівчат. Тут очевидно пісня вже не повна.

З перебігу пісні, хоч не зі всіх варіантів, видно, що той, хто каже скликати дівчат на ревізію, видає опісля присуд на віднайдену провинницю. Значить, усі названі повисше особи мають судейську власть. Щоби сконстатувати, на скільки в сім правди, мусимо приглянути ся, які були суди на українській етнографічній території в XVI—XVII ст. та який був їх склад.

Перед повстанем Б. Хмельницького найбільша частина українських земель належала до Польщі, тому й організація судівництва була польська, що розтягала ся й на лівобережну Україну. В Польщі-ж було середовічне, станове судівництво і воно протривало аж до розбору Польщі. Окремі суди мали шляхтичі, окремі міщани, окремі селяни, а по части й духовні мали окремий суд.

Шляхоцькі суди були так уладжені: Карні справи шляхтичів судили городські (grodzkie) суди, де урядниками були шляхтичі з судового округу, а предсідателем воєвода, або його заступник. Цивільні справи шляхтичів судили ся в земських повітових судах, де урядниками й возними були також шляхтичі, вибрані шляхтою повіта. Спори за межі і границі судили ся в підкоморських судах, де урядниками були підкоморій, вибраний шляхтою повіта і коморник, вибраний підкоморієм із місцевої шляхти. Апеляція від усіх тих судів ішла в Люблинський трибунал, де судіями були також шляхтичі, вибрані поодинокими воєводствами.

Міщани судили ся судіями, вибираними з міщан, але тут становий принцип не був уже проведений так строго, як при шляхоцьких судах і на них видний був нераз вплив старостинської власти. При апеляції принцип становий зовсім не йшов під увагу. Міщанські суди ділили ся на магістратські і ратушеві.

В деяких випадках підлягали і козаки вже в XVI ст. своїм становим судам, як про се свідчить признане сього права в королівській грамоті з 1582 р. Докладніших відомостей одначе про них не маємо¹⁾.

Духовенство користувало ся також подекуди правом станового суда. До половини XVI ст. розтягало в Польщі духо-

¹⁾ Д. Мплеръ, Очерки пзъ исторіи и юридическаго быта старой Малороссіи, ст. 63—64 (Сборникъ Харьков. Истор. Филол. Общества, т. VIII).

венство своє судівництво і на світські справи, але сойми з 1562 і 1565 р. відобрали їм се право¹⁾ і полишили тільки юрисдикцію в чисто церковних справах²⁾.

Селяни підлягали двояким судам: 1) Ті, що жили в королівських маєтках, підлягали судам старостів, або їх заступників, підстаростів та намісників. 2) Ті, що жили в панських маєтках, підлягали панському, так званому патрімоніальному судови. Пан судив не тільки своїх підданих, але й чужих, на скільки вони жалували ся на панських підданих. Юрисдикція пана розтягала ся аж до права смертної кари, а від 1518 р., в яким Жигмонт I зрік ся права розглядати жалоби селян проти їх панів, від слова пана не було ніякого відклику до висшої влади³⁾. Коли пан сам не судив із якої причини (виїзду, занятя в службі і ин.), полишав також свого заступника⁴⁾.

¹⁾ Dr. St. Kutrzeba. *Historja ustroju Polski w zarysie*. str. 73.

²⁾ Що духовенство не вирікало ся одначе ще довго юрисдикції у світських справах, і хоч незаконно, сповнювало її, на се дає доказ Оп. Левецький (Очерки. стр. 49). добрий знавець історії XVII—XVIII ст. В 1692 р. убив священник Іван Терпило чоловіка. Се викликало в Полтаві сензацію. Коли перше слідство вишло на некористь І. Терпила, духовенство зажадало нового слідства. Тому, що убійник був духовною особою, його повинен був судити духовний суд і справу належало передати кпівському митрополитови. Тимчасом її полагоджено таки в Полтаві на спільнім засіданю „суда духовного и свецкого“. Суд світський — се полковий, але без звичайної участі в нім війта і бурмістрів: суд духовний — се ігумен місцевого монастиря і всі міські священники. Такого суду не знали ні церковні, ні литовсько-українські закони і він був виключним внаходом української юстиції. Крім того духовні могли тільки тоді вважати ся законним церковним судом, коли мали би для того спеціальне уповноваженне митрополита. Та в сїм являла ся давна традиція українського духовенства узурпувати собі право духовного суду, що належало єпархіальній власті. „І в попереднім польсько-литовським періоді — пише О. Левецький — в XVI—XVII ст. стрічаємо часто на Волині і загалом у правобережній Україні випадки, що протопопи, а часто й прості приходські священники, самовільно дають розводи, уділяють дозволів на заборонені канонами вінчання, судять перелюбців і т. п., а єпископи протестують безуспішно проти такої узурпації. Те саме діяло ся і в гетьманщині, поки нова синодальна управа не завела в Україні загальноросійських церковних порядків“. — Розумієть ся, що сей складаний полтавський суд увільнив Ів. Терпила.

³⁾ Dr. S. Kutrzeba. *op. cit.*, str. 81.

⁴⁾ Про се судівництво висловляеть ся ось як польський історик та добрий знавець XVII—XVIII ст.:

Do ważnej a mało znanej kwestyi sądownictwa chłopskiego, do wyjaśnienia, jakiej procedury trzymał się starosta, dzierżawca, ekonom lub dziedzic, kiedy chodziło o kryminal popełniony przez chłopą, i czy w ogóle była przytem jakaś procedura choćby tylko zwyczajowa, akta województwa ruskiego bardzo

В дрібн х справах судили ся селяни своїм власним, народнім, громадським судом, що відповідав давньому „копному“ суду, який існував іще тоді на Волині і в Київщині, але державна власть ігнорувала сей громадський суд, хоч „копний“ по части признавала¹⁾.

Коли Україна визволила ся і почала витворювати собі нові форми житя, мусіла зорганізувати також відповідно суд, бо давний не відповідав уже новим умовам. Тоді то зникли городські і земські суди, старостинські і панські, а намість них були заведені козацькі: по селах — сільські, по с. тнях — сотенні, по полках — полкові, а при гетьманській управі — найвисший суд генеральний.

Магістратські і ратушні суди, що існували до того часу в Україні, не тільки не зникли, але осягнули ще більше розширене. Тепер позасновувано їх по всіх містах і місточках, де тільки людність займала ся торгівлею і ремеслами. Та що становий міщанський характер магістратських і ратушних судів не міг

skąpego dostarczają materiału. Z nielicznych i przygodnych tylko wzmianek wypływa, że odgrywali w tem rolę w ziemi halickiej atamanowie, w przemyskiej tywunowie, w lwowskiej wójtowie, w ekonomii samborskiej kniaziowie, we wsiach t. zw. wołoskich nad Strwiążem krajnicy, że w starostwach odbywały się periodyczne zbory, na których odbywały się sądy, że szlachta odsyłała swoich chłopów-zbrodniarzy często przed sąd lawniczy najbliższego miasta, częściej do grodu, jeśli był także w pobliżu — spotykamy jednak także przykłady, że dziedzie sam z własnej mocy jest i stroną i sądem i wykonawcą wyroku, że sam prowadzi inkwizycję, sam woła kata, sam skazuje na śmierć winowającą w pierwszej i ostatniej instancji. Gdzie głowę niewinnie zabitego chłopca oplacano 30 grzywnami, tam oczywiście nie wiele sobie robiono ceremonji z osądzeniem i straceniem takiego, który się dopuścił ciężkiego występku. Oczywiście nie mamy tu na myśli pospolitych wykroczeń przeciw posłuszeństwu dziedzicowi, zwykłych przewinień przeciw jego powadze lub jego interesom materialnym: z tego, co już przytoczyć mieliśmy sposobność pod tym względem, łatwy wniosek, że sąd bywał do-razny, kara bezzwłoczna, a wymiar jej często surowy, zawsze dowolny (Prawo i Lewo. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVIII. wieku przez Wł. Łozińskiego, t. I. str. 395, Львів, 1904).

Z zapisków, rzucających nieco światła na tę czarną stronę ówczesnego wymiaru sprawiedliwości wypływa przecie, że sądy na chłopów-winowajców nie odbywały się bez pewnej prawnej procedury, że bywała w nich zachowywana t. zw. figura iuris. Najzwyklejszą formą był rodzaj ławy sądowej, złożonej z przysiężnych, wziętych z gromad sąsiednich, pod przewodnictwem „sędziogo“, a w asystencyi kilku szlachty. W Dworniku n. p. sędzi chłopa „zasadzone prawo zupełne, w którym siedzi przysiężnych dwanaście, a trzynasty sędzia, które prawo zgodnie zasiadszy zagajono“. Liczba przysiężnych bywa rozmaita (Tamże, str. 396).

1) О. Левинкій, Очерки, стр. 5.

удержати ся в безстановій Україні, тому сї суди злучили ся з козацькими¹⁾, в сотнях із сотенними, в полкових містах — із полковими, хоча в старих магістратах у менше важних справах судили також без участі козацької старшини.

Очевидно, що для нових судів не можна було зараз виробити юридичного кодексу; звід „Малоросійськихъ правъ“ почали складати аж у XVIII ст., тому при розправах треба було послуговувати ся давнішими кодексами. В першій мірі стояв тут Литовський Статут і Магдебурське Право. Крім того покликають ся ще українські суди на Порядок, Саксон, права Цесарскїї, а в XVIII ст. починають відкликати ся подекуди і до російських законів. Та як видно з судових розправ усї ті кодекси служили тільки нормою для орієнтації судіїв, але не були невідклично обовязкові і підлягали частим і значним змінам, головно впливови місцевого звичаєвого права та місцевого розуміню справедливости.

Судові засідання були все публичні, як і в давніших судах, а публика радо відвідувала їх. Але та публика не йшла туди тільки з цікавости, як нинішня; вона йшла до суду, бо вважала судівництво загальнонароднім актом, якому старала ся також прийти в поміч по мірі своїх сил. Поважнійші особи („зацнныя персоны“) зпоміж присутних козаків та міщан були запрошені до складу судів і разом із „урядовими персонами“, себто присяжними судіями брали участь у складаню присудів. Крім того кождий з присутних міг без окремого взиваня сказати судови все, що йому відоме в розбираний справі. Колиж присутні почули присуд і вважали його занадто острим, могли просити зараз про його змякшене, що суд звичайно сповняв. Порядок і форми судівництва визначали ся великою простотою і патріярхальністю. Всякий формалїзм і казуїстика Литовського Статута та Магдебурського Права не мали в українських судах місця, за те багато практикувало ся таких звичаїв, яких ті кодекси не знають і які не були нїде записані²⁾.

Пригляньмо ся тепер складови нових судів.

Сільський суд у козацьких селах складав ся з отамана і 2—3 козаків. Він розбирав дрібні справи, головно обиди і спори. В разї якогось непорозуміння або поважнійшої справи повинен

¹⁾ Значить, між мійських членів суду увійшли члени козацької старшини.

²⁾ Ор. Левицькій, Очерки, ст. 6—7.

був звертати ся за поясненнями до сотенного суду і на його бажанє, або коли сього вимагала справа, віддавати йому цілу справу. В сільськїм судї великий вплив на справу мала сама громада. Вона робила перше слїдство, переводила „опыть“ і „пильное ошуканье“, допитувала разом із отаманом і членами сільського суду обвиненого, рїшала разом із ними про кару і сповнювала присуд. В XVIII ст. виповненє присуду належало до обовязків отамана, що бував також предсїдателем суду¹⁾.

Для мужиків був по селах окремиий суд, зложений із вїйта і 2—3 „мужей“. Коли справа дотикала не тїлько мужиків („посполитых“), але й козаків, тодї збирав ся складаний суд, так званий „зуполный урядъ“, тоб то отаман із козаками і вїйт із посполитими. Під сільський суд належали тїлько простї козаки; козацькї урядники належали під суд висших інстанцій. Сільським судам належало право актованя всяких договорів та умов і записуванє в свої книги протестів, контрактів та тестаментів, при чїм мали підписувати ся: священник, дяки, вїйт, отаман і инші вїродостойні особи. Постійних мїсць для урядованя сільських судів не було, але вже гетьман Данило Апостол видавав інструкцію, щоби вони не відбували ся в шинках.

Найблизшою судовою інстанцією був сотенний суд. У XVII ст. складав ся він звичайно з сотника, городского отамана, вїйта і бурмістрів²⁾. Були одначе й відміни у сїм складї, бо судівництво в тодїшній Україні виробляло ся не наказаною регламентацією, але під впливом рїжних мїсцевих умов. До компетенції сотенного суду належали не тїлько карні й цивільні справи, але й межеві процеси. В сотеннїм судї можна було обжаловувати сотенних урядників і козаків, що належали до сотні.

В XVII ст. мїг сотенний суд засуджувати в певних випадках на смерть. Так Гоголівський сотенний суд „всказаль на горло“ якогось Грицька, спійманого третїй раз на крадіжи. Бориспольський уряд (городовий отаман із кількома

¹⁾ Д. Миллеръ. Очерки. ст. 69—70.

²⁾ В 1689 р. в часї кримського походу застрілила козачка Палажка Плющенко з пана в Борзнї свою наймичку. Тому, що сотник пішов у похід, зібрав ся зараз „козацькій сполне и мѣйскій судъ“ під проводом городского отамана: засїдали в нїм іще: вїйтъ, значное товариство (козаки), бурмістр і деякі поважні мїщани. Суд перестував обвинену і свідків, але признав себе некомпетентним судити справу і відіслав її до полкового суду. (Ор. Левницькій. Очерки, ст. 59—60).

козаками та з війтом і бурмістрами) по триразових допитах присудив Юська Баюрченка та його зятя Яроша, обжалованих за крадіж коний, „ведлугъ права посполитаго, въ статуте земскомъ и порядке права майдебурскаго описаннаго, на муки и на смерть, абы ведлугъ работы плату взяли и с тимъ на Божій судъ стали“.

І в сотеннім суді, як у сільським, мала в XVII ст. велике значіне громада. Сотенний суд актує ріжні справи та розбирає в присутности „зацныхъ и вѣры годныхъ людей“ із козаків та міщан. Громада бере участь і тут в „опытѣ“ та „пилномъ ошуканьи“, а навіть у рішаню вини та кари провинника.

Побіч чисто судових функцій мали сотенні суди також справи, що нині належать до нотаріятів. Всякі договори, купна, тестаменти і т. и. довершувано по містах у магістратах і то не тільки між міщанами й духовенством, але й між козаками та шляхтою. Одначе в таких містах, де не було магістратів, актувало ся все те в сотенних судах.

Довгий час сотенний суд не відріжняв ся від мійського, урядував звичайно в ратуши, а його діловодство вів навіть мійський писар, поки не установлено окремих сотенних писарів¹⁾.

Дальшою висшою інстанцією був полковий суд. В XVII ст. він не був постійною інституцією. Він збирав ся тоді, коли являла ся потреба. Як що в одній-другій сотні призбирало ся більше справ, що вимагали порішення, тоді „по виразной волѣ пана полковника“ виїздив до тої сотні полковий судія, судовий писар і ще хтось із полкової старшини та „засѣвши на мѣстѣ судовомъ звыкломъ“, звичайно в ратуши, разом із місцевим сотенним урядом, розпочинали розправи. Деколи замість судії „по розказанью пана полковника“ вибирав ся хтонебудь инший із полкового товариства, звичайно дві особи; часом вибирав ся знов полковник сам, або в товаристві.

В XVII ст. полковий суд, так само як сотенний, не відокремлював ся строго від мійського суду. В 1657 р. приміром розбирала ся в Ніжині жалоба селянки Шовкопляси проти козака Нечипора Яцковича за убийство її мужа. Хоч ся справа належала виключно до полкового суду, то при її розборі бачимо не тільки козацьких урядників — наказного полковника й инших козаків, але й представників міщан (лендвійт, старший бурмістр, райци, лавники). Те саме бачимо в справі Фенки Си-

¹⁾ Д. Миллеръ. Очерки. ст. 70-73.

дорихи та Гаврила Тарасенка „о сколоте мужа Сидоришиного“. Хоч тут сторони належали до козаків, у суді засідають крім козацьких представників (судія, обозний, городовий отаман й інші козаки), ще представителі магістрата (війт, бурмістр, райці, лавники). Також у справі знатного військового товариша Ів. Сулими з козаком Романенком засідає „урядъ обополній“, полковий і магістратський (обозний, сотник, городовий отаман, війт, бурмістр, старший райця й інші райці та лавники).

В XVII ст., поки полкові суди не були постійні, не було визначеного постійного місця та часу для їх засідань. Вони збирали ся в міру потреби та засідали, де попало, в ратуши, „на мѣстѣ судовомъ звикломъ“, або „въ дому судѣномъ“. В XVIII ст. засідає полковий суд у полковім городі, в полковій канцелярії, і має визначений постійний час засідань.

До полкового суду належали всі карні і цивільні справи та граничні козаків, сотенної старшини, сотників, полкової старшини і значкових товаришів. Для простих козаків був полковий суд третьою інстанцією, для сотенної старшини другою, а для сотників і полкових урядників першою. Крім козацьких справ належали до полкового суду у другій інстанції справи міщан та селян, що перейшли вже через ратуші й магістрати тих міст, що не були виняті з під юрисдикції полкових судів. В XVII ст. компетенція полкового суду була дуже широка. Він міг „сказувать на горло“ підсудні особи і виконувати присуд, не повідомляючи про те висшої влади. З початком XVIII ст. відобрано се право сотенним судам цілковито, а полковим на стільки, що вони не могли виконувати смертних присудів, доки не надійшла конфірмація від генерального суду, до якого вони мусіли відсилати зі справою своє „мнѣніє“.¹⁾

Найвисшою інстанцією для всіх справ і для всіх жителів держави був генеральний суд²⁾. В XVII ст. та з початком XVIII ст. він був іще менше постійною інституцією, як полковий суд. Збирав ся звичайно там, де був у данім часі гетьман, котрий передавав на розгляд військових судіїв жалоби, що вплинули до нього, а в разі потреби виїздив на порученє гетьмана в сей або той полк для полагоджуваня справ. Звичайно вибирав ся туди

¹⁾ Тамже, ст. 74—78.

²⁾ Генеральний суд був те саме, що в Польщі „sąd królewski“ і навіть подібно був улашований. Пор. Dr. St. Kutrzeba. *Historja ustroju Polski w zarysie*, ст. 132—133.

один генеральний судія з кимось зі знатних військових товаришів, та писар генеральних судів. Засївши „на публѣчномъ мѣстцу городовомъ, т. е. въ ратушу“ і зміцнивши свій склад представниками місцевої полкової старшини, суд приступав до розбору справ. Від часів гетьмана Ів. Скоропадського генеральний суд осїдає постійно в Глухові, а за гетьманованя Данила Апостола починаєть ся в ньому вже російський вплив, коли назначено членами суда трьох Москалів і трьох Українців. В 1760 р. (зглядно 1763 р.) почала ся реформа судівництва, якій підпали всі інстанції, та ми вже тут нею не будемо займати ся¹⁾.

Коли порівнаємо тепер цитати пісні, наведені на початку сього розділу, з відомостями, до яких ми дійшли на підставі розбору складу судів, що функціонували на українських землях²⁾, то можемо поробити ось які висновки:

Всі уряди й урядники, до яких звертають ся у пісні рибаки з домаганєм слідства в справі знайденої мертвої дитини, не видумані, але зовсім реальні та дійсно сповняли судові функції.

Під радою і громадою належить розуміти не що инше, як громадський суд, так званий копний. Сліди його істнованя на Україні подибують ся вже в XV ст., перший відомий акт відносить ся до 1553 р., а остатній до 1773 р. і містить у собі осуд на смерть за крадіж пчіл³⁾. Се тим замітнійше, що як ми бачили висше, козацькому сотенному судови відобрано вже при кінци XVII ст. право судити на смерть, а навіть польський закон із 1768 р. відбирав се право шляхті, хоч у дійсности воно протягло ся дальше. Копний суд задержав ся найдовше на Волині та в Київщині. Скликав його війт.

¹⁾ Д. Миллеръ, Очерки, ст. 79—81.

²⁾ Подібне судівництво, як у Польщі, було й на Буковині: „На поли судівництва передержав ся в Молдавії середновічний лад аж до прилученя Буковини до Австрії. Кождий стан мав окремих судіїв і окремі суди. Для підданих мужиків був першим судією двірник, для шляхти, боярів і резешів староста або ісправник, для духовенства єпископ. Від рішення тих судів можна було вносити відклик до воеводи, що рішав справу при співучасті бояр; але такий відклик був дуже небезпечний, бо програючий не лише мусїв платити подвійні кошти, але й поносив тілесну кару. По судах діяли ся великі надужитя, підкупства, навіть у воеводським суді, були річю зовсім звичайною. До того самі воеводи не дуже то берегли справедливости і часто кривдили своїх підданих“. (Ілюстрована історія Буковини. Написав др. М. Кордуба, ст. 54. Чернівці, 1906).

³⁾ Іван Новицький, Начерк історії селянської верстви в правобічній Україні XV—XVIII вв., ст. 62 (Руська Історична Бібліотека, т. XXI. Львів, 1901).

У патрімоніальних або домініальних судах головним судією, що видавав смертні засуди, був дідич (пан) або його заступник, якого він установив і то без огляду, чи оселя, яка належала до дідича, була селом, чи містом, і то навіть зі статутом Магдебурського Права, яке одначе називалося тоді неповним Магдебурським Правом. В панських оселях були також війти, які виступали одначе як панські функціонари. Можливе, що в пісні, де мішається разом пана й війта, належить розуміти власне такого панського війта, хоч се не конечне. Що пан не тільки міг свого підданого засудити на смерть, але й убити без суду на смерть, не поносячи за те або ніякої кари¹⁾, або тільки малу грошеву, се загально відома річ.

Відклики до війта у пісні, як до судії, що має робити справу, можна відносити також до мійських війтів, які належали до магістратських судів, що мали право судити на смерть, та які нероз проводили розправам. Вони засідали також у спільних карних судах козацько-магістратських, як ми бачили висше, а як обізнані з правом не тільки теоретично, але й практично, мали там певно важке слово. До них може також відносити ся у пісні титул „сендзі“.

Відклики до сотника й отамана відносять ся до козацьких сотенних судів, що до кінця XVII ст. мали право судити на смерть, хоч не все мабуть користували ся тим правом і часом відсилали справи до полкових судів. На таких судах проводив

¹⁾ Що пани не поносили ніякої кари за вбивство хлона, на се багато доказів у народніх піснях. У пісні про Боднарівну і Каньовського бачимо, що Каньовський убиває дівчину і справляє їй похорон, але до відповідальности не потягає його ніхто (пор. Голов. I, ст. 65—68, ч. 21—23). У пісні про Петруся (з Джуліна) пан каже утопити його, дізнавшись, що він коханок його жінки, але про ніякий суд над паном нема згадки (пор. Гол. I, ст. 62—64, ч. 20). У пісні про Настю, що служила чотири роки невіддана у пана і полюбила його, пані дізнавшись про небезпечну конкурентку, зробила собі зараз справу без усякого намісту:

Дала пані вечеряти,
По вечері лягли спати.
Пані встала тай ся вбрала,
Вірні слуги побудила,
В праву ручку зажгла свічку,
В ліву ручку мечик взяла,
Вивела ю на улоньку,
Стягла єї головоньку (пор. Голов. I, ст. 70—72, ч. 26).

І знов ніякого сліду про потягнене пані до відповідальности: видно, що се в народі вважало ся за щось зовсім звичайне.

сотник, а коли він був перешкоджений, городовий отаман. Вони проводили також звичайно на спільних комбінованих козацько-магістратських судах та засідали в полкових судах, коли ті зіздили до сотні.

Відклик до попа має також свою основу в тім, що до половини XVI ст. існували духовні суди в Польщі, а пізнійше протягли ся як культурний пережиток у далеких від центрів місцях. Вправді Ор. Левицький говорячи, що попи „судять перелюбців“ у тих часах, не наводить на се факту, але можемо бути певні, що він не видумав сього, тільки бачив якийсь документ, перестудіюючи багаті київські архіви. Та коли б навіть не найдено такого документу, то суд попа над провинницею у пісні, котра стілько заховала нам пережитків, не може тільки з сеї причини підлягати запереченю.

В кінці звернемо увагу ще на один цікавий пережиток. В багатьох варіантах пісні рибаки, зловивши мертву дитину, несуть її перед пана, чи иншу урядову особу, та кладуть на „тисовий“ стіл. Се має також своє узасадненє в тодішніх звичаях. У марті 1689 р. прийшов до полтавського суду бідний міщанин Панас Тесля з жалобою на свого свата Леська Матієнка, по прозвищу Виноградного (бо він у своїм хуторі розводив виноград) і в доказ правдивости жалоби привіз мертве тіло свого сина Федора. Суді оглянули труп убитого, переслухали обжалуваного і засудили його на смерть. Але що за обжалуванім „наступили прозьбы людскіи“, судії змінили попередній присуд: „Даровавши єго смертелною карністю, наказуемъ, абы Лесько той трупъ зятный ведле звычайвъ християнскихъ поховавъ, зъ нанятами сорокоустами, во всемъ слушне, якъ того звычай вказуетъ, при заплаченю поголовщины, тутже и вины панской и врядовой“.¹⁾

Се ще один доказ більше великої реальности та правдивости пісні.

VIII. Кара.

Страченє дитини²⁾ уходило в очах українського народа все за великий злочин, тому і найтяжша кара за нього не вважала ся

¹⁾ О. Левицький. Очерки. ст. 96—97.

²⁾ В V розділі подали ми огляд кар, на які була наражена дівчина, що утратила невинність або прижила незаконно дитину. В отєім розділі розглянемо кар, на які засуджувано покритки, коли вони стратили неправесну дитину. Одні і другі кар, мають багато подібного, бо і перелюбство і траченє

несправедливою. Очевидно, що в пісні, присвяченій сій темі, мусів сей погляд знайти свій вислів. І ми бачимо, що дійсно в усіх повних варіантах пісні провинниця поносить заслужену кару, що одначе не однакова і в різних варіантах представляється ріжно. Се відповідає вповні дійсности. Мусимо взяти на увагу, що пісня існує пару століть, подібні випадки трачення дитини трафляли ся за той час нераз у різних місцевостях, судили ся в різних судах, на основі різних законів, і в різних епохах. По випадку знана пісня відживала в даній місцевості і висувала ся на перед інших, при чім роблено в ній дрібні зміни, що відповідали місцевим подіяам. Так витворив ся ряд варіантів пісні. Розходить ся тепер про те, на скільки пісня віддає такі подробищі вірно та на скільки вони годять ся з історією. На основі цінної праці проф. М. Слабченка: „Опыты по исторіи Малороссіи XVII и XVIII вв.“, що подає історію судових кар в Україні, констатуємо понизше, що українські суди видавали дійсно всі згадані кари в пісні, та що побіч кари смерти, присуджуваної за страченє дитини, були інші, на які присуджувано провинницю беручи увагу на всі обставини, що товаришили страченю.

Зробимо огляд усіх сих кар.

1. Утоплєнє.

У найбільшій числі варіантів пісні западає присуд утопити провинницю, себ то зробити їй таку саму смерть, яку вона зробила своїй дитині. Читаємо в них:

Всі дівоньки паняноньки ой шот, гуляют,
Молодую Марисеньку в Дунай пускают. (Городиславичі).
Ой дівочка, як панянка, із правочка йдут,
А Марисю молодежку під боки берут.
Тай узали Марисенку пойд білі боки,
Тай пустили Марисенку на Дунай глибокий. (Козьова).
Всі дівочки паняночки від пана йдут,
Марисейку (красну) панну пахочки ведут.
Привели ї, кинули ї в Дунай глибокий:
Плянь же, (плень же), Марисейко, як твоє дитя.¹⁾

дїтий підтягано в давнім праві під однакові або дуже близькі до себе карні параграфи. Від волі суду залежало змякшенє незвичайно острих кар і треба зазначити, що українські суди корпетували ся сею обставиною широко та заміняли острі карі лєкшими, хоч неоднаковими. Звідси така ріжнородність у присудах.

¹⁾ К. J. Turowski, Dodatek, 1846, et. 18, ч. 18.

Ой узяли Терезочку понуд білі боки.
Розгойдали, розмахали у Дунай глибокий.¹⁾

Документи XVII—XVIII ст. не potwierджують, щоби українські суди видавали часто присуди на утоплене. М. Слабченко наводить тільки один приклад, але й той не був сповнений. В 1696 р. розбирав прилуцький полковий суд справу „дівки Вувди Таценковой“. Вувдя мала дитину від Юхима, що стояв постоем в її хаті. На суді запевняла, що дитина родила ся нежива. Але суд не повірив і казав „мистрови, взявше живую, у воду втопити“. І кат певно був би виконав присуд, але тут зараз вставили ся за провинницею перед судом міщани, а судії „на прошение мещан, душею даровавши, казали іти в монастир“.²⁾

М. Слабченко підтягає ще під сю кару топлене відьм, яке практикувало ся нерідко, отже збільшувало би значно випадки сеї кари. На наш погляд купане або плавлене відьм має зовсім інший характер, тому сюди не належить, а то ось чому: 1) Купане відьм носило форму самосуду. Коли довго тягнула ся посуха, збігали ся селяни, зганяли над ріку баби й молодиці і купали їх, аби пізнати, котра затримала дощ. Як дощ пустив ся випадково, пускали всіх до дому. Ніякого формального суду над ними не відбувано. 2) Спосіб купання був також такий, якого певно не уживано при судовім присуді. Звичайно виставлювано на березі ріки бльок, молодици звязувано навхрест великі пальці рук із великими пальцями ніг, привязувано до шнура на бльоку, підтягано в гору, а потому спускано на воду і пробовано, чи молодиця не потапає. Коли потапала, признавано її невинною, підтягано в гору і відпускано свобідно. Коли держала ся на верху, вважано її винною і коли не признавала ся, що задержала дощ, але його пустить, нерідко топлено її силою. Де не роблено бльока, там спускано в воду молодиць на звичайних шнурах.

Як топлено засуджених судом, невідомо напевно. М. Слабченко припускає, що засудженому насипувано за пазуху піску, або вкладано камінь, як на Доні, і тоді вкидано в воду³⁾. В пісні говорить ся тільки, що „розгойдали, розмахали“ тай кинули у Дунай глибокий, під чим розумієть ся кожду глибоку

¹⁾ М. Врабель. Угро-руски нар. співанки. ст. 139–140, ч. 447.

²⁾ М. Слабченко. Опыты, ст. 104.

³⁾ Тамже.

воду. Не виключено одначе, що могли робити й так, як на Доні, коли не було доволі глибокої води, з якої засуджений не міг би власними силами виратувати ся.

2. Стинане голови.

Про стинане голови маємо згадку у двох варіантах, обох із Горлицького повіту (Ропиця Руська і Ждиня). Подаю відривок ждинського:

Взяли оні ей за ручки.
 Вивели ей там на вучки:
 Ей стинай, кате, кедь маш стять.
 А най не плаче отец, мац.
 Ей отец плаче слезамп.
 Ей а Янічек фіглямп.
 Ей мати плаче сердечне.
 Ей а Янічек фалечне.

Українське право приписувало кару смерти через стинане голови за дуже багато злочинів, особливо політичних, далі за перелюбство подругів „доподлинна изобличенных“; вона спадала також на тих жінок, що мали неправесне дитя і „оное стыда ради либо боясь наказанія“ стратили; тоді також „тотъ чрезъ кого тоє здѣлалось, имѣетъ битъ казнений отсѣченіємъ голови“¹⁾, і т. д. Та се було тільки на папери і в теорії, а в практиці приклададо ся — коли поминемо політичні справи — дуже рідко. М. Слабченко наводить тільки три випадки зітнення голови за порушене семої заповіді²⁾. В 1693 р. відрубано голову великому розпустникови Москалеви; в 1698 р. Клітенкови, що був обвинений за кровосумішку зі своєю невісткою, удовицею Параскою; в 1706 р. Павлови Никитенкови, що знасилував удову Галку Каленичку.

В 1657 р. був присуджений на відрубане голови козак Ничипір Якович за те, що убив обухом винника Мартина. Одначе на просьбу змінили судії свій присуд на наличковане (відрізане) уха і вигнане³⁾. Хочби проте віднайдено більше присудів зітнення голови, то все процентово до інших кар вони будуть нечисленні.

Як відбувало ся відтинане голови, видно з опису смерти Кочубея й Іскри. Для них збудовано поміст і поставлено на нім ковбок. Засуджені повклякали перед ковбком із завязаними за плічми руками і позгинали на нього голови. Тоді шиї відслонено

¹⁾ Тамже, ст. 108.

²⁾ У православних сема заповідь: Не чужолож.

³⁾ М. Слабченко, Опыты, ст. 111.

їм і кат стинав голови¹⁾. Чим стинано голови, про се нема вказівки. Говорить ся про меч, але се не був меч, тільки шабля або сокира. Не кожде відтинанє голови відбувало ся так, як при смерти Іскри й Кочубея. Один народній переказ, що записав у Суботіві Марко Грушевський²⁾, подає, що там відтинано голови на камінній бабі, якій виновник клав на плече свою голову так, що вона виставала поза плече. Тоді її відрубувано.

3. Повішенє.

Про повішенє говорить ся тільки в однім варіанті з Угорської України:

Взяли Касю за ручку
Та ей вивели на дучку:
Не вішайте мя на дубі,
Бо мя розедза голубі:
Лем ме завесеце над водов.
Там ме гаврані не найду.
Там буде мілний воду брац
Та он ме будзе жаловац.³⁾

Вішанє приписувало ся за різні злочини, але ніяка система не практикувала ся при тім. Вішано і за релігійні проступки і за перелюбство і за бунт і за підпал і за крадіж. Найчастійше вішано злодіїв, в інших випадках вішанє практикувало ся дуже рідко⁴⁾.

Про вішанє за перелюбство знаємо отсі випадки: Величко оповідає, що „Тимошъ Чаплинскую, мачеху свою, на воротахъ обвѣсилъ“, коли довідав ся, що вона зраджує Б. Хмельницького з якимось вандрівним годинником. У 1683 р. повішено А. Колмика „за срокий грѣхъ кгвалтовання“, знасилуваня девятилітньої дівчинки, а 1691 р. „по вказу его милости пана полковника... за свои злиє дѣла повис на шибеницѣ“ лукомський житель Іван Безсмертенко⁵⁾.

Засуджених на шибеницю вішано публично, а місця для того вибирано різні. Дуже часто уставлювано шибениці на торгових площах, на роздорожах, то знов за містом. Ті засуджені, що бояли ся смерти, пробували ще чарувати під шибеницею, хрестячись вузликами, в яких була завязана земля і мак, та инше. Шибениця виглядала як друкована буква **П**, або як її половина,

¹⁾ Тамже, ст. 113.

²⁾ Записки Н. Т. ім. Ш., т. 91, ст. 17.

³⁾ Я. Головацькій, Народ. пѣсни, т. III, ст. 245—246, ч. 122.

⁴⁾ М. Слабченко, Опыты, ст. 117. ⁵⁾ Тамже, ст. 118.

тоб то як друкована буква Г. Деколи висаджували засудженого на коня, підвозили під шибеницю, і коли заложено йому на шию петлю, підганяно коня далі, а засуджений зависав у повітря. Другий спосіб вішання був той, що прикладано до шибениці драбину, на яку виходив засуджений. Коли йому заложено петлю на шию, тоді відіймано драбину, а засуджений зависав у повітря. На се вказує також термін стояти „на остатнемъ стопню“, на яким ще раз засудженого допитували¹⁾. Вішано також просто на найближшій дереві. Сей випадок маємо і в нашій пісні, де засуджена просить, аби не вішати її на дубі, де її роздрапають птиці (тут голубам приписано таку роллю, хоч відомо, що голуби живлять ся тільки рстинним покормом; видно поєтови треба було сього слова тільки для риму).

Вішали звичайно за голову, але є сліди, що деколи вішано за ноги. Се видно й на образку, що представляє козака Мамаю. За ним на дереві висить повішений за ноги Жид. Кому завдано таку смерть, за які злочини та як часто її практиковано, се незвісне. Зазначимо ще, що деколи вішано на шибениці й мертвих, а навіть портрети (портрет І. Мазепи). Знаний також спосіб вішання провинників за ребро на гаку, де такий повішений мучив ся коло трьох день. Такою смертю мав згинути відомий з пісні Байда-Вишневецький. В 1679 р. Запорожці осліпили Юрія Хмельницького, залили розтопленим оловом та повісили за ребро на гаку²⁾.

В однім варіанті пісні не подасть ся рід смерти, тільки зазначають ся, що засуджену ведуть до ката :

Ю Харкові на риночку всі дзвони ревуть,
Молодую Марієнну к палачу ведуть.³⁾

Можна припускати, що пісня мала тут на думці або повішене, або зітнене голови, бо в обох випадках тільки кат міг виконувати присуд.

Український суд замінював часто кару смерти лекшою. В 1696 р. приміром судив прилуцький суд покритку, що вбила свою дитину. На підставі закона чекала її смерть. Провинниця признала ся і заливаючись слезами, просила судіїв дарувати їй жите. Судії прихилили ся до просьби: „Але запобѣгаючи того, абы нецнота не важилас такого окрутенства надъ дѣтками своими допускати, на пострахъ казали мистромъ обрѣзати тамтую

¹⁾ Тамже, ст. 120—123. ²⁾ Тамже, ст. 125.

³⁾ Д. Фварншкій. Малор. нар. пѣсн. ст. 250, ч. 267.

нещоту"¹⁾. Обрізувано звичайно руку, ногу, ніс або ухо. Що тут обрізано провинниці, невідомо.

4. Буки (киї).

У двох варіантах пісні, одним полтавським і одним галицьким, уся кара осаджуєть ся на битю, при чім ближше не означаєть ся, ні чим саме бють, ні кілько. Зазначимо одначе, що в українським праві знана кара убитя буками. На основі того, що в обох варіантах провинниця виголошує прощальну промову до матери і остерігає її, щоби инші доньки лїпше пильнувала, як її, можна догадувати ся, що її мали бити буками доти, доки не убють.

В полтавським варіанті говорить ся:

Всі дівочки коханочки до церкви йдуть,
Молоду Стеху Штерівну посеред села бють.²⁾

В галицьким:

Всі дівонькі паніонькі мід-горівку шют,
Мудудую Ганусеньку на пумості бют! (Розділовичі).

Буками послуговували ся як самостійною карою, а також лучили їх і з иншими карами, переважно з вигнанем та з плаченням „вини“. Карали буками переважно за крадіж, коли вона була невелика, за незаконне побите та за ріжні проступки проти севої заповіди. З ріжних присудів можна тут навести отсі. В 1717 р. розбирано справу Василя Долонка, що позбавив невинности дівчину в Монастиришах. По розгляді справи, що пішла від полковника аж до гетьмана, ясновельможний приказав Долонка „вибить кіями“³⁾. В 1688 р. був засуджений козак Яким Третьак у Пирятині на буки за знасилованє Химки Жилихи. Компанієць Лебедь жив незаконно з жінкою Дмитра Малого, а їм обоім помагав отець Ганни Дмитрихи. Пирятинський суд увільнив усі троє від „горлового караня“, але „декретовалъ, абы на тѣлѣ своемъ киевим биттям всѣ срокго были скарани“. В 1701 р. була засуджена на буки молодиця Єлисавета, що жила незаконно з Дмитром Чайченком; так само Ганна Василиха з Ємченком; у 1716 р. Тетяна Цибівна зі Ст. Ільцем. У 1714 р. була покарана „кїевымъ боемъ нещота Татьяна Самуйленкова, которая распутне

¹⁾ М. Слабченко, Опыты, ст. 138.

²⁾ В. Милорадовичъ, Народ. обряды и песни, ст. 120, ч. 24.

³⁾ М. Слабченко, Опыты, ст. 145.

и вшетечне жиючи, байстра добула и оное зстратила; укинула дитину у воду, а сама пошла до господи и нѣкому того не освѣдчила“¹⁾.

Буки (киї) се були палиці з твердого дерева, подібні до біяків при ціпах, якими молотять. З ними носили ся все пани, коли робили справи своїм підданім. У гетьманщині уживали їх до тілесних кар, а на запорожу до смертної кари.

В першім разі екзекуція відбувала ся так: Засудженого клали на землю, на руках і ногах сідали козаки, а сторожі починали бити. Коли судія закричав: „Годі!“, сторожі підіймали палиці і держали їх на плечах так, як рушницї. Козаки ж тільки тоді пускали засудженого, коли кара відбула ся цілковито.

Смертна екзекуція відбувала ся інакше. Засудженого привязували на площі до стовпа. Довкола стовпа стояли напитки, закуски і вязки буків. Кождий прохожий підходив до напитоків, випивав чарку, закусував, брав бук у руки і бив ним засудженого. Так били засудженого доти, доки не умер.

Числа буків не означувано докладно у присудах, тільки загально: „Добре киями выбити“, „скарать киями“, „срокго скарать киями“, „мало не до смерти“, „нещадно киями бити“. У практиці виносило число буків 50—100. Кара відбувала ся все публично, а місцем кари бував звичайно ринок, але карано і в інших місцях. Зі слів прилуцького сотника Гуленка з 1708 р. видно, що били буками на мостї — що маємо і в нашій пісні та в однім оповіданю, наведеном висше — і серед улиці, а на запорожу навіть під шибиницею, при чім бував присутний і священник²⁾.

5. Канчуки.

В однім варіанті пісні бють провинницю канчуками, а потім топлять. Значить, тут кара смерти зміцнена бітєм:

Всі дівочки панїночки ой мід, вино пють.
А молоду Ганусечку каньчукам бють.
Всі дівочки панїночки ой мід, вино пють.
А молоду Ганусечку в Дунай пускают. (Далешів).

В писанім українськїм праві нема згадки про канчуки, а тимчасом каранє канчуками було дуже популярне, особливо за переступленє семої заповіди. В 1700 р. розбирала ся в Прилуці справа „нещоты молодицы Пазьки Березовской з жидом Оврасем“. Пазька заявила судови, що вона від Оврася Іцкова „до-

¹⁾ Тамже, ст. 146—147. ²⁾ Тамже, ст. 148—150.

була дитину“. Оврась оженив ся потім і порадив молодици зіпхати гріх на якогось харківського челядника. В суді Оврась випер ся всього, а Пазька настоювала на своїм. Не знаючи, кому вірити, суд приказав обоім відприсягнути ся. Вони відприсягнули ся. Тоді признали, що Пазька збрехала і Оврася увільнили, а Пазьку „за беззакону дитину“ казали вибити канчуками¹⁾.

В падолисті 1701 р. станули перед судом молодиця Пазька і бражник Федір, що зійшли ся „до вшетечного грѣха прелюбодѣянїя“. Наслїдком того була у Газьки дитина, що по її словам у тиждень умерла. Суд присудив Пазьку на канчуки. — Того самого дня розбирала ся справа Гапки Іванихи, „бабы, о вчиненню дитини, грѣхлюбне зийшедшоїся з нѣякимсь челоуѣкомъ варвинскимъ, въ сусѣдствѣ в еи будучимъ“. За таке „богобрідкое дѣло“ Гапку засудили на канчуки. — В 1707 р. судили Веклу Борисиху Трембачиху „о прижитю беззаконно дитини“. Батьком дитини був по запевненю Векли компанійський товариш Михайло Чоп, що обіцяв оженити ся з Борисихою. На суді Чоп випирав ся, але Векла „тое в очи ему твердила“. Суд предложив компанійцеві відприсягнути ся. Чоп присягнув, а Борисиху приказано „скарать добре канчуками“.²⁾

В 1714 р. явила ся в полковий суд Хвеська Петриха і оповіла „о нажитю беззаконно дитини отъ старости Левка“, що „схиляючи еи до грѣха“ обіцяв висватати її за доброго чоловіка. Хвеська згодила ся і дійсно віддала ся за Петра Передерія. Передерій очевидно знав се, але мовчав. Тимчасом до села Расок приїхав полковник, а люди почали звертати ся до нього з жалобами. Пішла і Хвеська та на суді мусила признати ся, що її дитина не від Левка, але молодого Юска. Тоді „за сполкованье“ з одного боку, а за „потвару“ на старосту з другого полковник приказав Хвеську відчесати канчуками³⁾.

Канчуками били отже за незаконне пожитє, за незаконне плодженє дїтий, а далі за неправдиве обжалуванє, за многоженство і многомужство та за дрібну крадіж.

Канчуком називав ся бич із ременем. Ручку до канчука роблено з калини, черемхи, або куросліпа. Вона була, здаєть ся, доволі довга. Канчуків уживали також дідичі для домашньої кари.

При караню канчуками засудженого роздягали до гола і били „у два канчуки ременнихъ по голому телу безмилосердно“.⁴⁾

¹⁾ Тамже, ст. 152—153. ²⁾ Тамже, ст. 153—154.

³⁾ Тамже, ст. 154—155. ⁴⁾ Тамже, ст. 155—156.

6. Нагайки, нагаї.

У двох варіантах пісні б'ють провинницю нагайками, а потім топлять:

Всі дівочки паненочки мід-горівку шот,
А молоду попівную нагайками б'ют.
Всі дівочки паненочки я шот, гуляют,
А молоду попівную в Дунай пускають.¹⁾
У неділю пораненьку в усі дзвони гудуть,
Молодую Буймістрівцу в три нагайки дмуть. (Васильків).

Так само у двох варіантах пісні б'ють провинницю нагаями і топлять:

Всі дівочки як панночки перед пана йдуть,
Всі дівочки як панночки мед і вино шоть,
Молодую войтівночку нагаями тнуть. (Збірка М. Вовчка).
Я в неділю пораненьку во всі дзвони б'ють,
Молодую войтівночку нагаями тнуть,
Ой узали войтівночку під білі боки,
Й а вкинули войтівночку в Дунай глибокий. (Збірка В. Степаненка).

Розходило б ся тепер про означенє, чи нагайка і нагаї се один інструмент, чи два. Наші словарі не вдають ся в такі подробиці і Б. Грінченко перекладає слово „нагаї“ = нагайка, плеть, а при слові „нагайка“ відкликаєть ся на попереднє (= нагаї). Докладнійше вже означає М. Комар. Під словом „плеть“ подає такі значіння: 1) З прядива — пліть, батіг, батіжок, пуга, пужка; з реміня — карбач, малахай, канчук; товста і коротка — нагаї, нагайка; з трьома кінцями — тройчатка. Але зараз із наведеного цитату бачимо недокладність у перекладі:

Та взяв мильшї дротяную пліть,
Тай став милу у плеченьки грить.

В перекладі отже пліть із прядива, а в цитаті з дроту! А тимчасом про дріт М. Комар навіть не згадує.

З іншої пісні знаємо, що й нагайка буває з дроту:

Ой там за горою, там за крем'яною,
Не по правді жиє чоловік з жоною.
Вона йому стелить білую постільку,
А він їй готує дротяну нагайку.
Біла постільонька порохом припала,
Дротяна нагайка біле тіло рвала.
Біла постільонька порохом присіла,
Дротяна нагайка кровю обшшла.

¹⁾ O. Kolberg, Pokucie, т. II, ст. 145, ч. 241.

Йдучи за М. Слабченком приймаємо, що нагай = бич (і рос. бичъ), а нагайка = пліть (рос. плеть), що се отже два окремі інструменти¹⁾.

Нагайка, як дротяний сплетений канчук, перейшла до нас від Татар і була доволі розповсюджена на Україні. Нею послуговувалися при лекших карах, при переслуханях та допитах. Били публично на базарі, а деколи перед церквою по Службі Божій. Били так: Засудженого привязували до драбини городські слуги або осаулці, і вони також виконували кару. Довкола них стояла варта. Побитого треба було здоймати з драбини, бо били все „нешадно и безмилосердно“. Ударів було більше як 25, бо нераз биті мліли і треба їх було відливати водою. Одягався і роздягався караний сам. Деколи били до смерті, тому на бажанє провинника допускали до нього священника для сповіди. Били нагайками все тіло від ніг до голови. Деколи били по підшвах, але се була дуже варварська кара і мало хто міг її витримати²⁾.

Нагаями послуговувалися при легких проступках, але приписували не було ніякого, коли їх належить уживати і в якій числі ударів. Доходило воно до сотки або й висше. Ми знаємо два присуди на бите нагаями. В 1697 р. розбирали в Прилуці справу злодіїв і двох присудили на шибеницю, трьом повтинати носи, а три їх помічниці вибити нагаями. — В 1713 р. розбирали знов справу 15-літньої дівчини Федорки, що йшла зі своїм сліпим братом на службу. Її перейшов на дорозі Лукіян Діденко і позбавив невинности. Діденка арештували і засудили на смерть, але на просьбу громади помилувано його і покарано тільки нагаями³⁾.

7. Різки.

В однім варіанті пісні бють дівчину різками:

Ой всі дівки, як паненки, мід-горівку пют,
Вітвную Ганусеньку різочками бют. (Вербовець).

Різки не мали широкого ужиття в гетьманщині. „Права“ приписували їх за багато проступків меншої ваги, як за дрібну крадіж, особливо коли хто на крадіжи попався перший раз;

¹⁾ Варто було би, щоби хтось описав докладно отсі всі інструменти та подав їх рисунки, тоді ми знали би, котрі саме з них різнять ся від себе й чим, а котрі тільки відповідно до околиці мають відмінну назву.

²⁾ М. Слабченко, Опыты, ст. 158—159.

³⁾ Тамже, ст. 160—161.

за звідництво; за проступки неповнолітніх (хлопці до 16, дівчата до 13 літ) і ин. На практиці визначувано їх знов за що инше. В 1712 р. вибили різками Марію Гуленкову з Ічні, що мала дитину від жонатого Івана Лихвяра. В 1708 р. знов Яцько Коваль із Прилуки, жонатий, зійшов ся з Мариною Литовкою і обоє „абы впредь того поперестали“ були покарані, він „швурками“, а вона різками. У злуці з нагаями різки замінювали на личкованє. Се видно зі справи Михайла Сахненка, що розбирала ся 1707 р. у прилуцькім полковім суді. За крадіж присудили йому і нагаї і різки¹⁾.

Вигляд різки неописаний. Се був або прут, або жмут тонких прутів, сплетених до купи, переважно з берези. Звідти назва „березова каша“, якою в давних школах карали учеників у кожду суботу.

8. Вигнанє.

В однім варіанті пісні читаємо про вигнанє провинниці з родинного місця:

У неділю та раненько всі дзвони ревуть,
Ужеж тую королівну на Сибір ведуть.²⁾

Вигнанє практикувало ся на Україні дуже широко. В „Правах“ воно приписане тільки для перелюбців, особливо таких, що грішили будучи спорідненими з собою, та для звідників. Але в практиці розтягало ся вигнанє і на убийників і на злодіїв, при чім вигонюванім утинано ще часто ніс або уха та бито публично при стовпі.

В 1699 р. розбирала ся в прилуцькім полковім суді справа „нещоти дѣвки Гапки Минувни Дѣвицкой“, що породила дитину і стратила. Гапку взяли „до вязеня“ і почали бити канчуками. Вона запевнювала, що дитина родила ся мертва. Та суд не повірив тому і постановив, „абы оную мистрь вибилъ з мѣста, а вививши нос врѣзаль“³⁾. — В 1714 р. розбирано подібну справу. Обжаловувано молодицю „Ганну з Монастирищ въ беззаконномъ нажитю дитини и страченю оной“. Ганна запевнювала, що її дитину загризла собака, а вона не убивала. Відповідно до „Порядку“ Ганну належало „скарать на горло“, але суд змякшив кару, змінивши її на вигнанє з міста і утненє носа. — В 1716 р. розбирала ся знов подібна справа. Була обжалована

¹⁾ Тамже, ст. 162—164.

²⁾ Б. Гринченко, Етногр. Матеріали, т. III, ст. 272—274, ч. 533.

³⁾ М. Слабченко, Опыты, ст. 197.

молодиця „нецнота, родимка прилуцкая“, що також придбала байстря і стратила. Вона покинула чомусь свого мужа і пішла на службу до лубенського осаула. На Різдво „кгда панѣ поехали колядовати, пасинокъ учинилъ (із молодичею) насилно грѣхъ вшетечный“. Коли осаулиха дізнала ся про те, прогнала молодичю. Та вибрала ся на прощу до Київа, а по дорозі в Прилуках у Горленкової родила дитину і кинула „въ федронъ“. Горленкова почала на другий день допитувати ся, де поділа ся дитина. Молодиця признала ся і попала в тюрму, „толкож оная нецнота в килка недел не вѣдати якимъ способомъ утекла з вязеня“.¹⁾

Крім страти дітей вигнане розтягало ся на всі ті проступки, з яких можна було висновувати „беззаконное житте“. В 1699 р. конотопський музикант Хвесько і шинкарка „мѣшкорѣзка всего свѣтня“ Гапка були обжалувані, що жили невінчані. Суд приказав вигнати обоїх із города, а „мѣшкорѣзца“ і ніс урізати, втягаючи сюди мабутъ і якусь її злодійську провину. — В 1703 р. молодиця Гапка „нецнота журавская, за смертелный грѣхъ тѣлесный“ була вигнана з города і наличкована на носі. Співвинник, компанієць Товпига, що „сполковаль“ з нею був би також дістав таку кару, якби не те, що його як військового передано „п. полковникові комоному“. — Того самого року вигнано з Сокиринєць нецноту Уляну, котру також наличкували на носі, а співвинний парубок Шульженко виратував ся тільки відприганєм²⁾.

При вигнанню розріжнювано три його роди: Вигнане з села, з міста і з полку. Відбувало ся воно дуже поважно. Вперед судії видавали приказ, „бы ни еден не тилько неприятеловъ и крєвънихъ ихъ не держали и приимовали въ доми, але и каждому приказали, бы сусѣдъ сусѣда престерегалъ такихъ зломьсльныхъ надъзвычай преступцовъ и злодѣевъ не держати, але цѣле и в узиду нашомъ и по селахъ не мѣти и не приимовати“. Сей приказ оголошував по місті мійський слуга, який також довершував вигнаня ще з іншими особами. Деколи сповняв сю функцію кат, але не завсїгди. При вигонюванню засуджених обнажувано і так гонено на більший сором³⁾.

Провинника вигонювано тилько з околиці. По злуці гетьманщини з Росією почали ся вигонюваня на Сибір, головно за політичні справи. Звичайно політичні противники віддавали одні

¹⁾ Тамже, ст. 198. ²⁾ Тамже, ст. 198—199. ³⁾ Тамже, ст. 202—203.

других московським властям, а ті вивозили арештованих на Сибір, позбуваючись тим способом впливового елементу на Україні та рівночасно заселяючи незалюднені простори. По знесеню гетьманщини почала ся загальна висилка на Сибір також звичайних злочинців, перед тим непрактикована.

9. Тюрма.

Про тюрму маємо згадку у чотирох варіантах. У волинським читаємо:

Всі дівоньки паняноньки до церкви ідуть.
Молодую Оленочку до тюрми ведуть.
Всі дівоньки паняноньки таночок ведуть.
Молодую Оленочку перед двором бють.¹⁾

В гуцульських варіантах читаємо:

Ой воліла я Дмитрику, хоріти, боліти.
Як я мала арештами темними сидіти.²⁾

У другім:

Ей воліла я Дмитрику, хоріти, боліти.
Ек я мала в студененькім катушу сидіти. (Криворівня).

Тюрма, як самостійна кара, не часто визначувала ся. За те сиділи в ній усе інквізити, а що справи не судили ся швидко, то тюрми все були переповнені, бо арештовано за найрізномродніші справи.

Тюремний режим був дуже тяжкий. Ув'язненими ніхто не журился. Кайдани відали ся в тіло і заражували кров. У ранах плодили ся черваки. Поживу діставали ув'язнені звичайно дорогою жертв від добрих і милосердних людей, але бували випадки, що начальство заборонювало приносити милостиню і то не тільки старшим, але й дітям. Дуже часто тюремні начальники саджали ув'язнених на хліб і воду і не дозволяли нікому відвідувати їх. Через те вязні сильно вимирали. Бували одначе й такі начальники, що на чіюсь просьбу або і з власного милосердя випускали вязнів „в господу к лучшему присмотру“.

На запорожу були тюрми зовсім страшні. Се були викопані в землі доволі глибокі ями, нічим ненакриті. Туди спускали провинників ливами і вони сиділи там без огляду чи дощ, чи погода. Поживу спускали їм також на посторонку. Очевидно,

¹⁾ П. Чубинській. Труды. V. ст. 890—891. ч. 4^е1; тамже, ст. 1191. ч. 9 згадуєтє ся в харківськїм варіанті також про тюрму.

²⁾ В. Щухевич. Гуцульщина. т. III, ст. 192—193. ч. 7.

що така тюрма мусіла сильно відбивати ся на здоровлю, хоч були такі, що видержували по кілька літ. Між останніми був і Ів. Мазепа, якого зловили були Запорожці й увязнили, коли він їхав до Турків із порученнями від гетьмана П. Дорошенка.

Крім тюрми був знаний також арешт, якого було кілька родів: Звичайний арешт, тюремний арешт і арешт на гарматі, що був також дуже тяжкий. Був знаний ще домашній арешт, яким послуговували ся рідко. Вязнів приковувано за шию (прим. до гармати), накладано на них кайдани, иншим накладано колодки та скрипиці. Колодки були дуже прикрі, бо вони склали ся з дощок із отворами, в які всувано руки й ноги увязнених так, що вони паралельно лежали, а тіло було скорчене під острим кутом. Увязнений не міг у таким положенню рушити ні одним членом.

В тюрмах гетьманщини, що лишили ся по Польщі, були звичайно два відділи, верхній і спідний. У верхнім приміщували ся інквізити, у спіднім засуджені. На свічки, дрова, замки, за якими їх стерегли, мусіли давати вязні окремі оплати, що звали ся „потюремним“. Приковані ланцом мусіли платити „ланцове“, а ті, що мали кайдани на руках і ногах, платили „колодноє“. Коли засуджений утік, сторожі і дозорці мусіли зараз повідомити суд, який вислав за втікачами гончі листи. Сторожі мусіли доказати і заприсягнути, що вони не завинили втечі, тоді були вільні, колиж показало ся, що вони помагали при втечі, тоді мусіли відпокутовувати ту кару, яка була наложена на втікача. Вязнів під сторожею воджено на публичні роботи, що й до нині практикуєть ся¹⁾.

В деяких варіантах пісні не вказано виразно роду кари, визначеної провинниці. Говорить ся загально, що її ведуть під „наказ“, „надзор“ або просто, що її „повели“, Треба догадувати ся, що ведуть до тюрми. У Катеринославськiм варіанті читаємо:

Та в неділеньку та пораненьку всі дзвони гудуть,
Та ужеж тую та красавицю під наказ ведуть.²⁾

Се місце повторяєть ся ще в кількох варіантах.

У полтавськiм варіанті:

У городі у Київi усі дзвони бють,
Уже тую красавицю под надзор ведуть.³⁾

¹⁾ Докладний опис тюрми й її режіму у М. Слабченка. Опыты, ст. 170—176, звідки й беру найважніші відомости.

²⁾ Я. П. Новицкій, Малор. пѣсни, ст. 153.

³⁾ В. Даниловъ, Пѣсни с. Андреевки, ст. 66, ч. 189.

У гуцульськiм варiянтi:

Ой повели Варварочку в гору, то в долину,
Аби знала, паметала, що згубила дитину. (Зелениця).

В однiм варiянтi ведуть провинницю в кайданах:

Кожда дзiвочка у вiнках,
Вiтова Кася в гайданках.¹⁾

У другiм ведуть її в ланцюшках:

Вei дiвочки Вермiночки перед пана йдуть,
А молоду пошiвною в ланцюшках ведуть.²⁾

Публичне веденє закованих осiб улицями села або мiста уходило за велику ганьбу, тому вони силкували ся всякими способами вивинути ся вiд того, звертаючись нераз навiть до пiдкупу.

Зазначимо ще в кiнцi, що в деяких варiянтах (двох галицьких i сiмох iз надднiпряньскої України) не згадуєть ся нiчого про кару, яка стрiнула провинницю. Та се переважно нерозвиненi варiанти, тому не тiлько сей один дефект спостерiгаєть ся в них. В галицьких обох варiянтах є одначе бодай натяки на те, що провинницю таки не обмине якась кара.

IX. Вiкуп вiд кари смерти.

У двох гуцульських варiянтах пiснi про покритку, обох записаних у Косiвськiм повiтi, стрiчаємо ся з дуже цiкавим культурним пережитком, вiкупом провинницi вiд кари. Яка саме була та кара, з пiснi не видно ясно. Бачимо тiлько, що провинниця сидить у кримiналi, де вiдвiдує її Дмитрик, правдоподiбно брат. Вона жалуєть ся перед Дмитриком на свою недолу, а се має такий вислiд, що вiн рiшаєть ся її вiкупити (мабуть тiлько з кримiналу, а не вiд смерти). В криворiвськiм варiянтi звучить се мiсце так:

Ей волiла я, Дмитрику, хорiти, болiти,
Єк я мала в студененькiм кiтушу сидiти.
Продав Дмитро сiрi воли тай воронi конi,
Тай вiкупив Варварочку с тешкої ниволi.³⁾

У головськiм варiянтi:

Ой волiла я, Дмитрику, горiти, болiти,
Єк я мала арештами темними сидiти.
Продав Дмитрик бiлi воли, голубi телицi,
А сам пiшов вiкупати Варвару з темницi.

¹⁾ Я. Головацкiй. Народ. пiснi, т. III, 1, ст. 245—246, ч. 122.

²⁾ Записки ЮЗО. т. II, ст. 428, ч. 102.

³⁾ Пор. висше мiж варiянтами ч. 13.

Продав Дмитрик сірі воли тай вороні коні.
Та аж тогди він вікупив Варвару з неволі.¹⁾

Звичай викупу практикував ся доволі широко, коли його сліди подибуємо також в інших народніх піснях. Ось приміром:

Ой у місті в Будзанові
Сидит легінь у неволи
Гей у синім зелізячку
Тай у білім ремінячку.
Сидит тай до батька листе пише.
Так до батька промовляє:
Чи мені, батьку, за мнов дбати,
Чи мя будеш викупяти,
Чи в неволи поминати?
Щож би, синку, за тя дати?
Штири коні воронії
Тай сідла їм золотії.
Волію тя, синку, в неволенці поминати.
Нїж так дорого за тя дати!

Легінь пише далі листи до матери і жадає в неї: „Штири коровки риженькїї із теляти маленькїї“, до брата, в якого жадає: „Штири воли сивенькїї тай яремця новенькїї“, до сестри, в якої жадає: „Штири стрижки (вівці) чорненькїї із ягняти маленькїї“, але ніхто з родини не годить ся дати такого окупу і легінь мусить грїх уповні відпокутувати²⁾.

У другій пісні сидить так само гільтай у неволи і пише даремно листи до батька й матери, в кінци до милої. Мила запитує:

Шо би, милий, за тя дати?
Не мож, мила, тільки ізложити,
Мене відси викупити!
Буду, милий, зарабляла,
Чужу кужіль запрядала,
Буду все продавала...
Волію все пострадати,
Тебе звідти викупяти.
Нїж маю тя в неволенці поминати.
Від тепер я буду знати,
Як миленьку шанувати.³⁾

Тут отже викупляє мила гільтая з неволї.

Так само в иншій пісні проба викупу від смерти вдаєть ся. Два парубки, попович і вдовин син, кохають ся в одній дівчинї; поєдинок має порішити, котрого вона буде. Попович

¹⁾ Матеріяли до укр. етн., т. V, ст. 193, ч. 7.

²⁾ Я. Головацькій. Народ. пїсни, т. I, ст. 46—48, ч. 7.

³⁾ Тамже, ст. 48—49, ч. 8.

стріляє і схибляє, вдовин син стріляє і поцілює поповича в саме серце. Тоді:

Ой за поповичом дзвони ся розшибають,
А вдовин синовьяка тратити гадають.

Але вдовин син не тратить духа. Він звертаєть ся до панів із просьбою:

Стійте, панове, стійте, ще мене не губіте,
Та пишіте листовьки до матінки шліте.
Матінка читає, ще борше відсепає:
Най ми панове хоть годинку зачекають!
Матінка їде, хусточков махає.
Свого сина миленького червінцями обешнає.

І се не полишило ся без наслідків, бо далі читаємо, що:

В вдовинного сина на весілю скачут,
А поповичеви у головках плачут.
Вдовиного сина та до шлюбу ведут,
А поповича під мураву везут.
Вдовини сина буде тай на світі жити,
А попович під муравою гинти¹⁾.....

З иншої пісні бачимо, що хоч окуп предложено, суд не прийняв його і провинників страчено.

Молода поповичова жінка Текля убиває свого чоловіка при помочи любка Яненька і втікає з ним. Убийство викриваєть ся одначе завчасу, піп наробив крику, а бурмістр міста висилає за убийниками погоню; їх ловлять і приводять перед пана Замійського на суд:

Ой привели Теклю перед Замійського пана,
Аж тогді вже Текля та уся зівила.
Ой на молодій Текли та високії брпжі,
Та що на ню погляне Замійський пан, аж му серце дриже.
Ой на молодій Текли черчатая плахта,
Ей сподобала Теклю вся Замійського шляхта.
Ой у четвер рано та почали судити,
Та якби мали Теклю з Яненьком губити.
А Теклин батенько кошком гроші носит,
Пана Замійського низьким уклоном просит:
Ой рач же паноньку, тії таларя взяти,
А мою дочку Теклю від смерти ратувати!
От ужеж бо осуджено, щоби Теклю ні січено, ні рубано,
Але щоби Теклю горлом даровано.

¹⁾ Тамже, ст. 60—62, ч. 19.

Поповичів батько кошиком червоні носит,
 Пана Замійського йще пильнійше просит:
 Ой побери, пане, та червоні золотії,
 Ох тільки ти не губи тії люде недобрії!

Ой у четвер вже к вечеру та почали судити,
 Ой як маюТ Теклю з Яненьком згубити.
 Та хочай на Текли та черчатая плахта.
 Ой не помогла Текли та преишина шляхта.
 Та хочай на Текли та брїжї хородї.
 Не помогли єї ані батеньковї гроші.
 От ужеж бо осуджено, щоби Теклю не пушено,
 Та щоб єї головку під меч положено.
 Ой в пятницю вивели вже Теклю губити¹⁾

В пісні не вияснено, чому пропонований викуп не мав наслідків, можна лише здогадувати ся, що справа була занадто голосна, бож тут ходило про убиство визначнійшої особи, поповича, та що в разі увільнення убийців піп був би не засипляв справи і вів її дальше аж до осягнення корисного для себе результату. Тому суд мусів тримати ся строго приписів закона і не признавати ніяких облекшуючих обставин, яких зрештою могло й не бути. Другий можливий здогад був би такий, що старий піп предложив більшу суму судіям, як його противники, аби лише стало на його та щоби убийники його сина понесли заслужену кару без ніяких полекш. У тім разі текст: „Поповичів батько кошиком червоні носит“ — мав би рацію, але тоді просьба його не звучала би: „Ой тільки ти не губи“, а хіба: „Ой тільки ти погуби тії люди недобрїї“, бож він не мав причини вставляти ся за убийниками свого сина і ще гроші доплачувати до убиства. Котрий з тих здогадів правдоподібнійший, не беру ся рішати і се зрештою не має значіння, бо нам залежить лише на зазначеню факту можливости викупу від смерти, що й зроблено. Коли одначе другий здогад не має підстави, тоді в текст треба вставити замість „Поповичів батько“ — „А Яненьків батько кошиком червоні носит“, бо лиш йому могло залежати на увільненю сина, як Теклиному батькови на увільненю доньки. На кождий випадок текст пісні у сім місци попсований і його треба в однім або другім напрямі справити.

Викуп від смерти практикував ся давно і в західній Європі, хоч так само не завсїгди з добрим результатом; слїди того полишали ся також у тамошній народній поезїї.

¹⁾ Тамже, ст. 51—54, ч. 12.

В одній бретонській пісні читаємо приміром, що коли єе-дено на шибеницю дівчину, посуджену невинно за вбийство дитини і засуджену на смерть, тоді її нанашка:

Die Edelfrau kam her und bat
Für ihre Pathin noch um Gnad'.
„Die Pathin ihr mir geben sollt.
Ich wiege sie euch auf mit Gold:
Und ist genug euch dieses nicht.
So zahl' ich meines Pferd's Gewicht;
Ich zahl' so schwer der Zelter mein.
Das Mädchen und ich selbst mag sein!“

Та суд не пристав:

Die Pathin rettet kein Gebot,
Wie sie getödtet, sei sie todt!¹⁾

Коли той, хто потерпів шкоду, вставляв ся за провинником, йому суд зменшав кару або й дарував зовсім, як се ми бачили вже з ріжних присудів висше. Сліди сього звичаю маємо також у народніх піснях. Як відомо, чари належали до тих карних справ, за які накладано найвисші кари. Але на се не зважала Парасочка і очарувала свого любка Івана. Лежачи на смертній постели, Іван запитує її, чи се правда і дістає потверджуючу відповідь:

Парасочко солоденька, кобиць ми сказала.
Чи ти зілем, чи корінем мене счирувала? —
Ой ні зілем, ні корінем тебе счирувала,
Лиш ем тобі коло коршми дві яблучці дала...

Вина дівчини була тут очевидна і про присуд, який випаде, не міг ніхто сумнівати ся:

Присудили Парасочку на штуки рубати.
Але впросив Іваночко тоє дарувати.²⁾

І присуду очевидно не виконано.

Розгляньмож ся тепер, чи мав і на скільки сей звичай викупу від кари, наведений у народніх піснях, правну основу в писанім, державнім праві. Послужать нам до сього отсі дві праці:

1) Przemysław Dąbkowski, Zemsta, okup i pokora na Rusi halickiej³⁾ w wieku XV i pierwszej połowie wieku XVI. (Львів, 1898).

¹⁾ Volkslieder aus der Bretagne. Ins deutsche übertragen von A. Keller und E. v. Seckendorff. Tübingen, 1841. Ст. 94—99: Unsere Frau von Folgoat.

²⁾ Я. Головацький, Народ. півни. I, ст. 68—69, ч. 24.

³⁾ Звертаємо увагу, що до Rusi halickiej належали за Польщі землі: Галицька, львівська, перемпська і сянницька (отже півнішня Лемківщина) та що їх українського характеру самі Поляки аж до остатніх часів не заперечували.

2) М. Е. Слабченко, *Опыты по истории права Малороссии XVII и XVIII вв.* Розділ VII: *Имущественныя взысканія.* (Одеса, 1911).

В середньовічній праві убиство вважалося приватною справою, якої могли доходити близьше або даліше пошкодовані і довільно з нею поступати: наставати на покарання злочинця смертю і на умови з ним у справі матеріального відшкодування, отже брати окуп і дарувати йому жите. Можна се було робити через посередників обох сторін, що звалися по польськи *urednacza*, а по латинськи *boni homines, domini, amici, arbitri* і т. д., які звичайно мали над собою суперарбітра, званого *barman* або *borman* (з німецького *Obermann*). Ініціатива до переговорів могла виходити або від обох заінтересованих сторін, або й від зовсім посторонніх осіб. Нераз робив злагоду якийсь вищий урядник королівський, прим. староста, або інші достойники, або міські урядники німецького права. Полагоджене ними справи мало таку саму силу, як судовий присуд. Суд опісля сповняв роль нинішнього нотаріяту і вписував довершену угоду в судові книги. Можна було однак віддавати справу судові і тоді суд не годив сторони, тільки судив. Звичайно засуджував провинника на зложене викупу¹⁾.

Як бачимо отже, пошкодованій стороні прислугувало першенство при доходженню справи убиства. Коли однак ніхто з родини не виступав із обжалуванем, тоді робив се староста і забирав викуп на річ короля. В сім випадку брав суд сам у свої руки ініціативу і не чекав на візване пошкодованого або третіх осіб²⁾.

Висота викупу в Польщі була означена законом. За голову хлопа викуп виносив 10 гривен, за голову шляхтича або Жида 60 гривен, але можливі були модифікації і відповідно до засобів та обставин часом сї числа були вищі, а часом нижші. Коли пошкодований натискав сильно, викуп підвищувано, а коли провинник опирався, викуп обнижувало. Коли провинник був можливою особою, викуп усе знижувало до половини, або й ще нижше³⁾.

В гетьманщині означувалося звичайно розмір викупу відповідно до вказівок пошкодованої сторони, яка домогалася поголовщини „для дѣтей и найма попа для отбутя за душу“. Суд

¹⁾ P. Dąbkowski, *Zemsta, okup i pokora*, ст. 12-14.

²⁾ Тамже, ст. 16. ³⁾ Тамже, ст. 21-22.

наказував усе затягнути в книги і тим закінчував свою діяльність, не заявляючи своїх прав до покарання злочинця. Тільки коли провинник не міг заплатити, тоді карано його по постанові закону.

Від властивого викупу належить відрізнити кару за убийство, що звала ся *roena regalis* і виносила постійно без огляду на висоту викупу 14 гривен, могла отже раз бути висша, другий раз нижша від властивого викупу. Викуп був заспокоєнем приватно-правної претенсії, а кара за убийство була винагородою за шкоду, що повстала через порушене публичного ладу, відповідала отже вимогам державної ідеї. Її оплачувано не тільки тоді, коли справу полагоджено судово, але й тоді, коли полагоджувано приватно через посередників. Королівську кару належало складати окремо від викупу¹⁾.

Щоби зрозуміти, чи грошева оплата приносила досволі значне уменшене майна убийника та давала якусь гваранцію здержання злочинця перед сповнюванем злочину, треба знати вартість гроша в данім часі. З одної записки перемиської довідуємо ся, що в 1460 р. кінь представляв вартість одної гривни, віл пів гривни, корова 16 шагів, вівця і ягня 3 шаги (*grosze*). Нормальна плата за голову убитого шляхтича (60 гривен) представляла отже вартість 60 коний, або 120 волів, або 180 коров, або 950 штук овець і ягнят. Нормальна плата за голову убитого хлопа (10 гривен) представляла в грошах вартість 10 коний, або 20 волів, або 30 коров, або 160 овець і ягнят²⁾.

Правда, вартість гроша не все була однакова, та хоч вона і знижувала ся, то всеж оплата поголовщини (викуп за голову) і оплата королівської кари були такі високі, що зложене їх мусіло відбити ся дуже сильно на майні убийника, осягали отже вповні свою задачу здержуваня від сповнюваня злочинів. Оплата приносила також значну матеріальну користь родині убитого, що впливало додатно на помиренє сторін та занеханє ворогованя. З огляду на значну високість викупу, не сплачувано його майже ніколи від разу в цілости, тільки ратами. Умови сплати укладали обі сторони разом за спільним порозумінєм. Коли хтось не дотримав умовленого речинця, можна було брати в нього застав і доти держати, доки оплата не була зложена в цілости³⁾.

Звідкиж пішов звичай кару смерти, або яку иншу замінити

¹⁾ Тамже, ст. 26. ²⁾ Тамже, ст. 26—27. ³⁾ Тамже, ст. 25.

викупом? Головну ролю відгравали тут економічні відносини. Коли провинника скарали „на горлі“, то пошкодовані мали задоволене почуте пімсти, але поза тим не було їм ні красше, ні ліпше. Коли приміром убитий був батьком родини і полишив її незабезпеченою матеріально, родина могла з його смертю зійти цілковито на жебраків. На те звертано увагу і вже вчасно „горловоє каранє“ заміняно викупом, до якого додавано ще звичайно для більшої пам'яті тілесну кару. Ілюстрацією сього можуть послужити різні присуди. Ось приміром 1698 р. розглядала ся в прилуцькій суді „справа прелюбодіянія“ Тимка Яблонвицького. Як багато інших, так і Тимко, маючи жінку, зійшов ся з „дівкою Шираю“ і став батьком її дитини. Обое в суді признали ся до гріха і суд укарав Тимка за той гріх „виною піняжною“¹⁾. За ушкодженє чужого майна наказувано повернути причинену шкоду²⁾. За убийство бачимо ось які присуди того самого суду: В 1701 р. Кіндрат Пасенко убив Білана, бувшого десятника прилуцького. Кіндрата присудили на „горловоє каранє“. „Лечь жона Бѣланова и брат и иние крєвние, не инстигуючи на него, жебы былъ горломъ караный, просили, жебы (за) душу небожчиковскую обряди хрїстіанскіє з убозства своего поотправлялѣ и дѣтей уконтентовалѣ за поголовщину даткомъ, которий ихъ упросилъ на 8 копахъ и поминки звичайніє и сорокоустѣ позволилѣя отправити“³⁾. — В січні 1703 р. ставав перед судом різник Антон, що убив коваля Василя. Суд присудив його „скарать на горло“, але вдова „даровала его горлом“ і просила тільки заплатити головщину тай довги покійного. Суд згодив ся на се, а Антін зятягнув зараз позичку в Івана Зеленого і пішов разом із жінкою до Зеленого на відробок. Сей відробок міг тягнути ся нераз цілі літа. Так приміром якась Прокопиха, що вкрала була у Максима Швеця гроші, на присуд пирятинського суду була віддана йому на вислугу на цілих сім літ⁴⁾. — Того самого року в лютих судили убийника Феська Пинчуненка, що підчас п'ятики так ударив Каленика Полещенка, що той на четвертий день віддав Богови душу. Феська засудили на смерть, але він утік. Тоді присудив суд, щоби Феськів батько заплатив жінці убитого 66 золотих, „чимъ жона и уконтентована была, а справа конєць приняла“. — В 1710 р. мамаївський житель Мартин Логвиненко, дуфаючи в свою силу, визвав на ку-

1) М. Слабченко, Опыты, ст. 211.

2) Тамже, ст. 212. 3) Тамже, ст. 213. 4) Тамже, ст. 217.

лачний бій братів Щербаненків, що його убили. Мартинісі не стало би легше від смерти убийників. Вона хотіла мати щонебудь для свого прожитку й дітей. Суд розумів се, тому присудив братам заплатити порівно вдові „якъ реестръ, з ратуша нашого Лонгвинцѣ виданій, показуєть“. — В лютім 1715 р. розбирали в прилуцькім суді справу Кирика Юшенка. Йому доїдав Грицько Руденко, приговорюючи, що Кирикови „не слѣд козакувать“. Розсерджений Кирик так побив Грицька, що той на другий день помер. „Забойцу по правнымъ артикуламъ“ присудили „мечемъ стяти, а поневажъ жона на него не инстиговала, ижби горломъ каранъ (былъ), только требовала, жеби поголовщину той заплатиль, теди судъ наказаль поголовщину з навязкою 67 золотих и 5 шагoвъ дати юй“¹⁾.

Бувало й так, що оплату лучено з засланем до монастиря. В грудни, 1717 р., розбирано в прилуцькім суді справу Василя Рогуженка, що вбив свого брата Омелька, який заступав ся за братову, коли її брат Василь лаяв. Такий злочин вимагав кари смерти, але суд замінив її оплатою поголовщини, а що поголовщини не було кому платити (бо Омелько видно був парубком), то суд присудив, щоби Василь наймив сорокоусти за брата і „всяки церемонѣи церковниє“ та три роки робив у Густинськім монастири²⁾.

Отсей випадок замітний для нас тим, що в нїм маємо деяку аналогію що до оплати з оплатою в пісні. В ній покритка топить дитину, тому нема пошкодованого, який домагав би ся викупу. Навпаки брат Дмитрик платить іще сам, аби тільки видобути провинницю з неволі. Сей викуп належить отже вважати за *roena regalis*, котра в гетьманщині йшла в користь судіїв. А що полкові судії утратили, як знаємо, з кінцем XVII ст. право видавати смертні присуди і через те маса справ повинна була перейти до генерального суду, до генеральної канцелярії і до гетьмана, то полковники, щоби удержати при собі право судити всякі справи, почали накладати грошеві кари й там, де властиво не належало їх накладати³⁾.

Викуп усе мусів припасти пошкодованій родині і пан не мав ніколи права брати його за свого підданого, навіть тоді, коли виступав як заступник підданого в суді.

¹⁾ Всі присуди тамже, ст. 214—215.

²⁾ Тамже, ст. 215. ³⁾ Тамже, ст. 222—224.

Х. Увільнюванє від кары смерти.

Як ми бачили повисше, в неукраїнських варіянтах пісні приходить одна звичаєва подробиця, якої нема в українських варіянтах та яка відома добре в українськїм звичаєвїм правї. Про неї маємо згадки і в документах і в устних переказах, а навіть в одній пісні заховав ся її відгомін, хоч правда — слабій. Маю на думці увільнюванє злочинця або злочинниці від кары смерти, коли вони були вільного стану, а хтось із публики зробив їм на місци траченя пропозицію — піти зараз до церкви і повінчати ся. Мали право чи привілей дівчата (і очевидно удовиці) випрошувати від смерти хлопців (і вдівців) і навпаки хлопці (вдівці) дівчат (удовиць). Крім того міг визволити від смерти дівчину також кат і повінчати ся з нею. Та права ката не можна мішати з правом парібка, бо кати у всіх краях із німецьким правом мали окремиї привілей увільнювати часом засуджених, отже могли з нього користати не титулом свого парубоцтва.

Звичай випрошуваня від смерти був доволї популярний не тільки в нас, але і в цілій Европі. Звідки одначе він узяв ся та як повстав, сього не можна виказати на певно задля браку відповідних жерел. Про сей звичай на українській і польській території маємо отсі окремі розвідки й матеріяли:

1) St. Estreicher, Wypraszenie od kary śmierci w obycaju naszego ludu (Lud, 1904, кн. 3, ст. 241—258).

2) Орестъ Левицкій, Обычай помилованія преступника, избраннаго дѣвушкой въ мужья. Страничка изъ исторіи обычнаго права въ Малороссіи (Кіевская Старина, 1905, кн. 1, ст. 89—97).¹⁾

3) Др. Вас. Щурат, Увільненне злочинця дівчиною в Бродах 1727 р. (Записки Н. Т. і. Ш., 1907, т. LXXV, ст. 96—103).

4) Fr. Giedroyc, Casus notabilis (Przegląd Historyczny, Warszawa, 1905, т. I, ст. 143—144).

5) М. Е. Слабченко, Casus notabilis (Опыты по исторіи права Малороссіи XVII и XVIII вв., ст. 239—256. Одесса, 1911).

6) H. Łopaciński, Zwyczaj ocalania skazanego na śmierć przez dziewicę (Wiśła, 1904, ст. 274—290 і додаток ст. 441—443).

Перший автор наводить у своїй розвідці вісім документів про звичай випрошуваня від смерти, другий один (але він є також між документами першого автора), третій також один,

¹⁾ Пор. мою рецензію: Записк. т. LXXIII, ст. 214—217.

четвертий три, а я подаю ще один за А. Бельовським понизше так, що разом маємо вже тринадцять документів.

Перший документ дотикає села Загорян (*Zagórzany*: чи не лемківське?), Горлицького повіта і походить із 1604 р. Валенти Дигоньчик засуджений за злодійство, був помилуваний і оженився з Катериною Родзичкою з Войнарової, Грибівського повіта, що за ним просила.

Другий документ з Олики, із 1606 р., се той сам, про який говорить також Ор. Левицький. Тут засуджений на смерть за убийство товариша Михайла Венгриня Януш Кобринець прийняв пропозицію дівчини і повінчався з нею в Олицькій костелі у присутності „людей вѣры годныхъ“ та судового возного, який на другий день зложив Луцькому городському судови реляцію про се.

Третій документ із городської книги з Беча походить із 1622 р. Мацей Подкуфка, засуджений на смерть за злодійство, був помилуваний, бо його випросила якась Ягнешка. Він оженився вправді з нею, але швидко убив її і його віддали на ново під суд.

Четвертий документ із 1634 р. (у Гедройця) трохи непевний. Автор говорить: „В церковній метриці Радома записано мабуть (ропо) під днем 31 грудня 1634 р. потверджене подружа без заповідий Осипа Конинського, засудженого на смерть, із удовою Катериною Козловською, що визволила його з рук ката, закинувши йому на шию хустку у хвили, коли мало наступити сповнене засуду“. Я подаю його тут, бо для нас і сама традиція про визволюване від смерті має вартість, а тим більше, що тут визволює засудженого вдовиця.

Пятий документ із 1660 р. (у Гедройця). Подія мала місце в Варшаві і записана в книгах Старого Міста. Якийсь Дубович забив Мойшевича, за що засуджено його повісити. Засудженого виведено на місце страчення і кат почав приготувляти ся до езекуції, коли нараз виступила зпоміж юрби Агнешка Маковщанка з Гарволина, стягнула швидко з себе хустку і закинула на шию засудженого. Юрба піднесла зараз крик, а вояки не сміли їй противити ся, і не перешкодили, аби Агнешка з засудженим пішла зараз до костела Домініканів та повінчала ся.

Шестий документ відносить ся до 1669 р. С. Естрайхер цитує його за кс. Сиганським, але не подає змісту.

Семий документ походить із 1670 р. (у Гедройця), з Вар-

шави, і має для нас особливу вагу, бо в нім парубок звільняє дівчину, що втратила була свою дитину, тому наводжу його у перекладі в цілості: Дорота Колодзєвна мала на засуд мійського суду віддати шию під меч ката за вбийство новонародженої дитини. Коли прийшов день і година, визначена для сповнення засуду і коли засуджену, передану катови, ведено на місце страчення серед великої юрби людей, якийсь вояк пішого полку викликав у юрбі замішане. Користаючи з нього, вояк висмикнув ся з засудженою, щоби з нею повінчатися. Вбігли зараз до варшавської катедри, де присягли собі досмертну вірність. Тим способом засуджена з вини вповнювачів присуду, а радше з волі всесильного Бога, заміняла смерть на жите і замість похорону, дрожачи ще від передсмертного ляку, весіле відбула“.

Осьмий документ походить із 1684 р. з Живця і замітний тим, що був безрезультатний, бо хоч дівчина закинула засудженому хустку на шию, кат не випустив його з рук, а гайдуки відорвали від нього дівчину, по чім кат відтяв йому голову. Видно судії не хотіли признати тут місцеєго звичаю.

Девятий документ із 1689 р., записаний у вісницькій книзі злочинців, знов цікавий тому, що обжалуваною виступає дівчина Тереса Концка, суджена за підпал. За нею „zaszły wielkie instancye tak duchownych, jako y mieyskich osób tudziesz całego miasta“, тому подаровано їй жите, „z tą iednak condycją, iżeby poszła zaraz do kościoła z tym młodzieńcem, który ją odprosił y o iey dozywotnią przyjazn concurował, azeby z sobą w kosciele świętym szlub wzięli“.

Хронологічно йде тепер десятий документ А. Бельовського, що звучить так:

„Martyn ze wsi Radezy (Станіслав. пов.), Hrehora Jewkowego syn, wdawał się z ludźmi swywojnymi. Należał do rabunku żydów Buczackich pod Zawałowem, i schwyтany razem z sześciami żydami, którzy do téjże zbrodni należeli, skazany został na gardło. Prowadzono go na śmierć. Z pomiędzy tłumów przeciska się ku skazanemu dziewczyna, rzuca nań chustkę, oznajmując, że gotowa jest pójść za niego. I darowano mu życie. Ożenił się z nią, osiadł w Radezy, i gospodarował. Po niejakiм czasie znalazły się u niego byki kradzione; wzięty więc znowu do stanisławowskiego sekwestru, gdzie z nim surowe śledztwo przedsiębrano. Wina jego okazała się nie wielka, a gdy gromada wsi Radezy dała porękę za

jego dalsze sprawowanie się, skazano go, aby przez rok jeden czyścił rynek Stanisławowski w kajdanach, i pogrożono uciecieniem ncha prawego, skoroby dalszem postępowaniem swoim ściągnął na siebie najmniejsze podejrzenie“.¹⁾

Дальше йде справа Мартинового батька, Григорія Євкового, обжалуваного о вороженє, але увільненого. Переслухувано його в станіславівськїм судї 19 лютого, 1723 р., значить, перша справа Мартина була значно вчаснїйше. А. Бельовський не подає її дати, бо можливо, що вона в протоколах при справї за бики навіть не приходить.

Одинайцятий документ буде той, який надрукував др. В. Щурат і який відносить ся до 1727 р., а якого місцем події були Броди. Суд засудив за крадіж на шибеницю Антона Завадського та Костя Поповича. Коли їх виведено на місце страчення, счинило ся між юрбою замішанє, яке викликав Возницький, що їздив підпитий на кони і викрикував: „Reus nemine instigante absolutitur“. Бийте Ляхів, не дайте губити кров християнську! — З замішаня скористала якась дївчина, закинула А. Завадському рушник на шию і з усею юрбою пішла до церкви вінчати ся з ним. К. Попович утік тимчасом у лїс і його спїймали аж по трьох роках та таки повісили, щож стало ся з А. Завадським — незвісно.

Дванайцятий документ із 1747 р. говорить, що в костелї в Сїдлїсках повінчали ся Войцех Кучка з Каменїци, якому присуджено втяти голову, а потому спалити його, з Ельжбітою Кушоскою звідтиж, що випросила собі його „secundum consuetudinem regni“, закинувши йому на шию хустку зі своєї голови.

Тринайцятий і останній документ походить із 1769 р. В ньому жалуеть ся пошкодований, що доходив справи в красноставськїм судї за убийство на Бартошу Хвалї, видав коло 1000 золотих і довїв до того, що виновника засуджено на смерть. Та коли засуд мали виконати, якась дївка кинула на нього хустку, по чїм їх обоїх, дївку й засудженого, заведено до костела і повінчано, а пошкодований полишив ся з видатками без нїякої сатисфакції.

Поза сими документами є ще й перекази, що потверджують істнованє звичаю увільнюваня від смерти. Не багато їх вправдї, бо видно нема amatorів, що пошукали би за ними в народнїй традиції, але й сї, що є, свідчать про се наглядно. Ось вони:

¹⁾ Aug. Bielowski, Pokucie (Czas, 1857), ст. 701—702.

1. Тадей Чацький подає в 1834 р. звістку, що перед сімома роками, значить у 1827 р., трачено на угорській границі кількох опришків. Нараз вибігла з юрби дівчина і вкрила рантухом одного гарного опришка, якого мали зараз стинати, бажаючи його тим способом уратувати від смерти. Але її інтервенція не мала сим разом успіху¹⁾.

Сю вістку зачерпнув Т. Чацький мабуть у К. Вуйціцького²⁾, який говорить, що 1828 р. трачено „в коломийським циркулі“ трьох опришків; двом із них закинули Гуцулки рантухи на голови, але не виратували їх від смерти. Я подаю сю вістку між переказами, а не документами тому, що на слова К. Вуйціцького не можна на певно покладати ся. Се зазначає навіть Є. Лопатинський: „Pisze Wójcicki, którego podaniem jednak wierzyć trudno, bo okazało się już nieraz, jak niewiarogodnemi bywały jego świadectwa“.³⁾

2. Через те подаю тут і другу вістку К. Вуйціцького: „В 1832 р. я сам був свідком, як трачено спійманих опришків. Один молодий, двацятьлітній Гуцул ішов із такою байдужністю на місце кари, що навіть не випустив люльки з зубів. Заки підійшов під шибеницю, вибігла з юрби гарна Верховинка, закинула йому на голову рантух та обіймила його руками. То була його любка. Думала, що тим способом виратує свого судженого, але дарма, бо в короткім часі побачила його на шибениці.“⁴⁾

3. А. Бельовський пише: „Огляд на подруже був деколи дуже важною причиною до злагіднення або повного дарованя кари. Злочинця, веденого на смерть, милувано, коли дівчина заявила прилюдно, що піде за нього за муж Так само злагіднювано кару злочинниці, коли подибував ся такий, що готов був оженити ся з нею“.⁵⁾

Дальші два перекази подає О. Левицький у цитованій уже статі. Перший записаний у першій четвертині XIX ст. від відомого запорожця Коржа. Оповідаючи про запорожський побут, Корж говорить:

¹⁾ Tadeusz Czacki, O Litewskich i Polskich Prawach. Kraków, 1861. стр. 8, нотка 3.

²⁾ К. W. Wójcicki, Szczególny starożytny zwyczaj w Polsce (Tygodnik Ilustr., 1860, II, ч. 55, стр. 519).

³⁾ Wisła, 1904, стр. 283.

⁴⁾ Тамже.

⁵⁾ August Bielowski, Pokucie (Czas, 1857), стр. 690.

4. Раз вели в місті Самарі (тепер Новомосковську) на місце страчення засудженого на смерть козака. Юрба народу йшла за ним мовчки. Нараз показала ся на дорозі дівчина під білим покривалом. Вона підійшла до засудженого і прилюдно заявила, що хотіла би вийти за нього за муж. Юрба пристає і чекає на відповідь засудженого. Козак зажадав, аби дівчина піднесла покривало. Коли вона піднесла, козак подивив ся і сказав: Як мати таку дзюбу (і) вести до шлюбу, ліпше на шибениці дати дубу! — І зажадав, щоби його швидше вішали¹⁾.

Другий переказ подає О. Левицький за „Волин. Епарх. Вѣдомостями“ (з 1872 р., ст. 561). Його записав о. Ф. Думицький в Крупци, Дубен. пов., на Волині. Він звучить:

5. Молодого гарного козака засудили за щось на смерть. Коли його вели на місце страчення, вибігла з юрби дівчина і накрила йому хусткою голову, зазначаючи, що хоче взяти його за мужа і тим способом визволити від смерти. Судії пристанули, чекаючи, що скаже засуджений. Та коли той зісунув із голови хустку і подивив ся на свою ізбавительку, усміхнув ся гірко, плюнув і сказав до ката: Е, рубай краще, а жити з такою поганою не хочу! — Присуд виповнено, козака поховали на цвинтарі і висипали над ним високу могилу²⁾.

6. Відомий етнограф Я. Новицький надрукував 1894 р. в одній збірці народніх пісень пісню про „Янчура“, яка також указує на сей звичай, а ще більше пояснене співака, додане до пісні. Зазначу, що пісня відноситься до словацького опришка Яношіка, на що вказує не тільки імя Янчур, але й деякі місця з пісні про Яношіка³⁾. Наводжу її в цілости:

Янчур.

Ой сніг іде і зима буде.
А на тобі, левенце⁴⁾, та біла буде.
Ой в Київі та всі дзвони дзвонять.
Вже Янчура Німці ловлять.
Ой в Київі вже й передзвонили.
Вже Янчура Німці уловили
Та ведуть його вулицею.
Ізв'язали руки сиряцею.

¹⁾ О. Левицький, *op. cit.*, ст. 89—90.

²⁾ Тамже, ст. 90.

³⁾ Пор. В. Гнатюк. Словацький опришок Яношік, ст. 50.

⁴⁾ Гультай, поясн. співака.

Та вивели в чистое поле,
 Та поставили на могилі:
 Та дивись, Янчуре, в чисте поле,
 Що заглянеш¹⁾, то все твоє!
 Ой бачу ж я шибеницю
 Ще й мальовану кобилницю²⁾.
 Та коли б я знав, що смерть моя,
 Велів би талірами обсплати
 І шовкові стяжки³⁾ почепляти.
 Ой хто б ішов, талір найшов
 І левенця спомянув⁴⁾,
 Шо хорош парень левенець був.
 Хорош парень, уродливий,
 Уродливий і справедливий.
 Пришло к йому дві дівчини.
 Одна каже: Я буду сестрою!
 Друга каже: Я буду женою!
 Та тобі, сестро, не бути сестрою.
 А тобі, шеймо, не бути женою.

Зап. 6. XII, 1887 від Оксентія Орла в Кудингурівці, Александр. пов.

Пояснене співака. Німці піймали Янчура за те, що він убив Німкиню. Вона чимсь піддурила його. Як вели його катувать, назустріч вийшло дві дівчини. Одна каже: Будь братом, а я тобі сестрою! А друга каже: Забери мене (оженись) — буду жінкою! Подививсь він на їх, аж вони старі, таранкуваті та скверні. Цур вам, пек — каже, тай пішов на шибеницю. Спрежду у Запорожців був звичай, що як ведуть холостого на шибеницю, то виходять дівки і обявляють, котра согласна заміж. Як шо сподоба козак, женить ся і його простять; як згербує, закатують.

Малорус. п'єсни, собр. Я. П. Новицкимъ (Сборникъ харьков. истор. филол. общества, т. VI, 1894), ст. 78, ч. 24.

М. Слабченко зовсім справедливо завважує в цитованій висше праці⁵⁾, що відповідь засудженого в роді: „Коли б я мав сю дзюбу вести до шлюбу, то краще дать дубу“ належить до вандрівних мотивів і наводить подібну із Бірлінгера: „O spitzig Nase, spitzig Kinn! Da sitzt doch der Teufel drinn! Mach lieber Gingerl, Gangerl!“

Подібне польське оповідане наводить Є. Лопацинський: Коли одному засудженому на смерть предложила свою руку

¹⁾ В ориг.: заглядеши (!).

²⁾ Дошка, на якій били кнутом.

³⁾ В ориг. кепсько: Стежки.

⁴⁾ В ориг.: спомняти.

⁵⁾ Опыты, ст. 245, увага 6.

стара й погана баба, він поглянувши на відьму, крикнув до ката: *Panie Jakóbie, wieszaj waśbran!*¹⁾ — І засудженого повісили.

Є також білоруське оповіданє: Одного парубка присудили посадити на дерев'яного коня і дати йому двацять ударів бичем, в яким був всунений зелізняй прут, що по боках мав острі колючки. Кат ударив його раз, але легко, бо жалував хлопця. В тій хвили катова донька накинула йому на голову хустку, бажаючи його визволити. Та парубок не хотів женити ся з донькою ката. Тоді кат потягнув його так сильно бичем, що він відразу згинув²⁾.

Таке саме бичованє знане й на Україні. Про нього згадує Криволучко з Ольгопольського повіту на Поділю³⁾.

Коли цілий звичай, як побачимо з дальшого, є вандрівний, коли й пісня є вандрівна, то чому й один епізодик звичаю не міг би мати такого характеру? Та всеж та вандрівність не виключає можливости, що епізод мав дійсно місце і в нас і в Німців і ще в кого иншого, бо для того могли всюди існувати відповідні дані.

7. Ше як гімназист чув я в Бучацькім повіті, що коли вели на смерть у Станіславові опришка В. Баюрака, бажала одна дівчина випросити його від смерти та повінчати ся з ним, але судії не вислухали сеї просьби. Про смерть відомого опришка Василя Баюрака, що мала місце на весні 1754 р. в Станіславові, маємо надрукований документ⁴⁾, в яким одначе не згадуєть ся про подібну подію. Можливо, що імя В. Баюрака було вложено в оповіданє замість иншого, що часто буває в народніх оповіданях і піснях.

Подаю ще один переказ із того самого повіту.

8. То ще було в ті часи, як Татари ходили. Прийшов пан до Золотого Потока і заложив сильний замок над ставом. Він мав їдного козака Стаха, чи як там його звали. І той Стах за щось провинив сі, а той пан гнівний був дуже (з того назвали його Гневош) і засудив Стаха на смерть. Інші козаки проваде його, а піп йде коло нього з хрестом. В тім заступає дорогу походуви одна дівка і каже: „Гов! То мій Стах“ і кинула сі йому на шию. Піп зараз дав їм слюб на тім місци і замість сумних пісень зтяг всьой наряд весільних. Пан не міг нічо проти того

1) Wisła, 1904, ст. 290. 2) Тамже. 3) Тамже, ст. 443.

4) Др. Ю. Целевич, Дальші вісти про опришків. (Руська історична бібліотека, т. XIX, ст. 239—242).

діяти, мусів згодити сі, а козак з тою дівкою пішов на Україну і десь там купив собі Слободу і жив щисливо по нинішний день¹⁾.

Зап. у Золотім Поточі, Буцацького пов. 1908 р. від Гриця Гукка Мир. Боднар.

9. В російській повісти з українського житя „Запорожець Подкова“ Н. И. Брешко-Брешковського²⁾ оповідасть ся, як козак Ігнат Підкова забив у гніві осавула Сухого. Відповідно до запорожських звичаїв мав убийник згинути на пали. Та козаки пригадали собі про звичай увільнюваня від смерти, тому порозбігали ся по недалеких селах і наказали дівчатам, аби в означений день приходили до Січи. Вони любили Гната, тому бажали виратувати його. Дівчат назбігало ся дійсно багато, та коли кошовий звернув ся перед езекуцією до Гната з візванем: „Вибирай собі жінку, козаче. Бачиш, які то гарні квіточки, одна красша від другої!“ — Гнат Підкова відповів: „Не хочу женити ся, не треба. Піду ліпше на паль!“ — Не змогли намови і Підкова згинув на пали.

10. Про звичай увільнюваня злочинця від смерти через оженок є згадка також у песі П. Барвінського (Ізраїльтенка) п. н. „Антось Дукат“. Антось Дукат, курінний отаман, убиває в сварці свого ворога Суходолу, за що засуджують його на смерть. Коханка Дукатова хоче стати з ним до шлюбу і через те випросити йому жите, але її батько не дозволяє на те; на Дукаті виконують присуд, а коханка вбиває себе³⁾.

Якіж висновки можемо поробити на основі наведених документів і переказів?

Всі перекази, взяті з української території і з ріжних околиць, свідчать, що звичай визволюваня від смерти через оженок не тільки був у нас знаний, але й доволі широко розповсюднений. Документи знов, яких маємо три з нашої території (з Олики, Радча і Бродів), потверджують, що звичай існував дійсно на Україні як юридична установа, та що переказів не виссав собі народ із пальця, як дехто міг би думати, тільки опер їх на ре-

¹⁾ Польський нар. переказ про увільнюване від смерти пор. S. Ciszewski, Lud rolniczo-górnicy z okolic Slawkowa, ст. 34, ч. 10 (Zbiór wiadomości do antrop. krajowej, т. XI). Другий: Wisła, 1904, ст. 442.

²⁾ Домашня Библиотека. 1897, XII; також місячний додаток до „Живописнаго Обозрѣнія“. 1897, XII (за грудень).

³⁾ Павло Барвінський (Ізраїльтенко). Драматичні твори. Полтава. 1908. Друга пєса з ряду: Антось Дукат.

альних житєвих подїях. Дальший висновок із сього такий, що наші учені не повинні легковажити фольклору при таких розслідах, що мають якийнебудь звязок із народнім житєм, як се робили нераз доси, бо багато питань із минувшини можна вияснити докладно тільки при помочи фольклору.

Наведені документи стверджують також, що не тільки дївчина могла увільнювати засудженого, але й удова, та що й навпаки парубок (отже анальоґічно й удовець, хоч такого документу доси ще не оголошено) міг увільняти засуджену дївчину (чи вдову). Супроти сього не може удержати ся тверджене д. О. Левицького, що: „Те право (увільнюваня) не прислугувало якійбудь жєнщині (прим. удові), що бажала вибрати собі за мужа чоловіка, засудженого на шибеницю, тільки дївчині і при тім, як висловлено в документі 1606 р., учтивою, тобто чесній, невинній“¹⁾. Навпаки, маємо вказівки, що в західній Европі, де сей звичай існував довше, могли засудженого злочинця визволювати повії. Про такі випадки в Еспанії та Франції згадує в своїй праці проф. М. Слабченко²⁾ та додає, що навіть мав бути якийсь розпорядок у сій справі, хоч дехто заперечує тому. С. Естрайхер поясняє знов, чому повія могла увільнити засудженого: „Złoczyńca, uwolniony z pod szubienicy, uchodził w ogóle za pozbawionego czei (ehrlös); wszetecznicą była przeto osobą równą mu stanem, a równości stanu przestrzegano ściśle przy małżeństwie w społeczeństwach średniowiecznych“.³⁾

Вихід за ката за муж або оженок із проституткою не можна вважати за увільненє від кари, тільки за злагідненє кари, а то ось чому: Професії ката й проститутки рівнали ся горожанській смерті. Коли хто оженив ся з проституткою, того уникали як чуми. Навіть один із можновладних Сфорців, що мав проститутку за конкубіну, мусів усунути ся від суспільности, не вважаючи ні на свої боґацтва, ні на свої впливи. Жінці Юстинїяна ніколи не могли простити її артистичної минувшини. Те саме належить сказати і про катів. Таким чином оженок із проституткою або вихід за муж за ката являли ся простою заміною смертної кари і в дійсности рівнали ся їй⁴⁾.

В кількох переказах згадуєть ся про те, що засуджений не приймив пропонованого подружа, побачивши негарну спасительку,

¹⁾ Оп. Левицький, оп. cit., ст. 92.

²⁾ Опыты, ст. 248.

³⁾ S. Estreicher, op. cit., 249, 250.

⁴⁾ М. Слабченко. Опыты, ст. 250.

та волів піти на смерть. Хоч сей мотив вандрівний, як я вже зазначив висше, то всеж таки він не позбавлений реальности. М. Слабченко наводить за Льюзелером такий факт: „Одна млада дівчина з Анжера була засуджена на шибеницю за зігнане плоду. Тому що вона була дуже гарна і мала тільки 18 літ, кат приобіцяв їй добути помилованє, коли вона схоче вийти за нього за муж. Дівчина воліла одначе піти на шибеницю, як за ката“¹⁾. Се оповіданє зовсім ідентичне з польським варіантом нашої пісні. Воно стверджує, що засуджений (засуджена) міг відмовити ся дійсно від пропонованого подружа і тоді засуд виповнювано без ніякої задержки. Певно, що такі випадки не мусіли бути часті, бо всеж інстинкт самозахованя в чоловіці сильнійший від почутя відрази до другої людини, але тим більше надавали ся до переходу в народній памяти своєю героїчною трагічністю.

Право визволюваня від смерти звязує С. Естрайхер із правом помилуваня в модерних державах та з правом азилия в давних зорганізованих суспільностях Греків, Римлян, Жидів і інших. Азилом називано місце, в яким міг сховати ся злочинець перед властями або пошкодованим та міг сидіти там безпечно. Таким місцем міг бути храм, цвинтар, гріб, або инше посвячене місце. Побіч такого азилю річий, були в деяких народів особисті азили. Деяким категоріям людей, прим. достойникам, духовним, чарівникам, у Римі Весталькам, признавано привілей, що їх дотик до злочинця, або його втеча під їх опіку, хоронила його на якийсь час, або на все від відповідальности. Азиль був отже коректурою занадто суворих або недокладних правних уладжень²⁾. З бігом часу сей привілей зміняв ся й розширював ся. По засуді могли відпрошувати в суді засудженого не тільки можновладці, що опікували ся ним, але й близша і дальша родина, сусіди, а навіть ті, що прислухували ся розправі³⁾. З поміж родини особливо жінка мала привілей випрошувати мужа, а муж засуджену жінку. Звідти знов розвинув ся привілей, що засудженого міг увільнити судія від смерти, коли з ним хотів хтось із присутних на місци страченя повінчати ся. Звичайно кат, або його помічник, ішов тоді як свідок до церкви на вінчанє. Дозвіл на слюб рівнав ся дозволови увійти до храму, можливо отже, що тут сплели ся оба моменти: Права жінки до відпрошуваня

¹⁾ М. Слабченко. Опыты, ст. 249.

²⁾ S. Estreicher, op. cit., ст. 242—243.

³⁾ Тамже, ст. 245.

засудженого та пробуване його в азилі (церкві) і на них виробився згаданий звичай¹⁾.

Отсе вияснене повстання звичаю доволі принадне і не стоїть у суперечности також із висновками, до яких дійшов М. Слабченко: 1) *Casus notabilis* в своїй основі римського походження і приймився там, де приймалося римське право. 2) Ріжні місцеві умови витиснули на ній свій вплив і розширили його зміст, наслідком чого в *casus notabilis* віднаходимо ріжнородні причини та ріжнородні основи²⁾.

Завважу при с'їм тільки, що ні в документах, ні в народній традиції не переховалися сліди азилі річий — по номенклатурі С. Естрайхера — за те переховалися в судівництві численні згадки про особистий азиль. Як у Римі Весталька, кинувши частину своєї одежі на засудженого, спасала його від смерті, хоч не виходила за нього за муж — увільнене відносилося тут отже до високоповажаних осіб, якими були дійсно Вестальки, так у нас подібною пошаною тїшилося духовенство і своїм впливом спасало жите не одному буйному характерови. Виставала проста записка духовної особи, щоби справа приймила несподіваний оборот. В 1708 р. привели були із Ярошевки в Прилуку злодія Кучерявого. Разом із ним привели були „родимця“ Харківського полку Ярофієвича, котрий не признавався до ніякої вини і на доказ предложив якусь карточку мгарського ігумена. Сього вистало, щоб Ярофієвича увільнили. Увільнюваний заходами духовенства мусів робити на монастир. Таким способом пішов на монастирські роботи підросток Яцько 1717 р., що був убив дитину. Та навіть коли увільнювали кого заходами громади, такого увільненого відсилано на монастирські роботи. Так приміром 1699 р. увільнено від шибениці „по просьбѣ людской“ Д. Сильченка, що украв був гроші, але вислано „поработать“ до монастиря. Так само в 1708 р. „даровали горломъ Ганну Лесковку, нещоту, неумислно убившую“ свою дитину і вибивши канчуками, вислали в ладинський монастир. Таких випадків можна навести більше³⁾.

Справедливість каже признати, пише д. М. Слабченко, що сповнене такого гуманного діла не все було викликане вимогами й мотивами чоловіколюбности. Монастирі потребували робучих рук для оброблюваня своїх земельних посіlostий, тому радо

¹⁾ S. Estreicher, op. cit., ст. 249.

²⁾ М. Слабченко, Опыты, ст. 256.

³⁾ Тамже, ст. 230—231.

просили про помилуване грішників. Суспільність мала право надіяти ся поправи злочинців у монастирській тишині. А суд, як такий, не тратив нічого через те, що злочинці приміщували ся не в криміналах, але в монастирях, тому йшов радо на стрічу просьбам і громад і монастирів. Та висилане злочинців до монастирів знайшло наслідване серед світських землевласників, що так само потрібували робучих рук, як і монастирі. Тому то багаті землевласники почали так само вставляти ся за помилуванем злочинців і за висилкою їх до них на роботи. В 1710 р. просив М. Аврамович „прилѣжно, а иле силно“ дарувати жите його підданій Пазьці Сангачівній, що мала двоє незаконних дїтий із Гарасимом. І він добив ся свого. Той сам Аврамович виволов таким способом і сестру Пазьки, Ганну. Що дідичі вступали ся за помилуванем злочинців не безкористно, видно ясно зі справи Вуцьки Семенихи, яку судили в Прилуках 1716 р. за беззаконно придбану дитину. За гріх покарано Вуцьку канчуками, а її „спільника“ забрано до панського двора.

Такому становищу приходила в поміч система побираня кари. Вперед дійшли до такого роду помилуваня полковники й судї, а за ними пішли ті, що були інтересовані та причиняли ся до виплати кари. За ними поволи стали просити про помилуване й інші, але й то мабуть не без якоїсь оплати урядови, хоч про те в актах ясно нічого не говорить ся. Звідси недалеко вже було до вмішуваня загалом впливових осіб, навіть коли вони були чужі Україні. В прилуцькій книзі справ наведені приклади вмішуваня графа Шереметева в присуди прилуцького полкового суду. Ріжниця межі вмішуванем українських панів і російських генералів була в тім, що українські пани могли опирати ся в своїм поведеню на Литовський Статут, що дозволяв своїм на такі вставляюваня, а в Росіянів такої юридичної основи зовсім не було¹⁾.

В якій стадії справи відбувала ся інтервенція, чи пропозиція вінчання засудженим? І документи й перекази вказують, що се мало місце або в дорозі на місце страчення, або вже на самім місци в часі, коли кат робив приготуваня до езекуції. Роблено се в такій формі, що женщина здіймала з себе хустку і закидала на засудженого, звичайно на голову, а мужчина засудженій заявляв словами бажане повінчати ся. Закидане хустки було звичайно таке несподіване, що засуджений не мав часу придивити

¹⁾ Тамже, ст. 231—233.

ся перед тим своїй спасительці, як вона виглядає, тому буде нам зрозуміле, чому в переказах бажає засуджений перше приглянути ся спасительці, а потім заявити свою волю. Факт, що в оповіданю Коржа дівчина стоїть сама під білим покривалом, належить пояснити або недокладним записуванем, або помилкою оповідача. Се було би можливе хиба в магомеданських народів, а в звичаях українського народа не має аналогії.

С. Естрайхер поясняє, що кидане хустки — се символ, відомий у цілій Європі, перебраня під свою опіку або свою власть. Хустка заступає тут уживаний деінде плащ або жіночу заслону¹⁾. М. Слабченко згадує також про те, що набуте на власність якоїсь річи, а так само й женщины, відбувало ся при помочи якоїсь річи, прим. нитки або шнурочка. Кидане хустки можна би отже пояснити правом набутя на власність, або переходом під власть мужа — останнє й доси відоме в звичаях деяких народів. „Та при визволюванню дівчиною, чи загалом женщиною засудженого на смерть мужчини хустка ледви може мати таке значіне. Вона відграє тут зовсім иншу ролю тому, що впливає з инших причин. Се вже звичай цілком римського походження. Він лежав ось у чім: Коли засудженого на смерть стрітила по дорозі на місце страченя Весталька, вона спасала йому жите, накинувши на нього частину своєї одіжи або ленту зі свого убору голови. Очевидно, про вінчанє не могло тут бути мови. Самий звичай містив мабуть у своїй основі ту думку, що чисте освячує нечисте, святе очищає грішне“²⁾. На мій погляд се поясненє не може устояти ся. Колиб кидане хустки мало щось спільного з римським звичаєм, тоді кидалаб хустку не тільки женщина, але й мужчина, чого в дійсности нема. Деж шукати жерела звичаю? На се вказав уже О. Левицький. Він зазначає, що кидане хустки можна поставити в аналогію з перевязуванем хусткою руки жениха на змовинах, що означає з боку дівчини акт добровільного вибору парубка на мужа³⁾. Таке значіне має хустка в весільних обрядах також инших народів⁴⁾ і се треба приймати як поясненє звичаю. Тоді й стане зрозуміле, чому мужчина не кидає хустки, тільки словами заявляє охоту повінчати ся з засудженою.

1) S. Estreicher, op. cit., ст. 250.

2) М. Слабченко. Опыты, ст. 252—253.

3) О. Левицький, op. cit., ст. 93.

4) Пор. Н. Сумцовъ. Культурныя переживанія, ч. 190: Обрядовое употребление хустки.

Де повстав сей звичай і звідки розширював ся по Европі — не знати. В жерелах згадуєть ся на початку XV ст., але без сумніву мусів істнувати давнійше, коли нараз виринув на різних місцях західної й полудневої Европи. Правдоподібно він і повстав там, коли маємо звіди про нього найвчаснійші і найчисленнійші згадки, хоч безпосередних доказів на се нема. В кождім разі се замітне, що ні в Литовськїм Статуті, ні в інших наших кодексах нема про нього згадки. На Україну занесли його мабуть німецькі й чеські кольтоністи в XVI ст.¹⁾ Так само й до Польщі — по думці С. Естрайхера — дістав ся він разом із німецькою кольтонізацією, на що вказував би факт, що звичай був розповсюднений між мішанами та селянами, а не знало його властиве польське право (шляхоцьке). Не знають сього звичаю також Росіяни, Сербї й Болгари, в котрих німецька кольтонізація не відгравала ніколи поважнійшої ролі²⁾. З сим мабуть лучить ся й факт, що в Сербїв і Болгарїв не подибуєть ся нашої пісні, хоч уже в Словінцїв вона доволї популярна. Так само в Росіянів знайдено її тільки в етнографічно пограничній губернії, куди вона завандрувала з України, але не спопуляризувала ся на російській етнографічній території.

В XVIII ст. звичай вигибає і то не тільки в західній Европі, але і в нас, як на се вказують деякі наведені висше документи й перекази, в яких відмовляєть ся вже увільнення засудженому, хоч кандидатки до вінчаня є. Найвчаснійші звістки про побороване звичаю походять із Німеччини, а останній випадок увільнення засудженого на німецьких землях мав мати місце в Швайцарії 1725 р.³⁾ Я наведу ще один документ, який свідчить про вигибанє звичаю на початку XVIII ст. також у краю, висуненім на найдальшу північ Европи, в Норвегії.

В книжці Норвежця: O. Överland, Fra en svunden tid (Kristiania, 1888) наведене таке оповіданє на підставі актів про убийницю дитини:

Убийницю засуджено на смерть і 3 січня 1702 р. мав бути сповнений присуд у Карльзе. Коли ніякі рекурси не помогли і убийниця мусїла віддати шию катови, виступив з між присутних на місци страчення місцевий парох і запитав сильним голосом, чи нема кого, що оженив би ся з засудженою і так увільнив її

¹⁾ М. Слабченко, Опыты, ст. 254.

²⁾ S. Estreicher, op. cit., ст. 249.

³⁾ Тамже, ст. 251.

від смерти? Один парубок пароха заявив охоту, а що парох переймив на себе за все відповідальність, пристав і судія на проєкт; присуд відложено, засуджену повинчано на місци і відведено на приходство. Та коли опісля справа дістала ся до відомости правительства, пароха суспендовано зразу, але потому привернено йому парохію; за те проти убийниці виточено на ново процес і по ріжних переходах таки виконано на ній присуд, але десь аж 1715 або 1716 р.¹⁾

Належало би ще вяснити, чому в українських варіантах пісні нема згадки про звичай увільнюваня від смерти. Коли приймемо, що українська пісня не витворила ся зовсім самостійно, тільки за основу взяла собі чужий взірєць і вже на тій основі розвивала ся далі, тоді може заходити дві можливости: Або той взірєць був такий неповний, як приміром оба наші варіанти з горлицького повіта, переняті від Словаків, і в ній не було згадки про пропозицію ката провинниці, зовсім припадково, через неповне відданє взірця; або коли той взірєць був повний, належав до такої групи варіантів, що мали инше закінченє, можливо навіть без смертної кари, бо й такі бачимо на чесько-словацькій території.

Та хочби канва нашої пісні була чужа, то тканє на ній було вже цілком українське, і тут розвертали ся всякі можливости для її викінченя. Коли приміром мотив злочину провинниці був такий:

Плнни, плнни, дпятачко, плнни враз з водою,
Чейже я си погуляю ще з рік дівонькою!²⁾

Отже злочин не з сорому, не з біди, не сповнений в хвили якогось умового забуреня, тільки з жадоби удавати дальше дівчину і гуляти свобідно, доки не нагуляєть ся в волю, то се не тільки на погляд українського народу, але й писаного давного права, такий злочин, за який не може бути ніякого помилуваня так, що й згадувати про нього не можна. Збільшує його ще обставина, що провинниця по злочині дальше ходила по дівоцьки, до чого не мала права, а не по жіноцьки, що в очах народа вважаєть ся за сильний проступок. Колиж не можна було говорити про помилуванє, не диво, що про нього й пісня не згадує нічого і каже провинниці відпокутувати вповні за свої гріхи.

¹⁾ R. Köhler, Klein. Schriften. III. et. 595.

²⁾ Ž. Pauli, Pieśni ludu ruskiego, t. II. et. 8.

Подаю в кінці бібліографію мотиву про увільнюване від смерти в західно-європейських літературах.

Мотив, про увільнюване злочинця від смерті дівчиною, яку він обіцяє посватати, пор. F. Liebrecht, *Zur Volkskunde*, ст. 433. — Böckel, *Volkslieder aus Hessen*, ст. XLVII—LII. — Kaufmann, *Mtschr. f. d. Gesch. West-Deutschland*, 7, 257—270. — Archiv f. sächs. Geschichte, 1863, 1, 236. — M. Zeiller, *Centuria III var. quaestionum*, 1659, ст. 137, ч. 30. — Abegg, *Versuch einer Geschichte der Strafgesetze*, ст. 115, 129. — *Notes and Queries*, 1869, 417 і 524. — Wright-Halliwel, *Reliquiae antiquae*, 1, 288. — Cintio dei Fabrizi, *Antiche novelle in versi*, 1893, 67. — Lonandre, *Conteurs fr. avant La Fontaine*, 314. — H. Sachs, *Der Student liess sich henken* (в рукописі). — *Lyrum Larum*, ч. 330. — Duportus, *Musae subsecivae*, 1696, ст. 199: *In furem, qui suspendi maluit quam deformem uxorem ducere*. — Grässe, *Sächs. Sagenschatz*, 2, 372. — Gredt, *Sagenschatz des Luxemburger Landes*, 1883, N. 975.¹⁾

Мотив, про увільнене засудженої на смерть, коли віддасть ся за ката, відомий також широко. Пор. Erk Böhme, *Deut. Liederhort*, N. 65. — *Deut. Museum*, 1854, 2, 287 (чеська пісня). — A. Waldau, *Böhmische Granaten*, 1, 271 (чеська п.). — F. Liebrecht, *Zur Volkskunde*, ст. 434. — Böckel, *Volkslieder aus Hessen*, 1885, ст. LI—LIV. — Nigra, *Canti popolari del Piemonte*, N. 11. — Överland, *Fra en svunden tid*, 1888, ст. 65. — *Das neue Blatt*, 1889, N. 39, ст. 623.²⁾

XI. Кінцеві уваги.

Ми дійшли до кінця і повинні ще коротко порушити кілька загальних питань.

Чи можна означити місце повстання пісні?

З одного боку ми бачили, що пісня має вандрівний характер і розповсюджена не тільки на українській території. З другого боку вона виказує стільки культурних пережитків і то й чисто українських, яких інші вандрівні пісні не мають і не можуть мати. Звідси може бути тільки один висновок, що пісня розвивала ся на нашій території зовсім незалежно від її сестер на інших національних територіях. Із того, що найкрасші варіанти пісні заховали ся в Галичині і то в горах та на підгір'ю, можна припускати, що там було її первісне гніздо в нас та що звідти почала вона вандрівку на північ і на схід, що не виключає можливості пізньої поворотної міграції. Се повтарається ненастанно в фольклорі і не представляє нічого незвичайного.

А чи можна означити час повстання пісні?

Деякі дані, якими розпоряджаємо, дозволяють се зробити, але тільки приблизно і тільки в нас, на українській території.

¹⁾ R. Köhler, *Klein. Schriften*, III, 251.

²⁾ Тамже.

Возьмім насамперед вандрівний характер пісні. Вона znana у більшості славянських народів та в Німців. Щоби розширити ся на таким просторі, на якім бачимо пісню тепер, на те треба доволі довгого часу. Пісня не переходить із одної етнографічної території на другу так легко, як проза, бо мусить поборювати не тільки мовні труднощі, але ще й інші. Тому то коли між прозовими творами бачимо таке велике число вандрівних (усі казки, багато легенд, байок, мітів, новель, анекдотів), між піснями процент вандрівних дуже незначний тай то заступає тільки майже один рід поезії: Баляди. Розумієть ся, що в кождім окремім випадку треба прикладати иншу міру до часу вандрівки та повстання пісні. Що до нашої пісні, бачимо, що вона вже мусіла існувати на тій території, що нині, в XVIII ст., бо у всіх перших збірниках пісень XIX ст. її вже маємо. Німецький варіант видруковано вже 1806 р., польський варіант В. Залеського 1833 р., український у Ж. Павлього 1840 р., чеський у Я. Ербена 1842 р. Належить зазначити одначе, що збірка пісень Я. Головацького, з якої користав і Ж. Павлі, була зібрана на початку 30-их років, а рукописний варіант Ф. Бодяньського записаний також 1840 р. Коли визначимо на окупацію території, яку пісня займає тепер, тільки два століття, що обчислене дуже скупо, то дійдемо до XVI ст., в якій пісня мусіла вже існувати на певно.

Чужі, неукраїнські тексти пісні, мають при кінці сцену провинниці з катом, який пропонує їй увільнене від смерти, коли вона згодить ся вийти за нього за муж. Сей звичай вигибає вже в XVII ст. в західній Європі, а з початком XVIII ст. устає зовсім, як ми бачили повисше. Ми не можемо припускати, що пісня повстала тоді, коли звичай почав уже хилити ся до упадку, тільки коли він був що найменше в повній силі (як не тоді, коли тільки появив ся і був новістю для народа, тому й закріпив його народ у пісні), а се знов каже нам посунути ся до XVI ст.

Так стояла би справа що до варіантів пісні на всім терені, занятім нею. Перейдім тепер до української території.

Найбільший процент смерти, на яку засуджують провинницю, припадає в українських варіантах на утоплене. З праці М. Слабченка бачимо, що в XVII—XVIII ст. сей спосіб смерти практикував ся вже дуже рідко та що він основував ся на середовічній максимі: „Око за око, зуб за зуб“. Се дає нам змогу думати, що провинницю топлено тоді, коли сей звичай був іще популярніший серед громадянства, як у XVII—XVIII ст., а се переносить нас знов до XVI ст.

В однім волинськiм варіанті виступає як судія піп. На Волині, як відомо, обов'язували польські закони аж до розбору Польщі. До 1565 р. мало духовенство в Польщі, отже й на Волині, юрисдикцію над селянами не тільки в духовних, але і світських справах. Опісля її знесено, але вона удержувала ся ще якийсь час силою при звичаєня. Колиж у пісні се при звичаєне відбиваєть ся, то знак, що воно ще сильно було закорінене між народом, а се дає нам змогу знов посунути ся до XVI ст.

У двох варіантах пісні виступає як судія сотник. Вправді в васильківськiм варіанті перекинуто вираз „сотник“ на „сотський“, що не покриваєть ся значінем, і „сотський“ не мав ніколи судової власти. Тимчасом у пісні читаємо виразно:

Ой став же пан соцький думати да гадати,
Яку цій буймистрівні кару загадати?

Значить, тут має стояти таки сотник. Сотник бував предсідателем козацького сотенного суду, що від свого початку до кінця XVII ст. (отже 1650—1700) мав право судити також на смерть, міг отже й судити провинницю пісні. Вправді в другім варіанті, де виступає сотник як судія, провинниця засуджена на Сибір. Та висилка на Сибір з України в карних справах розпочала ся на підставі царського розпорядку з 19 жовтня, 1760 р., коли сотенний суд не мав права вже судити таких справ, за які могла грозити кара смерті, злагіднювана на висилку на Сибір. Сотник не міг тоді бути предсідателем суду і не міг видавати навіть злагідненого присуду. Значить, другий варіант є контамінацією двох варіантів із двох ріжних періодів. Не можна одначе заперечити факту, що сотник таки судив провинницю, та се могло бути тільки в другій половині XVII ст. До сього часу отже треба би відносити повстанє обох варіантів пісні. Розумієть ся, що пісня могла й швидше існувати, а в тім часі вставлено тільки нові факти в старі рамки. Коли б на лівобічній Україні записано такі варіанти, де судією виступав би пан, то сей факт указував би нам на повстанє варіанту в часі перед повстанєм Б. Хмельницького, коли й на лівобічній Україні існували патрімоніальні суди.

З усього наведеного можна вважати місцем повстаня і розвою українських варіантів пісні гірські й підгірські околиці Карпат, а часом повстаня кінець XVI та початок XVII ст. Для означеня місця і часу повстаня пісні на інших етнографічних територіях (поза сказаним уже висше) та вказаня її первісного жерела не маємо доси достаточних даних і за ними треба слідити у кожного народа, що знає сю пісню, з окрема. Так само

про взаємні відносини пісні на всіх етнографічних територіях можна буде рішучо тільки тоді висловити ся, коли будемо мати літературну історію пісні.

Надіємо ся, що хто прочитає отсю студійку, зрозуміє значіне варіантів усякої пісні та потребу їх збираня. На сій пісні можна виразно побачити, як один варіант доповняє другий та як на основі всіх виробляється повний образ пісні. Без варіантів його не було би. Без них не мали би ми в отсій студійці розділу про ревізію женщин, про викуп від кари смерти та про увільнюване від смерти, що заховали ся тільки в деяких варіантах (увільнюване тільки в чужих). Без них не могли би ми говорити про різні причини, що потягнули провинницю до гріха (вечерниці й досвітки, улица, весіле й музики, толока, коршма), ні про ріжнородні кари, які вона на себе стягнула (утоплене, повішене, зітнене голови й інші), ані про ріжних судіїв, що їх судили. Варіанти мають незвичайно велике значіне для історії пісні. Тому погляд деяких учених, буцім би то друковане варіантів було пустим задруковуванем паперу та що красший результат можна досягнути реконструкцією всіх варіантів в один, зовсім фальшивий. Поминаючи те, що кожда реконструована пісня буде зовсім довільним і особистим твором реконструктора та що колиб одну пісню віддано десятком реконструкторам, усі реконструкції були би відмінні, алеж багато важних уступів реконструктор мусів би елімінувати зі свого твору, бо інакше їх не можна би погодити в реконструованім тексті задля суперечностей. Такими реконструованими текстами не міг би послуговувати ся ніякий фольклорист і загалом ніякий учений, а через те вони розминули би ся з цілею, задля якої переведжено реконструкцію.

Кождий, хто перегляне варіанти нашої пісні, переконається, що найкрасші та найчистіші що до мови переховали ся в Галичині. Сей факт сконстатував я вже при видаваню „Колядок і щедрівок“ і се може кождий справдити, хто порівнає хочби збірники пісень Я. Головацького й П. Чубинського. Кождий про те, що хоче добре простудіювати народню українську поезію та мову, повинен звертати ся до сих першорядних жерел, бо лиш тоді досягне найкрасші висліди.

Львів, 1 — 21. XI. 1918.

З М І С Т.

	ст.
Від редакції	III—IV
I. Українські весільні обряди й звичаї	1—193
1. І. Волошинський. Весілля в Далешеві, Городен пов.	2—34
2. Зах. Ганюченко. Весілля в Гордашівці, Уман. пов. в Кіівщині	34—51
3. Маркел Брижко. Весілля в містечку Дубовій, Уман. пов. в Кіівщині	51—74
4. Ів. Брюховець. Весілля з Придубць. пов. в Полтавщині	74—81
5. П. Коломійченко. Весілля в селі Прохорах, Борзен. пов. в Чернігівщині	81—118
6. П. Тарасевський. Весілля в Борисівці, Вадуць. пов. в Вороніжчині	118—158
7. П. Тарасевський. Весілля в міст. Богучарі в Вороніжчині	158—162
8. Вас. Неїжжаний. Весілля в Хитрівці, Мелітон. пов. в Таврії	163—172
9. Федір Півень. Весілля в станиці Шкуринській, Єйського відділу, на Чорноморщині	172—177
10. Олена Голубовичева. Весілля в Ішнях, Снятин. пов.	177—193
II. Ів. Волошинський. Похоронні звичаї і голосіння в Городенщині	194—213
III. Гнат Колдувняк. Народні хрести в Коломійщині (з 21 табл.)	215—230
IV. Ярослав Пастернак. Антрометричні дослідження над українським населенням полудневої Жовківщини	231—247
V. Волод. Гнатюк. Пісня про некрітку, що втопила дитину	249—389
VI. Зміст	390

Записки, т. I—СХХ, — містять багату бібліографію по етнографії, огляди часописів і чимало статей і матеріалів.

Збірник фольклоричної секції, т. II, III, VII і X. Розвідки Мих. Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Т. I—IV.

— Т. VI. Помергні твори Митрофана Дикарева з поля фольклору й мітології.

Зубрицький М. Про рекручшну.

— Пачкарство бакупу в горах у Галичині в XIX ст.

Блоустон, Народні казки і вигадки.

Колеса Філ. Ритміка українських народних пісень.

Кузель З. Слав. балади на тему: хлопець перебираєть ся в жіночу одіж.

— Угорський король Матвій Корвін в слав. устній словесности.

— Причинки до народніх вірувань з початком XIX ст.

— Про студії над дітьми.

Матеріали до укр. етнології, т. I. Містять: Хв. Вовк, Передісторичні знахідки на Кирилівській улиці у Києві; Хв. Вовк, Українське рибальство у Добруджі; М. Могильченко, Гончарство у с. Олешні у Чернігівщині; В. Гнатюк, Кушнірство у Галичині; М. Могильченко, Будівля на Чернігівщині; В. Гнатюк, Народня пожива і спосіб її приправи; Он. Гриша, Весіля у Гадяцькому пов. у Полтавщині; М. Максимович, Сороміцькі весільні пісні; М. Кордуба, Пісанки на Галицькій Волині; Програми (нар. побутова техніка).

— т. II. Містять: В. Шухевич, Гуцульщина, ч. I. Зміст: Фізіографічний, етнологічний, статистичний огляд; гуцульське село; гуцульський оседок; гуцульська церков; гуцульська ноша; гуцульський харч.

— т. III. Містять: Хв. Вовк, Знахідки у могилах між Веремем і Стретівкою і біля Трепіля; В. Гнатюк, Ткацтво у східній Галичині; А. Веретельник, Рубані і виготовлюване дерева; М. Зубрицький, Народній календар (бойківський); В., Житє на віру у слібрських селян; П. Литвинова-Бартош, Весільні обряди і звичаї у с. Землянці в Чернігівщині; Програми (вудлиця, вечерничі, досвітки, складки).

— т. IV. Містять: В. Шухевич, Гуцульщина, ч. II. Зміст: Звичайні занятя Гуцулів: Праця в оседку, сінокосяч, бутиня, сптавачка, вівчарство, рибарство, стрілецтво. Домашній промисел: Лижкарство, коритарство, боднарство, столярство, кушнірство, ткацтво, гончарство, мосязництво, рибарство, різбарство.

— т. V. Містять: В. Шухевич, Гуцульщина, ч. III. Зміст: Родини, Гуцульське весіля, Гуцульські струменты, Гуцульські танці, Гуцульські пісні, Смерть і похорони.

— т. VI. Містять: Хв. Вовк, Вироби передмікенського типу у неоліт. становищах на Україні; М. Зубрицький, Годівля, купно і продаж овець у Мшанці; М. Русов, Гончарство у с. Оношні у Полтавщині; М. Русов, Вироби з дерева у с. Груні у Полтавщині; М. Русов, Гребінництво у с. Груні у Полтавщині; Литвинова-Бартош, Олійниця у с. Землянці; А. Веретельник, Олійні у півн. східній Галичині; М. Шпикевич, Врїб олію на Волині в Галичині; В. Доманицький, Народ. медицина у Ровен. пов.; М. Дикарів, Народ. календар Валуцького пов.

— т. VII. Містять: В. Шухевич, Гуцульщина, ч. IV. Зміст: Церковні обряди.

— т. VIII і IX. Містять: Мр. Г. Дитина в звичаях і віруваннях укр. народа.

— т. X. Містять: Ф. Вовк, Антропометричні дослідї українського населеня Галичини, Буковини й Угорщини; М. Зубрицький, Верхня вовняна ноша укр.-р. народа в Галичині; В. Гнатюк, Бойківське весіле в Мшанці; В. Гнатюк, Весіле в Керестурі (в полуд. Угорщині); Ю. Кміт, Бойківське весіле в Гвіздіч; В. Левківський, Бойківське весіле в Доброгостові; Др. З. Кузеля, Бойківське весіле в Лавочині.

— т. XI. Містять: Статї М. Зубрицького про селянські будинки в Мшанці і про ходакя, обув селян Старосамб. і Турч. пов. та етаю А. Онищука; Матеріали до гуцульської демонології.

— т. XII. Містять: Гайвк. Зібрав В. Гнатюк, Мельодії ехопив на фонограф О. Роздольський, списав і зредагував Ф. Колеса.

- Матеріали до укр. етнології**, т. XIII і XIV. Містить: Мелодії українських народніх дум. Серія I—II. Списав по фонографу і зредагував Ф. Колесса.
- т. XV. Містить: А. Опищука: Народний календар у Зелениці: Останки первісної культури у Гуцулів: З народнього життя Гуцулів (родина і хрестини; рекруччина; як Гуцули правують си; баї й ворожіння Анд. Шумиляка, й ин.). — В. Доманицького: Народний календар із Волині. — В. Гнатюка: Кунане й палене відьм у Галичині.
 - т. XVI. Містить: Мелодії українських народніх пісень з Поділля і Холмщини, зібрані Л. Плесайкевичом і Я. Севячком, під редакцією Ст. Людкевича, з передмовою Філ. Колесси, випуск I.
 - т. XVII. Містить: Др. Іван Раковський. Кости Черемісів з давних гробів у Тоннаві, Костромської губернії. Частина I.
 - т. XVIII. Містить: Др. Ів. Франко. Моя вітківська хата. — Народня пожива в Галичині. Описи О. Яворського, Ан. Чпчули, Д. Велікановича, А. Опищука, Б. Заглинського, Ів. Голубовича, II. Коненка з повітів: Горлиць, Дрогобич, Турка, Надвірна, Косів, Святин, Скалат. — Петро Шверик Доників. Родина і хрестини на Гуцульщині. — Федір Коломийченко, Сільські забави в Чернігівщині. — Той сам. Різдвяні обряди в Чернігівщині. — Олекса Ріпецький. Парубочі й дівочі звичаї в селі Андришівці на Полтавщині. — З паперів М. Дикарева. Збірки сільської молодіжн на Україні I. Парубоча громада. II. Вулиця. III. Вечерниця й до-світки. IV. Складки.
- Огоновський Ом.** Історія руської літератури, т. IV. (Життєпис і характеристики українських етнографів).
- Олехнович В.** Раси Європи і їх історичні взаємини.
- Опищук Ант.** Останки первісної культури у Гуцулів.
- Охримович В.** Останки комунізму у Бойків.
- Руська історична бібліотека**, т. XIX. Праці Ю. Целевича про опринків.
- Томашівський Ст.** Причинки до пізнання етногр. території Угор. Русн.
- Угор. Русини в світлі мадяр. урядової статистики.
 - Етнографічна карта Угорської Русн.
- Франко Ів.** Варлаам і Йоасаф, старохрист. роман.
- Лукіяи Кобиліца.
 - Наливайко в мідянім бшці. Причинек до історії легенди.
 - Пісня про Правду і Неправду.
 - Пригча про сліпця і хромця.
 - Слово про збурене некла.
 - Козак Плахта.
 - Слово о Лазаревѣ воскресеніи.
 - До історії українського вертепа XVIII в.
 - Нові матеріяли до історії українського вертепа
 - Студії над народніми піснями.
- Широцький Кость.** Надгробні хрести на Україні.
- Щербаковський Вадим.** Дерев'яні церкви на Україні і їх тина.
- Щурат Василь.** Увільнене злочинця дівчиною в Бродях 1727 р.